

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ ΤΗΣ
ΝΗΣΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ:

ΝΤΟΥΡΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ
ΣΤΑΥΡΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΙΓΓΛΕΣΗ ΜΑΡΙΑ

ΠΑΤΡΑ – 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χάρτης Κύπρου.....	Σελ.16
Περίληψη Πτυχιακής.....	Σελ 17
Γενικά για Κύπρο.....	Σελ. 18
Ιστορία της Κύπρου.....	Σελ. 19
Λευκωσία.....	Σελ. 21
Εντός των τείχων πόλης.....	Σελ. 22
• Μουσείο Λευκωσιάτικων Κοσμημάτων	
• Μουσείο Ιστορίας Κυπριακής Νομισματοκοπίας	
• Δημοτικό Κέντρο Τεχνών	
• Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο	
Λαϊκή Γειτονιά.....	Σελ. 22
Κυπριακό Μουσείο - Κρατική Συλλογή Σύγχρονης Τέχνης.....	Σελ 23
Πύλη Αμμοχώστου.....	Σελ. 23
• Μουσείο Λαϊκής Τέχνης	
• Βυζαντινό Μουσείο	
Εκκλησία Παναγίας Χρυσαιλιωτίσσας.....	Σελ. 23
Εκκλησία Αγίου Κασσιανού.....	Σελ. 24
Ναός Αγίου Ιωάννη.....	Σελ. 24
Πινακοθήκη Πολιτιστικού Κέντρου Ιδρύματος Μακαρίου Γ´.....	Σελ. 25
Ναός Αγίου Αντωνίου.....	Σελ. 26
Ναός Αγίου Σάββα.....	Σελ. 27

Εκκλησία του Τρυπιώτη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ.....	Σελ. 27
Ναός Αγίας Σοφίας.....	Σελ. 27
Μουσείο Εθνικού Αγώνος.....	Σελ. 28
Δημόσιος Κήπος Λευκωσίας.....	Σελ. 28
<ul style="list-style-type: none"> • Ποταμός Πηδιάς, Βουλή αντιπροσώπων, Δημοτικό Θέατρο, Γενικό Νοσοκομείο 	
<ul style="list-style-type: none"> • Αρχαιολογικό Μουσείο, Προτομές Γκάντι και Κωστή Παλαμά 	
Εκκλησία Αγίων Αποστόλων.....	Σελ. 32
Χωριό Ιδαλιού.....	Σελ. 32
Δευτερά: Εκκλησία Παναγίας Χρυσοσπηλιώτισσας.....	Σελ. 33
Ταμασσός.....	Σελ. 34
Τζαμί Ομεριέ.....	Σελ. 34
Αθαλάσσα.....	Σελ. 35
<ul style="list-style-type: none"> • Μονάδα Ραδιοβολίσεων μετεωρ. Υπηρεσιών και Τμήμα Κτηνιατρικών Υπηρ. 	
Φράγμα Αθαλάσσας.....	Σελ. 36
Λόφος «Καφύζιν» και λόφος «Άρωνας της Αθαλάσσας».....	Σελ. 36
Οδος Ανασαγόρου.....	Σελ. 37
Μονή Αγίου Ηρακλειδίου.....	Σελ. 39
Εκκλησία Αγίων Βαρνάβα και Ιλαρίωνα.....	Σελ. 39
Παρατηρητήριο Οδού Λήδρας.....	Σελ. 40
Έκθεση Κύπρου (Κρατική).....	Σελ. 40

Τύμβος Μακεδονίτισσας.....	Σελ. 41
Φυλακισμένα Μνήματα.....	Σελ. 42
Γράμματα Φυλακισμένων.....	Σελ. 44
Λεμεσός Γενικά.....	Σελ. 47
<ul style="list-style-type: none"> • Οινοβιομηχανίες • Τεχνικό Πανεπιστήμιο Λεμεσού • Τουρισμός και Αθλητικές Εγκαταστάσεις • Ξενοδοχεία και Έργα Τουριστικής Υποδομής 	
Κολόσσι – Κάστρο Κολοσσιού/Κούλας.....	Σελ. 52
Κατάλοιπα Ζαχαρόμυλου – Κρασί Κύπρου Κουμανταρίας.....	Σελ. 54
Βιότοπος Αλυκής Ακρωτήρι.....	Σελ. 55
Μοναστήρι Αγίου Νικολάου Γάτων.....	Σελ. 55
Ερήμη – Αρχαιολογικός Χαλκολιθικός Συνοικισμός.....	Σελ. 57
Μουσείο Κρασιών.....	Σελ. 58
Επισκοπή.....	Σελ. 59
Κούριο – Ελληνορωμαϊκό Θέατρο.....	Σελ. 61
Κατοικία Ευστολίου.....	Σελ. 62
Πρωτοχριστιανική Βασιλική.....	Σελ. 62
<ul style="list-style-type: none"> • Οικεία Αχιλλέα, Οικεία Μονομάχων – Ψηφιδωτα 	
Αμμουδιά Κουρίου.....	Σελ. 63
3χλμ. Από Κούριο το Ιερό Απόλλωνα Ύλατη.....	Σελ. 65
Χάπτu Βάλλεϋ.....	Σελ. 66
Κοιλάδα και Αμμουδιά Αυδήμου.....	Σελ. 68
Πισσούρι και Αμμουδιά Πισσουριού.....	Σελ. 70
Δημόσιος Κήπος Λεμεσού.....	Σελ. 72

Γιορτή Κρασιού.....	Σελ. 73
Καρναβάλι.....	Σελ. 74
Ανθεστήρια.....	Σελ. 75
Κατακλυσμός.....	Σελ. 75
Κάστρο Λεμεσού.....	Σελ. 76
Επαρχιακό Αρχαιολογικό Μουσείο Λεμεσού.....	Σελ. 76
Γερμασόγεια.....	Σελ. 79
• Εκκλησία Αγίας Χριστίνας	
• Εκκλησιαστικό Μουσείο Γερμασόγειας	
• Υδατοφράχτης Γερμασόγειας	
Αμαθούντα.....	Σελ. 79
Βοτσαλένια Ακρογιαλιά Λεμεσού.....	Σελ. 80
Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου.....	Σελ. 81
Εκκλησία Αγίας Αναστασίας Πάνω Πολεμίδια.....	Σελ. 82
Βυζαντινά Μνημεία Κοιλιάδας Κούρη.....	Σελ. 83
• Εκκλησία Αμασγού	
• Αρχάγγελος Μονάγρι	
• Τίμιος Σταυρός Κούκα περιοχή Λάνεια	
• Εκκλησία Παναγίας Ιαματικής – Αρακαπάς	
Καλό Χωριό Λεμεσού.....	Σελ. 84
Εκκλησιάκι Αγίου Γεωργίου.....	Σελ. 85
Αγρος.....	Σελ. 86
• Ναός Παναγίας	
• Ναός Αγίου Ιωάννη Προδρόμου	
• Βρύση Κάουρα	
Πάφος Γενικά.....	Σελ. 90

Ακτες Πάφου – Αναφορά Αφροδίτη/Πέτρα Ρωμιού.....	Σελ.91
Παλαίπαφος.....	Σελ. 92
Στήλη Αποστόλου Παύλου.....	Σελ. 92
Μωσαϊκά Οικίας Διονυσίου – Θησέα και Αίωνα.....	Σελ. 93
Τάφοι Βασιλέων.....	Σελ. 94
Γεροσκήπου – Εκκλησία Αγίας Παρασκευής.....	Σελ. 96
Μονή Αγίου Νεοφύτου.....	Σελ. 97
Μοναστήρι Παναγίας Χρυσορρογιατίσσας.....	Σελ. 97
Χωριό Παναγία – Γενέτειρα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου.....	Σελ. 98
Πέγεια.....	Σελ. 98
Κονταρκαστοί – Νησί Αγίου Γεωργίου.....	Σελ. 100
Χωριό Λέμπα.....	Σελ. 101
Χλώρακας.....	Σελ. 101
Έμπα.....	Σελ. 103
Εκκλησία Χρυσελεύσας.....	Σελ. 104
Εκκλησία Αγίου Γεωργίου.....	Σελ.106
Εκκλησία Αγίας Σολομωνής.....	Σελ. 106
Εκκλησία Θεοσκέπαστης.....	Σελ. 107
Μεσαιωνικό Φρούριο – Λιμάνι Κάτω Πάφος.....	Σελ.107
Λαόνα.....	Σελ. 108
Κόλπος Κοραλλίων.....	Σελ. 108
Μαα – Παλαιόκαστρο.....	Σελ. 109
Πόλη της Χρυσοχούς.....	Σελ. 109

Πόλη Βασίλειον Μάριον.....	Σελ. 110
Εκκλησία Αγίου Ανδρονίκου.....	Σελ. 110
Περιστερώνα και άλλα κτερίσματα.....	Σελ. 110
Χερσόνησος Ακάμα – Λουτρά Αφροδίτης.....	Σελ. 111
Η αμμουδιά νοτιοανατολικά Λουτρών Αφροδίτης	Σελ. 112
Πέτρα Διγενή στους Δυο Ποταμούς.....	Σελ. 113
Χωριό Φύτη.....	Σελ. 113
Χωριό Φιλούσα – Σταυρός της Ψώκας – Φράγμα Ευρέτου και Μεσαιωνικό Γεφύρι Σκάρφου.....	Σελ. 114
Λάσα.....	Σελ. 114
Τέμενος, παλιό Βυζαντινό Ξωκλήσι Χρυσοχούς.....	Σελ. 116
Χωριό δρούσια – Μουσείο Καλαθοπλεκτικής.....	Σελ. 117
Χωριό Κρήτου-Τέρα.....	Σελ. 117
• Κέντρο Περιβαλλοντικών Σπουδών	
Χωριό Νέο Χωριό – Φαράγγι Πετράτη.....	Σελ. 117
Χωριό Πωμός.....	Σελ. 118
Χωριό Κάτω Πύργος.....	Σελ. 118
Λάρνακα γενικά.....	Σελ. 118
Παραλία Λάρνακας.....	Σελ. 119
Προτομή Αθηναίου Στρατ. Κίμωννα.....	Σελ. 119
Διεθνές αεροδρόμιο.....	Σελ. 119
Τεκκές Χάλα Σουλτάν.....	Σελ. 120

Εκκλησία Αγίου Λαζάρου.....	Σελ. 120
Μουσείο Πιερίδη.....	Σελ. 121
Φρούριο/Κάστρο Λάρνακας.....	Σελ. 122
Κίτιον.....	Σελ. 126
Σταυροβούνι.....	Σελ. 127
Εκκλησία Παναγίας Αγγελόκτιστης.....	Σελ. 128
Λεύκαρα.....	Σελ. 129
• Εκκλ. Αρχαγγέλου Μιχαήλ	
Βάλα.....	Σελ. 130
Χοιροκοιτία.....	Σελ. 130
Τέντα.....	Σελ. 131
Άγιος Αντώνιος.....	Σελ. 134
Κόρνος – Εκκλ. Αγίου Ευφημιανού.....	Σελ. 135
Τρόδος Γενικά.....	Σελ. 135
Μονή Κύκκου.....	Σελ. 137
Τροοδίτισσα.....	Σελ. 138
Παναγία Μαχαιρά – Κρησφύγετο Γρηγόρη Αυξεντίου...Σελ.	139
Κοιλάδα Σολέας.....	Σελ. 140
Γαλάτα.....	Σελ. 140
Εκκλησία Ποδίθου.....	Σελ. 142
Εκκλησία Ασίνου.....	Σελ. 142
Εκκλησία Τίμιου Σταυρού Αγιασμάτι.....	Σελ. 143
Μνημεία Μαλούντας.....	Σελ. 143

<ul style="list-style-type: none"> • Εκκλησία Παντάνασσας • Πέτρινο Γεφύρι στον Ποταμό Ακάκιο • Παλιός Νερόμυλος • Προς Αγροκηπία και Μιτσερό • Μνημείο τιμής Ελλήνων αξιωματικών και Οπλιτών του '74 	
Μονή Παναγίας Αρακά.....	Σελ. 146
Κακοπετριά.....	Σελ. 147
<ul style="list-style-type: none"> • Αλευρόμυλος Κακοπετριάς • Ιχθυοτροφείο Κακοπετριάς 	
Εκκλησία Αγίου Νικολάου Στέγης Κακοπετριά.....	Σελ. 153
Πλατάνια.....	Σελ. 154
Καλοπαναγιώτης.....	Σελ. 156
<ul style="list-style-type: none"> • Άγιος Ιωάννης Λαμπαδιστής 	
Μουτουλάς.....	Σελ. 156
Πεδουλάς – Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ.....	Σελ. 156
Πρόδρομος – Εκδρομικός Χώρος Προδρόμου.....	Σελ. 160
Τρικουκιά.....	Σελ. 163
Εκκλησία Παναγίας Τρικουκκιώτισσας.....	Σελ. 163
Κάμπινγκ Καλογήρου.....	Σελ. 164
Πάνω Πλάτρες.....	Σελ. 166
Φοινί.....	Σελ. 168
Όλυμπος – Μάδαρη – Παπούτσα.....	Σελ. 170
Γύρω από το Χιονισμένο Κυπριακό Όλυμπο.....	Σελ. 171
Παλαιχώρι.....	Σελ. 172
<ul style="list-style-type: none"> • Ναός Μεταμορφώσεως Σωτήρος • Ναός Αγίου Λουκά 	

- Ελιόμυλος (αυλή ναού)
- Στάβλος Αγίου Λουκά
- Παραδοσιακό Καφενείο «Ο Καβενές της Ευτυχίας»
- Ναός Αγίου Γεωργίου
- Ναός Παναγίας Χρυπαντάνας
- Αίθουσα Εκδηλώσεων Εκκλησίας
- Ηρώο Κοινότητας στο προαύλιο
- Εκκλησιαστικό Μουσείο

Άγαλμα Κυπρίας Μάνας.....	Σελ. 176
Πελέντρι Γενικά.....	Σελ. 176
Εκκλησία Τιμίου Σταυρού.....	Σελ. 178
Ναός Παναγίας Καθολικής.....	Σελ. 185
Άγιος Μάμας Λουβαράς.....	Σελ. 188
Κρασοχώρια.....	Σελ. 190
<ul style="list-style-type: none"> • Όμοδος • Βουνί • Πάχνα • Άρσος 	
Κοιλάνι.....	Σελ. 190
Ελεύθερη Αμμόχωστος.....	Σελ. 191
Παραλίμνι.....	Σελ. 191
Αγία Νάπα.....	Σελ. 192
Δερύνεια.....	Σελ. 192
Σωτήρα.....	Σελ. 192
<ul style="list-style-type: none"> • Εκκλ. Αγίου Μάμα 	
Λιοπέτρι.....	Σελ.193
<ul style="list-style-type: none"> • Αχυρώνας Λιοπετρίου 	

Φρέναρος.....	Σελ. 194
Κατεχόμενα γενικά.....	Σελ. 194
Κατεχόμενη Λευκωσία.....	Σελ. 197
Τράχωνας- Εκκλ. Παναγιάς Τράχωνα.....	Σελ. 197
Ομορφίτα- Εκκλ. Αγίου Δημητριανού.....	Σελ.198
Αρχαίοι Χύτροι.....	Σελ.198
<ul style="list-style-type: none"> • Ακρόπολη • Ερείπια ναών Αφροδίτης, Απόλλωνα, Άρτεμης • Ερείπια βυζαντινής εκκλησίας Άγιος Δημητριανός • Αρχαίο υδραγωγείο 	
Κωμόπολη Κυθρέας.....	Σελ. 199
Περιοχή Σόλων.....	Σελ. 199
<ul style="list-style-type: none"> • Θεατρο Σόλων • Μέρος ελληνιστικού ανακτόρου • Το νυμφαίο • Η βασιλική των Σόλων • Εργαστήρια υαλοτεχνίτη και βαφεία 	
Ανάκτορο Βουνιού.....	Σελ. 200
Κωμόπολη Μόρφου.....	Σελ.201
<ul style="list-style-type: none"> • Γενικά • Φεστιβάλ πορτοκαλιού • Δημόσιος Κήπος • Εκκλ. Αγίου Μάμα 	
Καλό Χωριό ή Καπούτι.....	Σελ. 203
Συριανοχώρι.....	Σελ. 203
Ζώδια.....	Σελ. 203
<ul style="list-style-type: none"> • Μοναστήρι Αρχάγγελου Μιχαήλ • Εκκλ. Άη Γιώργη 	

• Εκκλ. Παναγιάς Αθέγγας ή Αφέντρας	
Πενταδάκτυλος.....	Σελ. 204
Φρούριο Ιλαρίωνα.....	Σελ. 205
Μύθοι Ρήγαινας.....	Σελ. 206
Φρούριο Βουφαβέντο.....	Σελ. 212
• Μοναστ. Αγίου Χρυσοστόμου	
Φρούριο Καντάρας.....	Σελ. 213
Σπήλαια.....	Σελ. 214
Επαρχία Κερύνειας.....	Σελ. 215
Χωριά με σημαντικά κτερίσματα.....	Σελ. 216
Κερύνεια- γραφικό λιμανάκι.....	Σελ. 218
Μνημείο Χρυσοκάβας – Αγία Μαύρη.....	Σελ. 218
Φρούριο Κερύνειας- Βυζαντινός ναός Αγ. Γεωργίου.....	Σελ. 219
Θέρμια – Καρακούμι.....	Σελ. 220
• Σπίτι Δημήτρη Λιμπέρτη	
Πέλλαπαϊς.....	Σελ. 220
Αββαείο του Πέλλαπαϊς.....	Σελ. 220
Καζάφани.....	Σελ. 221
Παναγιά Ποταμίτισσα.....	Σελ. 221
Χωριο Τέμπλος – Βασιλεία.....	Σελ. 221
Μοναστ. Αγίας Παρασκευής Σινά.....	Σελ. 222
Μύρτου.....	Σελ. 223
Μονή Αγίου Παντελεήμονα.....	Σελ. 223

Λάρνακα της Λαπήθου.....	Σελ. 224
Μοναστ. Παναγιάς των Καθάρων.....	Σελ. 224
Κορμακίτης.....	Σελ. 225
<ul style="list-style-type: none"> • Καθεδρικός ναός Αγίου Γεωργίου • Εκκλ. Αγίου Γεωργίου των Καλογραιών • Ξωκλήσι Παναγιάς • Ξωκλήσι Αγίου Γεωργίου του Σπόρου 	
Ασώματος.....	Σελ. 226
Βουνό.....	Σελ. 226
<ul style="list-style-type: none"> • Εκκλ. Αγίου Γεωργίου • Εκκλ. Αγίου Ρωμανού • Συγχάρι • Παναγιά Αψινθιώτισσα 	
Μονή Αγίου Χρυσοστόμου.....	Σελ. 228
Αρχαία πολή Μακαρίας.....	Σελ 229
Χωριό Πηγή – Περιστερώνα.....	Σελ. 230
Καραβάς.....	Σελ. 230
Κεφαλόβρυσο.....	Σελ. 231
Παναγιά Ευαγγελίστρια.....	Σελ. 231
Λάμπουσα.....	Σελ. 231
Αμμόχωστος.....	Σελ. 233
Τείχη Αμμοχώστου.....	Σελ. 234
Πύργος Οθέλλου – Ναός Αγίου Νικολάου.....	Σελ. 235
Αρχαία πόλη Σαλαμίνας.....	Σελ. 235
Μεγαλόπρεπα μνημεία Σαλαμίνας.....	Σελ. 236
<ul style="list-style-type: none"> • Αρχαίο θέατρο 	

- Το γυμνάσιο
- Τα λουτρά
- Ερείπια εκκλ. Αγίου Επιφανίου
- Τάφος και κτερίσματα Αποστόλου Βαρνάβα

Έγκωμη.....Σελ. 237

Μοναστ. Αποστόλου Βαρναβα.....Σελ. 237

Χωρία Δαυλός και Φλαμούδι.....Σελ. 239

Καρπασία.....Σελ. 239

Φρούριο Νιτοβίκλας.....Σελ. 240

Εκκλ. Αγίου Φίλιωνα.....Σελ. 241

Άγιος Συνέσιος.....Σελ. 241

Άγιας Θύρσος.....Σελ. 242

Εκκλ. Αγίας Φωτεινής.....Σελ. 242

Εκκλ. Αγίου Σωζόμενου.....Σελ. 243

Εκκλ, Αγίου Αυξέντιου.....Σελ. 243

Εκκλ. Παναγιά Κανακαριάς.....Σελ. 244

Εκκλ. Παναγιάς Κυράς.....Σελ. 245

Μοναστ. Αποστόλου Ανδρέα.....Σελ.246

Κώμη Κεπήρ.....Σελ. 248

Κώμα του Γιαλού.....Σελ 248

- Εκκλ. Αγίας Σολομωνής
- Εκκλ. Αγίου Νικολάου

Εφτακώμη.....Σελ. 248

- Μοναστ. Αγίου Λουκά
- Ευαγγέλιο Εφτακώμης

Τρίκωμο.....	Σελ. 249
• Ναός Αγίου Ιακώβου (Άϊ-Άκουφου)	
• Εκκλ. Παναγιάς (προς Λευκόνικο)	
Ακανθού.....	Σελ. 250
Αφροδίσιο.....	Σελ. 251
Αδριακή.....	Σελ. 252
Επίλογος	Σελ. 253
Βιβλιογραφία – Πηγές	Σελ. 254

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ

Η πτυχιακή μας αφορά τους αρχαιολογικούς και πολιτιστικούς χώρους που μπορεί ένας ξένος να επισκεφτεί στο νησί μας. Σαν αρχή αναφερόμαστε στην ιστορία της Κύπρου και μετά στις επαρχίες της. Στη συνέχεια αναλύουμε τις επαρχίες μια-μια, σημειώνοντας γενικά για την κάθε πόλη και τα διάφορα αξιοθέατα/μνημεία που μπορεί κάποιος να δει, να ευχαριστηθεί και να θυμάται.

Η εργασία μας επίσης αφορά και την βόρεια πλευρά του νησιού, την κατεχόμενη και καταπατημένη από τους Τούρκους. Τα αναφέρουμε και αυτά αναλυτικά γιατί αξίζουν κάποιος να τα μάθει αλλά και να τα επισκεφτεί. Ειδικά τώρα που έχουν ανοίξει και τα σύνορα για όλους. Έτσι ο τουρίστας έχει την ευκαιρία να τα επισκεφτεί και να τα θαυμάσει από κοντά.

Αν και αυτά τα μνημεία είχαν μεγάλη αξία για μας στο νησί, με τη βαρβαρότητα τους οι Τούρκοι τα έχουν καταστρέψει σχεδόν όλα. Και πιο πολύ τις εκκλησίες, το σύμβολο της θρησκείας μας, αλλά και αμύθητης αξίας.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

ΕΝΑ ΚΟΜΜΑΤΙ ΟΜΟΡΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η Κύπρος είναι ένα νησί με τεράστια ποικιλία τόπου. Είναι ένας χώρος άνετος, σύγχρονος, γεμάτος εκπλήξεις, ένας χώρος όπου η ιστορία, το παρελθόν, η παράδοση και η σύγχρονη ζωή πορεύονται μαζί σε ένα σύνολο που αξίζει να το δει κανείς και να το μελετήσει. Είναι ένας χώρος ιδιαίτερα προικισμένος από τη φύση, ένας χώρος Μεσογειακός και κλίμα ευχάριστο, ιδανικό για διακοπές. Παρά το μικρό μέγεθός της, η Κύπρος είναι πλούσια σε ιστορία και πολιτιστική παράδοση. Ο μύθος, η παράδοση και η πραγματικότητα δένονται πάντα μαζί. Ολόκληρη η Κύπρος είναι μια περίλαμπρη περιοχή πολιτισμού.

Η Κύπρος, κατέχει σήμερα μια εξέχουσα θέση όχι μόνο στον Ευρωπαϊκό πολιτισμό, του οποίου αποτελεί αναπόσπαστο μέρος, αλλά γενικά στον παγκόσμιο πολιτισμό. Πρόκειται για ένα ασυνήθιστο φαινόμενο, να έχει ένας τόσο μικρός γεωγραφικός χώρος, έναν τόσο μεγάλο πολιτισμό, που να εκτείνεται σε χρονικό βάθος 10,000 ετών και με τόση υψηλή ποιότητα. Αναπόσπαστο μέρος του πολιτισμού αυτού αποτελεί η βυζαντινή περίοδος, που καλύπτει σχεδόν 2 χιλιετίες, με αρχιτεκτονικά και ζωγραφικά δείγματα που περιλαμβάνονται στους θησαυρούς της Βυζαντινής τέχνης. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι δέκα εκκλησίες που βρίσκονται στην οροσειρά Τροόδους, έχουν κηρυχθεί από την UNESCO ως μνημεία της παγκόσμιας κληρονομιάς.

Δεν μπορεί όμως να μην αναφέρει κανείς το γεγονός ότι μεγάλος αριθμός από αυτά τα μνημεία, βρίσκονται σήμερα στην

κατεχόμενη απο τα τουρκικά στρατεύματα περιοχή της Κύπρου και τα πλείστα απο αυτά έχουν καταστραφεί ολοκληρωτικά, είτε έχουν υποστεί ανεπανόρθωτες ζημιές όπως είναι τα ψηφιδωτά της εκκλησίας της Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη, οι τοιχογραφίες των εκκλησιών του Χριστού Αντιφωνητή στην Καλογραία και του Αγίου Θεοδοσιανού στη Λύση.

Ιστορία της Κύπρου

Το ελληνικό, όμορφο και πολυβασανισμένο νησί της Ανατολικής Μεσογείου, με την αρχαιότατη ελληνική ιστορία, με τον ελληνικό χαρακτήρα και πολιτισμό, με τους Έλληνες – στη μέγιστη πλειοψηφία – κατοίκους του, που είναι σήμερα ανεξάρτητη δημοκρατία.

Το όνομα Κύπρος επικράτησε απο την ομηρική εποχή. Απαντούν όμως και σε άλλα ονόματα, όπως Κύπρις, Αφία, Μακαρία, Αμαθουσία, Κρίπτος, Οφιούσα και άλλα. Ίσως το σημερινό της όνομα να προείλθε απο το μικρό φύλο κύπρος, που αφθονεί στο νησί και χρησίμευε για την παραγωγή βαφικής ουσίας.

Η Κύπρος είναι το τρίτο σε μέγεθος νησί της Μεσογείου. Βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Η γεωγραφική θέση καθόρισε απο τα πανάρχαια χρόνια την πολύ ταραγμένη ιστορική της μοίρα. Τους πρώτους κατοίκους διαδέχτηκαν οι Μυκηναίοι Αχαιοί, πριν 3,500 χρόνια, εδραιώνοντας τον πολιτισμό τους και εισάγοντας στο νησί μόνιμα πλέον τις ελληνικές ρίζες. Απο τότε πέρασαν πολλοί άλλοι λαοί, ανάμεσα στους οποίους οι Φοίνικες, οι Ασσύριοι, οι Σταυροφόροι, οι Ενετοί, οι Τούρκοι και οι Βρετανοί, που άφησαν πίσω τους τα

σημάδια της διέλευσής τους. Σε αυτό το νησί περπάτησαν κάποτε οι Απόστολοι του Χριστού. Η λαμπρότητα της χριστιανικής αυτοκρατορίας του Βυζαντίου, περιέβαλε για πολλούς αιώνες και την Κύπρο. Εδώ υπάρχουν προϊστορικοί συνοικισμοί, αρχαίοι ελληνικοί ναοί, θέρετρα και επαύλεις της ρωμαϊκής εποχής, πρωτοχριστιανικές βασιλικές, βυζαντινές εκκλησίες και μοναστήρια, κάστρα σταυροφόρων, γοτθικές εκκλησίες ενετικές οχυρώσεις.....

Υπάρχουν ακόμα γιορτές που οι ρίζες τους φτάνουν στα βάθη της αρχαιότητας, όπως τα καρναβάλια και τα Ανθεστήρια. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η θεά Αφροδίτη επέλεξε ανάμεσα στον ελληνικό χώρο να αναδυθεί σ' αυτό ακριβώς το νησί, μαγεμένη από τις φανταστικές φυσικές ομορφιές και το ζηλευτό του κλίμα. Για ακριβώς αυτό τον ίδιο λόγο το επιλέγουν έκτοτε και πολλοί απλοί θνητοί αφού το θεωρούν “το νησί της θεάς της ομορφιάς”. Η θεά της ομορφιάς και του Έρωτα δεν έχει εγκαταλείψει την αγαπημένη της Πάφο και την Γλυκιά Χώρα Κύπρου: η παρουσία της είναι διάχυτη στη φωτεινή ατμόσφαιρα, στην ομορφιά του τοπίου και στη γοητεία του λαού της Κύπρου. Στα Κούκλια, όπου κάποτε βρισκόταν ο μεγαλύτερος ναός της, υπήρχε μέχρι πριν λίγα χρόνια μια εκκλησία γνωστή με το όνομα «Εκκλησιάκι της Παναγιάς της Αφροδίτισσας».

Οι αθάνατοι σίχοι των αρχαίων Ελλήνων τραγικών και κωμικών ποιητών αντηχούν τα θερμά καλοκαιρινά βράδια στο αρχαίο θέατρο του Κουρίου, όπου δίνονται παραστάσεις αρχαίου ελληνικού θεάτρου. Και το Σεπτέμβριο ρέει άφθονο κρασί, και το πνεύμα του Διόνυσου – θεού του κρασιού και της ευθυμίας – κυριαρχεί παντού κατά την διάρκεια της γιορτής του Κρασιού. Στα δημοτικά μεσαιωνικά τραγούδια που ακόμα ακούγονται στο νησί ζωντανεύουν

οι θρύλοι του Διγενή, του ακατάβλητου ακρίτα του Βυζαντίου, και της αδάμαστης Ρήγαινας, πανωραίας αμαζόνας και βασίλισσας.

Λευκωσία

Στα μαγαζάκια της Χώρας, της παλιάς εντός των τειχών Λευκωσίας, οι χαλκωματάδες δουλεύουν ακόμα το μέταλλο με τον πατροπαράδοτο τρόπο. Ανάμεσα στα παλιά πετρόκτιστα

σπίτια και τα στενά δρομάκια της πόλης, όπως και στα περισσότερα χωριά, παραμένει το γοητευτικό άρωμα του παρελθόντος. Εδώ το παρελθόν ζει πλάι – πλάι με το παρόν σε μια μοναδική σύνδεση ζωής και ιστορίας.

Η Κύπρος χωρίζεται σε έξι επαρχίες. Τη Λευκωσία που είναι και πρωτεύουσα, τη Λεμεσό, τη Λάρνακα, τη Πάφο, την Αμμόχωστο και την Κερύνεια. Η πρώτη επαρχία είναι η Λευκωσία. Βρίσκεται σχεδόν στο κέντρο της Κύπρου και αποτελεί ένα πλούσιο πολιτιστικό πυρήνα. Η ιστορία της ανάγεται στη εποχή του χαλκού. Στην αρχαιότητα και στα πρώτα χριστιανικά χρόνια ήταν γνωστή με το όνομα Λήδρα. Είναι πρωτεύουσα της Κύπρου από την ύστερη βυζαντινή εποχή (11^{ος} αιώνας). Οι Λουζινιανοί την μετέτρεψαν σε μια μεγαλόπρεπη πόλη με βασιλικά ανάκτορα και παραπάνω από 50 εκκλησίες. Η Λευκωσία του σήμερα το ιστορικό παρελθόν με τη ζωνή κύηση μιας σύγχρονης πόλης. Το κέντρο της πόλης, η παλιά Χώρα που περιβάλλεται από τα Ενετικά τείχη του Μεσαίωνα, περιλαμβάνει μουσεία, παλιές εκκλησίες, μεσαιωνικά κτίρια και διατηρεί τη νωχελική ατμόσφαιρα του παρελθόντος. Έξω από τα

τείχη η νέα πόλη με τις σύγχρονες ανέσεις ζει με κοσμοπολίτικους ρυθμούς. Η Λευκωσία παραμένει η μοναδική μοιρασμένη πρωτεύουσα στον κόσμο. Λίγα χιλιόμετρα έξω από τη Λευκωσία υπάρχουν εξαιρετικές βυζαντινές εκκλησίες και μοναστήρια.

Εντός των τοιχών πόλη

Η εντός των τοιχών πόλη είναι μοναδική και θα πρέπει να είναι ο πρώτος στόχος της επίσκεψής σας. Περικυκλωμένο από το τείχος που έχτισαν οι Βεβησιάνοι τον 16^ο αιώνα, η γοητευτική παλιά πόλη περιέχει μνημεία και αξιόλογες οικοδομές ιστορικού ενδιαφέροντος. Το μουσείο των Λευκωσιάτικων κοσμημάτων, το μουσείο Ιστορίας Κυπριακής Νομισματοκοπίας και το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών αξίζουν την επίσκεψή σας. Το Λεβέντειο Δημοτικό μουσείο της πόλης, που παρουσιάζει με ένα ευφάνταστο τρόπο την ιστορία της πρωτεύουσας, τιμήθηκε το 1991, με το βραβείο του « Ευρωπαϊκού Μουσείου της Χρονιάς ».

Λαϊκή γειτονιά

Η περιδιάβαση σας μέσα στην εντός των τοιχών πόλη είναι μια επιστροφή στα περασμένα. Στενοί δρόμοι, παλιά αρχοντικά με μπαλκόνια λαξεμένα μέσα στη φαγωμένη από το χρόνο κιτρινόχρωμη πέτρα της Λευκωσίας, τεχνίτες σε μικρά και ταπεινά εργαστήρια που ασκούν την τέχνη τους που παραμένει αναλλοίωτη εδώ και χιλιάδες χρόνια. Η «Λαϊκή Γειτονιά» είναι αναστηλωμένη περιοχή για πεζούς μέσα στην παλιά περικυκλωμένη πόλη, 200 μέτρα ανατολικά της Πλατείας Ελευθερίας. Τα ελικοειδή δρομάκια και τα όμορφα σπίτια που λειτουργούν σαν καταστήματα, εστιατόρια και εργαστήρια

τέχνης, είναι τυπικά δείγματα της Κυπριακής αρχιτεκτονικής μιας περασμένης εποχής.

Κυπριακό Μουσείο - Κρατική Συλλογή Σύγχρονης Τέχνης

Το Κυπριακό Μουσείο, μοναδικό στο είδος του, στεγάζει πολυτιμότες συλλογές κυπριακών αρχαιοτήτων και θησαυρών τέχνης απο την Νεολιθική μέχρι την Πρώιμη Βυζαντινή Εποχή. Η Κρατική Συλλογή Σύγχρονης Τέχνης φιλοξενεί τα έργα των σύγχρονων καλλιτεχνών του τόπου, ενώ στην άλλη άκρη της πόλης ακριβώς έξω απο τον κύριο δρόμο της Λεμεσού, βρίσκεται το κέντρο Κυπριακής Χειροτεχνίας.

Πύλη Αμμοχώστου

Η Πύλη της Αμμοχώστου είναι μια απο τις αυθεντικές εισόδους της παλιάς πόλης. Κέρδισε το 1984 το βραβείο της Europa Nostra για την παραδειγματική της συντήρηση και την μετατροπή της σε ένα ζωντανό πολιτιστικό κέντρο. Πολλές παλιές εκκλησίες βρίσκονται σε αυτή την περιοχή, καθώς επίσης και πολλά άλλα αξιοθέατα στα οποία θα αναφερθούμε αναλυτικότερα. Το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, το Βυζαντινό Μουσείο, η Αρχιεπισκοπή όπου στον χώρο της βρίσκονται το παλιό και το νέο Αρχιεπισκοπικό Μέγαρο. Το Νέο Αρχιεπισκοπικό Μέγαρο τέλειωσε το 1960 και είναι ένα οικοδόμημα σε νεοβυζαντινό ρυθμό.

Εκκλησία Παναγίας Χρυσалиνιώτισσας

Περίπατος 10 λεπτών περίπου βόρεια της Αρχιεπισκοπής βρίσκεται η εκκλησία της Παναγίας Χρυσалиνιώτισσας. Θεωρείται η παλαιότερη βυζαντινή εκκλησία της Λευκωσίας. Πιστεύεται οτι

χτίστηκε το 1450 από την Βασίλισσα Ελένη Παλαιολόγου. Ξεχωρίζουν ο καθαρός βυζαντινός ρυθμός που ακόμα διατηρείται η πελεκητή κιτρινοπέτρα με την οποία είναι κτισμένη και οι παλιές σπάνιες φορητές της εικόνες ανάμεσα στις οποίες και μια διπλή εικόνα της Παναγίας.

Εκκλησία Αγίου Κασσιανού

Πολύ κοντά στη Χρυσалиνιώτισσα βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Κασσιανού. Χτίστηκε τον περασμένο αιώνα και βρίσκεται ακριβώς στη διαχωριστική γραμμή μεταξύ του ελεύθερου και του κατεχόμενου τμήματος της Λευκωσίας. Η εκκλησία φυλάει τη μεταλλική περικεφαλαία που φορούσε ο Άγιος Κασσιανός στο μαρτύριο του καθώς και μερικές σπάνιες εικόνες.

Ναός Αγίου Ιωάννου

Ο Καθεδρικός Ναός Αγίου Ιωάννη βρίσκεται στο χώρο της Αρχιεπισκοπής και χτίστηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Νικηφόρο το 1662 και είναι αφιερωμένος στον Άγιο Ιωάννη το Θεολόγο. Πρόκειται για μια φημισμένη εκκλησία, λιτή, μονόχωρη, με ψηλό καμπαναριό, με πλακόστρωτο στην αρχή και κτισμένη με πελεκητή πέτρα. Οι πανέμορφες τοιχογραφίες του 18^{ου} αιώνα αναπαριστούν σκηνές από την Αγία Γραφή και την ανεύρεση του τάφου του Απόστολου Βαρνάβα στη Σαλαμίνα. Στα αριστερά του αρχιεπισκοπικού θρόνου με τέσσερις σκηνές απεικονίζεται η ιστορία της αυτοκέφαλης εκκλησίας της Κύπρου.

Πινακοθήκη Πολιτιστικού Κέντρου Ιδρύματος Μακαρίου Γ΄

Στο ανατολικό τμήμα του επιβλητικού μεγάρου της Αρχιεπισκοπής, σ' ένα χώρο μιας προέκτασης που οικοδομήθηκε πρόσφατα, κι απέναντι από τον ιστορικό ναό του Αγίου Ιωάννη, στεγάζεται από το 1982 η Πινακοθήκη του Πολιτιστικού Κέντρου του Ιδρύματος Μακαρίου Γ΄. Το Πολιτιστικό Κέντρο, με την πιο πλατιά του έννοια, ήταν το όνειρο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, που δεν πραγματοποιήθηκε ενόσω βρισκόταν στη ζωή, παρά λίγα χρόνια αργότερα, μετά το θάνατό του. Στόχοι του Κέντρου είναι η διαφύλαξη της πλούσιας και ανεπανάληπτης πολιτιστικής μας κληρονομιάς και η συντήρηση της ιστορικής μνήμης.

Με την είσοδο σου στον πρώτο όροφο της Πινακοθήκης, όπου βρίσκονται κάπου 116 ελαιογραφίες ευρωπαϊκής τέχνης από το 16^ο ως το 19^ο αιώνα, κάτι το ιδιαίτερο σε συναρπάζει και σε κρατεί δεμένο σ' όλη τη διάρκεια της επίσκεψης σου. Η διαρρύθμιση των πινάκων, ο φωτισμός και πιθανόν ο πλούτος των εκθεμάτων, που ίσως να μη τον περίμενες στη μικρή Κύπρο, σου υποβάλλουν ένα αίσθημα δέους αλλά μαζί και ευλάβειας.

Η ευχέρεια και η πρακτικότητα μελέτης των πινάκων είναι ένα άλλο πλεονέκτημα, που δυσκολεύεσαι να το συναντήσεις και σε πολύ γνωστές και φημισμένες πινακοθήκες της Ευρώπης. Κι όταν αρχίσει η περιήγηση, συνειδητοποιείς πλέρια τον τεράστιο αγών και το αμείωτο ανδιαφέρον που απαιτήθηκαν, να μαζευτούν και να εκτεθούν τόσοι αριστουργηματικοί πίνακες, που να καλύπτουν τέσσερις ολόκληρους αιώνες πλούσιας δημιουργικής προσφοράς της καλλιτεχνικής Ευρώπης. Υπερτερούν κατά πολύ, στον όροφο αυτό τα θέματα από τη θρησκευτική ζωή καθώς και τη μυθολογία, γνώριμα

όμως για να προσελκύσουν το ενδιαφέρον, απο πλευρας περιεχομένου, και του αμύητου στις λεπτές εκφάνσεις της τέχνης. Εκπροσωπούνται διάφορες ευρωπαϊκές σχολές όπως η Γαλλική, η Ιταλική, η Ισπανική, η Φλαμανδική, η Γερμανική και άλλες.

Κι αφού ο πρώτος όροφος σε γεμίσει με αισθητική απόλαυση και ανεπανάληπτη συγκίνηση, αφού χαρείς χρώματα, σχήματα, τεχνοτροπία, πλούσιο περιεχόμενο, θα πρ΄πει να ετοιμαστείς και για το δεύτερο όροφο. Στον όροφο τούτο υπάρχουν κάπου 80 τόσες ελαιογραφίες, χαλκογραφίες, άλλα έργα τέχνης, όπως και μια μικρή συλλογή από γεωγραφικούς χάρτες της Ελλάδας, της Κύπρου και των Μεσογειακών χωρών. Σ΄ αυτόν τον όροφο μερικοί πίνακες μόνοι τους σε αναγκάζουν να τους προσέξεις ιδιαίτερα.

Εγκαταλείπεις τη Πινακοθήκη φορτωμένος μνήμες, γνώσεις, αισθητική απόλαυση. Μερικά γεγονότα από την Αγία Γραφή, την Ιστορία και τη Μυθολογία, όπως τα γνώρισες στα βιβλία και όπως τ΄ άκουσες από το στόμα του δασκάλου και του καθηγητή, παίρνουν καινούριες διαστάσεις στο μυαλό σου. Έχεις πια μπροστά σου εικόνες από τους πιο διάσημους ζωγράφους της Ευρώπης, που σου προκαλούν έντονα συναισθήματα. Αισθάνεσαι περήφανος για την Πινακοθήκη του Πολιτιστικού Κέντρου, που ναι δική σου Πινακοθήκη, η Πινακοθήκη της Κύπρου.

Ναός Αγίου Αντωνίου

Πολύ κοντά στην Αρχιεπισκοπή βρίσκεται ο ναός του Αγίου Αντωνίου, ένα δημιούργημα του 18^{ου} αιώνα. Η εκκλησία βρίσκεται κάπου ένα μέτρο πιο κάτω απο την επιφάνεια του δρόμου και εντυπωσιάζει με το σκαλιστό της καμπαναριό και την πελεκητή

πέτρα με την οποία είναι κτισμένη. Αναφέρεται πως την εκκλησία αυτή προίκισε ο Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος. Παρά τις μεγάλες μεταμορφώσεις στην αυλή με μπετόν και κεραμικά, ο ναός με το χρυσοποίκιλτο του τέμπλο και τις παλιές φορητές του εικόνες εντυπωσιάζει.

Ναός Αγίου Σάββα

Πιο δυτικά βρίσκεται ο ναός του Αγίου Σάββα, που κτίστηκε τα μέσα του περασμένου αιώνα στην τοποθεσία μιας παλιάς εκκλησίας. Είναι και η εκκλησία αυτή κτισμένη με πελεκητή πέτρα.

Εκκλησία του Τρυπιώτη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ

Ακριβώς στα αριστερά της εκκλησίας βρίσκεται η εντυπωσιακή εκκλησία του Τρυπιώτη που είναι αφιερωμένη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ. Η εκκλησία κτίστηκε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, ο φαρδύς νάρθηκας, τα παλιά εικόσημα πάνω από την κύρια είσοδο, οι χοντρές στρογγυλές κολόνες που στηρίζουν τη στέγη, το χρυσοποίκιλτο τέμπλο, οι παλιές φορητές βυζαντινές εικόνες και το πολύ λιγοστό φως που μπαίνει από τα στενόμακρα παράθυρα της εκκλησίας, εντυπωσιάζουν και υποβάλλουν σε μια θρησκευτική ευλάβια. Είναι από την εκκλησία του Τρυπιώτη που φωτογραφήθηκε ο άμβωνας που περιλαμβάνεται σε ειδικό γραμματόσημο του 1980.

Ναός Αγίας Σοφίας

Κάπου στο κέντρο της παλιάς Λευκωσίας και στο τουρκοκρατούμενο τμήμα της πόλης δεσπόζει ο μεσαιωνικός καθεδρικός ναός της Αγίας Σοφίας. Χτισμένος σε γοτθικό ρυθμό και αρκετά ευρύχωρος, ήταν ο ναός όπου στέφθηκαν οι φράγκοι

βασιλιάδες. Η Αγία Σοφία ήταν το καύχημα των Λατίνων μέχρι την κατάληψη της από τους Τούρκους. Οι Τούρκοι την μετέτρεψαν σε τζαμί και κατασκεύασαν δυο μιναρέδες που φτάνουν σχεδόν τα πενήντα μέτρα ύψος. Η εκκλησία είναι ορατή από τα ψηλά κτίρια της Λευκωσίας και τους μικρούς λόφους, από όπου μπορεί ένας να επισημάνει περίπου το κέντρο της εντός των τειχών Λευκωσίας.

Μουσείο Εθνικού Αγώνος

Το μουσείο Εθνικού Αγώνος περιλαμβάνει έγγραφα, φωτογραφίες και άλλα ενθυμήματα από τον εθνικό απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ 1955 – 1959 και το πιο σημαντικό κτίριο του 18^{ου} αιώνα στη Λευκωσία υπήρξε η κατοικία του Δραγουμάνου της Κύπρου Χατζηγεωργάκη κορνέσιου, όπου εκτελέστηκε το 1809 από τους Τούρκους. Αναστηλώθηκε από το τμήμα Αρχαιοτήτων και σήμερα στεγάζει το Κυπριακό Εθνολογικό Μουσείο. Το 1988 του απονεμήθει το βραβείο Europa Nostra.

Δημόσιος Κήπος Λευκωσίας

Στο κέντρο της πρωτεύουσας, λίγο έξω από τα τείχη της μεσαιωνικής πόλης, σ' ένα χώρο μεταξύ του μεγάρου της Βουλής των Αντιπροσώπων, του Γενικού Νοσοκομείου, του Δημοτικού Θεάτρου και της Πύλης Πάφου, βρίσκεται ο Δημόσιος Κήπος της Λευκωσίας. Η Λευκωσία από πλευράς πάρκων και γενικά χώρων πρασίνου είναι, σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, αδικημένη. Είναι για αυτό το λόγο που ο δημόσιος κήπος, ο πράσινος αυτός πνεύμονας στην καρδιά της πρωτεύουσας, αποκτά ιδιαίτερη αίγλη.

Οι πόρτες του είναι ανοικτές σ' αυτούς που αναζητούν ξεκούραση και ψυχική γαλήνη από το συνωστισμό, τα καυσαέρια και το αγχος της καθημερινότητας. Στα ξύλινα παγκάκια, έστω κι αν σιγαλοσφυρίζει το ασταμάτητο βουητό των κινουμένων οχημάτων, ξεκουράζεσαι, σαν βυθίσεις το μάτι σου στην οργιαστική βλάστηση των φυτών και στο πλούσιο χρώμα των λουλουδιών. Αρκετή μεθοδική και προγραμματισμένη δουλειά έγινε, ώστε να φυτευτεί μεγάλη ποικιλία φυτών και δέντρων σ' ένα τόσο περιορισμένο χώρο. Δεν είναι μόνο το μάτι που χορταίνει με τις αποχρώσεις του πρασίνου και την ομορφιά του χρώματος, αλλά και το αυτί, καθώς βρίσκεσαι στον ήπο, δέχεται ασταμάτητα το γλυκό κελαήδημα των πουλιών. Πότε ακούεις το τιτίβισμα των ελεύθερων πουλιών που διασκεδάζουν, πετώντας από κλαδί σε κλαδί, και πότε συνεπαίρνεσαι από τις μελωδικές νότες των σγαρτιλιών και των καναρινιών που βρίσκονται στον ειδικό περιφραγμένο χώρο.

Φαίνεται πως ο κήπος έχει ένα τριπλό χαρακτήρα. Προσφέρει ψυχαγωγία στους μικρούς και για τους μεγάλους είναι ο χώρος όπου θα βρουν στιγμές γαλήνης και θ' αναπνεύσουν το πλούσιο οξυγόνο. Όμως η οργιαστική βλάστηση, ιδιαίτερα η συγκέντρωση τόσων πολλών φυτών και δέντρων σ' αυτό το χώρο, ποιός είναι εκείνος που μπορεί να ισχυριστεί ότι γνωρίζει τα ονόματα των τόσων πολλών φυτών και δέντρων;

Σαν κάθεται σ' ένα από τα ξύλινα παγκάκια του κήπου, αναπολείς την παλιά ιστορία της πρωτεύουσας, μια και δίπλα σου είναι τα μεσαιωνικά τα τείχη, ιδιαίτερα μια από τις τρεις πύλες της παλιάς πόλης. Κάποτε ήταν κι αυτός ο δημόσιος κήπος μέσα στα προ-ενετικά τείχη. Σαν συρρικνώθηκαν κατά την ενετική περίοδο, η εκτάση του κήπου έκοψε έξω. Φέρνεις ακόμα στο μυαλό σου πως

κάποτε ο Πηδιάς, το ποτάμι αυτό που τόσο συνδέθηκε με την πόλη, διέσχισε αυτό το μέρος. Κι όταν πλημμυρούσε, θα κάλυπτε αυτό το χώρο με λάσπη και νερό. Και υπήρξαν φορές που οι πλημμύρες του ήταν καταστροφικές.

Περνούν από το μυαλό σου τόσοι και τόσοι λόγοι που δόθηκαν από το βήμα της Βουλής των Αντιπροσώπων και τόσες νομοθεσίες που ψηφίστηκαν. Κοιτάζεις το Δημοτικό Θέατρο που βρίσκεται δίπλα, από το οποίο τόσα και τόσα μηνύματα των μεγάλων θεατρικών συγγραφέων διοχετεύονται στο κοινό. Συναισθάνεσαι όμως και το πόνο όλων αυτών που μπεινοβγαίνουν στο Γενικό Νοσοκομείο, που βρίσκεται μπροστά σου. Και τι θα πεις για τους αρχαιολογικούς μας θησαυρούς που βρίσκονται συγκεντρωμένοι στο Αρχαιολογικό Μουσείο, πολύ δυο βήματα δίπλα σου.

Όμως δεν μπορείς να αντιπαρέλθεις δυο μορφές που οι προτομές τους ορθώνονται η μια δίπλα στη Βουλή και η άλλη δίπλα στο Δημοτικό Θέατρο. Πως να μην προσέξεις την προτομή του Γκάντι, του μεγάλου αυτού τέκνου της Ινδίας, που υιοθέτησε, στην αχανή του χώρα, τα γνωστά μέτρα παθητικής αντίστασης, ικανά να διώξουν τους Άγγλους και να φέρουν λευτεριά στη πατρίδα του. Στο πρόσωπο αυτής της διεθνούς φυσιογνωμίας αντικατοπτρίζονται οι αγώνες και οι θυσίες, της δεύτερης σε πληθυσμό χώρας του κόσμου, για τηναποτίναξη του ξένου ζυγού. Κι οι αγώνες των Ινδών, μαζί και η υφή του θέματος τους, μοιάζουν τόσο πολύ με το δικό μας πολιτικό θέμα.

Αλλά και το μπρούτζινο άγαλμα του Κωστή Παλαμά, δίπλα στο Δημοτικό Θέατρο, με το μεγάλο νεοέλληνα ποιητή σε βαθύ

στοχασμό, σου φέρνει στη μνήμη τους γνωστούς στίχους για την Κύπρο.

Ρωμαίους και Σαρακηνούς, Τούρκους και Φράγκους γνώρισες.

Ω Ροδαφνούσα εσύ,

Από τη Δύση ο βασιλιάς κι ο Ρήγας σ' ερωτεύτηκαν

απ' την Ανατολή

Κι απ' τον καιρό που σε ήβρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,

Ως τώρα, που σοφά

Πατάει σ' εσένα ο Βρεττανό, πολλούς αφέντες άλλαζες,

Δεν άλλαζες καρδιά.

.....Σην Κύπρο την αέρινη

Στη μακαρία τη γη,

Στο ωραίο πολύπαθο κορμί η αγνή ψυχή δεν έσβησε,

Και ζη,και ζη και ζη!

Ο Δημόσιος Κήπος της Λευκωσίας είναι ένας χώρος γαλήνης και ψυχικής ξεκούρασης. Είναι ένας χώρος δίπλα στην ιστορία αλλά και την καθημερινότητα με τις χαρές και τις λύπες της. Το ιστορικό-γεωγραφικό του παρελθόν σε φορτώνει με αλησμόνητες μνήμες. Όμως αυτή η γωνιά της Λευκωσίας, που αποπνέει τόση ιστορία, είναι δίπλα στη γραμμή αντιπαράταξης. Η διαχωριστική γραμμή δεν αφήνει την ομορφιά, τη γαλήνη, το σαγηνευτικό περιβάλλον του δημόσιου κήπου να φθάσουν στην απέναντι πλευρά. Δεν μπορεί

ακόμα το όμορφο και γοητευτικό αυτό κομμάτι της Λευκωσίας να ενώσει τον άλλοτε ενιαίο πληθυσμό της πρωτεύουσας.

Εκκλησία Αγίων Αποστόλων

Σε ελάχιστη απόσταση από την πρωτεύουσα βρίσκονται κρυμμένοι θησαυροί της πολιτιστικής μας παράδοσης : για παράδειγμα η εικονογραφημένη εκκλησία της Ασίνου που χρονολογείται από τον 12^ο αιώνα, και των Αγίων Αποστόλων στο Πέρα Χωριό Νήσου. Είναι χτισμένη σε ένα μικρό λόφο στις βορειοδυτικές παρυφές του χωριού. Ένας μικρός διαστάσεων ναός, σταυροειδής εγγεγραμμένος με χαμηλό τρούλο, χωρίς παράθυρα. Διασώζονται τοιχογραφίες που χρονολογούνται στα 1160 – 1180 και θεωρούνται από τα καλύτερα δείγματα ζωγραφικής του 12^{ου} αιώνα στην Κύπρο. Στον τρούλο είναι ζωγραφισμένος ο Παντοκράτορας, ενώ στην κόγχη της αψίδας του Ιερού Βήματος εικονίζεται η Παναγία όρθια όχι όμως ανάμεσα στους Αρχαγγέλους αλλά ανάμεσα στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο.

Χωριό Ιδαλιού

20 χμ. περίπου νότια της Λευκωσίας, στο δρόμο Λευκωσίας – Λάρνακας / Λεμεσού είναι η περιοχή Ιδαλιού όπου διαθέτει κατάλοιπα όλων των ιστορικών περιόδων του νησιού. Στην κωμόπολη Δαλιού ανασκάπτεται ο χώρος του Αρχαίου Ιδαλιού, μια από τις πόλεις – βασιλεία της αρχαίας Κύπρου.

Καθώς μπαίνεις στην περιοχή του Δαλιού και προτού ακόμα φτάσεις στον οικισμό, τα τουβλοποιεία και τα κεραμοποιεία συνεχώς αυξάνονται σε αριθμό, λες και τελευταία ανακαλύφτηκε ο ιδεώδης

χώρος αυτού του είδους της βιομηχανίας. Η εντύπωση που δίνεται είναι πως κατά μήκος του δρόμου Λευκωσίας-Δαλιού αναπτύσσεται σιγά, αλλά σταθερά, μια βιομηχανική περιοχή, που θα χρωστά την ύπαρξή της όχι μόνο στην κύρια οδική λεωφόρο, αλλά και στο μεγάλο καταναλωτικό κέντρο της πρωτεύουσας.

Ακολουθώντας το δρόμο Δαλιού-Λάρνακας ο ταξιδιώτης εντυπωσιάζεται από τον συνεχώς επεκτεινόμενο οικισμό της αρχαίας αυτής πόλης του Χαλκάνωρα, που ο πληθυσμός της έχει ξεπεράσει τους 3,500 κατοίκους. Οι σύγχρονες οικοδομές, οι σταθμοί βενζίνης, τα εστιατόρια, τα καταστήματα και το Γυμνάσιο, δείχνουν πως το Δάλι εξελίσσεται κανονικά σε μια όμορφη κωμόπολη. Βέβαια δεν μπορεί ένας να μη προσέξει την πλάκα, στ' αριστερά του δρόμου, όπου αναφέρεται η διδυμοποίηση της πόλης του Δαλιού με την Κώμ-λά-βίλ που έγινε το 1978.

Μεσαιωνικά κατάλοιπα έχουμε στην περιοχή του χωριού Ποταμιά όπου υπάρχουν τα ερείπια του Θερινού Παλατιού των Φράγκων βασιλιάδων της Κύπρου καθώς και τα ερείπια γοθτικής Εκκλησίας.

Δευτερά : Εκκλησία Παναγίας Χρυσοσπηλιώτισσας

Κοντά στο χωριό Δευτερά, 11 χμ. νοτιοδυτικά της Λευκωσίας υπάρχει η εκκλησία της Παναγίας Χρυσοσπηλιώτισσας. Πρόκειται για εκκλησία που είναι λαξευμένη στους κάθετους και απόκρυμους βράχους στην αριστερή όχθη του ποταμού Πεδιαίου. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς ιδρύθηκε, αλλά η παράδοση αναφέρει ότι σε αυτή φυλάσσετε μια απο τις 70 εικόνες αντίγραφα των πρωτότυπων

εικόνων του Απόστολου Λουκά. Έτσι στις 15 Αυγούστου που εορτάζει προσέρχονται σε αυτή πλήθος προσκυνητών.

Φαίνεται ότι ο ναός αρχικά θα ήταν κάποιο ασκητήριο, που αργότερα μπορεί να λειτούργησε και ως μια μικρή μονή. Η εκκλησία αποτελείται από τρεις λαξευμένες σπηλιές που επικοινωνούν μεταξύ τους, ενώ στα τοιχώματα του κυρίως ναού σώζονται ίχνη τοιχογραφιών που μετά τον καθαρισμό τους μπορούν να χρονολογηθούν στον 14^ο αιώνα.

Ταμασσός

Η Ταμασσός, 17 χμ. νοτιοδυτικά της Λευκωσίας, πλούσια σε μεταλλεύματα χαλκού ήταν μια πολύ σημαντική πόλη – βασίλειο στην αρχαιότητα. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως τους Βασιλικούς Τάφους, εργαστήρια χαλκού, το ιερό της Αφροδίτης – Αστάρτης και άλλα.

Τζαμί Ομεριέ

Κοντά στην αγορά του Παλαιού Δημαρχείου, στην παλιά πόλη, υπάρχει το Τζαμί Ομεριέ. Εκκλησία των Αυγουστιανών μοναχών αφιερωμένη στην Παναγία που χτίστηκε τον 14^ο αιώνα. Το 1571, μετά την κατάληψη της Λευκωσίας, ο Μουσταφά Πασάς την μετέτρεψε σε τζαμί με τον ισχυρισμό ότι ήταν χτισμένη στον τόπο όπου είχε ξεκουραστεί ο προφήτης Ομέρ όταν επισκέφθηκε την Λευκωσία. Το μεγαλύτερο μέρος του αρχικού κτιρίου είχε καταστραφεί από το τουρκικό πυροβολικό το 1570. Ενεπίγραφες επιτύμβιες πλάκες της εποχής των Λουζινιανών χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή νέου δαπέδου στο τζαμί. Κατάλοιπα ενός κτιρίου

των ύστερων χρόνων της Ενετοκρατίας φαίνονται κοντά στην ανατολική άκρη του τεμένους.

Αθαλάσσα

Η Αθαλάσσα, με μια συμπαγή έκταση κάπου 6,500 σκάλες, εκτείνεται στα νοτιοανατολικά της Λευκωσίας και αποτελεί μια από τις πιο δημοφιλείς περιοχές της πρωτεύουσας.

Όλη σχεδόν η περιοχή δεντροφυτεύτηκε τα τελευταία χρόνια, σε σημείο που σήμερα να αποτελεί τον κυριότερο πράσινο πνεύμονα της πρωτεύουσας. Η Λευκωσία με το πολύ λίγο πράσινο που διαθέτει, σε σύγκριση με άλλες πόλεις ή πρωτεύουσες του εξωτερικού, θα πρέπει να περηφανεύεται για την περιοχή της Αθαλάσσας. Άλλωστε τι άλλο είναι η Αθαλάσσα παρά ένα τεράστιο πάρκο, προσεκτικά τοποθετημένο στα κράσπεδα της πρωτεύουσας; Πιθανόν να πήρε το όνομα από το γεγονός πως σε πρόσφατα γεωλογικά χρόνια όλος ο χώρος εδώ, όπως βέβαια κι ολόκληρη η Μεσαορία, βρισκόταν κάτω από τη θάλασσα. Είναι μπόλικα τα απολιθώματα και τα κοχύλια που βρίσκονται στην περιοχή.

Συνεχίζοντας την διαδρομή σου συναντάς μια έκταση γης που παραχωρήθηκε στο Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών και το Ανώτερο Τεχνολογικό Ινστιτούτο. Παραχώρηση κρατικής γης για τη στέγαση άλλων Κρατικών Υπηρεσιών θα συναντήσεις και πιο πέρα, όπου βρίσκεται η Μονάδα Ραδιοβολίσεων της Μετεωρολογικής Υπηρεσίας και το Τμήμα Κτηνιατρικών Υπηρεσιών.

Φράγμα Αθαλάσσης

Ένας χωματένιος δρόμος στα δεξιά σε οδηγεί στο φράγμα της Αθαλάσσης. Πρόκειται για ένα χωματένιο μικρό φράγμα, ύψους κάπου 13 μέτρων που κατασκευάστηκε το 1962 για τη συγκέντρωση του νερού του ρυακιού. Μια επίσκεψη σ' αυτό το φράγμα επιβάλλεται, αν θέλεις να γνωρίσεις για καλά την όλη περιοχή της Αθαλάσσης. Στο δρόμο σου προς το φράγμα συναντάς τον πειραματικό ευκαλυπώνα με το ελαφρό ρόζ χρώμα των πανύψηλων κορμών. Πρόκειται ίσως για την πιο εκτεταμένη και συμπαγή έκταση ευκαλύπτων που θα βρείς στην Κύπρο.

Μια έκταση γης καταλαμβάνεται και από διάφορα στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς. Η πειρατική έπαυλη του Ινστιτούτου Γεωργικών Ερευνών με τις συναφείς εγκαταστάσεις όπου εκτρέφονται αγελάδες και δοκιμάζονται διάφορες καλλιέργειες, δίνει κάποιο χρώμα στην περιοχή.

Λόφος «Καφύζιν» και λόφος «Άρωνας της Αθαλάσσης»

Ο λόφος, που τώρα περιλαμβάνεται στο κατεχόμενο μέρος του νησιού και που πάνω στη δυτική πλευρά πολύ προκλητικά αποτυπώθηκε το έμβλημα της ημισελήνου, είναι ο γνωστός λόφος του Άρωνα. Στα δυτικά του είναι ο λόφος «Καφύζιν» και πιο αριστερά ο λόφος «Λεοντάρι Βουνό» ή «Λά Κάβα» ή, όπως είναι κι αυτός γνωστός τοπικά, ο «Άρωνας της Αθαλάσσης». Πάνω σ' αυτό τον Άρωνα της Αθαλάσσης διατηρούνται ακόμα τα ίχνη κάποιου μεσαιωνικού κάστρου. Οι λόφοι αυτοί του Άρωνα κατοικήθηκαν από τα πρώτα χρόνια της εποχής του χαλκού, όπως και αργότερα στους ρωμαϊκούς και μεσαιωνικούς χρόνους. Κι όμως αυτοί οι δυο κυρίως

τραπεζοειδείς λόφοι, που έμειναν τόσο αδελφωμένοι τόσα χρόνια, αυτή τη στιγμή νιώθουν την πίκρα της διχοτόμησης. Μιλούν διαφορετική τώρα γλώσσα. Ο ένας στεγάζει ένα φυλάκιο της Εθνικής Φρουράς κι ο άλλος ύψωσε απαγορευτικές πινακίδες με ξένο έμβλημα.

Πιο κοντά στους λόφους αυτούς βρίσκεται η κτηνοτροφική έπαυλη του Τμήματος Γεωργίας. Το τοπίο γύρω από την κυβερνητική κτηνοτροφική έπαυλη Αθαλάσσας, με τις μαυρόασπρες αγελάδες κάτω από τα τσίγκινα υπόστεγα, τα χοιροστάσια, το πράσινο των χωραφιών που ποτίζονται και τους θερινούς ακόμα μήνες, όπως και τα δασικά δέντρα στις πλαγιές των λόφων, είναι εντυπωσιακό. Είναι εδώ που οι Βρεττανοί δημιούργησαν την πρώτη κτηνοτροφική μονάδα στην Κύπρο μετά την κατάληψη του νησιού. Οι πέτρινες επιγραφές μιλούν πως μερικές οικοδομές χτίστηκαν το 1921, ενώ άλλες το 1912.

Εγκαταλείποντας την Αθαλάσσα με τα μπόλικα είδη των δασικών δέντρων, τους πειραματικούς γεωργικούς σταθμούς, την κτηνοτροφική έπαυλη και τις πολύ αραιές οικοδομές, έχεις πειστεί πως, παρά τις πολλαπλές λειτουργίες της δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα μεγάλο πάρκο. Με λίγη φαντασία μερικές λειτουργίες που απουσιάζουν μπορούν να προστεθούν. Κι αν πάλι κάτι πρέπει να αφαιρεθεί, δεν είναι δύσκολο να γίνει, μια και το πάρκο αυτό είναι δίπλα στην πρωτεύουσα, μα πρό πάντων δίπλα στην ιστορία.

Οδός Ονασαγόρου

Στην οδό Ονασαγόρου, μέσα στην παλιά πόλη είναι ο ιερός ναός Φανερωμένης. Κτίστηκε το 1872 και ήταν η μεγαλύτερη

εκκλησία της Λευκωσίας. Πολύ εντυπωσιάζει το καμπαναριό της με την άθικτη πελεκητή του πέτρα και τις γραφικές του κολόνες. Το μαρμάρινο μασωλείο στα ανατολικά της εκκλησίας περιλαμβάνει τα λείψανα των επισκόπων και άλλων κληρικών που εκτελέστηκαν από τους Τούρκους το 1821.

Μονή αγίου Ηρακλειδίου

Σε απόσταση περίπου 20 χμ. από την Λευκωσία βρίσκεται μια από τις πιο σημαντικές μονές της Κύπρου, όπου παρουσιάζει μεγάλο ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον, είναι το γυναικείο μοναστήρι του Αγίου Ηρακλειδίου. Ο Άγιος Ηρακλείδιος υπήρξε μαθητής των Αποστόλων Παύλου, Βαρνάβα και Μάρκου και χειροτονήθηκε επίσκοπος Ταμασσού. Στην Ταμασσό υπέστη μαρτυρικό θάνατο και εκεί ετάφη μέσα σε σπήλαιο, που σήμερα βρίσκεται στα ανατολικά της εκκλησίας της μονής. Η Μονή βρίσκεται στις παρυφές του Τροόδου πολύ κοντά στην αρχαία πόλη Ταμασσό και σήμερα είναι ένα αξιόλογο οικοδομικό συγκρότημα στο οποίο είναι αποτυπωμένη όλη η ιστορία της ορθόδοξης εκκλησίας της Κύπρου από τον 4^ο αιώνα μέχρι σήμερα.

Ακριβώς πότε ιδρύθηκε η μονή δεν είναι γνωστό όμως θα πρέπει να χτίστηκε στη θέση του Μαρτυρίου του Αγίου τον 4^ο αιώνα που θεωρείται και το παλιότερο σωζόμενο κτίσμα. Τον 14^ο αιώνα κτίστηκε πάνω από τον τάφο – μαρτύριο του Αγίου Ηρακλειδίου ένα επιβλητικό κτίσμα με τρούλο που σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση. Η σημερινή εκκλησία της μονής είναι δίκλινη και χτίστηκε το μεν βόρειο κλίτος πιθανών τον 15^ο αιώνα, ενώ το νότιο κλίτος στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, πάνω στα θεμέλια των προγενέστερων ναών. Στη Μονή φυλάσσονται αξιόλογες εικόνες του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα ενώ οι

λίγες τοιχογραφίες που βρίσκονται στο νότιο τοίχο του καθολικού είναι του 1759. Αξιόλογο γεγονός θεωρείται η ύπαρξη Σχολής Ζωγραφικής του 17^{ου} αιώνα, που κατέστησε τη μονή κέντρο παραγωγής εικόνων μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και ανέδειξε σημαντικούς ζωγράφους.

Εκκλησία Αγίων Βαρνάβα και Ιλαρίωνα

Η εκκλησία των Αγίων Βαρνάβα και Ιλαρίωνα βρίσκεται στο χωριό Περιστερώνα της επαρχίας Λευκωσίας και είναι κτισμένη στις όχθες του ποταμού Σερράχη. Είναι μια πεντάτρουλη εκκλησία και είναι του ίδιου αρχιτεκτονικού τύπου με την άλλη πεντάτρουλη εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στη Γεροσκήπου. Πρόκειται για μια τρίκλιτη βασιλική που στο κεντρικό κλίτος έχει τρεις τρούλους στον κατά μήκος άξονα και δυο άλλους τρούλους ένα στο βόρειο ναό ένα στο νότιο κλίτος, ούτως ώστε να σχηματίζουν σταυρό (ο αρχιτεκτονικός αυτός τύπος θεωρείται ως ο μεταβατικός τύπος από την βασιλική στους σταυροειδής εγγεγραμένους με τρούλο ναούς). Από τα μορφολογικά στοιχεία ο ναός μπορεί να χρονολογηθεί στο τέλος του 11^{ου} αιώνα. Πιθανώς η σημερινή εκκλησία να χτίστηκε σε θεμέλια ή να αντικατέστησε παλαιότερη εκκλησία. Στον κυρίως ναό προστέθηκε πιθανώς τον 12^ο αιώνα νάρθηκας, ενώ το κωδωνοστάσιο είναι του 19^{ου} αιώνα. Στο ναό σώζονται ελάχιστα λείψανα τοιχογραφιών του 12^{ου} και 15^{ου} αιώνα και αξιόλογες εικόνες και λίγα γλυπτά που δυνατόν να προέρχονται από τις παλαιότερες φάσεις του μνημείου.

Παρατηρητήριο Οδού Λήδρας

Το παρατηρητήριο Οδού Λήδρας είναι αντικείμενο του Μουσείου, όπου απο εκεί – απο τον 11^ο όροφο του Πύργου Σιακόλα φαίνεται η πόλη της Λευκωσίας. Ο επισκέπτης μπορεί να δει την πόλη και τα μνημεία της απο τέσσερις διαφορετικές πλευρές που αντιστοιχούν στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα.

Έκθεση Κύπρου (Κρατική)

Στην περιοχή Μακεδονίτισσας, σε μια ειδικά διαρρυθμισμένη έκταση κάπου 270,000 τετραγωνικών μέτρων, βρίσκονται οι εγκαταστάσεις της Διεθνούς (Κρατικής) Έκθεσης Κύπρου. Ο εκθεσιακός χώρος διαθέτει όλες τις σύγχρονες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες, που απαιτούνται απο μια τέτοια σημαντική διεθνή έκθεση. Σύγχρονα περίπτερα, ανοιχτοί εκθεσιακοί χώροι, ειδικοί χώροι για ανέργες ιδιόκτητων περιπτέρων απο ιδιώτες ή οργανισμούς, τηλεφωνικές και τηλετυπικές υπηρεσίες, ψυχαγωγικές και άλλες διευκολύνσεις, όλα βρίσκονται στο χώρο της Έκθεσης.

Απο το 1976, συνέχεια και χωρίς διακοπή, διοργανώνεται την περίοδο Μάη – Ιουνίου η Διεθνής Έκθεση Κύπρου, στην οποία συμμετέχουν ξένες χώρες απο κάθε γωνιά της γης, καθώς και αρκετοί ιδιώτε κυρίως Κύπριοι βιομήχανοι και εισαγωγείς ξένων προϊόντων.

Πέρα απο την ετήσια γενική Διεθνή Έκθεση κάθε χρόνο ή κάθε δυο χρόνια διοργανώνονται στον ίδιο χώρο διάφορες εξειδικευμένες εκθέσεις. Ακόμα λειτουργεί Χριστουγεννιάτικη Αγορά κατά την περίοδο των Χριστουγέννων στην οποία πωλούνται παιχνίδια και δώρα κυρίως για παιδιά. Ούτε και είναι λίγες οι

πολιτιστικές εκδηλώσεις στο Ελληνικό Πόλιτιστικό Κέντρο, που λειτουργεί στο μόνιμο περίπτερο της Ελλάδας.

Η έγκριση της Διεθνούς (Κρατικής) Έκθεσης Κύπρου ως μέλους του Διεθνούς Οργανισμού Έκθεσης είναι ακόμα μια ένδειξη αναγνώρισης του κύρους και του υψηλού επιπέδου της Έκθεσης Κύπρου. Και είναι πολλά όσα μπορούν να επιτευχθούν στη Κύπρο, με την εξαιρετική γεωγραφική θέση του νησιού κοντά σε τρεις ηπείρους, με διαφορετικό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο η κάθε μια. Ακόμα στο νευραλγικό γεωπολιτικό χώρο της Κύπρου μπορούν να συναντηθούν λαοί, που δύσκολα συναντιόνται στις δικές τους πατρίδες.

Τύμβος Μακεδονίτισσας

Ένας μικρός χώρος, πολύ κοντά στο μικρό εκκλησάκι της Μακεδονίτισσας, εκεί όπου βρίσκεται το ομώνυμο εργαστήριο, γνωστός σήμερα ως Τύμβος της Μακεδονίτισσας, γέμισε με μοιόμορφους σταυρούς και ταφόπλακες. Πρόκειται για μια κατασκευή που συμπληρώθηκε μεταξύ 1979 και 1980, σε χώρο που παραχωρήθηκε στο δημόσιο από την Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Ο Τύμβος είναι γνωστός και ως Στρατιωτικό Κοιμητήριο Μακεδονίτισσας.

Εδώ βρίσκονται τα μνήματα των παλικαριών της Ελλάδας, αλλά και της Κύπρου, που έπεσαν στην εισβολή του 1974. Βρίσκονται ακόμα εδώ συγκεντρωμένα και άλλα μνήματα Ελλήνων αξιωματικών και οπλιτών, που έπεσαν σε προηγούμενους αγώνες της Κύπρου για λευτεριά.

Στα βορειοδυτικά του μνημείου βρίσκεται οστεοφυλάκιο όπου φυλάγονται τα οστά των Ελλήνων που έπεσαν στις επιχειρήσεις. Εκείνα των ελληνοκύπριων βρίσκονται στα κατά τόπους κοινοτικά κοιμητήρια.

Ο Τύμβος της Μακεδονίτισσας είναι ορατός απο σχετικά μεγάλες αποστάσεις, γιατί βρίσκεται σε ένα ύψωμα, με ακάλυπτη ακόμα την έκταση γύρω του. Βρίσκεται ανάμεσα του ελεύθερου Τροόδους και του σκλαβωμένου Πενταδάκτυλου. Είναι πολύ κοντά στη γραμμή Αττίλα, μα και κοντά στο αρχικό στρατόπεδο της ΕΛΔΥΚ, όπου διεξάχθηκαν ομηρικές μάχες μεταξύ Ελλήνων της ΕΛΔΥΚ και τούρκων εισβολέων.

Ο επισκέπτης στον Τύμβο της Μακεδονίτισσας θα πρέπει να σταθεί με ευλάβεια μπροστά στους σταυρούς και τα μνήματα των ηρωικών παιδιών μας. Με συγκίνηση αλλά και περηφάνεια θα πρέπει να αποτίσει φόρο τιμής στη θυσία τους. Ιδιαίτερα θα πρέπει να θαυμάσει το θάνατο αρκετών Ελλήνων αξιωματικών και οπλιτών, που παρά την έλλειψη στρατιωτικής βοήθειας απο την Ελλάδα στις κρίσιμες εκείνες στιγμές της Κύπρου, πολέμησαν με αυτοθυσία και έδωσαν μαθήματα θάρρους, αποφασιστικότητας και ευψυχίας, αφήνοντας τα κόκκαλα τους στο χλιοπροδομένο και αιματόβρεκτο νησί της Κύπρου.

Φυλακισμένα Μνήματα

Εκεί όμως που θα νοιώσετε την ψυχή του νησιού να πάλλει είναι τα «Φυλακισμένα Μνήματα», ο χώρος αυτός των κεντρικών φυλακών που δέχτηκε στη γη του τα σώματα των νεκρών παλικαριών του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα μας. Μια επίσκεψη στα

Φυλακισμένα Μνήματα απαιτεί πνευματική και ψυχική προετοιμασία. Δεν είναι άλλωστε χώρος αναψυχής ή χώρος όπου ο επισκέπτης θα χαρεί τις εναλλασσόμενες ποικιλίες του προνομιούχου κυπριακού τοπίου. Ούτε είναι μια συνηθισμένη επίσκεψη σ' ένα από τα πάρα πολλά πολιτιστικά μας μνημεία, όπου θα γοητευτείς από τις τοιχογραφίες, την αρχιτεκτονική τέχνη, τον όγκο, τα σχήματα, το γόνιμο απομακρυσμένο παρελθόν. Στα Φυλακισμένα Μνήματα βρίσκεται συμπυκνωμένο το δράμα και η αγωνία μιας ιδιαίτερης σημαντικής πτυχής της σύγχρονης Κυπριακής Ιστορίας.

Σ' ένα μικρό κιβωτιούχο χώρο βρίσκονται τα μνήματα 13 εθνομαρτύρων, που έγραψαν με τη θυσία τους χρυσές σελίδες στο θρυλικό αγώνα της εποποιίας ου 1955-59. Αφού δοκιμάστηκε η πίστη, η αντοχή, η παλλικαριά, το ψυχικό σθένος και η αποφασιστικότητα τους στα βουνά και στις παραπλήσιες Κεντρικές Φυλακές, στο τέλος τάφηκαν στα Φυλακισμένα Μνήματα. Οι εννιά από τους δεκατρείς αντίκρυσαν την αγχόνη με περιφρόνηση, θεωρώντας την σαν αναπόσπαστο μέρος της πατριωτικής τους προσφοράς και θυσίας. Ο χώρος των Φυλακισμένων Μνημάτων που βρίσκεται στο νότιο τμήμα των Κεντρικών Φυλακών έχει σχήμα τετράγωνο κι είναι τριγυρισμένος με πανύψηλους τοίχους. Οι τάφοι με τους σταυρούς είναι απλοί και απέριτοι. Στις γωνιές του χώρου έχουν φυτευτεί δάφνες, ενώ στις άκριες φυτρώνουν γεράνια σε γλάστρες. Ψηλά στον ανατολικό τοίχο συντροφεύει τους αγωνιστές η επιγραφή «ΤΟΥ ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΥ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ, ΘΑΝΑΤΟΣ ΔΕΝ ΛΟΓΙΕΤΑΙ».

Καθώς αντικρύζεις και σήμερα το δωμάτιο της αγχόνης, σε κυριεύει ρίγος, συγκίνηση, εθνική περηφάνεια, αλλά και αγανάκτηση μαζί. Εδώ απαγχονίστηκαν εννιά ήρωες του κυπριακού έπους, γιατί

λαχτάρησαν τη λευτεριά της πατρίδας τους κι αγωνίστηκαν γι' αυτή. Κρεμάστηκαν από ξένους κατακτητές στην ίδια τους την πατρίδα. Το δωμάτιο μέχρι και σήμερα είναι το ίδιο όπως και τότε. Τίποτα δεν έχει αλλάξει. Στο ικρίωμα οι ήρωες έπρεπε να ανέβουν πάντα μετά τα μεσάνυκτα. Η μέρα του απαγχονισμού κρατιόταν σχεδόν πάντα κρυφή. Κι όταν ένας παρακολουθήσει τη ζωή στο λημέρι και στις φυλακές των εννιά αυτών παλλικαριών, που μοναδικό τους έγκλημα ήταν η εκτέλεση του καθήκοντος προς την πατρίδα τους, θα συνειδητοποιήσει πλέρια το χαρακτήρα, τον ψυχικό κόσμο, τις αρετές τους. Θα άξιζε να αναφερθούν λίγα λόγια που ειπώθηκαν ή λίγες γραμμές που γράφτηκαν από τους μελλοθάνατους στους συγγενείς και φίλους τους, πριν την εκτέλεση. Άλλωστε, τα λόγια που είπαν και τα γράμματα που έγραψαν στις τελευταίες μέρες και ώρες τις ζωής τους είναι γεμάτα θάρρος, βαθιά θρησκευτικότητα, αγάπη προς την Ελλάδα και την ελευθερία. Είναι αληθινά μνημεία ψυχικού σθένους. Οι 9 απαγχονισθέντες νεκροί είναι ο Μιχαήλ Καραολής, ο Ανδρέας Δημητρίου, ο Ιάκωβος Παλάτσος, ο Ανδρέας Ζάκος, ο Χαρίλαος Μιχαήλ, ο Στέλιος Μαυρομιχάλης, ο Ανδρέας Παναγίδης, ο Μιχαήλ Κοτσοφτάς και ο Ευαγόρας Παλλικαρίδης και οι 4 πεσόντες ήρωες είναι ο Μάρκος Δράκος, ο Γρηγόρης Αυξεντίου, ο Στυλιανός Λένας και ο Κυριάκος Μάτσης. Μετά την λήξη του αγώνα ο χώρος μετατράπηκε σε τόπο προσκυνήματος και πήρε το όνομα Φυλακισμένα Μνήματα απο τον πίνακα του Κύπριου ζωγράφου Πολ Γεωργίου.

Γράμματα Φυλακισμένων

Σ' ένα γράμμα στη μάνα του ο Μιχαήλ Κουτσοφτάς την αποχαιρετά τονίζοντας: *“Μη λυπάσθε, γιατί δεν θα με χάσετε. Με αφιερώνετε στην Πατρίδα. Πρέπει να 'σαι υπερήφανη γιατί είμαι κι εγώ ένα παιδό της Κύπρου,*

που δίνει το αίμα του για την ελευθερία....” Και σ’ ένα γράμμα στ’ αδέρφια του θα γράψει: “Θα ελυπόμουν αν πέθαινα σαν ένας κοινός εγκληματίας.Θα ελυπόμουν αν πέθαινα σαν κλέπτης.Δεν υπάρχει λόγος όμως να λυπηθώ τώρα που πεθαίνω για χάρη ενός υψηλού ιδανικού.Δεν λυπάμαι γιατί θα εκτελεσθώ εν ονόματι της ελευθερίας.” Σ’ ένα γράμμα προς τους γονείς του ο Στέλιος Μαυρομμάτης γράφει: “Θέλω να ξέρετε πως ο υιός και ο αδελφός σας πέθανε με το χαμόγελο στα χείλη, γιατί κράτησε μέχρι τέλους τον ιερό όρκον που έδωσε να θυσιαστεί χάριν της ελευθερίας της Κύπρου.....Τώρα που σας γράφω, ευρίσκομαι μέσα στο σκοτεινό κελί της φυλακής μου, περιμένοντας με θάρρος και υπομονή το δήμιο να ’ρθη να με οδηγήσει στον τόπο της εκτέλεσης” Ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης, ο πιο νεαρός στην ηλικία, μόνο 18 χρονών, που ’γραψε πολλούς στίχους έμεινε αθάνατος με τους πιο κάτω, που αντικατοπτρίζουν τη γνήσια πατριωτική του ψυχή.

“Θα πάρω μίαν ανηφοριά

θα πάρω μονοπάτια

να βρω τα σκαλοπάτια

που παν στη λευτεριά .....

.....

Κόρη πανώρια θα της πω

Άνοιξε τα φτερά σου

Και πάρε με κοντά σου

Μονάχα αυτό ζητώ “

Ο Ανδρέας Ζάκος ο πιο μεγάλος απ’ όσους απαγχονίστηκαν, 24 χρονών, σε επιστολή προς τον αδελφό του, την τελευταία μέρα πριν την εκτέλεση του,γράφει: “*Η ώρα του θανάτου πλησιάζει μα στην ψυχή*

μας φωλιάζει η ηρεμία. Νομίζω ότι μόνο με την εκτέλεση θα μπορέσω να μείνω πάντα νέος και αθάνατος. Πρώτα ή ύστερα έπρεπε να διαθέσω τη ζωή μου. Δε βλέπω πιο κατάλληλη περίσταση από την τωρινή για να το κάνω. “ Ο Αντρέας Παναγίδης, ο έγγαμος θανατοποινίτης, πατέρας τριών παιδιών, περιμένοντας τον απαγχονισμό έγραφε στον αδελφό του: “ Περιμένουμε την ημέρα εκτελέσεως σαν άγια ώρα της ελευθερίας. “ Ο Ιάκωβος Πατάτσος στην τελευταία επιστολή στη μητέρα με απόλυτη πίστη που τον κάνει να ζει με τους αγγέλους, προτού ακόμα απαγχονιστεί, γράφει: “ Ευρίσκομαι μεταξύ αγγέλων. Το πνεύμα μου φτερουγίζει γύρω από τον θρόνο του Κυρίου. Γ’ όνομα σου θα γραφή στην ιστορία γιατί εδέχθηκες να θυσιασθή το παιδί σου για την Πατρίδα. Είναι καιρός να καμαρώσης το παιδί σου. Ευρίσκεται εκεί ψηλά όπου ψάλλουν οι άγγελοι. “ Ο Μιχαήλ Καραολής σ’ ένα γράμμα στον αδελφό του, που ‘ταν κρατούμενος στο φρούριο της Κερύνειας γράφει: “ Η ημέρα του λυτρωμού πλησιάζει..... Όταν θα ξημερώση θ’ ανοίξουν οι πόρτες για να βγούμε όλοι στο φως και ν’ αναπνεύσουμε τον μυρωδάτο πρωϊνό αέρα που στερούμεθα κατά τας νυκτερινάς ώρας του ζοφερού μας εφιάλτου. Κάθε εφιάλτης έχει τέλος..... “

Ο Αντρέας Δημητρίου μετά από τις πιο απαράδεκτες μεθόδους που χρησιμοποίησαν οι φρουροί για να κλονίσουν τα νεύρα του, δέχτηκε καρτερικά το μαρτύριο. Στην αδελφή του γράφει: “ Και εψές ακόμα επέρασα την νύκτα άγρυπνος που νομίζω θα είναι η εικοστή... η εκτέλεσις μου θα ήταν μια απολύτρωσις. “ Ο Χαρίλαος Μιχαήλ στους γονείς του γράφει: “ Όταν θα διαβάζετε το γράμμα μου αυτό εγώ θα έχω σβήσει για πάντα από τη ζωή. Επειδή γνωρίζω για πιο σκοπό θα εκτελεστώ αισθάνομαι τον ευατό μου ισχυρόν και γαλήνιον και είμαι έτοιμος να τα αντιμετωπίσω όλα με αφάνταστη ψυχραιμία. Τι κι αν ζήσω 50 και 60 χρόνια, πάλι θα πεθάνω και μάλιστα άδοξα..... “

Χρωστούμε όλοι μας, όχι μια αλλά πολλές και τακτικές επισκέψεις στα Φυλακισμένα Μνήματα. Στο χώρο αυτό των Κεντρικών Φυλακών βρίσκονται τα μνήματα αυτών που αγωνίστηκαν, θυσιάστηκαν και απαγχονίστηκαν για μας. Τους χρωστάμε αιώνια ευγνωμοσύνη. Τα δεκαοχτάχρονα και εικοσάχρονα παλλικάρια της Κύπρου, με ανθρώπινη αξιοπρέπεια, με πλήρη επίγνωση των ηρωικών τους πράξεων, αντίκρυσαν τον πιο σκληρό κι ανατριχιαστικό θάνατο, χωρίς ενδοιασμούς και μετάνοιες. Οι απαγχονισθέντες παρέμειναν δυνατοί και ψύχραιμοι μέχρι τέλους. Δέχτηκαν τον ξένο δήμιο να τους κόψει το νήμα της ζωής τόσο ωρίς. Είναι για μας μια αιώνια πηγή έμπνευσης και περηφάνιας.

Σε κοντινή απόσταση απο όλα τα μνημεία βρίσκεται η « Πράσινη γραμμή » του αίσχους, η διαχωριστική γραμμή που τέμνει στα δυο το νησί μας.

ΛΕΜΕΣΟΣ

Πόρτα της Ευρώπης προς ανατολάς, στο νοτιο-ανατολικότερο άκρο της Μεσογείου, η Λεμεσος είναι σήμερα μια κοσμοπολίτικη σύγχρονη και προοδευτική

μεγαλούπολη των ογδόντα και πλέον χιλιάδων κατοίκων αποτελούμενη από πέντε Δήμους και μερικές μεγάλες κοινότητες στα προάστια του κοντινού περιγύρου της.

Ο Δήμος Λεμεσού , ο μεγαλύτερος από τους πέντε αυτούς Δήμους είναι ταυτόχρονα και ο μεγαλύτερος Δήμος της Κύπρου σε έκταση και πληθυσμό γι' αυτό και δίκαια αποκαλείται η Λεμεσός ως «συμπρωτεύουσα». Από το 1878 που οι άγγλοι έπαιρναν τη σκυτάλη της διακυβέρνησης της Κύπρου από τους Τούρκους και η Λεμεσός ήταν μια πλινθόκτιστη μικρή πολίχνη και στην πρώτη επίσημη απογραφή πληθυσμού του 1881 αριθμούσε μόλις έξι χιλιάδες κατοίκους μέχρι σήμερα, κύλησε πολύ νερό στο αυλάκι της ιστορίας της. Όλοι οι Δήμαρχοι και τα Δημοτικά Συμβούλια της από τότε μέχρι ημερών μας, δούλεψαν δημιουργικά και με μεράκι αφήνοντας ο καθένας και τη δική του ιδιαίτερη σφραγίδα σε έργα σημαντικά και μεγαλόπνοα που κατέστησαν την Λεμεσό αυτό που είναι σήμερα και για την οποία οι λεμεσιανοί περηφανεύονται να επικαλούνται την καταγωγή τους.

Η Λεμεσός είναι για δυο σχεδόν αιώνες τώρα, τόπος κατασκευής από τις μεγάλες οينوβιομηχανίες του νησιού, της ΕΤΚΟ, ΛΟΕΛ , ΚΕΟ, και ΣΟΔΑΠ, (μόνες στην Κύπρο), των κρασιών και των άλλων προϊόντων της αμπέλου με προεξέχουσα θέση να κατέχει η περίφημη σ' όλο τον κόσμο γλυκόπιστη Κουμανταρία της. Μαζί δε με τον «μαύρο», όπως αποκαλείτο κάποτε , «χρυσό» της, τα χαρούπια, έκαναν για πάρα πολλά χρόνια το λιμάνι της, όπως ξανάγινε και σήμερα μετά την κατοχή της Αμμοχώστου, το μεγαλύτερο λιμάνι της Κύπρου.

Η Λεμεσός έχει δυο λιμάνια, το παλιό και το καινούριο. Το καινούριο έχει τη μεγαλύτερη εμπορική και επιβατική κίνηση και θεωρείται το μεγαλύτερο λιμάνι στην ελεύθερη Κύπρο ενώ το μικρό, το οποίο έχει κυματοθραύστες 250 μέτρα χρησιμοποιείται συνήθως από μικρές ψαρόβαρκες. Το νέο λιμάνι, το οποίο έχει 11 μέτρα βάθος

και κυματοθραύστες 250 μέτρα μήκος, είναι ικανό να δεχθεί 10 πλοία βάσει του μεγέθους τους. Η εξαγωγή σταφυλιού, κρασιού, χαρουπιών και εσπεριδοειδών φρούτων, καθώς επίσης η εισαγωγή δημητριακών, οχημάτων, μηχανών, υφασμάτων, γεωργικών φαρμάκων, χημικών λιπασμάτων και σίδερων επιτυγχάνεται μέσω αυτών των λιμανιών.

Η πόλη με την εξέλιξη της και την πρόοδο που γνώρισε χάριν στους ρηξικέλευθους κατοίκους της, έγινε μέσα σε ένα και κάτι αιώνα, η κατ' εξοχήν τουριστική, βιομηχανική, οικονομική, πνευματική και καλλιτεχνική ηγέτιδα του νησιού.

Κατά την τελευταία δεκαετία - αφού εν τω μεταξύ η Λεμεσός δημιούργησε τα προηγούμενα χρόνια τις βασικότερες υποδομές που χρειάζεται μια πόλη για να θεωρείται σύγχρονη, με μεγαλύτερο το έργο αυτό της αποχέτευσης όμβριων και λυμάτων κατά τη δεκαετία 1986/96 - προγραμματίστηκαν στη συνέχεια τα μεγαλύτερα και μεγαλεπήβολα έργα σε όλους τους τομείς τα περισσότερα των οποίων είτε υλοποιήθηκαν ήδη είτε βρίσκονται στο στάδιο της υλοποίησής τους.

Ως το πιο σημαντικό από αυτά μπορεί δίκαια να θεωρηθεί, η ομόφωνη διεκδίκηση από το Δημοτικό Συμβούλιο και η επιτυχία ίδρυσης του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου (ΤΕΠΑΚ) με έδρα τη Λεμεσό, το οποίο αναμένεται να λειτουργήσει οριστικά τον Σεπτέμβριο του 2007 σε διατηρητέα κυβερνητικά κτίρια στο ιστορικό της κέντρο που άρχισε ήδη η αποκατάστασή τους.

Τα έργα διαμόρφωσης της ακτής Ολυμπίων, το Αθλητικό Κέντρο (Παλαί ντε Σπορ) «Λεμεσός- Σπύρος Κυπριανού», η ανάπλαση του παλιού γυμναστηρίου της πόλης (ΓΣΟ) σε κέντρο

άθλησης των πολιτών, η κατασκευή του οποίου άρχισε ήδη, η συμπλήρωση των έργων της παραλιακής οδού και της Λεωφόρου Σπύρου Κυπριανού (πρώην Μακεδονίας), η κατασκευή της γέφυρας Αγίας Σοφίας που ένωσε επιτέλους την βόρεια πόλη χωρισμένη στα δύο για δεκάδες χρόνια, αποπεράτωση του δημοτικού κτιριακού συγκροτήματος της Φραγκλίνου Ρούσβελτ και η στέγαση εκεί του Συμβουλίου Αποχέτευσης Λεμεσού-Αμαθούντας και όλων σχεδόν των κυβερνητικών υπηρεσιών της επαρχίας Λεμεσού, η αποκατάσταση των δύο παλαιών διατηρητέων δημοτικών αγορών της, η αναμόρφωση της κεντρικότερης πλατείας της πόλης- της Γρηγόρη Αυξεντίου- η αποπεράτωση ενός και ο προγραμματισμός και άλλων πολυώροφων χώρων στάθμευσης, η δημιουργία του Μουσείου, Αρχείου και Κέντρου Ιστορικών Μελετών της Λεμεσού στο μεγαλοπρεπές κτήριο της πρώην οικίας Επάρχου, η πεζοδρομοποίηση της Αγίου Ανδρέου και της περιοχής του Κάστρου, η αναμόρφωση και αποπεράτωση του Δημοτικού Κηποθέατρου, η δημιουργία του Κέντρου Κοινωνικής Προσφοράς, η δημιουργία του Εργαστηρίου Χορού υπό τη διεύθυνση του διεθνούς φήμης λεμεσιανού χορογράφου Λάμπρου Λάμπρου και η στέγαση τα Κηποθέατρο , τα κίνητρα και η ενθάρρυνση αποκατάστασης διατηρητέων κτιρίων τόσο από τον Δήμο όσο και από τους δημότες είναι επίσης μερικά άλλα.

Η καθιέρωση της διοργάνωσης τα τελευταία χρόνια των αθλητικών (με παράλληλες καλλιτεχνικές και μορφωτικές στα πλαίσια τους) , εκδηλώσεων «Τα Λεμέσια», με τη συμμετοχή πρωταθλητών και ολυμπιονικών με διεθνή φήμη από πολλές χώρες τα καθιστούν πλέον την μεγαλύτερη αθλητική εκδήλωση της Κύπρου.

Τα πολλά και πολυτελή εξ άλλου ξενοδοχεία στην ευρύτερη περιοχή της Λεμεσού και τα άλλα σημαντικά έργα τουριστικής υποδομής που έγιναν ήδη ή βρίσκονται στο στάδιο του προγραμματισμού και της υλοποίησης τους όπως για παράδειγμα η ναυτική μαρίνα ανάμεσα στο νέο και το παλιό λιμάνι, η αναμόρφωση των χώρων του μικρού λιμανιού και μετατροπή του σε πολυχώρο ψυχαγωγίας που σχεδίασε ήδη και ξεκινά σύντομα την υλοποίηση η Αρχή Λιμένων Κύπρου, ο σχεδιασμός δημιουργίας μεγάλου σύγχρονου Συνεδριακού Κέντρου, γηπέδων γκολφ και Καζίνο την καθιστούν επίσης και ως το σημαντικότερο κέντρο ποιοτικού τουριστικού προορισμού της Κύπρου.

Τα χαρακτηριστικά της δεύτερης μεγαλύτερης πόλης του νησιού προέρχονται από τον συγκερασμό των διάφορων ρόλων της Λεμεσού. Είναι το σημαντικότερο λιμάνι του νησιού, το κέντρο της οινοβιομηχανίας, η πιο ζωντανή και πολύβουη παραθαλάσσια πόλη που υπάρχει στο νησί.

Σαν αφήσεις πίσω σου την Λεμεσό, ακολουθώντας την κύρια οδική αρτηρία Λεμεσού-Πάφου, γίνεσαι μάρτυρας μιας φοβερής αλλαγής στη χρήση της γης. Εργοστάσια, καταστήματα, σπίτια και ποικίλες άλλες οικοδομές χτίζονται πάνω σε μια κατ' εξοχή αγροτική περιοχή. Στ' αριστερά του δρόμου συνεχώς εμφανίζονται καινούρια καφενεία, εστιατόρια, αποθήκες και καταστήματα τουριστικών ειδών, λες και οι άνθρωποι βάλθηκαν με τη βία να αλλάξουν το αγροτικό τοπίο.

Τα λίγα αμπέλια που φαίνεται πως ακόμα αντέχουν στο χρόνο, δε θα αργήσουν κι αυτά να αντικατασταθούν με βιομηχανικές κι άλλες οικιστικές οικοδομές. Το τοπίο, όπως το γνωρίσαμε στην

αρχική του μορφή πριν δέκα-είκοσι χρόνια περίπου, είναι τώρα αγνώριστο και δε φαίνεται να υπάρχει καμιά δύναμη που να μπορεί να εμποδίσει αυτή την ακατάσχετη αλλαγή στη χρήση της γής μεταξύ Λεμεσού και Ύψωνα. Αλλά κι ο Ύψωνας σφύζει από ζωή. Ο πληθυσμός του συνεχώς αυξάνεται. Λίγο πράσινο διατηρείται ακόμα χάρη στις ελιές και τις χαρουπιές μεταξύ Ύψωνα και Κολοσσιού.

Κολόσσι – Κάστρο Κολοσσιού/Κούλας

Ο προσφυγικός συνοικισμός του Κολοσσιού, στα δεξιά του δρόμου, είναι ένας καινούριος οικισμός με ρυμοτομία και μικρά σπίτια με κεραμιδένιες στέγες.

Σαν συνεχίσεις το ταξίδι, 14 χιλιόμετρα δυτικά της Λεμεσού, μπροστα σου προβάλλεται επιβλητικό το φρούριο των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη, το περίφημο φρούριο του Κολοσσιού, ο Κούλας όπως είναι γνωστός στην περιοχή. Μεσαιωνικό κάστρο, αξιόλογο δείγμα στρατιωτικής αρχιτεκτονικής, κτίστηκε αρχικά στη σημερινή του μορφή στα μέσα του 15^{ου} αιώνα. Οι τοίχοι του Πύργου, που είναι κτισμένοι με άψογη πελεκητή ασβεστόπετρα, έχουν πάχος σχεδόν τρία μέτρα. Τα λίγα παράθυρα, τα οικόσημα, οι στενόμακροι φεγγίτες, οι πόρτες, οι πολεμίστρες και ο εξώστης είναι τα κύρια εξωτερικά χαρακτηριστικά του πύργου.

Στο εσωτερικό, το μεσαιωνικό αυτό κτίριο, αποτελείται από τρία πατώματα, που επικοινωνούν μεταξύ τους με πέτρινες σκάλες.

Στο ισόγειο υπάρχουν τρία δωμάτια με καμαρωτές στέγες. Εδώ βρίσκοντουσαν οι αποθήκες και το πηγάδι – στέρνα του πύργου.

Στον πρώτο όροφο υπάρχουν δυο τεράστια δωμάτια. Ο χώρος αυτός, μάλλον θα χρησιμοποιούνταν ως κουζίνα και τραπεζαρία. Η εξωτερική είσοδος στον πρώτο όροφο προστατευότανγια λόγους ασφαλείας απο μια κινητή γέφυρα που βρισκόταν κάτω απο ένα εξώστη. Ακριβώς στα δεξιά της εισόδου σώζεται μια τεράστια τοιχογραφία που απεικονίζει τη Σταύρωση του Χριστιού.

Ο δεύτερος όροφος αποτελείται και αυτός απο δυο πολύ μεγάλα δωμάτια που περιλαμβάνουν δυο σκαλισμένα πετρόκτιστα τζάκια με μικρά οικοσήματα στις πλάγιες πλευρές. Στα δωμάτια αυτά κατοικούσε ο διοικητής του πύργου.

Τα παράθυρα τόσο του δεύτερου όσο και του πρώτου ορόφου έχουν δίπλα τους πέτρινα συνεχή καθίσματα.

Με μια στρογγυλή πέτρινη σκάλα μπορείς να ανέβεις στη στέγη του πύργου όπου βρίσκονται και οι πολεμίστρες. Φαίνεται πως οι πολεμίστρες, που διανθίζουν καπώς το μονότονο ανάστημα του πύργου, επιδιορθώθηκαν πρόσφατα. Η θέα απο τη στέγη του πύργου είναι πανοραμική. Απο το ύψος αυτό ξετυλίγεται στα μάτια του επισκέπτη η χερσόνησος του Ακρωτηρίου και η αλυκή της Λεμεσού στα νότια, ο Όλυμπος και η νότια κορυφογραμμή του Τροόδους στα βόρεια και η θέα μέχρι το ακρωτήριο Άσπρο, κοντά στο Πισσούρι στα δυτικά.

Δίπλα στον πύργο βρίσκονται τα διαμερίσματα των αυλικών, καθώς επίσης και μια τεράστια αποθήκη για τη ζάχαρη και τα κρασιά. Η τεράστια αποθήκη με τις αψιδωτές πόρτες και τα τεράστια

παράθυρα σώζεται σε καλή κατάσταση, αν και δέχτηκε επιδιορθώσεις το 16^ο αιώνα. Η αποθήκη παρέχει πολλές πληροφορίες για τον οικονομικό πλούτο του Κολοσσίου στα μεσαιωνικά εκείνα χρόνια της Φραγκοκρατίας.

Μετά την πτώση της Άκκρας το 1291 έγινε η Μεγάλη Κομμαντερία των Ιπποτών του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ και τον 14^ο αιώνα περιήλθε για ένα διάστημα στην εξουσία των Ναϊτών Ιπποτών.

Κατάλοιπα Ζαχαρόμυλου – Κρασί Κύπρου Κουμανταρίας

Απέναντι απο το φρούριο βρίσκονται τα κατάλοιπα ενός ζαχαρόμυλου του 14^{ου} αιώνα. Εκεί αλεθόταν το ζαχαροκάλαμο, ένω το υδραγωγείο που μετέφερε το νερό για τη λειτουργία του μύλου βρισκόταν ακριβώς στο ίδιο τσιμεντένιο υψωμένο αυλάκι, που διακρίνει σήμερα ο επισκέπτης στα ανατολικά του πύργου.

Ένας τέτοιος πλούσιος κάμπος με εύφορα πεδινά εδάφη και πλούσια μπόλικά νερά δεν μπορούσε να παραγνωριστεί. Άλλωστε και σήμερα η πεδιάδα αποτελεί μια από τις πιο αναπτυγμένες περιοχές του νησιού, όπου η παραγωγή των εσπεριδοειδών και των επιτραπέζιων σταφυλιών βρίσκεται σε πολύ ψηλά επίπεδα απόδοσης. Το φημισμένο κρασί της Κύπρου, η γνωστή κουμανταρία, πήρε το όνομα της από την Κομμανταρία των Ιπποτών. Λέγεται ακόμα πως είναι από τα μεσαιωνικά εκείνα τα χρόνια που άρχισε και διαδόθηκε αργότερα η παγίδευση με “ξόβεργα” και η διατήρηση σε ξύδι χιλιάδων αποδημητικών μικρών “αμπελοπουλιώ”, που εποχιακά επισκέπτονται την Κύπρο. Πιθανών η εξαγωγή του εύγεστου αυτού εδέσματος ν’ άρχισε απ’ εκείνα τα χρόνια.

Βιότοπος Αλυκής Ακρωτήρι

Αξιόλογος βιότοπος είναι η αλυκή κοντά στο Ακρωτήρι, όπου βρίσκουν καταφύγιο ένας μεγάλος αριθμός αποδημητικών πουλιών το χειμώνα, γιατί αποτελεί σταθμό για εκατομμύρια πουλιά στην αναζήτηση του δρόμου τους για θερμότερα κλίματα την άνοιξη και το φθινόπωρο.

Μοναστήρι Αγίου Νικολάου Γάτων

Το μοναστήρι του Αγίου Νικολάου των Γάτων, το δεύτερο ή ίσως το πρώτο μοναστήρι που ιδρύθηκε στην Κύπρο, θα το συναντήσεις στ' ανατολικά του σημερινού οικισμού του Ακρωτηρίου ή στα νότιο-ανατολικά της Αλυκής Λεμεσού. Βρίσκεται μεταξύ της μαγευτικής αλυκής της Λεμεσού, στα βόρεια, με τους πολυπληθείς φτερωτούς επισκέπτες, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς και ανοιξιάτικους μήνες, της γοητευτικής εκτεταμένης αμμουδιάς Λέιτις Μάιλ, στ' ανατολικά, και της ποικίλης άλλης φυσικής βλάστησης, στα νότια και δυτικά.

Πριν λίγα χρόνια, στο χώρο που βρισκόταν το αρχικό μοναστήρι του Αγίου Νικολάου με την τόση ιστορία και παράδοση, διασωζόταν μόνο η εκκλησία, περιστοιχισμένη από σωρούς ερειπίων, όπου δέσποζαν οι μαρμάρινες κολώνες, τα κιονόκρανα, οι μαρμάρινες πλάκες, οι αψευγάδιαστες πελεκητές πέτρες, σταυροί χαραγμένοι στις πέτρες και άλλα κατάλοιπα των παλιών οικοδομών. Ακόμα και σήμερα στο χώρο γύρω από την εκκλησία βρίσκονται τα θεμέλια πολλών οικοδομών, που 'ναι οι αψευδείς μάρτυρες τόσο των κτισμάτων του παλιού μοναστηριακού συγκροτήματος όσο και του σχετικά πυκνού πληθυσμού που διέμενε σ' αυτό.

Όμως η ανακαίνιση του παλιού μοναστηριακού συμπλέγματος ήδη άρχισε από τη Μητρόπολη Λεμεσού. Κάθετα στο δυτικό ακραίο τμήμα της καμαροσκέπαστης εκκλησίας του Αγίου Νικολάου χτίστηκε μια πτέρυγα κελλιών με μια παραδοσιακή μα και εντυπωσιακή βεράντα μπροστα. Για την πτέρυγα αυτή, που 'ναι, όσο γίνεται, πιστό αντίγραφο του αρχικού μοναστηριού, χρησιμοποιήθηκε το παλιό δομικό υλικό. Μια άλλη βεράντα χτίστηκε και πλαισιώνει το δυτικό τμήμα της εκκλησίας με την ίδια αρχιτεκτονική. Στο μοναστήρι τώρα διαμένουν μοναχές και η εκκλησία είναι ανοικτή για επισκέψεις.

Όμως σαν βρεθείς στο μοναστήρι του Αγίου Νικολάου των Γάτων δεν είναι τόσο η μορφολογία του σημερινού κτιριακού συμπλέγματος, του παλιού και του πρόσφατου, που σε συνεπαίρνει, όσο η ιστορία, ο θρύλος και η παράδοση που συντροφεύει για αιώνες το χώρο αυτό της χερσονήσου του Ακρωτηρίου. Σύμφωνα με την παράδοση, το μοναστήρι χτίστηκε από την Αγία Ελένη, τη μητέρα του Μεγάλου Κωνσταντίνου, καθώς επέστρεψε από τα Ιεροσόλυμα. Μάλιστα και τίμιο ξύλο άφησε εκεί, για να ευχαριστήσει το Θεό που την έσωσε από την σφοδρή θαλασσοταραχή που συνάντησε. Σύμφωνα με το Λεόντιο Μαχαιρά, η Κύπρος παρέμεινε για 36 χρόνια έρημη λόγω ανομβρίας. Πηγάδια και βρύσες είχαν ξεραθεί, εγκαταλείφθηκε το νησί και διασκορπίστηκε ο πληθυσμος γις να βρει καλύτερες συνθήκες.

Ακόμα, σύμφωνα με το Μαχαιρά, και η Αγία Ελένη, σαν στάθμευσε στην Κύπρο καθ' οδόν προς τα Ιεροσόλυμα, βρήκε το νησί έρημο και λπήθηκε πολύ. Στην επιστροφή της, μετά που βρήκε τον Τίμιο Σταυρό, στάθμευσε και πάλι στην Κύπρο. Κουρασμένη ξάπλωσε να κοιμηθεί κοντά στο Βασιλοπόταμο. Τότε είχε δει στο

ονειρό της ένα άνδρα να της λέει: “Κυρία μου Ελένη, ως γοιον εποίκες εις την Ιερουσαλήμ και έκτισες πολλούς ναούς, ήτζου ποίσε και ώδε, ότο ορισμός είνε εις την αυτήν χώραν να κατοικούσις ανθρώποι έως της συντέλειας, και να μεν ξηληρθή εις τους αιώνας.” (Λ.Μαχαιράς,8). Με βάση την εντολή αυτή η Αγία Ελένη έχτισε πολλές εκκλησίες και μοναστήρια στην Κύπρο.

Αναφέρεται ακόμα, κατά την παράδοση, πως λόγω της ανομβρίας είχαν τόσο πολύ πολλαπλασιαστεί τα φαρμακερά φίδια που η ζωή στη χερσόνησο του Ακρωτηρίου ήταν δύσκολη. Ο Καλόκαιρος, διοικητής Κύπρου τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, φρόντισε να εξασφαλίσει κάπου χίλιους γάτους για να εξολοθρέψουν τα φίδια, πράγμα που έγινε. Μάλιστα αναφέρεται πως οι γάτοι είχαν εκγυμναστεί, ώστε μόλις άκουγαν τους ήχους του σημάντρου του μοναστηριού, μαζεύονταν στον περίβολο του, τρέφονταν σε κυκλικές ξύλινες σκάφες και μετά πάλι ξανάρχιζαν το κυνηγητό των φιδιών στις γύρω περιοχές. Φαίνεται πως οι επισκέπτες του μεσαίωνα επηρεάστηκαν πολύ από την παράδοση των γάτων και των φιδιών στο μοναστήρι. Αρκετοί, που ίσως δεν επισκέφθηκαν το μοναστήρι αλλά άκουσαν την παράδοση, μεγαλοποίησαν την ιστορία. Σήμερα δε θα συναντήσει κανείς ούτε τους πολυπληθείς γάτους μα ούτε και τα φαρμακερά φίδια. Όμως αποθανατίστηκε το γνωστό Άκρο Κουριάς με την ονομασία Ακρωτήρι των Γάτων, για να μας θυμίζει την ισχυρή αυτή παράδοση.

Ερήμη – Αρχαιολογικός Χαλκολιθικός Συνοικισμός

Λίγο πιο πέρα αφού διασχίσεις κήπους απο οπωροφόρα, εσπεριδοειδή, επιτραπέζια αμπέλια και ελιές, κάποτε περιφραγμένους με ψηλούς ανεμοθραύστες, συναντάς την Ερήμη. Στο δρόμο το χωριό

θα σου δείξει τη σύγχρονη, τη συνεχώς εξελισσόμενη όψη του. Οι περισσότεροι κάτοικοι τη μέρα εργάζονται στη Λεμεσό, για να επιστρέψουν το απόγευμα στο χωριό.

Ο αρχαίος χαλκολιθικός συνοικισμός της Ερήμης, δεν βρίσκεται σε περίοπτο μέρος, για να τον αγναντέψεις απο το δρόμο, κάτι που συμβαίνει με τη Χοιροκοιτία. Η σημασία του αρχαίου συνοικισμού της Ερήμης είναι οτι αποτελείται απο κάπου δεκατρία διαφορετικά στρώματα και επειδή στα πιο ψηλά παρουσιάζεται ο χαλκός, γίνεται με αυτό η αρχή της χαλκολιθικής εποχής. Η ύπρξη του χαλκού και η πλούσια έγχρωμη διακόσμηση της κεραμικής που βρέθηκε, φανερώνουν πως η ζωή των κατοίκων άρχισε την εποχή αυτή, της τρίτης χιλιετηρίδας π. Χ., να γίνεται άνετη. Τα ειδώλια που βρέθηκαν σε σχήμα σταυρού, σκαλισμένα σε σταχτί ή πράσινο στεατίτη, έχουν μπόλικη μαστοριά που προκαλεί κατάπληξη.

Μουσείο Κρασιών

Το πρώτο μουσείο του κρασιού στην Κύπρο βρίσκεται στην περιοχή της Ερήμης, στη Λεμεσό, και λειτουργεί με επιτυχία εδώ και περίπου ενάμιση χρόνο. Το Μουσείο, που είναι μια πραγματικά αξιέπαινη προσπάθεια, στεγάζεται σε ένα όμορφο οίκημα που αποτελεί ιδιωτική δωρεά και υποστηρίζεται από τον Κυπριακό Οργανισμό Τουρισμού. Οι επισκέπτες του ενημερώνονται για την πλούσια οινική παράδοση του νησιού και την ιστορία του κυπριακού κρασιού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Επίσης, έχουν τη δυνατότητα να δοκιμάσουν και να αγοράσουν κρασιά κάθε είδους, καθώς και αξεσουάρ. Τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του, το Κυπριακό Οινομουσείο προσείλκυσε 35.000 επισκέπτες από την Κύπρο, την Ελλάδα και όλο τον κόσμο.

Επισκοπή

Η διαδρομή συνεχίζεται μέχρι την Επισκοπή, το χωριό με την μπόλικη αρδεύσιμη γη, εδώ που στα παλιά χρόνια των Λουζινιανών και Ενετών καλλιεργείτο το ζαχαροκάλαμο. Η Επισκοπή δεν ακμάζει σήμερα όπως το μεσαίωνα. Μικτό χωριό μέχρι την εισβολή, φιλοξενεί τώρα αρκετούς εκτοπισμένους από πολλά χωριά της κατεχόμενης Κύπρου. Τα αμπέλια και τα περιβόλια, που αναπτύχθηκαν πάνω στην καρπερή γη της πεδιάδας, εξακολουθούν να δίνουν υψηλά εισοδήματα στους καλλιεργητές τους. Διαπιστώνεις μια αγωνιστική διάθεση από πλευράς εκτοπισμένων για επιβίωση. Τα σχεδωποιημένα σπίτια του προσφυγικού καταυλισμού, στα δυτικά του χωριού, απλά και απέριττα, άνετα όμως, μαρτυρούν μια αύξηση πληθυσμού. Οι νέοι κάτοικοι, βοσκοί με τη γκλίτσα στο χέρι πίσω από το κοπάδι, καλλιεργητές πάνω στα γεωργικά μηχανήματα, γυναίκες εργάτριες που μαζεύουν τη σοδειά, όλοι και όλες μοχθούν να κρατήσουν τη γη καρπερή, έστω και αν δεν είναι δική τους. Το αρχαιολογικό Μουσείο του Κουρίου βρίσκεται στο κέντρο της κοινότητας της Επισκοπής και στεγάζεται σε ένα διώροφο αρχοντικό που κτίστηκε το 1937.

Το αρχοντικό αυτό ήταν η κατοικία του George McFadden, ο οποίος ήταν ο υπεύθυνος ανασκαφών του Πανεπιστημιακού Μουσείου της Πενσυλβανίας που διενήργησε ανασκαφές στην περιοχή του Κουρίου και στην περιοχή του Ναού του Απόλλωνα Υλάτη. Μετά τον τραγικό θάνατο του McFadden, σε ηλικία 43 χρόνων από πνιγμό στην παραλία του Lady's Mile στις 19 Απριλίου 1953, το αρχοντικό δωρίθηκε μετά από επιθυμία του εκλιπόντος στο Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου.

Το κτίριο είναι επιβλητικό, κτισμένο με πέτρα σε λαϊκή αρχιτεκτονική με μεγάλες εξωτερικές και εσωτερικές καμάρες. Επιβλητική είναι η μεγάλη εξωτερική αυλή με τρία μεγάλα κυπαρίσσια τα οποία ομορφαίνουν το όλο τοπίο.

Στον πρώτο όροφο του κτιρίου βρίσκονται δωμάτια τα οποία φιλοξενούν τους ντόπιους και ξένους αρχαιολόγους που έρχονται για την διεξαγωγή νέων ανασκαφών στην περιοχή του Κουρίου.

Στο Ισόγειο του κτιρίου βρίσκονται το γραφείο του φύλακα, μια μικρή κουζίνα, δωμάτιο με μπάνιο και αποχωρητήρια και τα δύο μεγάλα δωμάτια τα οποία περιέχουν αρχαιότητες από τις διάφορες αρχαιολογικές περιοχές της Επισκοπής.

Στο Δυτικό δωμάτιο υπάρχουν εκθέματα από την περιοχή του Κουρίου, το κοιμητήριο του Αγίου Ερμογένη, της περιοχής Καλορίζικη και από την Παλαιοχριστιανή Βασιλική. Μερικά από τα εκθέματα του είναι οι σκελετοί των θυμάτων του μεγάλου σεισμού που έγινε τον 4ον μ.χ. αιώνα, το άγαλμα του Παιδιού με το δελφίνι (Ρωμαϊκό Νυμφαίο, Κούριο 2ον αιώνας μ.χ.), κεραμικά της ελληνιστικής περιόδου, χρυσά και μπρούντζινα κοσμήματα, διάφορα αγάλματα και μικρά κομμάτια από ψηφιδωτά.

Στο Ανατολικό δωμάτιο υπάρχουν κεραμικά, πήλινα αγγεία, κοσμήματα και μικρά αγαλματίδια από το Ιερό του Απόλλωνα Υλάτη, το κοιμητήριο της Φανερωμένης και της περιοχής Παμπούλας.

Αν και μικρό το Μουσείο του Κουρίου, παρουσιάζει στον επισκέπτη με διδακτικό τρόπο όλα τα ευρήματα της αρχαιολογικής περιοχής τους Κουρίου.

Η Λεμεσός αποτελεί συνέχεια των σημαντικών αρχαίων πόλεων-βασιλείων. Του Κουρίου στα δυτικά και της Αμαθούντας στα ανατολικά της πόλης, χώροι που έχουν δώσει σημαντικά ευρήματα στις ανασκαφές.

Κούριο – Ελληνορωμαϊκό Θέατρο

Απ' όλα τα αρχαία βασίλεια της Κύπρου, του Κουρίου είναι ίσως τοποθετημένο στην πιο περίοπτη γεωγραφική θέση. Το Κούριο βρίσκεται 19 χλμ δυτικά της Λεμεσού, στο δρόμο προς την Πάφο. Είναι κτισμένο πάνω σ' ένα ύψωμα, 60 περίπου μέτρα, με τρεις απότομες σχεδόν κάθετες πλευρές. Τα ασβεστολιθικά βράχια, σε μερικές πλευρές εμφανίζονται σαν να κόπηκαν από ανθρώπινο χέρι, για να αποτελέσουν φυσικό τείχος. Η θέα από τον οικισμό, που προστατευόταν τόσο έξοχα από τον εχθρό, είναι πανοραμική, τόσο προς τον κόλπο της Επισκοπής, τον κάβο Άσπρο, το ακρωτήριο Ζευγάρι, όσο και προς ολόκληρο τον κάμπο της Λεμεσού. Ξεχωρίζουν ευδιάκριτα οι κρητιδικοί κάθετοι βράχοι στα δυτικά, η στενή θαλάσσια αναβαθμίδα γύρω από την αμμουιά του Κουρίου, που πιθανόν να μην υπήρχε στα χρόνια της ακμής του βασιλείου, καθώς και η αλυκή της Λεμεσού, στα νοτιο-ανατολικά. Μια από τις πιο εντυπωσιακές αρχαιολογικές περιοχές της Κύπρου, όπου οι ανασκαφές αποκαλύπτουν ακόμα νέους θησαυρούς.

Αξίζει να αναφερθούν δυο ιστορικά περιστατικά που 'ναι άμεσα συνδεδεμένα με δυο βασιλιάδες του Κουρίου. Εκείνο του βασιλιά Στασάνορα, που αυτομόλησε προς τους Πέρσες στη μάχη της Σαλαμίνας και εκείνο του τελευταίου ίσως βασιλιά του Κουρίουτου Πασικράτη, που έπλευσε με κυπριακό στόλο και βοήθησε το Μεγάλο Αλέξανδρο στην πολιορκία της Τύρου, συμβάλλοντας στην κατάρρευση των Περσων.

Φαίνεται πως κατά τη διάρκεια της Πτολεμαιοκρατίας και της Ρωμαιοκρατίας το Κούριο διατήρησε την σπουδαιότητα του, ενώ τον τέταρτο αιώνα μ.Χ καταστράφηκε από σεισμούς.Σοβαρές καταστροφές δέχτηκε και τη διάρκεια των αραβικών επιδρομών τον 7^ο αιώνα μ.Χ. Μετά την καταστροφή αυτή η επισκοπική έδρα του Κουρίου μεταφέρθηκε στο γειτονικό χώρο, την Επισκοπή. Το μεγαλόπρεπο Ελληνορωμαϊκό θέατρο χτίστηκε αρχικά τον 2^ο π.χ. αιώνα και επεκτάθηκε τον 2^ο μ.χ. αιώνα. Τώρα είναι πλήρως αναστηλωμένο και χρησιμοποιείται για μουσικές και θεατρικές παραστάσεις.

Κατοικία Ευστόλιου

Η κατοικία του Ευστόλιου ήταν αρχικά ιδιωτική έπαυλη αλλά κατά την πρώιμη Χριστιανική Εποχή μετατράπηκε σε δημόσιο κέντρο αναψυχής. Αποτελείται απο σύμπλεγμα λουτρών και δωματίων με ψηφιδωτά πατώματα του 5^{ου} αιώνα.

Πρωτοχριστιανική Βασιλική

Η Πρωτοχριστιανική Βασιλική ανάγεται στον 5^ο αιώνα και ήταν πιθανόν ο καθεδρικός ναός του Κουρίου με ξεχωριστό βαπτιστήριο στη βόρεια εξωτερική πλευρά. Μερικά άλλα ψηφιδωτά

που θα πρέπει ο επισκέπτης να χαρεί, βρίσκονται στην Οικεία του Αχιλλέα και στην Οικεία των Μονομάχων. Ακριβώς στην είσοδο προς το χώρο του Κουρίου, ανακαλύφθηκε μωσαϊκό δάπεδο που παριστάνει τον Οδυσσέα στη Σκύρο, όπου σύμφωνα με το μύθο αναγνωρίζει, το μεταμφιεσμένο σε γυναίκα, Αχιλλέα. Σημαντικό είναι και το ψηφιδωτό των Μονομάχων με τις έξοχες συνθέσεις του. Άλλα τμήματα της πόλης που είχαν καταστραφεί από τους ισχυρούς σεισμούς του 4^{ου} μ.χ. αιώνα, περιλαμβάνουν ιδιωτικές κατοικίες και ένα εντυπωσιακό Νυμφαίον αφιερωμένο στις Νύμφες των Υδάτων. Το στάδιο βρίσκεται ένα χιλιόμετρο δυτικά, στην πλευρά του δρόμου προς την Πάφο και χρονολογείται στο 2^ο μ.χ. αιώνα.

Αμμουδιά Κουρίου

Σημασία δεν έχει τι ονομασία δίνουν σ' αυτήν την αμμουδιά οι ξένοι που την κατακλύζουν, ιδιαίτερα τους θερινούς μήνες. Μια όμως και βρίσκεται στη σκιά ενός από τα αρχαία βασίλεια της Κύπρου, του Κουρίου, θα 'ταν περιφρόνηση και θα πρόδινε πολιτιστική άγνοια να την ονομάσεις οτιδήποτε άλλο. Και τι θα πούμε, αφού και το μεγάλο μας ποτάμι, ο Κούρης, πήρε το ονομά του από το Κούριο;

Το τοπίο που έχεις μπροστά σου, σαν βρεθείς, σ' αυτή την αμμουδιά, είναι γραφικό και μοναδικό. Ψηλά κάθετα ασβεστολιθικά βράχια, σαν να βγαίνουν απότομα από τη θάλασσα, εκτείνονται ως εκεί που μπορεί να φτάσει το μάτι. Θα μπορούσες να δεις και την Πέτρα του Ρωμιού, αν δεν εμπόδιζε το μάτι ένας μακρυνός κάβος.

Και σαν αφήσεις την πλάτη σου προς τη θάλασσα κι αγναντέψεις την τοποθεσία που βρισκόταν το αρχαίο βασίλειο του Κουρίου, βλέπεις τα αρχαία ερείπια μπροστα σου. Από κάποιο μέρος

διακρίνεις το αρχαίο θέατρο, τις ανασκαφές που συνεχίζονται. Αναρωτιέσαι αν εδώ, που τώρα απολαμβάνεις τα χάρδια της θάλασσας και του ήλιου, βροσκόταν το παλιό λιμάνι της αρχαίας αυτής πόλης. Δεν μπορούσε άλλωστε μια αρχαία και μεγάλη σε πληθυσμό πόλη, ξακουστό βασίλειο του αρχαίου κόσμου, να ήταν απομονωμένη από τον υπόλοιπο κόσμο. Ίσως ακόμα και να μην μπορούσε το λιμάνι να κατασκευαστεί σ' άλλο μέρος μακριά από αυτή την αμμουδιά. Το σκέπασαν άραγε τα βότσαλα και ο άμμος; Φαίνεται πως κι αυτό περιμένει τη σκαπάνη να το ανασύρει από την αφάνεια. Πόσα πλοία άραγε ν' άραξαν εδώ σ' αυτή τη θάλασσα που τώρα τη χαίρεται τόσος κόσμος κολυμβητών! Πόσος κόσμος ήρθε και έφυγε απ' εδώ. Τιπραμάτιες ανταλλάχτηκαν σ' αυτήν τη θάλασσα.

Είναι κοντά στα ερείπια, από τα βασιλικά ανάκτορα, που ο Στασάνωρ (ο βασιλιάς που κατηγορήθηκε για αλλοπρόσαλλη διαγωγή γιατί αυτομόλησε με τους Πέρσες κατά την μάχη της Σαλαμίνας) ή ο Πασικράτης (που με κυπριακό στόλο έπλευσε σε βοήθεια του Μεγάλου Αλεξάνδρου κατά την πολιορκία της Τύρου συμβάλλοντας στην τελική κατάρρευση των Περσών) ή ακόμα ο Στασίοικος, ο Ονασίοικος και τόσοι άλλοι βασιλιάδες του Κουρίου στέκονταν, αγνατεύοντας τη θάλασσα, γιατί περίμεναν κάποιο πλοίο να φορτώσει ή να ξεφορτώσει κάποιο εμπόρευμα, ή να φέρει κάποιο πολυπόθητο μήνυμα από μακριά. Είναι απ' εδώ που χάρηκαν το ηλιοβασίλεμα με τους ιριδισμούς του, ένα θέαμα, τόσο εντυπωσιακό, καθώς ο ήλιος σιγά αποχαιρετούσε αργά το απόγευμα τον κόσμο της Κύπρου για να συνεχίσει την αέναη ζωοδότρα κίνηση του σ' άλλες περιοχές του κόσμου.

Αυτό το όμορφο, μοναδικό τοπίο δυτικά του Κουρίου με την απέραντη αμμουδιά δίπλα, φορτωμένο με τόση ιστορία και

πολιτιστική κληρονομιά, έχει την ιδιαιτερότητα αλλά και τη μαγεία του.

Ζυγμ απο το Κούριο το Ιερό Απόλλωνα Υλάτη

Στα τρία χιλιόμετρα δυτικά του Κουρίου βρίσκουμε το Ιερό του Απόλλωνα Υλάτη, προστάτη των δασών και του Κουρίου. Οι αρχαιολογικές μαρτυρίες δείχνουν οτι η λατρεία του Απόλλωνα άκμασε εδώ απο τον 8^ο π.χ. αιώνα μέχρι και τον 4^ο π.χ. αιώνα. Το χώρο αποτελούσαν ο ναός του Απόλλωνα, που έχει μερικώς αναστηλωθεί, αίθουσες για τους προσκυνητές, παλαίστρα, σύμπλεγμα λουτρών και ένας ιερός περίβολος.

Ο επισκέπτης του αρχαιολογικού χώρου του Κουρίου δεν πρέπει να περιορίσει το ενδιαφέρον του μόνο στο χώρο που αποκάλυψε η σκαπάνη. Θα πρέπει να κινηθεί ελεύθερα σ' όλο το συγκρότημα, ακόμα και στο χώρο που περιμένει τη σκαπάνη. Μόνο έτσι θα μπορέσει να θαυμάσει τα απειράριθμα ψηφιδωτα με τις πλούσιες διακοσμήσεις και τα ζωηρά χρώματα. Μόνο έτσι θα χορτάσει το μάτι του με τις μικρές και μεγάλες πελεκητές πέτρες, τις κολόνες και τα κιονόκρανα, που είναι κατασκευασμένα με τοπικό ασβεστόλιθο.

Ο τεράστιος ερειπιώνας του Κουρίου έχει πολλά να ιστορίσει. Ένας ολόκληρος κόσμος είναι θαμμένος κάτω από τα χαλίκια, τις πέτρες και τη λεπτόκοκκη άμμο. Αυτός ο κόσμος και αν δεν υπάρχει πια στη ζωή, συγκινεί, γιατί γνωρίζει τόσα πολλά για αρχιτεκτονική, πολεοδομία, διακοσμητική, αποχετεύσεις, ψυχαγωγία, αθλητισμό, θέατρο και αισθητική. Θαυμάζεις ιδιαίτερα τους πρώτους οικιστές που επέλαξαν μια τόσο έξοχη γεωγραφική τοποθεσία να χτίσουν τον

οικισμό τους. Κι είναι τόσο γοητευτική η θέα προς τη θάλασσα αλλά και προς την ξηρά.

Χάπνυ Βάλλεϋ

Στο μέσο περίπου του πολεοδομικού συγκροτήματος της επισταθμίας της Επισκοπής βρίσκεται το ρυάκι του Σύμπουλα, που τα λιγυστά νερά του καταλήγουν κατά τους βροχερούς μήνες του χειμώνα στη θάλασσα. Κατά μήκος του ρυακιού αυτού εκτεινόταν στα πρόσφατα χρόνια το μεγάλο αγρόκτημα του Σύμπουλα. Τα παλιά κάπως ερειπωμένα τώρα σπίτια του τσιφλικιού σώζονται στο άνω μέρος της κοιλάδας. Οι Βρεττανοί, στην προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους σε χώρο αναψυχής και αθλοπαιδιών, ζήτησαν την απαλλοτρίωση του κάτω μέρους του ρυακιού, που αποτελούσε ένα ανώμαλο τοπίο, όπου φύτρωναν σκόρπιες ελιές και χαρουπιές και καλλιεργόταν λίγο σιτάρι.

Μόλις αποκτήθηκε το μέρος αυτό της κοιλάδας, έγιναν ισοπεδώσεις, αφαιρέθηκαν τα λίγα δέντρα που δε χρειαζόνταν, και δημιουργήθηκαν κάπου οχτώ γήπεδα αθλοπαιδιών. Είναι τότε που η κοιλάδα βαφτίστηκε με το αγγλικό όνομα Χάπνυ Βάλλεϋ. Η κοιλάδα σήμερα με το καταπράσινο λεπτό γρασίδι της, ανάμεσα σε δυο απόκρημνες πλαγιές που πάνω τους φυτρώνει πληθωρικά εντυπωσιάζει με το πρώτο αντίκρουσμα της. Είναι ένα τοπίο ασυνήθιστο για το μεσογειακό κλίμα της Κύπρου, όπου συνήθως η ξηρασία του θέρους κρατά τους λόφους και τις πεδιάδες γυμνές και κατάξερες. Για να διατηρηθεί όμως το πράσινο εδώ ήταν ανάγκη να βρεθεί νερό. Μια και τέτοια πιθανότητα δεν υπήρχε, διευθετήθηκε ώστε τα λύματα από τον οικισμό της επισταθμίας να καταλήγουν σε

εργοστάσιο λυμάτων, κάπου στο μέσο της κοιλάδας, όπου το νερό να καθαρίζεται για αρδευτικούς σκοπούς.

Και καθώς στενεύει η κοιλάδα προς την θάλασσα, βλέπει ένας τους σταύλους με τα άλογα που φροντίζονται με ιδιαίτερη προσοχή, μια και μεταξύ των αθλοπαιδιών περιλαμβάνεται και η ιππασία. Έτσι δίπλα στα συνηθισμένα γήπεδα για το ποδόσφαιρο, το χόκεϋ, το ράγκμπι, το κρίκετ και τον κλασσικό αθλητισμό, βρίσκεται και ο χώρος ιππασίας, ένα άθλημα που οι Βρεττανοί υιοθέτησαν και διατηρούν με ευλάβεια από την αρχή της εγκατάστασης τους εδώ.

Εγκαταλείποντας αυτό τον καταπράσινο χώρο με τις τόσες αθλητικές εγκαταστάσεις και τις άλλες διευκολύνσεις ψυχαγωγίας, ξαναφέρνεις στη μνήμη σου, τόσο το αρχικό όνομα του Σύμπουλα, όσο και τη σύγχρονη αγγλική ονομασία Χάππυ Βάλλεϋ. Πείθεσαι πράγματι πως η “Κοιλάδα της Ευτυχίας” αποδίδει πλήρως το σκοπό, το νόημα και το ρόλο της. Μικροί και μεγάλοι ψυχαγωγούνται και γυμνάζονται μέσα σ’ ένα χώρο γραφικό, όμορφο, θελκτικό και δροσερό. Ένα φτιαχτό, καλοσχεδιασμένο, “ξένο” περιβάλλον δημιουργήθηκε σ’ αυτήν την περιοχή του νησιού. Ποτίζεται και διατηρείται στη ζωή με νερό, που διαφορετικά θα κατάληγε στη θάλασσα ή στα βάθη της γης. Ταυτόχρονα μια σήραγγα, ένα τεχνολογικό επίτευγμα, ενώνει τη Χάππυ Βάλλεϋ με μια άλλη αμμουδιά.

Δεν μπορεί όμως ο επισκέπτης να αντιπαρέλθει το γεγονός πως αυτή η κοιλάδα, είναι συνυφασμένη και με μια οδυνηρή πτυχή της κυπριακής ιστορίας. Είναι εδώ στη Χάππυ Βάλλεϋ που χιλιάδες τουρκοκύπριοι μαζεύτηκαν, μετά την τουρκική εισβολή, και έζησαν σε πρόχειρα αντίσκηνα για λίγες βδομάδες προτού μεταφερθούν σε

καταυλισμούς βόρεια και νότια του Παραμαλιού, όπου έμειναν μέχρι το Γενάρη του 1975. Αργότερα αφού μεταφέρθηκαν στο αεροδρόμιο του Ακρωτηρίου, πέταξαν πρώτα στην Τουρκία με τις τουρκικές αερογραμμές και αργότερα μεταφέρθηκαν στο βόρειο κατεχόμενο τμήμα του νησιού.

Είναι ατύχημα που μια τόσο όμορφη και μαγευτική κοιλάδα ταυτίστηκε με την μετακίνηση μεγάλου μέρους του τουρκοκυπριακού πληθυσμού από το ελεύθερο τμήμα του νησιού. Άθελα της η γραφική καταπράσινη Κοιλάδα της Ευτυχίας ταυτίστηκε με την ανταλλαγή του πληθυσμού της Κύπρου.

Κοιλάδα και Αμμουδιά Αυδήμου

Η κοιλάδα και η αμμουδιά της Αυδήμου είναι από τις όμορφες εκείνες περιοχές που έγιναν γνωστές στο ευρύ κοινό μετά την τουρκική εισβολή του 1974 και η μεταφορά του τουρκοκυπριακού πληθυσμού στο κατεχόμενο μέρος του νησιού. Η διακίνηση σ' αυτήν την περιοχή που σαγηνεύει με το όμορφο παρθένο τοπίο της είναι της είναι τώρα ελεύθερη. Σαν παρακάμψεις τον κύριο δρόμο Λεμεσού-Πάφου, λίγα μόνο χιλιόμετρα μετά την επισταθμία της Επισκοπής, πιο πέρα από το Παραμάλι, και αφού διανύσεις για ένα περίπου χιλιόμετρο το μοναδικό στενό φιδίσιο δρόμο στα αριστερά σου, βρίσκεσαι ξαφνικά μπροστά στη θάλασσα της Αυδήμου.

Εκείνο βέβαια που εντυπωσιάζει περισσότερο σ' αυτό το τοπίο δεν είναι τόσο οι δυο χαμηλοί κάβοι που προστατεύουν την αμμουδιά από τους αγέρηδες, ούτε οι δυο τρεις πλινθόκτιστες, ερειπωμένες πια αποθήκες χαρουπιών, ούτε ακόμα η μικρή χαμηλή αποβάθρα ή τα πρόχειρα κέντρα αναψυχής και το μικρούτσικο τέμενος, όπου οι

Τουρκοκύπριοι της περιοχής συγκεντρώνονταν να αναπέμψουν δεήσεις σε καιρούς ξηρασίας. Η αμμουδιά που ξεπερνά το χιλιόμετρο σε μήκος και που το πλάτος της σε μερικές περιοχές φτάνει περίπου τα σαράντα μέτρα, αποτελείται από λεπτόκοκκο άμμο με λίγα σκορπισμένα πολύχρωμα βοτσαλάκια. Είναι ακόμα μοναχική και παρθένα, όμως πολύ εντυπωσιακή. Το γνήσιο φυσικό της χαρακτήρα τον χρωστά περισσότερο στο ότι περιλαμβάνεται στα όρια της βρετανικής επισταθμίας όπου δεν είναι εύκολες οι οικοδομές ξενοδοχείων και άλλων τουριστικών κτισμάτων.

Τα χρώματα εκεί που τα νερά σκεπάζουν κάποια βράχια είναι ζαφειρένια, κάπου αλλού τα ξέβαθα νερά πήραν το χρώμα του σμαραγδιού, ενώ μέσα βαθιά η θάλασσα είναι μπλάβα. Σαν βρεθείς σ' αυτήν την αμμουδιά ο ορίζοντας μάλλον στενεύει. Η θάλασσα μπροστά σου είναι το κυρίαρχο στοιχείο της θέας. Αν θέλεις αλλαγή, πρέπει απλά να περπατήσεις λίγο και να φτάσεις τον κάβο που χωρίζει το παραμάλι από την Αυδήμου και να αγναντέψεις τους ψηλούς σχεδόν κάθετους βράχους συνέχεια του ίδιου τοπίου που αρχίζει από το κούριο και συνεχίζεται μέχρι την Πέτρα του Ρωμιού.

Αν όμως παραμείνεις στην απέραντη αυτή αμμούδια, θα χαρείς τις αποχρώσεις του γαλάζιου της θάλασσας και θα ξεχαστείς στην ηρεμία και τη γαλήνη. Ο φλοισβός θα σε απομονώσει περισσότερο συνεπαίρνοντας τη σκέψη σου. Είναι τότε που πιθανόν θα συμφωνήσεις με το Δροσίνη:

Όταν γλυκά στη θάλασσα φυσάει το μαϊστράλι

ο νους μου ξεσηκώνεται, βαριέμαι τη στεριά

Αλήθεια ποιά θαλασσογραφία και του πιο εμπνευσμένου δόκιμου ζωγράφου θα μπορούσε να απεικονίσει τα χρώματα, τους κυματισμούς και τη μαγεία των νερών αυτής της απόμερης μοναχιασμένης αμμουδιάς της Αυδήμου.

Πισσούρι και Αμμουδιά Πισσουρίου

Ακριβώς στα ανατολικά του οικισμού το Πισσουριού, ανάμεσα από υψώματα με τραπεζοειδή και κωνικά οχήματα, εκτείνεται μια κοιλάδα κατάφυτη από αμπέλια. Οι λόφοι, που πάνω τους φυτρώνουν κυρίως η χαρουπιά, ο σχίνος και το θυμάρι, έχουν απότομες σχεδόν κάθετες πλευρές που ξεπερνούν τα εκατό μέτρα σε ύψος. Οι πιο επιβλητικοί λόφοι ανατολικά και δυτικά της κοιλάδας είναι γνωστοί σαν “Μαυρόροτσος” και “Πικρόκρεμος”, ονόματα που αποδίδουν το τραχύ ανώμαλο και απόκρημνο τοπίο της περιοχής.

Η αμμουδιά του Πισσουριού έχει κάτι το ιδιαίτερο. Έχει αρκετό πλάτος και αποτελείται από λεπτόκοκκη αλλά και χοντρόκοκκη άμμο ανακατωμένη με λίγα πολύχρωμα βοτσαλάκια. Προστατευμένη από το Ακρωτήρι Άσπρο με τις ψηλές κάθετες πλευρές του, είναι σχεδόν μοναχική, ήρεμη και γαληνεμένη. Μόλις τώρα δυο-τρια σπίτια κι ένα μεγάλο ξενοδοχείο έκαναν την εμφάνιση τους σ’ αυτό το απόμερο σιωπηλό μέρος. Το ξενοδοχείο με τους τέσσερις ορόφους του και με τις άλλες πολύμορφες εγκαταστάσεις είναι το πιο εντυπωσιακό θέαμα στην αμμουδιά. Η αμμουδιά ανάμεσα στο γαλάζιο χρώμα της θάλασσας και του πρασίνου του αμπελιού, απομονωμένη και σχεδόν άγνωστη στο ευρύ κοινό, είναι προκλητική σ’ αυτούς που νοιάζονται για ξεκούραση, ηρεμία και γαλήνη. Και το βράδυ ακόμα επικρατεί η ίδια απόλυτη ησυχία και ηρεμία. Ακούς μόνο το φλοίσβο των κυμάτων. Νιάθεις να διαπερνά

το σώμα σου μια απαλή δριμιστική αύρα. Απολαμβάνεις ένα πεντακάθαρο ξάστερο ουρανό με αστέρια που σου στέλνουν το δυνατό ή το θαμπό τους φως. Παρόλο που το ακρωτήριο Άσπρο περιορίζει τη θέα στα δυτικά, οι ψηλές κάθετες πλευρές του προχωρούν βαθιά στη θάλασσα και προσθέτουν πολύ στην ιδιαιτερότητα του τοπίου. Είναι πίσω από το ακρωτήριο αυτό που αργά το βράδυ, καθώς αρχίζει το ηλιοβασίλεμα, τα λίγα σκόρπια σύννεφα παίρνουν ένα απαλό χρυσαφί χρώμα και δημιουργούν ένα υπέροχο θέαμα.

Αυτή η ασύγκριτη ομορφιά και η γαλήνη, αυτή η ανυπέρβλητη αρμονία σε φως και χρώμα που συναντάς εδώ στην αμμουδιά του Πισσουριού, είναι κάτι το σπάνιο. Είναι πιθανόν αυτή τη στιγμή το πιο ήσυχο τουριστικό μέρος του νησιού. Αλήθεια τόσο λίγοι περιηγητές, ντόπιοι και ξένοι να απολαμβάνουν μια τόσο εκτεταμένη παρθένα αμμουδιά! Είναι άγνωστο, βέβαια, πόσο θα διαρκέσει η γαλήνη και η μοναχική ζωή σ' αυτό το μέρος.

Η Λεμεσός οφείλει την ζωντάνια της στο χαρακτήρα των Λεμεσιανών και στην αγάπη που έχουν και εκφράζουν για την ζωή και την πόλη τους. Δεν είναι λοιπόν παράδοξο ότι η Λεμεσός φιλοξενεί δυο από τα πιο ζωντανά φεστιβάλ του τόπου, το καρναβάλι με τους αποκριάτικους χορούς και την Γιορτή του Κρασιού το Σεπτέμβρη, μια σπονδή από κρασί που ρέει άφθονο για όλους. Ακόμα δυο φεστιβάλ τα οποία πραγματοποιούνται είναι τα Ανθεστήρια και η γιορτή του Κατακλυσμού.

Μια υπολογίσιμη έκταση γης, με ιδιαίτερο χαρακτήρα και δική της ρυμοτομία, εκτείνεται ανατολικά του σταδίου της Λεμεσού, σχεδόν κάθετα πάνω στον κύριο παραλιακό δρόμο της πόλης.

Δημόσιος Κήπος Λεμεσού

Σαν βρεθείς σ' αυτό τον πράσινο πνεύμονα της πόλης, το γνωστό Δημόσιο Κήπο της Λεμεσού, νιώθεις σχεδόν όλες τις αισθήσεις σου να ευαισθητοποιούνται. Το μάτι διασκεδάζει με τις διάφορες αποχρώσεις του πράσινου και τα φανταχτερά χρώματα των λουλουδιών. Οι κελαϊδισμοί των πουλιών σε συντροφεύουν ασταμάτητα. Από την πρώτη στιγμή αντιλαμβάνεσαι πως ο δημόσιος αυτός χώρος έχει να εκτελέσει ένα πολλαπλό σκοπό. Σαν βοτανολογικός κήπος δέχτηκε και αφομοίωσε μεσογειακά, τροπικά, ημιτροπικά και φυτά και δέντρα ωκεάνιου κλίματος. Δίπλα στο κυπριακό κυπαρίσσι και τον κυπριακό πεύκο βρίσκονται οι χουρμαδιές, οι φίκι, πλάϊ τους δε φυτρώνουν λογής-λογής κάκτοι.

Ξύλινα παγκάκια και καθίσματα βαμμένα στο πράσινο, αρμονισμένα κι αυτά με το περιβάλλον, είναι τοποθετημένα κατά μήκος των ασφαλτόστρωτων και χωματένιων δρομίσκων, για να προσφέρουν ξεκούραση στους επισκέπτες. Ένα καφεστιατόριο, ένα περίπτερο για αναψυκτικά και μπόλικά παιχνίδια για παιδιά συμπληρώνουν τον κύκλο των ψυχαγωγιών που προσφέρει ο δημόσιος κήπος της Λεμεσού.

Αλλά η πνευματική και καλλιτεχνική προσφορά του κήπου δεν είναι υποδεέστερη. Στο κηποθέατρο που 'ναι πολύ ευρύχωρο, με πλακόστρωτους διαδρόμους ανάμεσα στο πράσινο του πεύκου, του κυπαρισσιού, του πλάτανου και πλάι στις ευωδιές των λεμονανθών, του γερανιού και των άλλων λουλουδιών, παίζονται κατά τους θερινούς μήνες διάφορα θεατρικά έργα. Εδώ οργανώνεται η διεθνής καλλιτεχνική βδομάδα με συμμετοχή καλλιτεχνών από διάφορες χώρες του κόσμου.

Οι προτομές δυο μεγάλων αντρών της Λεμεσού, του Χριστόδουλου Σώζου, του γνωστού πατριώτη και ήρωα του πολέμου του '12, βουλευτή και δημάρχου Λεμεσού, και του Νίκου Νικολαΐδη, του μεγάλου μας πρωτοπόρου πεζογράφου, βρίσκονται λίγο πιο πέρα από την κύρια είσοδο και κοσμούν το χώρο του κήπου.

Η ζωολογική γωνιά με την ποικιλία των πτηνών και των ζώων, ντόπιων και ξένων, προσφέρει όχι μόνο ψυχαγωγία, αλλά και επιστημονική γνώση στους επισκέπτες. Ακριβώς απέναντι από τη γωνιά αυτή βρίσκεται το μικρό

Μουσείο της Φυσικής Ιστορίας. Μέσα στο Δημόσιο Κήπο βρίσκεται και ένας μικρός ζωολογικός κήπος. Εκεί ο επισκέπτης μπορεί να συναντήσει ελάφια, στρουθοκαμήλους, φασιανούς, τίγρεις, λιοντάρια, πιθηκάκια, γύπες, πελεκάνους, καθώς επίσης και άλλα είδη ζώων και πουλιών.

Γιορτή Κρασιού

Είναι εδώ σ' αυτό το δημόσιο κήπο που συνήθως το μήνα Σεπτέμβριο διοργανώνεται κάθε χρόνο η Γιορτή του Κρασιού. Η γιορτή του κρασιού στη Λεμεσό, την πόλη της οινοβιομηχανίας, αναβιώνει έστω και για λίγες μέρες, έστω και σε μικρό βαθμό, τις περίφημες γιορτές των Διονυσίων και των Ληναίων. Όπως και τότε, έτσι και τώρα, οι θεατρικές παραστάσεις, η συνάθροιση τόσο πολλού κόσμου στη Λεμεσό όχι μόνο από την Κύπρο, αλλά και από το εξωτερικό, το φαγοπότι και ιδιαίτερα η δωρεάν οινοποσία,

δημιουργουν μια ατμόσφαιρα αλλιώτικη, εύθυμη, γεμάτη κέφι και ξεγνοιασιά. Και δεν είναι μόνο οι λάτρεις του Βάκχου που συρρέουν εδώ, αλλά και πολλοί άλλοι που θέλουν να ζήσουν τη μοναδική αυτή ατμόσφαιρα της γιορτής του κρασιού.

Είναι ο πιο μεγάλος δημόσιος κήπος που διαθέτουμε στην Κύπρο. Η γαλήνη και η ξεκούραση που προσφέρει σε κάθε επισκέπτη είναι μεγάλη. Εδώ στο χώρο του δημόσιου κήπου απομονώνεσαι από τις πανύψηλες πολυκατοικίες του μπετόν, με τις οποίες γέμισε η πόλη. Αφήνεις το μάτι και το αυτί να ηρεμήσει. Ησυχάζεις από την υπερένταση της ζωής. Ξεχνάς για λίγο την τεχνητή ζωή, με την οποία μάθαμε να συμβιβαζόμαστε. Σε δέχεται για λίγο η φύση – έστω κι αν δεν είναι παρθένα και βουνίσιο – το αγνό λουλούδι, το δροσερό κλαδί του δέντρου, το τιτίβισμα κάποιου πουλιού.

Σαν κάθεται σ' ένα παγκάκι του δημόσιου αυτού κήπου, μακριά από τις σκοτούρες της καθημερινότητας, έρχεται στο μυαλό σου ο στίχος του Λάμπρου Πορφύρα από το ποίημα του 'Γαλήνη':
''όλα απ' τον κόπο της ζωής τριγύρο μου ησυχάζουν''.

Καρναβαλι

Το φεστιβάλ του καρναβαλιού διαρκεί 10 μέρες, με χαρούμενα και διασκεδαστικά μασκαρέματα. Το έθιμο αυτό είναι παλιό και προέρχεται από ειδωλολατρικές τελετές. Με το πέρασμα του χρόνου

απέκτησε ένα διαφορετικό και καθαρά διασκεδαστικό χαρακτήρα με μεγάλη και δημοφιλή συνέχεια. Το φεστιβάλ ξεκινά με την είσοδο του Βασιλιά Καρνάβαλου στην πόλη και ακολουθεί η μικρή παρέλαση με διαγωνισμό καλύτερης στολής για μικρά παιδιά. Την καρναβαλίστικη παρέλαση παρακολουθεί πλήθος κόσμου από όλο το νησί. Καρναβαλίστικα πάρτι και χοροί λαμβάνουν χώρα σε πολλά ξενοδοχεία κάθε βράδυ.

Ανθεστήρια

Τα ανθεστήρια γίνονται το Μάιο, γνωστό και ως μήνα των λουλουδιών. Τα ανθεστήρια οργανώνονταν στην Αθήνα προς τιμήν του θεού Διόνυσου, προστάτη του θεάτρου. Θεωρείτο επίσης η γιορτή των ψυχών και των φυτών κατά την οποία γιορταζόταν η αναγέννηση του ανθρώπου και της φύσης. Η ομορφιά της τελευταίας εξυμνείται κατά τη διάρκεια των ανθεστηρίων και γιορτάζεται στη Λεμεσό με παρέλαση και εκθέσεις φυτών και λουλουδιών.

Κατακλυσμος

Το φεστιβάλ του Κατακλυσμού λαμβάνει χώρα δίπλα στη θάλασσα της Λεμεσού, το Σάββατο της Πεντηκοστής και τη Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος. Είναι μοναδικό στο είδος του και κατέχει ειδωλολατρικό χαρακτήρα. Οι ρίζες αυτού του φεστιβάλ δεν είναι γνωστές αλλά πολλοί πιστεύουν ότι ο κατακλυσμός προέρχεται από τις αρχαίες τελετές προς τιμή της θεάς Αφροδίτης και του Άδωνη. Το έθιμο, κατά το οποίο το ένα άτομο καταβρέχει με νερό το άλλο έχει επικρατήσει τόσο στην παραλία όσο και στην ενδοχώρα της

Λεμεσού. Την Κυριακή και Δευτέρα οργανώνονται διαγωνισμοί χορού και τραγουδιού. Εκεί ακούγονται τα γνωστά ‘τσιαπτιστά’ τραγούδια από διάφορες ομάδες τραγουδιού οι οποίες συμπληρώνουν η μία την άλλη κατά τη διάρκεια των τραγουδιών.

Κάστρο Λεμεσού

Στα μεσαιωνικά χρόνια , στο κάστρο Λεμεσού φιλοξενήθηκε ο γάμος του Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου και της Βερεγγάριας της Ναβάρρας, η οποία και στέφθηκε βασίλισσα της Αγγλίας. Σήμερα στεγάζει το Μεσαιωνικό Μουσείο Κύπρου. Υπάρχουν ακόμη και το Επαρχιακό Μουσείο Κύπρου, με μια καλή συλλογή αρχαιοτήτων απο την Νεολιθική μέχρι και τη Ρωμαϊκή ποχή, που βρέθηκαν στην περιοχή της Λεμεσού, και το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, με μια ενδιαφέρουσα συλλογή απο έργα κυπριακής λαϊκής τέχνης.

Επαρχιακό Αρχαιολογικό Μουσείο Λεμεσού

Το Επαρχιακό Αρχαιολογικό Μουσείο Λεμεσού ιδρύθηκε στα 1948 και στεγαζόταν στο μεσαιωνικό Κάστρο της πόλης. Μετά τις ταραχές του 1964, οπότε το Κάστρο παραδόθηκε στην Εθνική Φρουρά, το Μουσείο παρέμεινε κλειστό για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Στα 1972 άρχισε η οικοδόμηση του νέου κτηρίου του Μουσείου, μαζί με το παρακείμενο συγκρότημα του Επαρχιακού Δικαστικού Μεγάρου της πόλης. Η έκθεση επαναλειτούργησε τελικά το Μάρτιο του 1975 στο νέο κτήριο, όπου συνεχίζει να στεγάζεται το Μουσείο μέχρι σήμερα. Πρόσφατα έγιναν μετατροπές και επεκτάσεις στο κτήριο με στόχο τη διεύρυνση των εκθεσιακών χώρων.

Επαρχιακό Μουσείο Λεμεσού

Στο Μουσείο εκτίθενται ευρήματα που καλύπτουν όλη την αρχαιότητα, από την 10η χιλιετία π.Χ. μέχρι και το τέλος της ρωμαϊκής περιόδου, τα οποία προέρχονται από την πόλη και την Επαρχία της Λεμεσού. Τα αντικείμενα αυτά βρέθηκαν τόσο κατά τη διάρκεια συστηματικών όσο και σωστικών ανασκαφών που πραγματοποιούνται στην περιοχή από το Τμήμα Αρχαιοτήτων και από διάφορες ξένες αρχαιολογικές αποστολές.

Το Μουσείο αποτελείται από δύο μεγάλες ορθογώνιες αίθουσες οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους με δύο μικρότερες εγκάρσιες. Στο κεντρικό μέρος του κτηρίου δημιουργείται εσωτερική ανοικτή αυλή, ενώ στην εξωτερική αυλή υπάρχει ένα στέγαστρο για διάφορα ογκώδη λίθινα ευρήματα. Η περιήγηση στο Μουσείο αρχίζει προχωρώντας αριστερά από την αίθουσα της εισόδου, όπου βρίσκεται το εκδοτήριο εισιτηρίων και μικρό πωλητήριο δελταρίων και βιβλίων αρχαιολογικού περιεχομένου. Η ευρύτερη περιοχή της Λεμεσού περιελάμβανε δύο πόλεις-βασίλεια: το Κούριον και την Αμαθούντα. Τα ευρήματα από το Κούριον εκτίθενται στο Τοπικό Μουσείο Κουρίου στην Επισκοπή, ενώ

στο Επαρχιακό Αρχαιολογικό Μουσείο Λεμεσού φιλοξενούνται τα ευρήματα από την Αμαθούντα και στους γύρω αγροτικούς οικισμούς, τα ιερά και τους τάφους. Από τα πλούσια ευρήματα που προέρχονται από την Αμαθούντα ξεχωρίζει μια ομάδα πήλινων ειδωλίων, μια λίθινη στήλη που απεικονίζει την αιγυπτιακή θεότητα Αθώρ και ένα άγαλμα του θεού Βησά. Όλα αυτά τονίζουν τις έντονες επιδράσεις ανατολικών στοιχείων στην καλλιτεχνική παραγωγή της Αμαθούντας.

Στο πρώτο τμήμα της νότιας αίθουσας εκτίθενται ευρήματα που προέρχονται από την πρωϊμότερη θέση όπου παρατηρήθηκε ανθρώπινη παρουσία στην Κύπρο (Ακρωτήρι-Αετόκρεμμος). Στη συνέχεια ακολουθούν ευρήματα από την Ακεραμεική Νεολιθική μέχρι και την κλασική εποχή, τα οποία προέρχονται από οικισμούς της Επαρχίας Λεμεσού, αλλά και από σωστικές ανασκαφές εντός της πόλης. Στην αίθουσα αυτή περιλαμβάνονται κυρίως δείγματα κεραμεικής αλλά και γλυπτικής. Αξίζει να παρατηρήσει κανείς τα αγγεία που κατασκευάζονταν μόνο στην Αμαθούντα και φέρουν ζωγραφισμένο το κεφάλι της Αθώρ ή τις επίσης χαρακτηριστικές τοπικές μικρές οινόχες με το ζωγραφιστό πουλί. Στο βάθος της αίθουσας δεσπόζει το αθωρικό κιονόκρανο που προέρχεται από την Αμαθούντα.

Στη δυτική αίθουσα εκτίθενται κυρίως αντικείμενα μεταλλοτεχνίας: εργαλεία, όπλα αλλά και κοσμήματα, νομίσματα και περιάπτα. Εκτίθενται επίσης λίθινα και πήλινα αγαλματίδια.

Στη βόρεια αίθουσα παρουσιάζονται αντικείμενα κεραμικής, γλυπτικής, υαλουργίας, καθώς και επιτύμβιες και αναθηματικές επιγραφές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ασβεστολιθικά αγάλματα που προέρχονται από το ιερό του Διός στη Φασούλα, το οποίο λειτουργούσε μέχρι και τον 4ο αι. μ.Χ.

Γερμασόγεια

Η Γερμασόγεια είναι σημαντικός δήμος στη περιοχή της Λεμεσού. Στο κέντρο της μπορείται να επισκεφθείται την Εκκλησία της Αγίας Χριστίνας στην οποία στεγάζεται επίσης το Εκκλησιαστικό Μουσείο Γερμασόγειας. Ο ναός είναι μικρών διαστάσεων με επίπεδη στέγη, αποτέλεσμα νεότερων παρεμβάσεων. Πρόσφατα συντηρήθηκε και αποκαλύφθηκαν τοιχογραφίες του 16^{ου} αιώνα.

Έξω από την Γερμασόγεια μπορεί κανείς να δει τον υδατοφράκτη, που έχει και το όνομα της περιοχής, τον οποίο επισκέπτονται συχνά ικανοί ψαράδες.

Αμαθούντα

Η Αμαθούντα βρίσκεται 11 χλμ ανατολικά από το κέντρο της Λεμεσού. Κατά την παράδοση εδώ, ο Θησέας, άφησε την έγκυο Αριάδνη να την φονεύσουν ντόπιες γυναίκες. Στην Αμαθούντα πολύ σημαντική ήταν η λατρεία της Αφροδίτης – Αστάρτης. Έχουν ανακαλυφθεί πολλοί τάφοι, ένας από τους οποίους βρίσκεται στην μπροστινή αυλή του ξενοδοχείου Αμαθούς. Έχουν ανακαλυφθεί επίσης η Ακρόπολη και το κατώτερο μέρος της πόλης. Αποκαλύφθηκαν ευρήματα από την Αρχαϊκή μέχρι και τη Ρωμαϊκή και τη Χριστιανική εποχή περιλαμβανομένων και πέντε παλαιοχριστιανικών βασιλικών. Το αρχαίο λιμάνι της πόλης

διερευνήθηκε απο μια ομάδα αρχαιολόγων, ειδικών στην υποβρύχια αρχαιολογία.

Βοτσαλένια Ακρογιαλιά Λεμεσού

Στον ίσκιο της ακρόπολης της Αμαθούντας, εκεί που στα παλιά χρόνια βρισκόταν το λιμάνι του αρχαίου αυτού βασιλείου στην περιοχή που άραξε το καράβι με το Ριχάρδο το Λεοντόκαρδο, ακριβώς στο χώρο που σφύζει από τουριστική κίνηση, βρίσκεται η βοτσαλένια ακρογιαλιά της Λεμεσού. Πιο συγκεκριμένα, τα πολύχρωμα βότσαλα της ακροθαλασσιάς της Λεμεσού βρίσκονται μεταξύ του παλιού λιμανιού και της Αμαθούντας και ακόμη πολύ πιο πέρα.

Εδώ σ' αυτήν την παραλία θα μπορούσε να διδαχτεί ένα από τα κλασικότερα μαθήματα γεωγραφίας και γεωλογίας. Αναρωτιέσαι γιατί σχεδόν ποτέ δε μας οδήγησαν σ' ένα τέτοιο υπαίθριο μάθημα οι δάσκαλοι και οι καθηγητές μας. Ταυτόχρονα φέρνεις στη μνήμη σου μια πίκρα που δοκίμασε για ένα παρόμοιο φυσικό φαινόμενο ο μεγάλος μας ποιητής Κωστής Παλαμάς που στα "Περασμένα Χρόνια" αναφέρεται σε μια έκλειψη ηλίου, που δε συγκίνησε ούτε καθηγητή ούτε μαθητή, σαν να μη συνέβαινε τίποτε. Καταλήγει με τα συγκλονιστικά εκείνα λόγια: *"Μεταξύ του σχολείου και της ζωής πλατύς ποταμός αδιάβατος. Εις το διάστημα των δέκα επάνω κάτω ετών, τα οποία επέρασα εις το σχολείον, δημοτικόν,ελληνικόν, γυμνάσιον δεν ενθυμούμαι τίποτε που να επέστησε την προσοχήν μας εις την μεγάλην, πολυθόρυβον, πολυπρόσωπον, αέναον ζώνην τριγύρω μας, εις το μέγα ολάνοικτον υπαίθριον σχολείο που είναι η φύσις, που είναι ο κόσμος. "*

Είναι για να την καμαρώνεις αυτή τη βοτσαλένια ακρογιαλιά της Λεμεσού.Όμως πολλοί την περιφρονούν. Ο λεπτόκοκκος άμμος

τους αρέσει περισσότερο. Απόδειξη ότι το επίθετο “βοτσαλένιος” δεν έχει ακόμα χρησιμοποιηθεί σε κανένα τουριστικό συγκρότημα. Απορείς για την όλη περιφρόνηση προς αυτά τα πολύχρωμα πολυταξιδεμένα πετραδάκια.

Η ακρογιαλιά αυτή της Λεμεσού, το δημιούργημα της ιστορίας, της γεωγραφίας και της γεωλογίας, που συνεχώς βρίσκεται κάτω από την πίεση της σύγχρονης οικονομικής δραστηριότητας, έχει μια ιδιαίτερη ομορφιά και προσωπικότητα συνάμα. Μεταμορφώνεται βέβαια η επικλινή πλαγιά στα βόρεια της από τις σύγχρονες οικοδομές. Εξαφανίζεται σταδιακά η θαμνώδης βλάστηση που τη συντρόφευε μέχρι τώρα. Περιορίζεται συνεχώς το τοπίο γύρω από τις οικοδομές. Ρυπαίνεται ακατάσχετα το νερό της, περισσότερο στο δυτικό και λιγότερο στο ανατολικό τμήμα. Όμως τα νερά της Θάλασσας αυτής με το γαλάζιο τους χρώμα, ο λεπτός άμμος στα ξέβαθα νερά με τους κυματισμούς του και τα άφθονα πολύχρωμα βοτσαλάκια στην παραλία, ελκύουν, κυρίως τα καλοκαίρια, ένα τεράστιο αριθμό κολυμβητών κάθε ηλικίας.

Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου

Στις γύρω περιοχές μπορεί κανείς να επισκεφθεί το γυναικείο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου, το οποίο ιδρύθηκε αρχικά το 12^ο αιώνα. Χτισμένο στα ριζά μιας λοφοσειράς από κρητίδες, με ήπιες στρογγυλωμένες κορφές καλυμμένες με αραιή θαμνώδη βλάστηση, το μοναστήρι προβάλλεται μεγαλόπρεπο σαν αρχαίο κάστρο. Η πρώτη εικόνα που βλέπει κάποιος είναι τα δυο ξωκκλήσια βυζαντινού ρυθμού, εκείνα των Αγίων Πάντων και του Αγίου Νεκταρίου που χτίστηκαν πρόσφατα, η κύρια εκκλησία στο μέσο του μοναστηριακού συγκροτήματος με το στενό προαύλιο από

μπετόν γύρω, και οι κοιτώνες των καλογριών στο ισόγειο και τον πρώτο όροφο των ψηλών οικοδομών γύρω από την εκκλησία.

Η ιστορία του μοναστηριού του Αγίου Γεωργίου χάνεται στα βάθη των αιώνων. Ένας από τους τρακόσιους αλαμάνους αγίους που ήρθαν στην Κύπρο από την Παλαιστίνη, για να μονάσει. Ο χώρος όπου ασκήτεψε ο Άγιος Γεώργιος ο Αλαμάνος κι όπου χτίστηκε αρχικά κάποιος ναός, ήταν πράγματι ιδεώδης για μοναστήρι. Σήμερα οι μοναχές εκτός από τα θρησκευτικά τους καθήκοντα ασχολούνται κυρίως με την αγιογραφία, την παραγωγή μελιού και την καλλιέργεια λουλουδιών και βοτάνων.

Εκκλησία Αγίας Αναστασίας Πάνω Πολεμίδα

Άλλος ένας ναός που μπορούμε να επισκεφθούμε στη Λεμεσο είναι ο ναός της Αγίας Αναστασίας στα Πάνω Πολεμίδια. Πρόκειται για σύμπλεγμα δυο ναών. Ο παλαιότερος ναός πιθανόν του 12^{ου} αιώνα βρίσκεται στα ανατολικά και ήταν εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο. Τον 14^ο αιώνα προστέθηκε στα δυτικά άλλος ναός στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο. Διασώζονται τοιχογραφίες του 14^{ου} – 15^{ου} αιώνα.

Στην επαρχία Λεμεσού υπάρχουν πολλοί αρχαιολογικοί χώροι, τα ωραία Κρασοχώρια, στα ορεινά της επαρχίας, το μαγευτικό θέρετρο των Πλατρών και τη γραφική Πιτσυλιά στις νότιες πλαγιές του Τροόδους.

Βυζαντινά μνημεία Κοιλιάδας Κουρρή

Στην Κοιλιάδα του Κούρρη που βρίσκεται σε απόσταση 20 λεπτών περίπου από τη Λεμεσό υπάρχει μια σειρά από σημαντικά

Βυζαντινά Μνημεία όπως η Παναγία Αμασγού, ο Τίμιος Σταυρός – Κουκά, ο Αρχάγγελος Μονάγρι.

Η κεραμοσκέπαστη εκκλησία του Μοναστηριού της Παναγίας της Αμασγού ανήκει στον 12^ο αιώνα και διαθέτει δεύτερη στέγη απο ξύλο και αγκιστρωτό κεραμίδι. Η εκκλησία περιέχει τοιχογραφίες του 12^{ου}, 14^{ου} και 16^{ου} αιώνα. Το μοναστήρι λειτουργεί τώρα και ως γυναικείο. Ο Αρχάγγελος στο Μονάγρι κτίσθηκε το 1740 στα θεμέλια ενός παλαιότερου Μοναστηριού που είχε καεί. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ξυλόγλυπτο ζωγραφιστό εικονοστάσι.

Τα βόρεια κτίσματα του μοναστηριού έχουν αναπαλαιωθεί και μετατραπεί σε κέντρο τέχνης. Ο Τίμιος Σταυρός στα Κουκά διαθέτει ένα εξαιρετο δείγμα Παλαιολόγειας τέχνης σε τοιχογραφία του 14^{ου} αιώνα. Στην περιοχή βρίσκεται η γραφική Λάνεια, αγαπημένο χωριό των καλλιτεχνών.

Μπορεί ακόμα κάποιος να επισκεφθεί την Εκκλησία της Παναγίας της Ιαματικής. Η εκκλησία βρίσκεται στο χωριό Αρακαπός, όπου στην σημερινή της μορφή είναι μια αρκετά μεγάλων διαστάσεων ξυλόστεγη εκκλησία, όπως αυτές που συναντάμε κυρίως στην οροσειρά του Τροόδου. Όμως στο εσωτερικό του ναού διακρίνονται δυο τοξοτοιχίες που ανήκουν σε μια παλαιότερη φάση και φαίνεται ότι είχε διαφορετική μορφή απο την σημερινή. Απο μια επιγραφή που βρίσκεται στο ναό πληροφορούμαστε ότι τα τμήματα του ναού κτίστηκαν μετά απο κάποια καταστροφή, το 1727. Πάνω στις εσωτερικές τοξοστοιχίες υπάχουν σημαντικές τοιχογραφίες που τεχνοτροπικά ανήκουν στην Παλαιοβυζαντινή ζωγραφική που συναντάμε στην Κύπρο στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα. Ο ζωγραφικός διάκοσμος της Παναγίας της Ιαματικής επηρεασμένος

απο την Ιταλική αναγέννηση μπορεί να χρονολογηθεί στις αρχές του 16^{ου} αιώνα.

Καλό Χωριό Λεμεσού

Υπάρχουν μερικά χωριά που γοητεύουν, είτε γιατί σ' αυτά παράγεται κάτι το ιδιαίτερο και το μοναδικό, είτε γιατί σ' αυτά, από πολύ νωρίς, αναπτύχθηκε κάποια αξιέπαινη δραστηριότητα. Ένα τέτοιο χωριό είναι το Καλό Χωριό Λεμεσού, στα νότια της Πιτσιλιάς, κάπου 24 χιλιόμετρα στα βόρεια της Λεμεσού. Είναι το χωριό που φημίζεται για την κουμανταρία καθώς και το συνεταιριστικό οινοποιείο του, δημιούργημα του 1924. Σαν αναλογιστεί ένας το κοινωνικο-οικονομικό καθεστώς της Κύπρου, τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, δεν μπορεί να μην θαυμάσει το ψηλό δημόσιο πνεύμα των κατοίκων του Καλού Χωριού. Από πολύ νωρίς ασχολήθηκαν με τη συγκέντρωση και τη διάθεση της κουμανταρίας, που 'ναι το κυριότερο προϊόν της περιοχής τους.

Το χωριό όμως έχει πολλές ομορφιές. Το διαμελισμένο του τοπίο εντυπωσιάζει με τους καστανόχρωμους κωνικούς και αποστρογγυλωμένους λόφους, τις ρεματιές, τις ήπιες πλαγιές, τις τεχνητές και φυσικές αναβαθμίδες και τις βαθιές του χαράδρες. Το μεγαλύτερο μέρος αυτού του πιτσιλιώτικου τοπίου βρίσκεται πάνω στις λαβές. Σε μερικές περιοχές όπου μαζεύτηκαν προσχώσεις, έχεις μπροστά σου ένα παχύ στρώμα χώματος, κάτι το ασυνήθιστο για χωριά της Πιτσιλιάς που βρίσκονται πάνω στα πυριγενή πετρώματα. Αυτό το χώμα σαν ζημωθεί, γίνεται μια εύπλαστη ύλη για παραγωγή τούβλων και κεραμιδιών. Τεράστιες εκτάσεις έχουν απογυμνωθεί από το χώμα τους, που πωλείται από τους ιδιοκτήτες της γης στους βιομηχάνους.

Σαν θελήσεις όμως να δεχθείς τα χάδια της δροσιστικής αύρας, θα πρέπει να καθήσεις κάτω από τον Πεύκο του Καλού Χωριού. Πρόκειται στην ουσία για ένα τοπογραφικό μικρό διάσελο. Από τη μια πλευρά τα νερά διοχετεύονται στα ρυάκια του ποταμού της Γερμασόγειας, ενώ από την άλλη τα νερά βρίσκουν διέξοδο στους ποταμούς του Γαρύλλη και του Κούρρη. Κάτω από το γνωστό αιωνόβιο πεύκο θα χαρείς το θρόισμα, το τιτίβισμα των πουλιών και ιδιαίτερα θ' απολαύσεις την δροσιά μιας αδιάκοπης αύρας.

Και ο ίδιος ο οικισμός έχει πολλά να προσφέρει. Στενά μαιανδρικά γοητευτικά σοκάκια, κατακόκκινα πιθάρια κατάσπαρτα στις αυλές και τους δρόμους, τοπικό πέτρωμα στις οικοδομές, ξύλινα μπαλκόνια και παλιές κεραμιδένιες στέγες, γραφικά ανώγια, κάποτε σπίτια σκαρφαλωμένα στις πλαγιές το ένα πάνω στο άλλο.

Εκκλησιάκι Αγίου Γεωργίου

Όμως δε θα πρέπει να εγκαταλείψεις το χωριό, προτού επισκεφθείς το αμφικλινές εκκλησιάκι του Αγίου Γεωργίου, πολύ κοντά στο κέντρο του χωριού, χτίσμα του 1768. Χτισμένο με τοπικό πέτρωμα και ορθογωνικά κεραμίδια, πρόσφατα ανακαινισμένο, περιλαμβάνει μερικές παλιές φορητές εικόνες. Σε μια εσοχή, στο βόρειο τοίχο, βρίσκεται μια μεγάλη τοιχογραφία του Αγίου Γεωργίου, πλαισιωμένη με άλλες ενδιαφέρουσες αλλά μικρότερες.

Το Καλό Χωριό είναι ένα χωριό αλλιώτικο. Αποπνέει ιστορία και παράδοση. Κι ο κόσμος του, καλόγνωμος και προοδευτικός είναι έτοιμος να υιοθετήσει οτιδήποτε θα μπορούσε να βελτιώσει τη ζωή του χωριού. Και δεν είναι το οινοποιείο του, έργο του 1924, που μαρτυρεί την προοδευτικότητα του χωριού. Πρόσφατα οι κάτοικοι

δέχτηκαν αναδασμό σε μια έκταση των χωραφιών τους. Η κοινότητα ακόμα προβληματίζεται για αγροτικό τουρισμό και διάφορα άλλα σχέδια αγροτικής ανάπτυξης. Ήδη μερικά γραφικά παραδοσιακά σπίτια αγοράστηκαν από αλλοδαπούς, που επέλεξαν το Καλό Χωριό για μόνιμη κατοικία τους.

Στα χωριά της Πιτσιλιάς ο άνθρωπος συνεχώς παλεύει με τη φύση. Αλληλοκτυπιέται με το φυσικό περιβάλλον. Είναι πλασμένο τόσο αρρενωπό αυτό το τραχύ βουνίσιο τοπίο της Πιτσιλιάς, κι είναι και οι κάτοικοι της περιοχής τόσο πεισματάρηδες, σαν θελήσουν να στεριωθούν στις ρίζες τους. Σ' αυτό τον άνισο αγώνα κάποτε νικά το φυσικό περιβάλλον, αναγκάζοντας τους κατοίκους της ευδιάκριτης αυτής περιοχής να εγκαταλείψουν τις ρίζες τους. Κι είναι πολλά τα χωριά που είτε εγκαταλείφθηκαν τελείως, είτε αποψιλώθηκαν σε επικίνδυνα επίπεδα. Όμως υπάρχουν και οι περιπτώσεις που ο άνθρωπος της Πιτσιλιάς συνεργάζεται με το αφιλόξενο τοπίο, το δαμάζει μέχρι ενός ορισμένου βαθμού, το τροποποιεί και δεν το αφήνει να του επιβληθεί.

Αγρός

Ο Αγρός τοποθετημένος σ' ένα υψόμετρο κάπου 1000 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, στο νότιο τμήμα της κορυφογραμμής Αδελφοί-Παπούτσα, έχει σαν αιώνια συντροφιά τα σκληρά ανθεκτικά βράχια, το επικλινές διαμελισμένο τοπίο, τα φτανά και άγονα εδάφη. Κι όμως από τα πανάρχαια χρόνια κατασκευάζει αναβαθμίδες, για να συγκρατήσει το έδαφος και την υγρασία. Θα 'ξιζε ίσως να μελετηθούν οι δομές που γίνονται με το τοπικό πέτρωμα του γάββρου. Μερικές θα 'ναι πανάρχαιες, γιατί σήμερα περιβάλλονται με άλλες πιο πρόσφατες. Οι παλιές, απολιθωμένες πια

στις επικλινείς πλαγιές και τις ορθοπλαγιές, σώζονται σαν πολιτιστικά μνημεία της περιοχής.

Και τι θα πει ο επισκέπτης για την καλλιέργεια της τριανταφυλλιάς, που 'ναι σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο του Αγρού; Οι κάτοικοι φύτεψαν αυτό το θάμνο στο χωριό τους παρά το σχετικά ορεινό ανάγλυφο, αφού πρώτα μελέτησαν τις κλιματολογικές συνθήκες και ιδιαίτερα την προστασία της περιοχής από τους σφοδρους ανέμους. Καλλιεργείται εδώ, όχι σε συμπαγείς ροδώνες, αλλά στις άκριες των αμπελιών και των οπωρώνων η ορείτικη ή μυρωδάτη ποικιλία της τριανταφυλλιάς. Ίσως σ' αυτό το στάδιο να μην εντυπωσιάζει η ολική έκταση, φού μόνο οχτώ περίπου σκάλες καλλιεργούνται με μια μέση παραγωγή κατά σκάλα 250-300 οκάδων τριανταφυλλιών. Η απόσταξη του ροδοστάγματος γίνεται στα εργοστάσια του Αγρού. Η όλη διεργασία της απόσταξης γίνεται σε εικοσιτετράωρη βάση και διαρκεί 20 περίπου μέρες. Το 1980 η παραγωγή ροδοστάγματος έφθασε τις 30,000 οκάδες. Η πρώτη προσπάθεια καλλιέργειας της τριανταφυλλιάς έγινε το 1918 με πρωτεργάτη το γνωστό δάσκαλο και λαογράφο Νέαρχο Κληρίδη. Το 1961 ιδρύθηκε στο χωριό η Συνεργατική Εταιρεία των τριανταφυλλοπαραγωγών, που αριθμεί σήμερα 200 περίπου μέλη και έχει στα χέρια της την παραγωγή και εμπορία του ροδοστάγματος. Η απόσταξη και εμφιάλωση βελτιώνεται συνεχώς με την υιοθέτηση σύγχρονων τεχνολογικών μέσων επεξεργασίας.

Δικαιολογημένα ο κόσμος του Αγρού στράφηκε προς άλλες δραστηριότητες. Από βιομηχανικής σκοπιάς εκτός από την απόσταξη του ροδοστάγματος, δημιουργήθηκε στο χωριό εργοστάσιο ραπτικής παιδικών φορεμάτων. Η αλλαντοποιία, ιδιαίτερα των λουκάνικων και των χοιρομεριών είναι ανεπτυγμένη πάνω σε παραδοσιακή βάση.

Πολύ πρόσφατα άρχισε τη λειτουργία του κι ένα εργοστάσιο εμφιάλωσης επιτραπέζιου νερού.

Το χωριό Αγρός θεωρείται ο διάδοχος οικισμός όλων των γύρω συνοικισμών, που εξαφανίστηκαν σε διάφορες ιστορικές περιόδους και για διάφορους λόγους. Κατά το Νέαρχο Κληρίδη, το χωριό πήρε το όνομα από το μοναστήρι που αρχικά ονομαζόταν Μονή του Μεγάλου Αγρού, και που προϋπήρχε στο χωριό.

Τη θέση του παλιού μοναστηριού πήρε ο σημερινός ναός της Παναγίας, που 'ναι αφιερωμένος στα Εσόδια της Θεοτόκου. Ο ναός του Μοναστηριού του Μεγάλου Αγρού σωζόταν ακέραιος μέχρι το 1894. Τμήματα του παλιού εικονοστασίου καθώς και μερικές φορητές εικόνες σώζονται σήμερα στον καινούργιο ναό του Αγρού. Για την οικοδόμηση του καινούργιου ναού, που ο θόλος του ξεπερνά σε ύψος το εντυπωσιακό καμπαναριό της εκκλησίας, εργάστηκαν οικειοθελώς αρκετοί κάτοικοι του Αγρού, μεταφέροντας οι ίδιοι το οικοδομικό υλικό από μακρινές απόστάσεις. Οι άσπρες ασβεστολιθικές γωνιακές πέτρες μεταφέρθηκαν από την Αγία Φύλαξη, ενώ ο ασβέστης μεταφέρθηκε από την Κυθραία, αφού η επιτροπή του χωριού αγόρασε δικές της καμήλες κι αφού οι ίδιοι οι κάτοικοι διόρθωσαν το δρόμο μεταξύ Αγρού και Παλαιχωριού. Έτσι η ευρύχωρη , τρίκλιτη εκκλησία με το εντυπωσιακό ξυλόγλυπτο της τέμπλο και τις πρωτότυπες γοητευτικές φορητές εικόνες που προστέθηκαν μεταγενέστερα, συμπληρώθηκε σε 14 χρόνια (1894-1908). Στο σημερινό ναό σώζεται ένα ξύλινο κιβώτιο μέσα στο οποίο βρίσκονται τα οστά των πρώτων μοναχών.

Μια άλλη εκκλησία, του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, μεγάλων διαστάσεων, κτίσμα του 1760, βρίσκεται στον Αγρό χωρίς

όμως τοιχογραφίες. Η αρχιτεκτονική της προσελκύει αρκετό ενδιαφέρον.

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η Βρύση του Κάουρα, που το νερό της βγαίνει μέσα από τα σπλάχνα του γάββρου από δυο χοντρούς σωλήνες. Η Βρύση του Κάουρα, που χτίστηκε το 1938, στα θεμέλια παλαιότερης βρύσης, προσφέρει πολύ δροσερό, αν όχι παγωμένο νερό, κι αυτούς ακόμα τους καλοκαιρινούς μήνες. Αλλά και ο ίδιος ο οικισμός του Αγρού σαγηνεύει. Είναι ακριβώς χτισμένος στη συμβολή αρκετών ρυακιών, που το καθένα μεταφέρει το λιγοστό νερό του. Οι κληματαριές στις αυλές είναι πληθωρικές. Πολλές φορές σκόπιμα αφήνονται να ψηλώσουν, να δώσουν σκιά στις βεράντες του ανωγιού. Ούτε και το εισόδημα από τις κληματαριές αυτές είναι ευκαταφρόνητο. Μια και ο οικισμός είναι τοποθετημένος σ' ένα βουνίσιο τραχύ ανάγλυφο, είναι επόμενο πως εδώ θα συναντήσεις στενούς μαιανδρικούς δρόμους που μερικοί είναι λιθόστρωτοι με τοπικό πέτρωμα. Σε πολλά σπίτια είναι αισθητή η παρουσία του τοπικού πετρώματος, ιδιαίτερα του γάββρου, άνκαι το κλασικότερο παράδειγμα το παρέχει το Απεήτειο Γυμνάσιο. Κ ανατολική πτέρυγα της Σχολής είναι χτισμένη με το πέτρωμα αυτό, που εμφανίζεται σαν όμορφο μωσαϊκό, ιδιαίτερα με τις αποχρώσεις.

Ο Αγρός είναι το χωριό της ασταμάτητης πάλης του ανθρώπου ενάντια στη φύση. Κι ο αγώνας αυτός συνεχίζεται απο τα πανάρχαια χρόνια. Μια κι όμως ο πληθυσμός ρίζωσε για καλά σ' αυτό το τραχύ και αφιλόξενο τοπίο, δεν είναι εύκολο να το εγκαταλείψει. Είναι αποφασισμένος να συνεχίσει τος αγώνες του. Οι Αγρότες επινοούν τρόπους να κρατηθούν στις ρίζες τους, ακόμα να δημιουργήσουν εξωγεωργική απασχόληση στο χωριό. Οι παλιοί αγώνες με τ' αμπέλια, τις τριανταφυλλιές, το ρούδι, τις αμυγδαλιές, άνκαι

συνεχίζονται, σταδιακά δίνουν τη θέση τους σε βιομηχανικές και τουριστικές δραστηριότητες. Είναι να χαίρεσαι αυτούς τους αγώνες των κατοίκων του Αγρού. Μακριά από τη θάλασσα, μακριά από βαθύσκια δάση, ξεκομμένοι στην απόμερη Πιτσιλιά, επιμένουν να αναπτύξουν τουρισμό ή να ελκύσουν καινούργιο πληθυσμό, άσχετα αν τα δυο μικρά ξενοδοχεία του χωριού είναι σχεδόν πάντα αδειανά από πελάτες. Ο χρόνος θα δείξει μέχρι ποίου σημείου οι ανθρωπίνους αγώνες θα δαμάσουν κάπως τη φύση. Όμως η συνεργασία των Αγροτών με τη φύση είναι κάτι που συγκινεί και παραδειγματίζει.

Σήμερα η Λεμεσός, μια παραθαλάσσια πόλη με ακτή μήκους δεκαέξι χιλιομέτρων, διαθέτει μια πολυάσχολη αγορά με άπειρα εστιατόρια και ταβέρνες και μια τόσο ποικίλη νυχτερινή ζωή που ικανοποιεί όλα τα γούστα.

ΠΑΦΟΣ ΓΕΝΙΚΑ

Ολόκληρη η πόλη της Πάφου περιλαμβάνεται στον επίσημο κατάλογο της UNESCO για την Παγκόσμια Πολιτιστική και Φυσική κληρονομιά. Στην αρχαιότητα η Πάφος ήταν για ένα μεγάλο διάστημα η πρωτεύουσα της Κύπρου. Σήμερα είναι μια γοητευτική πόλη στα δυτικά παράλια της Κύπρου, άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία και την μυθολογία, η οποία στεγάζει το δεύτερο διεθνές αεροδρόμιο του νησιού. Αυτή η παραθαλάσσια πόλη έχει ως πόλο έλξης το μικρό και γραφικό ψαράδικο λιμανάκι κοντά στο κάστρο της Πάφου, όπου παραδοσιακά καφενεία και εστιατόρια σερβίρουν το φρέσκο ψάρι της ημέρας.

Απο το κέντρο της σύγχρονης πόλης μέχρι το γραφικό λιμάνι καθώς και σε όλο το μήκος της παραλίας, βρίσκονται αναρίθμητοι

αρχαιολογικοί χώροι. Η περιοχή της Πάφου περιβάλλεται απο μια υπέροχη ακτή. Στο εσωτερικό και στα ορεινά μέρη, υπάρχουν ωραία μοναστήρια και γοητευτικά χωριά, όπου παραδόσεις και έθιμα διατηρούνται ζωντανά απο τα πολύ παλιά χρόνια.

Η νεότερη πάφος/πόλη αναδίδει όσο καμιά άλλη πόλη της Κύπρου μια κλασσική παράδοση. Τα δημόσια κτίρια της – το Δημαρχείο, η βιβλιοθήκη, τα σχολεία στην είσοδο της πόλης – είναι όλα κτίρια νεοκλασσικά. Σήμερα η Πάφος έχει εξελιχθεί σε μια απο τις πιο όμορφες και δημοφιλής τουριστικές περιοχές της Κύπρου, με μεγάλες προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης.

Ακτές Πάφου – Αναφορά στην Αφροδίτη/Πέτρα Ρωμιού

Στις ακτές της Πάφου γεννήθηκε σύμφωνα με την παράδοση η Θεά Αφροδίτη, η Θεά του Έρωτα και της Ομορφιάς. Η περίφημη λατρεία της που διήρκησε εκατοντάδες χρόνια, έφερνε στο νησί κάθε χρόνο ένα μεγάλο κύμα επισκεπτών απο τις διάφορες γειτονικές χώρες. (Ο μεγάλος βράχος που δεσπόζει στην παραλία γνωστός σαν η « Πέτρα του Ρωμιού» ή « Ο Βράχος Της Αφροδίτης» και τα λουτρά της Αφροδίτης στην πόλη Χρυσοχούς είναι ακόμα δυο δείγματα της τεράστιας σημασίας που είχε η λατρεία της Αφροδίτης στο νησί μας). Μια απο τις ωραιότερες ακτές της Κύπρου με έξοχη φυσική ομορφιά όπου κατά τον θρύλο αναδύθηκε απο τα κύματα η Αφροδίτη είναι η τοποθεσία « Βράχος ή Ακτή Της Αφροδίτης». Το όνομα « Πέτρα του Ρωμιού» συνδέεται με τον Διγενή Ακρίτα, τον θρυλικό βυζαντινό ήρωα. Κάποτε στα χρόνια των αραβικών επιδρομών (7 – 10^ο αιώνα μ.χ.) ο Διγενής άρπαξε τον τεράστιο βράχο και με υπεράνθρωπη δύναμη τον έριξε πάνω στους Σαρακηνούς που προσπαθούσαν να

αποβιβαστούν στην ακτή. Ο βράχος μένει απο τότε εκεί και έδωσε σε όλη της περιοχή το όνομα Πέτρα του Ρωμιού (του Διγενή).

Παλαίπαφος

Η Παλαίπαφος, ήταν απο τα πιο διάσημα μέρη προσκυνήματος του αρχαίου Ελληνικού κόσμου και μια απο τις πόλεις – βασίλεια της αρχαίας Κύπρου. Εδώ βρίσκονται τα ερείπια του περίφημου ιερού της Αφροδίτης. Τα αρχαιότερα κατάλοιπα ανάγονται στον 12^ο αιώνα. Το ιερό παρέμεινε μέρος λατρείας και προσκυνήματος μέχρι τον 3^ο – 4^ο μ.χ. αιώνα. Το Μουσείο στεγάζεται στη Μεσαιωνική Έπαυλη, ένα αρχοντικό των Λουζινιανών που βρίσκεται δίπλα απο το ιερό και περιλαμβάνει εντυπωσιακά ευρύματα απο την περιοχή. Οι ανασκαφές συνεχίζονται τόσο στο ιερό όσο και στα ερείπια της πόλης και στη νεκρόπολη.

Στήλη Αποστόλου Παύλου

Απο την Πάφο όμως ξεκίνησε και επίσημα ο χριστιανισμός στο νησί όταν το 45 μ.Χ., ενώ η Κύπρος βρισκόταν κάτω απο την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ο Απόστολος Παύλος δίδαξε την νέα θρησκεία την οποία αποσπάρθηκε ο Σέργιος Παύλος και έγινε ο πρώτος χριστιανός Ρωμαίος κυβερνήτης της αυτοκρατορίας. Σαν βρεθείς στην Κάτω Πάφο, μπορείς να επισκεφτείς τη μαρμάρινη στήλη του Αποστόλου Παύλου, που βρίσκεται σ' ένα περιφραγμένο χώρο, λίγα μόνο μέτρα στ' αριστερά της εκκλησίας της Χρυσοπολίτισσας. Με τις τελευταίες όμως ανασκαφές που 'γιναν στο γύρο χώρο, το σιδερένιο κιγκλίδωμα αφαιρέθηκε και πολλές μαρμάρινες κολώνες βρίσκονται τώρα αραδιασμένες σ' ένα τεράστιο ερειπίωνα, που δεν έχει ακόμα αποκαλυφθεί πλήρως.

Η στήλη όμως του Αποστόλου Παύλου, όπου κατά την παράδοση δέθηκε ο Απόστολος των Εθνών και μαστιγώθηκε με «σαράντα παρά μια», εξακολουθεί στο ίδιο σημείο για να επενθυμίζει στους επισκέπτες πως ο χώρος της Κάτω Πάφου καθαγιάστηκε με την παρουσία του Αποστόλου, που το έργο του στην τότε πρωτεύουσα της Κύπρου δεν ήταν πιθανόν και τόσο εύκολο.

Ωστόσο η παράδοση για τη στήλη του Αποστόλου Παύλου, όση αλήθεια κι αν εκφράζει, δε συγκινεί τόσο το σημερινό επισκέπτη, όσο η πραγματική παρουσία των Αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα στα χώματα μιας από τις πιο αρχαίες και ξακουστές πόλεις της Κύπρου. Σαν περιεργάζεσαι σήμερα τις αρχαιότητες της Κάτω Πάφου, που συνεχώς πολλές καινούριες αποκαλύψεις προσφέρουν, νιώθεις περηφάνεια αλλά ταυτόχρονα βαθιά συγκίνηση, γιατί κινείσαι στ' αχνάρια των Αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα, που με την παρουσία και το κήρυγμα τους στην Πάφο συνέβαλαν στην εξάπλωση και εδραίωση του Χριστιανισμού στην Κύπρο. Κι αν υπάρχει ένας τόπος στην Κύπρο, που αισθάνεσαι τόσο κοντά σου, σχεδόν σε κάθε σου βήμα, την Ιστορία να σε συντροφεύει, αυτός είναι η Κάτω Πάφος, το μεγάλο υπαίθριο αρχαιολογικό και ιστορικό μνημείο της Κύπρου.

Μωσαϊκά Οικίας Διονύσου – Θησέα και Αίωνα

Μεταξύ των διάφορων άλλων θησαυρών που ανακαλύφθηκαν είναι τα περίφημα μωσαϊκά της Οικίας του Διόνυσου, του Θησέα και του Αίωνα, που έφτασαν σε μας σχεδόν ανέπαφα παρά τους 16 αιώνες που έμειναν κάτω από την επιφάνεια της γης.

Τάφοι Βασιλέων

Στα βόρεια περίπου του τεράστιου υπαίθριου αρχαιολογικού μουσείου της Νέας Πάφου ή Κάτω Πάφου, όπως είναι γνωστή η πόλη στο ευρύ κοινό, ακριβώς έξω από τα τείχη, βρισκόταν η νεκρόπολη. Αυτό το τεράστιο νεκροταφείο, που 'ναι γνωστό ως «Τάφοι των Βασιλέων» είναι σήμερα ένα από τα σπουδαιότερα αρχαιολογικά μνημεία της Πάφου.

Η ονομασία ίσως να μην έχει σχέση με βασιλιάδες κι ίσως ακόμα οι ίδιοι τάφοι να χρησιμοποιήθηκαν συνέχεια σ' όλη τη διάρκεια της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής περιόδου. Αργότερα μάλιστα ο χώρος υπήρξε το καταφύγιο των πρωτοχριστιανικών, πράγμα που μαρτυρείται από τους σταυρούς που χαράχθηκαν στους τοίχους και από τις μικρές εσοχές, τις μαυρισμένες από καπνούς.

Αν όμως ένας αναπολήσει το μόχθο και την υπομονή που απαιτήθηκε για να λαξευτούν στο βράχο τα μεγάλα αυτά ταφικά συγκροτήματα, κι αν προσέξει τη μεγαλοπρέπεια και την ιδιόρρυθμη αρχιτεκτονική σύνθεση, ίσως δε θα δυσκολευτεί να εξηγήσει γιατί η νεκρόπολη αυτή της αρχαίας Πάφου ονομάστηκε «Τάφοι των βασιλέων».

Σαν βρεθείς στους Τάφους των Βασιλέων, διαπιστώνεις πως το όλο μνημείο σχεδόν αγγίζει τη θάλασσα. Είναι μόνο λίγα μέτρα πάνω από την επιφάνεια της, πολύ λίγα μέτρα πάνω από το σημείο που το κύμα γλύφει ηδονικά το κύμα. Θα πρέπει να υπήρξαν πολύ ανεπαίσθητες οι ανοδικές κινήσεις της στεριάς σ' αυτήν ιδιαίτερα την περιοχή στα τελευταία δυο χιλιάδες χρόνια. Κι είναι ακριβώς πάνω στον πορόλιθο, το ίδιο πέτρωμα που εκτείνεται πληθωρικά κατά

μήκος των ακτών της δυτικής Πάφου, που λαξεύτηκαν οι τάφοι. Πόσο αλήθεια συνεργάστηκε το τοπικό αυτό πέτρωμα στη δημιουργία των αριστουργηματικών αυτών ταφικών συγκροτημάτων.

Όμως τα ταφικά συγκροτήματα είναι πολλά, ενώ άλλα αναμένεται να αποκαλυφθούν στα χρόνια που θα μας έρθουν. Με λίγη υπομονή και σε σύντομο χρονικό διάστημα όλα τα ταφικά συγκροτήματα μπορούν να αποκαλύψουν τις ξεχωριστές τους ιδιότητες στον επισκέπτη, ξένο και ντόπιο. Ο επισκέπτης θα χαρεί τους κλιμακωτούς δρόμους, τα αίθρια περίστυλα, τους δωρικούς κίονες, τα πηγάδια, τους νεκρικούς θαλάμους.

Σ' ένα ταφικό συγκρότημα οι κολώνες είναι ορθογώνιες, ενώ σ' άλλο είναι κυκλικές. Μερικοί θάλαμοι είναι καλά διατηρημένοι, ενώ άλλοι καταστράφηκαν. Οι κλιμακωτοί δρόμοι αλλού είναι στενοί και αλλού πλατιοί. Ένας κλιμακωτός δρόμος κάπου καταλήγει σε απλή αψιδωτή είσοδο, κάπου αλλού όμως καταλήγει σε μια είσοδο με σκαλιστό πλαίσιο. Οι ταφικές θήκες στους λαξευμένους τοίχους κάπου είναι μικρές και προορίζονται για μικρά παιδιά, ενώ κάπου αλλού είναι μεγάλες για ενήλικες.

Καθώς περιδιαβάζεις την τεράστια αυτή νεκρόπολη, βρίσκεσαι αντιμέτωπος με περιπτώσεις που η λατόμευση σε παλιά και πρόσφατα χρόνια αφαίρεσε τεράστιο όγκο λαξευμένων πετρών, κυρίως από το επιστύλιο των αιθρίων και την οροφή των θαλάμων και των στοών. Ακόμα και η διάβρωση με τη σειρά της συνεργάστηκε στην καταστροφή αρκετών συγκροτημάτων.

Οι Τάφοι των Βασιλέων, με την αρχιτεκτονική τους μεγαλοπρέπεια αντανακλούν το μεγαλείο μιας πολυάνθρωπης πόλης

και πρωτεύουσας. Είναι εύκολο πια να φανταστεί ένας τον πλούτο, τη χλιδή, τα αριστοκρατικά σπίτια και τα καλλιτέχνα δημόσια κτίρια της Πάφου, όταν για τη νεκρόπολη της δαπανήθηκαν τόσος μόχθος και τόση φρόντιδα, και εφευρέθηκε τέτοια ιδιότυπη υπόγεια αριστουργηματική αρχιτεκτονική.

Επίσης μπορούμε να αναφέρουμε το Βυζαντινό, Επαρχιακό και Μεσαιωνικό Μουσείο και τέλος το Αρχαίο Ωδείο που βρίσκεται στη Κάτω Πάφο. Είναι ένα μικρό ωδείο του 2^{ου} μ.χ. αιώνα κτισμένο εξ ολοκλήρου απο καλά επεξεργασμένους ασβεστόλιθους. Χρησιμοποιείται τακτικά για μουσικές και θεατρικές παραστάσεις. Κοντά στο Ωδείο βρίσκεται το Ασκληπιείον και τα κατάλοιπα της Ρωμαϊκής Αγοράς.

Γεροσκήπου – Εκκλησία Αγίας Παρασκευής

Το χωριό Γεροσκήπου βρίσκεται 3 χλμ. ανατολικά της Πάφου. Ήταν γνωστό στην αρχαιότητα ως « Ιερός Κήπος της Αφροδίτης» όπου κατά την παράδοση βρίσκονταν οι κήποι της θεάς. Εδώ βρίσκεται και η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής που χρονολογείται στον 10^ο αιώνα μ.χ. Είναι μια απο τις πιο ενδιαφέρουσες και ωραίες βυζαντινές εκκλησίες της Κύπρου. Σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση και η μόνη αλλοίωση που έχει υποστεί είναι η κατεδάφιση του δυτικού τοίχου για να προστεθεί τον 19^ο αιώνα ένας μεγάλος νάρθηκας. Πιθανώς να χτίστηκε πάνω στα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Γι'αυτό ίσως έχει την μορφή μιας τρίκλιτης βασιλικής με κύριο χαρακτηριστικό όμως τους πέντε τρούλους. Ενδιαφέρον στοιχείο είναι ακόμα το μικρό τετράκογχο κτίσμα, ίσως μαρτύριο ή αγίασμα, που βρίσκεται προσκολλημένο στην νοτιοανατολική γωνία του ναού. Ακόμα διασώζονται

σημαντικότερες τοιχογραφίες σε αλληπάλγηλα στρώματα διαφόρων εποχών. Εξαιρετικής σπουδαιότητας είναι οι ανεικονικές τοιχογραφίες του ανατολικού τρούλου. Μια επίσκεψη και στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης αξίζει. Το χωριό είναι ακόμα ιδιαίτερα ξακουστό, εδώ και αρκετά χρόνια, για τα εύγευστα λουκούμια του.

Μονή Αγίου Νεόφυτου

Μια άλλη αξιόλογη και σημαντική μονή της Κύπρου είναι και η μονή του Αγίου Νεοφύτου, που βρίσκεται κτισμένη περίπου 10 χλμ. βορειοδυτικά της πόλης της Πάφου και η ίδρυσή της συνδέεται με τον κύπριο Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο, το ασκητήριο του οποίου βρίσκεται δίπλα από την μονή. Ο Άγιος Νεόφυτος που καταγόταν από τα Λεύκαρα εγκαταστάθηκε στο χωριό αυτό και λάξευσε το ασκητήριο του το 1159. Έζησε σ' αυτό ως έγκλειστος μοναχός και απέκτησε μεγάλη φήμη όσο ζούσε. Απέκτησε πολλούς μαθητές και αργότερα στις αρχές του 16^{ου} αιώνα κτίστηκε λίγα μέτρα ανατολικά της Εγκλείστρας μεγαλοπρεπής ναός που διακοσμήθηκε και αυτός με εξαιρετικής ποιότητας αγιογραφίες. Στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα ανήκει και το ξυλόγλυπτο εικονοστάσι, ενώ οι εικόνες που το κοσμούν, το Δωδεκάορτο και η Μεγάλη Δέηση, χρονολογούνται στα 1544 και είναι έργα του ζωγράφου Ιωσήφ Χούρη. Αξιόλογα έργα είναι και οι δυο εικόνες του Χριστού και της Παναγίας που ανήκουν στην Εγκλείστρα και θεωρούνται έργα του Θεόδωρου Αψευδούς.

Μοναστήρι Παναγίας Χρυσορρογιάτισσας

Το μοναστήρι της Παναγίας της Χρυσορρογιάτισσας βρίσκεται κτισμένο σε μια έξοχη θέση κοντά στο χωριό Παναγιά στις δυτικές

πλαγιές του Τροόδους στην επαρχία Πάφου. Το χωριό είναι αφιερωμένο στην Παναγία των « Χρυσών Ροδιών». Αν και δεν υπάρχουν ακριβείς μαρτυρίες για την ίδρυσή του, η παράδοση αναφέρει ότι κτίστηκε τον 12^ο αιώνα, σημαντικός αιώνας για την μοναστική ζωή στην Κύπρο, αφού σε όλο αυτό το διάστημα τοποθετείται η ίδρυση των πιο σημαντικών μονών κυρίως με χορηγίες των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Η παράδοση μάλιστα αποδίδει την εικόνα της Παναγίας που φυλάσσεται στο μοναστήρι, ότι είναι μια απο τις εβδομήντα εικόνες που αντέγραψαν τις τρεις πρωτότυπες εικόνες που ζωγράφησε ο Απόστολος Λουκάς.

Χωριό Παναγιά – Γενέτειρα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου

Το χωριό είναι επίσης και η γενέτειρα του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, και στεγάζει ένα μικρό μουσείο αφιερωμένο στον εθνάρχη και πρώτο πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας. Στις 15 Αυγούστου γίνεται εντυπωσιακή θρησκευτική τελετή και εορτασμός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Ακόμα στο μοναστήρι υπάρχει το παλιό οινοποιείο που παράγει μερικά απο τα παλαιότερα είδη κρασιού στην Κύπρο απο δικά τους αμπέλια. Το χωριό της Παναγίας μπορεί να αποτελέσει και την αφετηρία για το ταξίδι προς την μαγευτική κοιλάδα των Κέδρων, πατρίδα του αγρινού της Κύπρου.

Πέγεια

19 χλμ. βορειοδυτικά της Πάφου, έξω απο το χωριό Πέγεια, 4,5 χλμ περίπου κοντά στο ψαρολίμανο, βρίσκονται τα ερείπια δυο παλαιοχριστιανικών βασιλικών με μερικά ωραία ψηφιδωτά στο πάτωμα. Αυτή η περιοχή πρέπει να αποτελούσε το χώρο ενός σημαντικού συνοικισμού της πρώιμης χριστιανικής εποχής. Πάνω

απο την θάλασσα υπάρχουν τάφοι της ρωμαϊκής περιόδου σκαμμένοι στο βράχο. Οι γραφικές και πολυτραγουδισμένες « Βρύσες της Πέγειας», βρίσκονται στην όμορφη πλακόστρωτη πλατεία του χωριού.

Το κύμα, ιδιαίτερα το μανιασμένο, μπορεί να σπάσει όλα τα πετρώματα, κι αυτούς ακόμα τους γρανίτες, μετατρέποντας τους σε άμμο και να φτιάξει καινούργιο πέτρωμα.

Οι βραχώδεις ακρογιαλιές της Κύπρου, θαλασσοφίλητες και θαλασσοφαγόμενες εξασκούν πάνω στον επισκέπτη μια ιδιαίτερη γοητεία.

Κονταρκαστοί – Νησί Αγίου Γεωργίου

Οι Κονταρκαστοί ή οι Θαλασσινές σπηλιές που βρίσκονται δυο περίπου χιλιόμετρα νότια του νησιού του Αϊ Γιωρκού της Πέγειας, έχουν να παρουσιάσουν τα πιο αξιόλογα παράκτια γλυπτά στην Κύπρο.

Περπατώντας κατά μήκος της βραχώδους ακρογιαλιάς που καλύπτει μια έκταση τριών-τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων, ή ακόμα αγναντεύοντας την περιοχή από μια βάρκα μέσα από τη θάλασσα, καταλαμβάνεται από απρόσμενο θαυμασμό μπροστά στην ομορφιά και τη δημιουργική δύναμη της φύσης. Χέρι ανθρώπου δεν άγγιξε αυτή την ακρογιαλιά, Κι όμως μαζί το κύμα και το πέτρωμα άλλοτε συνεργάστηκαν κι άλλοτε αλληλοκτυπήθηκαν, για να φτιάξουν στο τέλος μια σειρά από σπήλαια, ανίδες, κάθετους βράχους, νησάκια, το καθένα με ιδιαίτερη χάρη και ομορφιά.

Το στεριανό τοπίο γύρω από τις Θαλασσινές Σπηλιές είναι κι αυτό ξεμοναχιασμένο. Είναι μόλις πρόσφατα που οι Θαλασσινές Σπηλιές αποτελούσαν πόλο έλξης ενός καινούριου οικισμού, που πήρε το ίδιο όνομα και που τα πρώτα σπίτια του ακριβώς τώρα άρχισαν να εμφανίζονται κάπου 200 μέτρα στα βόρεια του. Μπορείς να χαρείς το τοπίο σε όλες τις εποχές του χρόνου.

Πολύ λίγα είναι τα νησάκια γύρω από τις ακτές της Κύπρου. Ένα από τα πιο μεγάλα και πιο εντυπωσιακά είναι το Νησί του Αϊ Γιωρκού που βρίσκεται στα βορειοδυτικά της Πέγειας, απέναντι από τον κόβο Δρεπάνου, στη δυτική Κύπρο.

Πάνω στους τοπογραφικούς χάρτες παρουσιάζεται πιο μεγάλο από ότι είναι στην πραγματικότητα. Τα αδηφάγα κύματα το μικραίνουν συνεχώς. Η επιφάνεια του νησιού, που 'ναι επίπεδη κι έχει το ίδιο ύψος με τη στεριά απέναντι, διατηρεί την ίδια φυσική βλάστηση και την ίδια πανίδα και χλωρίδα. Οι άκρες του νησιού, απότομες και κάθετες, αποτελούν ένα εμπόδιο για τους δεινούς κολυμβητές που πάντα ονειρεύονται, σαν βρεθούν στην περιοχή αυτή, να κολυμπήσουν μέχρι το νησί και να το εξερευνήσουν.

Πάνω στο νησί υπάρχουν πηγάδια και στέρνες, θεμέλια μεγάλων κατοικιών ή κάποιου αρχαίου δημόσιου κτιρίου. Δεν έχει όμως εξακριβωθεί αν πρόκειται για μεσαιωνικές ή πρωτοχριστιανικές οικοδομές.

Όμως από πολιτιστικής πλευράς εκείνο που εντυπωσιάζει σ' αυτό το μέρος είναι οι τρεις βασιλικές του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα. Η μεσαία, που είναι πολύ μεγάλων διαστάσεων, διατηρεί όμορφα μωσαϊκά με παραστάσεις ζώων, πτηνών, ψαριών και άλλων γεωμετρικών

σχημάτων. Πλαισιώνεται με κιονόκρανα και μαρμάρινες κολώνες. Τρεις βασιλικές σ' ένα τέτοιο μέρος ασφαλώς προϋποθέτουν μια μεγάλη πολιτεία. Είναι πράγματι τεράστιος ο χώρος που 'ναι περιφραγμένος και αναμένει την αρχαιολογική σκαπάνη. Ένα ξωκλήσι αφιερωμένο στον Άγιο Γεώργιο, λίγα δωμάτια που ενοικιάζονται σ' αυτούς που θα 'θελαν να ζήσουν λίγες μέρες στη γαλήνη και τη μοναξιά του απόμερου αυτού χώρου.

Χωριό Λέμπα

Το χωριό της Λέμπας ξεχωρίζει λόγω της ιστορικής του σημασίας. Κτισμένο σε μια πανέμορφη τοποθεσία κοντά στη θάλασσα, η Λέμπα μας έχει δώσει έναν οικισμό της Χαλκολιθικής περιόδου που έχει μεγάλη σημασία για την κυπριακή προϊστορία. Σήμερα, μια αναπαράσταση του οικισμού ρίχνει άπλατο φως για την ζωή στον τόπο κατά την διάρκεια της χαλκολιθικής περιόδου.

Χλώρακας

Σαν βρεθείς στην Πάφο, θα πρέπει να επισκεφτείς το Χλώρακα, ή τη Χλώρακα όπως είναι περισσότερο γνωστό το χωριό, που βρίσκεται τρία μόνο χιλιόμετρα στα ορειοδυτικά της πόλης. (Θα άξιζε, ίσως, ακόμα να οργανωθεί και μια ιδιαίτερη επίσκεψη στο χωριό από οποιοδήποτε μέρος της Κύπρου).

Η Χλώρακα είναι ένα χωριό φορτωμένο ιστορία, παράδοση, θρύλο, μνήμες. Στην παράκτια πεδιάδα της υπάρχουν, σκορπισμένα στα χωράφια, λίθινα εργαλεία, αξίνες και τεμάχια αγγείων, που μαρτυρούν για κάποιο άγνωστο νεολιθικό συνοικισμό. Μεταξύ του σημερινού οικισμού και της θάλασσας σώζονται τα κατάλοιπα του υδραγωγείου της Ρήγαινας. Ούτε και υστερεί σε μεσαιωνικές

εκκλησίες. Πολύ κοντά στην πλατεία του χωριού, δίπλα στη σύγχρονη εκκλησία της Παναγίας της Χρесеλεύουσας και την προτομή του λοχαγού Γεωργίου Αζίνα, βρίσκεται η μεσαιωνική εκκλησία της Παναγίας της Χρυσοαιματούσας. Μπαίνεις στην εκκλησία από τη δυτική είσοδο, που από πάνω της εικονίζεται ένας θυρεός. Παρά τις πρόσφατες προσθήκες που αλλοίωσαν την αρχική της αρχιτεκτονική, η εκκλησία εξακολουθεί να θέλγει με το θόλο, το σταυροειδή ρυθμό και τις τοιχογραφίες, έστω και φθαρμένες. Το μικρό χρυσοποίκιλτο τέμπλο με τις παραστάσεις και τις παλαιές φορητές εικόνες, διατηρεί τη γοητεία του.

Λίγο έξω από το χωριό βρίσκεται ένα εξαιρετικά μικρό βυζαντινό ξωκλήσι, αφιερωμένο στον Άγιο Νικόλαο. Πρόκειται για ένα κάτασπρο μικροσκοπικό εκκλησάκι πολύ γοητευτικό, μ' όλα τα κλασσικά χαρακτηριστικά του βυζαντινού αρχιτεκτονικού ρυθμού. Διατηρεί πολύ λίγα κατάλοιπα των αρχικών του τοιχογραφιών. Ο νάρθηκας είναι πρόσφατο στοιχείο, άσχετο με την αρχική αρχιτεκτονική. Πολύ πρόσφατα η Χλώρακα συνδέθηκε με τον απελευθερωτικό αγώνα της Κύπρου για λευτεριά. Είναι σ' αυτά τα ήσυχα και γαλήνια δαντελωτά ακρογιάλια που το 1954, μια νύκτα του φθινοπώρου, αποβιβάστηκε ο Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, που συγκρότησε την οργάνωση της ΕΟΚΑ για την απελευθέρωση της Κύπρου. Στα ίδια ακρογιάλια, δυτικά του χωριού, σ' ένα όρμο, έφτασε αργότερα, το Γενάρη του 1955, το πλοιάριο Άγιος γεώργιος, μεταφέροντας πολεμικό υλικό. Το υπόστεγο στο οποίο στεγάζεται το ιστορικό πλοιάριο χτίστηκε αργότερα. Ο όρμος που κοντά του χτίστηκε το υπόστεγο, πλαισιώνεται μ' ένα τοπογραφικό αμφιθεατρικό μόρφωμα, που καθιστά αθέατη οποιαδήποτε κίνηση τόσο από κοντινές όσο και από μακρινές αποστάσεις.

Το πλοιάριο είναι ένα ιστορικό μνημείο ενός σημαντικού μέρους της ιστορικής μας κληρονομιάς. Τα αρχικά γυάλινα παράθυρα του υπόστεγου αντικαταστήθηκαν πρόσφατα με κοίλα τούβλα από μπετόν, που διευκολύνουν τόσο τον αερισμό όσο και τη θέα απ' έξω. Το ασπροπογιατισμένο πλοιάριο είναι ένας βουβός μάρτυρας μιας ένδοξης και ηρωικής σελίδας του μαρτυρικού νησιού. Είναι ο προαιώνιος και ακατάλυτος δεσμός, που ενώνει τη χώρα απ' όπου αρχικά ξεκίνησε με το νησί στο οποίο φιλοξενείται. Δίπλα στο υπόστεγο, σ' ένα περίοπτο ύψωμα, χτίστηκε μια εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Γεώργιο.

Σήμερα το χωριό ρίσκεται κάτω από την πίεση της τουριστικής ανάπτυξης. Οικοδομούνται τουριστικά διαμερίσματα και ποικίλες άλλες τουριστικές εγκαταστάσεις. Παρόλο τον εκσυγχρονισμό, το αγροτικό τοπίο του χωριού, διατηρεί τη μαγεία και την ομορφιά του.

Αυτό το τοπίο της Χλώρακας, παρ' όλη την εντατική καλλιέργεια που γνώρισε, δε γερνά. Απεναντίας ανανεώνεται. Το φωτίζει ασταμάτητα ένας αίθριος ουρανός, το πλημμυρίζει με φως και ζέστη ο θερμός ήλιος του κάμπου της Χλώρακας.

Έμπα

Το χωριό Έμπα είναι τοποθετημένο πάω σε μια θαλάσσια αναβαθμίσια, με μια ανεπαίσθητη κλίση προς τη θάλασσα. Εντυπωσιάζει με τους λουλουδιασμένους κήπους, τις αιωνόβιες τρεμιθιές και τους ημιτροπικούς θάμνους, που πολύ ευδοκιμούν στο ζεστό κλίμα της περιοχής. Όμως ιδιαίτερα συναρπάζουν οι σκορπισμένες καταπάσινες οάσεις, το δημιούργημα των γεωτρήσεων, που οι ίδιοι οι χωρικοί ανόρυξαν.

Εκκλησία Χρυσελεύσας

Σαν βρεθείς βέβαια στην Έμπα είναι την εκκλησία της Χρυσελεύσας που πρέπει να επισκεφτείς. Πρόκειται για μια βυζαντινή εκκλησία, τρίκλιτη, με δυο τρούλους, που περικλείει ανεκτίμητους θησαυρούς της βυζαντινής αιογραφικής τέχνης. Εξωτερικά σαν τη βλέπεις με τη γκρίζα πελεκητή της πέτρα, σου υποβάλλει την απόσταση του χρόνου. Το καμπαναριό της, που πρέπει να 'ναι πρόσφατο, είναι σχετικά χαμηλό. Σου φαίνεται παράξενη η πετρόχτιστη σκάλα που οδηγεί στη στέγη. Ίσως να 'ναι η μοναδική εκκλησία με τέτοια εξωτερική σκάλα.

Όμως στο εσωτερικό της εκκλησίας έχεις πολλά να δεις και να θαυμάσεις. Σ' αυτή φυλάγεται ένα αρχαίο ευαγγέλιο, που εκδόθηκε το 1539 στη Βενετία. Είναι δερματόδετο με το χριστό ακριβώς στο μέσο εν'ός Σταυρού, που δεσπόζει στο κάλυμμα. Η Βυζαντινή αυτή εκκλησία της Χρυσελεύσας, κτίσμα του 12^{ου} αιώνα, δε διατηρεί, δυστυχώς, τις αρχικές της τοιχογραφίες. Οι σημερινες τοιχογραφίες καθώς και οι περισσότερες σπάνιες φορητές εικόνες είναι έργο του 15^{ου} και του 16^{ου} αιώνα. Δε δυσκολεύεσαι να δεις τα διάφορα στρώματα των τοιχογραφιών.

Πολύ συναρπαστικό είναι το τέμπλο με τις αριστουργηματικές του εικόνες, έργο του 17^{ου} αιώνα. Προτού ο επισκέπτης αρχίσει την εξερεύνηση των τοιχογραφιών, αξίζει να προσέξει μερικές σπάνιες φορητες εικόνες. Είναι εκείνη του Χριστού μ' ένα πράσινο και βυσσινή χιτώνα. Κρατά το ευαγγέλιο στο αριστερό του χέρι, ενώ με το δεξί ευλογεί. Στο πρόσωπο του διακρίνεις μια ιδιότυπη έκφραση. Μερικοί ειδικοί κατατάσσουν την εικόνα αυτή μεταξύ των ωραιότερων φορητών εικόνων της Κύπρου. Δίπλα του είναι η φορητη

εικόνα του Ιωάννη του Προδρόμου μ' ένα αδρό εκφραστικό πρόσωπο αλλά με ατημέλητα μαλλιά. Εξίσου γοητευτική είναι και η εικόνα της Παναγίας με μια αβρή έκφραση στο πρόσωπο. Δίπλα είναι ο Ιωάννης ο Θεολόγος που εικονίζεται μ' ένα φλογερό βλέμμα. Και οι τέσσερις αυτές μεγάλες φορητές ειόνες θα πρέπει να ζωγραφίστηκαν από μεγάλο καλλιτέχνη.

Μέσα στη γυάλινη θηκη βρίσκετα μια εικόνα των δώδεκα αποστόλων, που 'ναι μοιρασμένη σε δυο αντίστοιχους οριζόντιους πίνακες, με ενετικούς θυρεούς στο κάτω μέρος. Αλλά και μια εικόνα των Συμεών του Στηλίτη, εξίσου παλιά, προσελκύει την προσοχή του επισκέπτη. Οι τοιχογραφίες είναι κι αυτές εντυπωσιακές και συναρπαστικές, ανκαι οι περισσότερες είναι φθαρμένες, μισοσβησμένες ή άτεχνα επιδιορθωμένες. Μεγάλη ζημιά, δυστυχώς, έγινε από τους ζωγράφους που πάνω στις αρχικές τοιχογραφίες ζωγράφισαν άλλες δικές τους ή πανομοιότυπες με τις αρχικές. Στο δυτικό μέρος του ναού και του νάρθηκα, που 'ναι προέκταση του αρχικού σταυροειδούς ναού με τρούλλο, δε διακρίνεις τοιχογραφίες υψηλής καλλιτεχνικής αξίας.

Αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής ο παντοκράτορας του μεγάλου τρούλλου με τα τάγματα των αγγέλων γύρω. Αξίζει επίσης ιδιαίτερης προσοχής μια τοιχογραφία που απεικονίζει μια λίμνη με απότομες κορφές γύρω. Στη λίμνη βρίσκεται μια βάρκα με έξι αποστόλους που σέρνουν ένα δίκτυο κατάμεστο από ψάρια. Αγναντεύοντας προς την στεριά και γονατιστός μπροστά στο Χριστό εικονίζεται ο Πέτρος. Αξιομειώτες ακόμα τοιχογραφίες είναι εκείνες της Δευτέρας Παρουσίας, η μεγάλη εικόνα του Αρχάγγελου Μιχαήλ, η Κοίμηση της Θεοτόκου και μερικές άλλες που απεικονίζουν σκηνές από τη ζωή του Χριστού.

Εκκλησία Αγίου Γεωργίου

Προτού όμως ο επισκέπτης εγκαταλείψει το συμπαθητικό χωριό της Έμπας, θα πρέπει να περπατήσει κάπου 150 μέτρα, στ' ανατολικά του χωριού, να διασχίσει ένα στενό, δύσβατο μονοπάτι, για να φτάσει στο καμαρωτό ξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου. Στο εσωτερικό της εκκλησίας διακρίνονται μερικές φθαρμένες τοιχογραφίες του 16^{ου} αιώνα, που δείχνουν πως αρχικά η εκκλησία θα 'ταν κατάμεστη από ζωγραφίες. Το πιο παράξενο χαρακτηριστικό της εκκλησίας είναι το τετράγωνο σε σχήμα ιερό, γύρω από μια πέτρινη Αγία Τράπεζα. Διακρίνονται τρεις αψιδωτες εσοχές στο βόρειο, νότιο και ανατολικό τοίχο, που πιθανόν να χρησιμοποιήθηκαν ως τάφοι.

Η εκκλησία βρίσκεται κάπως απόμερα, δίπλα στα βράχια. Η βυζαντινή εκκλησία της Χρυσελεύσας και το γειτονικό εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου στην Έμπα, οι εκκλησίες της γειτονικής Χλώρακας, η πεντάτρουλη εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στη Γεροσκήπου και οι πρωτοχριστιανικές βασιλικές στην Πέγεια, καταμαρτυρούν πως εδώ σ' αυτή την περιοχή της Πάφου, στα καμπίσια αυτά χωριά, πολύ κοντά στη θάλασσα ανθούσαν στα πρωτοχριστιανικά, τα βυζαντινά χρόνια και τα μεταβυζαντινά χρόνια χριστιανικές κοινότητες που τις χαρακτήριζε βαθιά πίστη. Οι περίλαμπροι μικροί και μεγάλοι ναοί, με τις ανεπανάληπτες τους τοιχογραφίες – σωστές πινακοθήκες – είναι η έκφραση της θρησκευτικής αυτής λατρείας.

Εκκλησία Αγίας Σολομωνής

Στην κάτω Πάφο βρίσκουμε την εκκλησία Αγίας Σολομωνής. Αρχικά η εκκλησία ήταν χριστιανική κατακόμβη. Στην κορυφή

υπάρχει ένα ιερό δέντρο που κατά την παράδοση θεραπεύει τις ασθένειες εκείνων που θα κρεμάσουν ένα προσωπικό τάμα στα κλαδιά του.

Εκκλησία Θεοσκέπαστης

Μια άλλη γνωστή εκκλησία στην κάτω Πάφο είναι η Εκκλησία της Θεοσκέπαστης, που βρίσκεται απέναντι απο το λιμάνι. Σύμφωνα και πάλι με την παράδοση ο Θεός έστειλε στη γη ένα σύννεφο και προστάτευσε την εκκλησία κατά τις αραβικές επιδρομές. Η νέα εκκλησία κτίστηκε το 1923.

Μεσαιωνικό Φρούριο – Λιμάνι Κάτω Πάφος

Στο λιμάνι στη Κάτω Πάφο μπορούμε να δούμε το Μεσαιωνικό Φρούριο. Αρχικά κτίστηκε σαν Βυζαντινό οχυρό για να προστατεύει το λιμάνι. Ξανακτίστηκε απο τους Λουζινιανούς τον 13^ο αιώνα αλλά οι Ενετοί το χάλασαν το 1570, επειδή δεν μπορούσαν να το υπερασπίσουν εναντίον των Τούρκων, οι οποίοι με την σειρά τους το ξανάκτισαν και το ενίσχυσαν όταν κατέλαβαν το νησί.

Η ένταξη του αρχαιολογικού χώρου Κάτω Πάφου στον κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς το 1980 αποτέλεσε το έναυσμα για την δημιουργία ενός Γενικού Σχεδίου σκοπός του οποίου είναι πρωταρχικά η προστασία και διατήρηση των αρχαιολογικών καταλοίπων, όπως και η προβολή και ολοκληρωμένη πληροφόρηση των επισκεπτών. Το αρχαιολογικό σύμπλεγμα στην Κάτω Πάφο περιλαμβάνει χώρους και μνημεία απο την προϊστορία μέχρι και το μεσαίωνα, ενώ τα περισσότερα κατάλοιπα χρονολογούνται απο τη ρωμαϊκή περίοδο. Τα θαυμάσια ψηφιδωτά πατώματα τεσσάρων επαύλεων της ρωμαϊκής περιόδου αποτελούν τον εντυπωσιακό

πυρήνα των ευρημάτων αυτών. Το σύμπλεγμα περιλαμβάνει και άλλα σημαντικά μνημεία όπως το Ασκληπιείο, το Ωδείο, την Αγορά και το Φρούριο των Σαράντα Κολώνων. Αυτό το Φράγκικο κάστρο κτίστηκε από τους Λουζινιανούς στα τέλη του 12^{ου} αιώνα στη θέση ενός παλαιότερου βυζαντινού και καταστράφηκε κατά το σεισμό του 1222.

Λάονα

Μπορείς να πλησιάσεις τον κόλπο από τον παραλιακό δρόμο Πάφου – Πέγειας ή ακόμα από ένα κάθετο προς την παραλία δρόμο που κατεβαίνει από τα χωριά του οροπεδίου της Λαόνας. Πρόκειται για ένα κόλπο με σχήμα πετάλου που στα δυο άκρα υπάρχουν απότομοι, σχεδόν κάθετοι βράχοι, ενώ στο κέντρο του δυο αμμουδιές με λεπτόκοκκο άμμο πλαισιώνονται με τα πετρώματα του κοραλλιογενούς ασβεστόλιθους. Είναι χάρη σ' αυτά τα κοραλλιογενή πετρώματα που πήρε το όνομα του ο Κόλπος των Κοραλλίων.

Κόλπος Κοραλλίων

Από τις ακρές του πετάλου η θέα είναι πανοραμική και ίσως μοναδική. Το μάτι, τις αίθριες μέρες, βλέπει μέχρι το φάρο και το λιμανάκι της Κάτω Πάφου με τους παράλληλους άσπρους δρόμους και τα μικρά ρυάκια, που διασχίζουν το βουνό. Όμως εκείνο που ιδιαίτερα εντυπωσιάζει τον ταξιδιώτη είναι το βαθύ γαλάζιο χρώμα των νερών της θάλασσας βαθιά μέσα και το σμαραγδένιο χρώμα που παίρνει ο κόλπος κοντά στην αμμουδιά. Τα ξέβαθα νερά ελκύουν μικρούς και μεγάλους, πρωτάρηδες αλλά και δεινούς κολυμβητές. Θα πρέπει όμως να προχωρήσεις πολύ βαθιά, για να σε χώσει το νερό της ζεστής χωρίς κύματα αυτής θάλασσας.

Η μοναδικότητα της περιοχής βρίσκεται στο σχήμα του κόλπου, στη σύγχρονη τουριστική ανάπτυξη που άρχισε και συνεχίζεται, στα όμορφα γαλάζια σχεδόν πάντα γαληνεμένα νερά, στις μικρές αμμουδιές με το λεπτόκοκκο άμμο, ιδιαίτερα δε στη τοποθεσία της μεταξύ βουνού και θάλασσας.

Μαα - Παλαιόκαστρο

Στον Κόλπο των Κοραλλίων, 9 χλμ απο την Πάφο βρίσκεται το Μαα – Παλαιόκαστρο. Είναι χώρος που φιλοξένησε τους πρώτους Αχαιούς (Μυκηναίους) Έλληνες που ήρθαν στην Κύπρο ως μετανάστες γύρω στο 1200 π.χ. μετά την κατάρρευση των Μυκηναϊκών Βασιλείων στην κυρίως Ελλάδα. Η σημασία του χώρου αυτού είναι πολύ μεγάλη για την Κύπρο γιατί απο δω άρχισε ο εξελληνισμός του νησιού. Το Μικρό Μουσείο με την πρωτότυπη αρχιτεκτονική είναι έργο ενός απο τους μεγαλύτερους αρχιτέκτονες της Ευρώπης, του καθηγητή του πανεπιστημίου του Τορίνο Andréa Bruno. Το μουσείο είναι αφιερωμένο στον αποικισμό της Κύπρου απο τους Μυκηναίους Έλληνες.

Πόλη της Χρυσοχούς

Η πόλη της Χρυσοχούς, της Χρυσής Γης όπως υποδηλώνει η ονομασία της, βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της Κύπρου στα όρια της παρθένας χερσονήσου του Άκαμα. Το εύφορο έδαφος της περιοχής το οποίο προσφέρει άφθονες καλλιέργιες, είναι μια πιθανή εξήγηση της ονομασίας της πόλης, όπως πιθανή είναι και η προέλευση της απο την ιστορική της υπόσταση ως το πλούσιο αρχαίο Βασίλειο του Μάριον.

Πόλη Βασίλειον Μάριον

Η πόλη της Χρυσοχούς είναι κτισμένη στη θέση όπου κατά την αρχαιότητα βρισκόταν το Μάριον, μια από τις πόλεις βασιλεία της Κύπρου. Το Μάριον, σημαντικό εμπορικό κέντρο της κλασσικής και ελληνιστικής περιόδου διατηρούσε στενούς δεσμούς με τις Αθήνες. Την Ελληνιστική/Ρωμαϊκή περίοδο το Μάριο μετονομάστηκε σε Αρσινόη. Η Πόλη παραλιακό θέρετρο, διατηρεί τη γραφικότητα της και αρκετά από τα παλιά της σπίτια. Το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Πόλης Μάριο/Αρσινόη στεγάζει μια ενδιαφέρουσα συλλογή από αρχαιότητες που βρέθηκαν στην περιοχή.

Εκκλησία Αγίου Ανδρόνικου

Στο κέντρο της πόλης ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κεραμοσκεπαστος ναός του Αγίου Ανδρόνικου που χρονολογείται τον 16^ο αιώνα. Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας μετατράπηκε σε τζαμί οπότε και προστέθηκε ο χώρος στα βόρεια του ναού, ενώ οι τοιχογραφίες καλύφθηκαν με ασβέστη. Τα τελευταία χρόνια αποκαλύφθηκαν όλες οι τοιχογραφίες που χρονολογούνται στον 16^ο αιώνα. Πλησίον της εκκλησίας του Αγίου Ανδρόνικου βρίσκεται η εκκλησία της Αγίας Κυριακής του 18^{ου} αιώνα.

Στη γύρω περιοχή υπάρχουν ωραίες παραλίες και ενδιαφέρουσες εκκλησίες όπως η Αγία Αικατερίνη του 26^{ου} αιώνα και της Παναγίας Χορτενής του 15^{ου} αιώνα.

Περιστερώνα και άλλα Κτερίσματα

Την μεγαλόπρεπη κληρονομιά της περιοχής θυμίζουν έντονα παλιά μνημεία μέσα και έξω από την κυρίως πόλη. Κοντά στο

νοσοκομείο η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως μια βασιλική του 6^{ου} αιώνα, ελληνοιστικά κτερίσματα κι ένα ναό του 5^{ου} αιώνα, ενώ οι αρχαιολόγοι επισκέπτονται την πόλη κάθε χρόνο για να συνεχίσουν τις ανασκαφές. Στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Πόλης παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη και στο Βυζαντινό Μουσείο της Αρσινόης, στο χωριό Περιστερώνα 9 χλμ νότια της πόλης, μπορεί να δει κανείς κι άλλα κτερίσματα.

Ένας περίπατος στους δρόμους της πόλης αποκαλύπτει την προστατευόμενη αρχιτεκτονική στο πετρόκτιστα σπίτια με διακοσμημένες εξώπορτες, δροσερές αυλές και εσωτερικές καμάρες, προσφέροντας μια μαγευτική θέα στους παλιούς καιρούς.

Χερσόνησος Ακάμα – Λουτρά Αφροδίτης

Πέρα απο τον ιστορικό πλούτο της πόλης, η Χερσόνησος του Ακάμα περηφανεύεται για ένα μυθολογικό παρελθόν που χρονολογείται απο 3000 χρόνια. Πιστεύεται ότι ο αρχαίος ήρωας Ακάμας ήρθε στην Κύπρο μετά τον Τρωικό πόλεμο και ίδρυσε την Ακαμαντίδα, δίνοντας το όνομα του στο μεγαλόπρεπο ορεινό φόντο της πόλης. Σ'αυτά τα βουνά βρίσκονται τα λουτρά της Αφροδίτης, και πήρε το ονομά της απο μια μικρή λίμνη σε μια φυσική σπηλιά που σκιάζεται απο μια πανάρχαια συκιά όπου κατά τον θρύλο, συνήθιζε να λούζεται η Αφροδίτη. Τα λουτρά της ελκύουν επισκέπτες μέχρι σήμερα.

Ένα μείγμα απο αργανωμένες και απομονωμένες παραλίες εξυπηρετούν όλα τα γούστα. Η πιο όμορφη βρίσκεται ίσως κοντά στα Λουτρά της Αφροδίτης, όπου τα ήρεμα νερά του απάνεμου κόλπου μουρμουρίζουν στα πολύχρωμα βότσαλα της ακτής.

Η αμμουδιά νοτιοανατολικά Λουτρών Αφροδίτης

Διατηρούνται, ευτυχώς, ακόμα στην Κύπρο λίγες αμμουδιές, σχετικά μοναχιασμένες, με καθάρια διαυγή νερά. Όσο μακριά κι αν βρίσκονται από τα μεγάλα αστικά κέντρα, γίνονται τα καλοκαίρια πόλος έλξης, ιδιαίτερα για τουα εκλεκτικούς κολυμβητές. Μια τέτοια αμμουδιά βρίσκεται στα νοτιοανατολικά των Λουτρών της Αφροδίτης, δίπλα στη θρυλική πέτρα του Διγενή.

Εκτείνεται σ' ένα μήκος 800 περίπου μέτρων μ' ένα φάρδος κάπου 40 μέτρων. Πλαισιώνεται από βράχους που πάνω τους φυτρώνει το θυμάρι, ο σχίνος κι ο λάδανος. Πρόκειται για μια αμμουδιά κάπως ασυνήθιστη, ουσιαστικά αλλιώτικη. Εκεί που τα κρυστάλλινα νερά της θάλασσας γλύφουν τη στεριά, συναντας πολύχρωμα μικρά βοτσαλάκια με μερικά μεγάλα χαλίκια. Πιο πέρα εκταίνεται η λεπτόκοκκη άμμος. Τα βοτσαλάκια σ' αυτή εδώ την αμμουδιά της Χρυσοχούς αντιπροσωπεύουν σχεδόν όλα τα πετρώματα της χερσονήσου του Ακάμα και του δυτικού μέρους του Τρόοδου. Αυτά τα βοτσαλάκια κουβαλούν στη ράχη τους μια μεγάλη ιστορία. Μερικά είναι κομμάτια από τους γειτονικούς πολύχρωμους βράχους του Ακάμα.

Τα νερά της θάλασσας στην αμμουδιά νοτιοανατολικά των Λουτρών της Αφροδίτης είναι ίσως τα πιο καθάρια και διαυγή νερά της Κύπρου. Η αμμουδιά προστατεύεται πρώτα από δυο μικρούς κάβους στα άκρα της, ενώ ταυτόχρονα είναι προστατευμένη, σαν τμήμα του κόλπου της Χρυσοχούς, από τα ακρωτήρια του Πωμού και του Αρναούτη.

Πέτρα Διγενή στους Δυο Ποταμούς

Η αμμουδιά εδώ αποπνέει ιστορία, θρύλο, παράδοση. Βρίσκεται δίπλα στην πολυθρύλητη λιμνούλα, όπου κατά την παράδοση η Αφροδίτη έπαιρνε το λουτρό της. Βρίσκεται δίπλα στην Πέτρα του Διγενή κοντά στους Δυο Ποταμούς. Η πέτρα που έριξε ο Διγενής είναι ακόμα στημένη σαν μικρό νησάκι στη θάλασσα. Ο Διγενής σε μια προσπάθεια να εμποδίσει τη Ρήγαινα – ένα άλλο όνομα της Αφροδίτης – που με μια βάρκα εγκαταλείπει τη περιοχή, αφού πρώτα αθέτησε μια υπόσχεση, έριξε τη μεγάλη πέτρα που ‘ναι γνωστή σαν Πέτρα του Διγενή. Η περιοχή βρίσκεται ακόμα κοντά στο αρχαίο ιστορικό Μάριο.

Το εκτεταμένο και παρθένο τοπίο της Χερσονήσου του Ακάμα προσφέρει επίσης ιδανικό έδαφος για περπάτημα όχι μόνο για να ανακαλύψει κανείς την πλούσια μυθολογική κληρονομιά της περιοχής, αλλά και την ποικιλία της χλωρίδας και πανίδας. Υπάρχουν 530 είδη χλωρίδας, 33 απο τα οποία είναι ενδημικά της περιοχής, ενώ 168 είδη πουλιών , 12 θηλαστικών, 20 ερπετών καθώς και 16 είδη πεταλούδας διατηρούν ζωντανό το ενδιαφέρον των φυσιολατρών.

Χωριό Φύτη

Ανατολικά του δρόμου πόλης – Πάφου στο χωριό Φύτη μπορεί κανείς να αγοράσει τα περίφημα ντόπια κεντήματα, τα Φυτιώτικα, καθώς και το πλακάτο, για τους τοίχους.

Χωριό Φιλούσα – Σταυρός της Ψώκας – Φράγμα Ευρέτου και Μεσαιωνικό Γεφύρι Σκάρφου

Συνεχίζοντας προς την πόλη, συναντά κανείς τη Φιλούσα, που προσφέρει εκτεταμένη θέα προς την κοιλάδα του Σταυρού της Ψώκας και του φράγματος της Ευρέτου, καθώς και το μεσαιωνικό γεφύρι του Σκάρφου με την μια κάμαρα, που κάποτε ένωνε το δρόμο από την Πάφο στην πόλη. Εκεί κοντά, το χωριό Λυσός περηφανεύεται για τα διατηρημένα γοτθικά χαρακτηριστικά της Εκκλησίας της Παναγίας Χρυσελεύσας, του 15^{ου} αιώνα, που κάποτε ήταν χώρος λατρείας για τους Λουζινιάνους αφέντες της περιοχής. Πρόκειται για σύμπλεγμα δυο ναών. Αρχαιότερος είναι ο βόρειος που είναι ο ναός σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο ίσως του 12^{ου} αιώνα. Αργότερα τον 18^ο αιώνα προστέθηκε στα νότια ένας κεραμοσκέπαστος ναός, στον οποίο διασώζονται στο τέμπλο εξαιρετικής τέχνης εικόνες του 16^{ου} αιώνα.

Λάσα

Σ' ένα υψόμετρο, που ξεπερνά τα 630 μέτρα, κάπου στο κέντρο της επαρχίας Πάφου, ανάμεσα του σκουροπράσινου δάσους του Σταυρού της Ψώκας και των σμαραγδένιων αμπελιών του Πολεμίου, βρίσκεται η Λάσα. Τα πετρόχτιστα σπίτια με τη λαϊκή αρχιτεκτονική – μακρυνάρια, δίχωρα ανώγια – εντυπωσιάζουν από την πρώτη στιγμή τον επισκέπτη. Ιδιαίτερα ξεχωρίζουν τα σκαλιστά πλαίσια γύρω από τις πόρτες και τα παράθυρα. Αυτά τα πλαίσια πάνω στην πελεκητή ασβεστόπετρα είναι συνήθως σύμβολα παλιάς αρχοντιάς.

Τα αλώνια, που στα περισσότερα χωριά της Κύπρου έπαψαν να λειτουργούν και μετατράπηκαν σε φρουτόκηπους και λαχανόκηπους, εδώ στη Λάσα εξακολουθούν να διαδραματίζουν τον ίδιο ακριβώς ρόλο όπως και στα πολύ παλιά χρόνια. Αυτό το πανάρχαιο θέαμα του αλωνίσματος και το ανεμίσματος των γεννημάτων, μ' όλην την ρομαντικότητα αλλά και τις οδυνηρές του πτυχές, θα το συναντήσεις και σήμερα στη Λάσα.

Και επειδή η φτανή γη του χωριού δεν μπορούσε να θρέψει τον πλυθησμό, ούτε και να δώσει ολόχρονα δουλειά στους εργατικούς κατοίκους, πολλά άλλα πάρεργα επινοήθηκαν.

Είναι γνωστά, άλλωστε, τα πολύχρωμα υφαντά της Λάσας, με τους όμορφους σχηματισμούς που υφαίνονται στον αργαλειό, τη γνωστή βούφα. Σχεδόν όλα τα σπίτια έχουν από μια βούφα. Η τέχνη της υφαντικής διαδόθηκε από γενιά σε γενιά, από σπίτι σε σπίτι, από μητέρα σε κόρη. Υφαίνονται πετσέτες, ταγάρια, μαξιλαράκια, κουρτίνες.....Όλα παρουσιάζουν αισθητικό και τεχνικό ενδιαφέρον. Κι 'ναι πάρα πολλά τα σχέδια των υφαντών: οι κορούδες, το περατικούδι, το μαυρομματούδι, οι φοινικούδες.....

Δεν είναι βέβαιο αν η υφαντική τέχνη ξεκίνησε τη Φύτη και διαδόθηκε στα γειτονικά χωριά της Λάσας, της Δρυνιάς, της Σίμου, της Δρύμου, της Κρήτου Μαρόττου, της Κανναβιούς και του Αγίου Δημητρίου. Η ιστορία των Λασιώτικων υφαντών, όπως και των Φυτιώτικων χάνεται στα βάθη των αιώνων.

Λίγο έξω από το χωριό, δίπλα στην παλιά βρύση, σώζονται ακόμα δύο αιωνόβιοι δρυς. Είναι τα απομεινάρια παλιών εκτεταμένων δρυμώνων που κάλυπταν μια μεγάλη έκταση στο

κεντρικό μέρος της Πάφου. Από τους δρυμώνες αυτούς πήραν και τ' όνομα δυο γειτονικά χωριά, η Δρύμου και η Δρυνιά. Εντυπωσιάζουν αυτοί οι αιωνόβιοι δρυς με το χοντρό κορμό που ξεπερνά τα 5 ½ μέτρα.

Η Λάσα είναι από τα λίγα χωριά στα οποία συνυπάρχει έντονα το παλιό και το καινούργιο. Θα 'λεγε κανείς πως εδώ δυσκολεύεται ακόμα να ξεχωρίσεις το πολύ παλιό από το πρόσφατο και το σημερινό. Ο σύγχρονος τεχνολογικός πολιτισμός δεν άγγιξε, για καλά, αυτό το χωριό.

Στα δυτικά, οι πηγές του θειϊκού ασβεστίου της Μηλιού αποτελούν δημοφιλή προορισμό, ενώ στις πλαγιές του χωριού βρίσκονται τα ερείπια του μεσαιωνικού μοναστηριού του Αγίου Φωτίου. Το μοναστήρι των Αγίων Αναργύρων κτίστηκε το 1649 μεταξύ των χωριών Μηλιού και Γουδί και βρίσκεται στο κέντρο θεραπευτικής πηγής. Το Γουδί έχει υπέροχη θέα προς την κοιλάδα της Χρυσοχούς, διαθέτει επίσης και σύγχρονο ελαιοτριβελιο όπου οι ντόπιοι γεωργοί φέρνουν την σοδεία τους.

Τέμενος, παλιό Βυζαντινό Ξωκλήσι Χρυσοχους

Στο δρόμο της Πόλης – Πάφου το τέμενος, που κάποτε ήταν Βυζαντινό ξωκλήσι της Χρυσοχούς, είναι ανοιχτό στους επισκέπτες. Ακόμα πιο δυτικά, βγαίνοντας απο τον κάτω δρόμο Πέγειας – Πόλης, βρίσκεται στο χωριό Κάθηκας που φημίζεται γαι το κρασί του. Ένας σεισμός το 1995 προκάλεσε σοβαρές ζημιές στο γειτονικό χωριό των Αρόδων, στις δε επιδιορθώσεις ενσωματώθηκαν τουριστικά καταλύματα. Στο παραπλήσιο χωριό Ινεία, όπου κάποτε

καλλιεργούσαν βαμβάκι και λινάρι τώρα επιδίδονται στην κτηνοτροφία, το χωριό διαθέτει όμως μουσείο καλαθοπλεκτικής.

Χωριό Δρούσια – Μουσείο Καλαθοπλεκτικής

Το χωριό Δρούσια έχει επίσης Μουσείο καλαθοπλεκτικής, η δε δημοτικότητα της εκπληκτικής ανυψωμένης θέσης του χωριού δημιούργησε ζήτηση για ξενοδοχείο, ενώ οι κατακόρυφοι βράχοι των 669 μέτρων που βρίσκονται στην περιοχή είναι ιδανικοί για αναρρίχηση.

Χωριό Κρήτου - Τέρα

Μεταξύ των δυο δρόμων, δέκα λεπτά απο το δρόμο Πόλης – Πεγείας, βρίσκεται το μικρό χωριό Κρήτου Τέρα, όπου έχει την έδρα του το Κέντρο Περιβαλλοντικών Σπουδών.

Χωριό Νέο Χωριό – Φαράγγι Πετράτη

Απλωμένο στα δυτικά κατά μήκος της ακτής απο την πόλη και κάπου ένα μίλι προς την ενδοχώρα απο το Λάτσι, το Νέο Χωριό είναι ένα ελκυστικό χωριό. Οι εντυπωσιακές βουνοπλαγιές του βλέπουν προς τον κόλπο της Χρυσοχούς και το φαράγγι του Πετράτη, του οποίου ο Ντέιβιντ Ατενμπορο κινηματογράφησε τις σπηλιές με τις νυχτερίδες το 1985. η συνολική πρόσβαση προς τον Ακάμα καθιστά το χωριό δημοφιλές, ενώ το ίδιο διαθέτει παραδοσιακά πετρόκτιστα σπίτια, εκκλησίες και ταβέρνες, φημίζεται δε για την πασχαλινή του γιορτή με τα παραδοσιακά παιχνίδια, τους μεζέδες και την ζωντανή μουσική.

Χωριό Πωμός

Με ανατολική κατεύθυνση κατά μήκος της ακτής απο την πόλη, ακολουθώντας ένα παραλιακό δρόμο, γραφικό και γεμάτο εκπλήξεις, φτάνεις στο χωριό Πωμός με το γραφικό ψαρολίμανο, ιδανικό για όσους ονειρεύονται την απλή ζωή, δίπλα στο κύμα.

Χωριό Κάτω Πύργος

Απο κει, ακολουθώντας έναν ορεινό δρόμο, φτάνεις στο ακριτικό χωριό Κάτω Πύργος. Ένα χωριό καταπράσινο, ξεκομμένο απο την υπόλοιπη Κύπρο, δίπλα στη γραμμή Αττίλα, γεμάτο μπανανιές και συκιές. Εδώ η ζωή έχει έναν άλλο ρυθμό. Το ρυθμό της αγροτικής ζωής που συνδυάζει και την ομορφιά της θάλασσας.

Με τέτοια ποικιλία ασχολιών και τοποθεσιών με γραφική πολυμορφία, οι επισκέπτες επιστρέφουν κάθε χρόνο στην αρχαία Πόλη του Χρυσού. Αν δεν έχετε ακόμα ανακαλύψει τους αμύθητους θησαυρούς της περιοχής, βεβαιωθείται όταν το αποφασίσετε ότι θα έχετε αρκετό χρόνο στην διαθεσή σας.

Λάρνακα Γενικά

Η Λάρνακα, Τρίτη επαρχία της Κύπρου, μπορεί να περηφανεύεται για την δική της πλούσια συμβολή στην πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου. Κτισμένη στη θέση του αρχαίου Κιτίου είναι διάδοχος μιας απο τις πόλεις – βασιλεία της αρχαιότητας και έδρα του Χριστιανισμού απο τα πρώτα χριστιανικά χρόνια. Το Κίτιου είναι η γενέτειρα του διάσημου φιλόσοφου Ζήνωνα, ιδρυτή της Στωϊκής Σχολής. Οι Αχαιοί αποίκησαν την πόλη

τον 13^ο αιώνα π.χ. και οι Φοίνικες εγκαταστάθηκαν εδώ τον ένατο αιώνα π.χ. Κατά τον 18^ο αιώνα είχε γίνει εμπορικό κέντρο της Κύπρου όπου είχαν τις έδρες τους όλα τα ευρωπαϊκά προξενεία. Η νεώτερη πόλη, η Λάρνακα, έχει ένα δικό της μοναδικό χαρακτήρα. Κατά τους χειμωνιάτικους μήνες χιλιάδες αποδημητικά πουλιά, φοινικόπτεροι, άγριοι κύκνοι και πολλά άλλα είδη, κάνουν τον ετήσιο σταθμό τους στην Αλυκή.

Παραλία Λάρνακας

Η παραλία της Λάρνακας, με τη σειρά των πανύψηλων φοινικόδεντρων της και τον ανατολικό της αέρα, φέρνει στο νου μνήμες απο παλιές προκυμαίες και κοσμοπολίτικους περιπάτους περασμένων εποχών. Καφενεία και εστιατόρια στο παραλιακό μέτωπο διαδέχονται το ένα το άλλο, δημιουργώντας έτσι κατά την διάρκεια του μακρόσυρτου καλοκαιριού μια ατμόσφαιρα ανέμελη. Σε μικρή απόσταση βρίσκεται η Μαρίνα της Λάρνακας, που φιλοξενεί ιστιοπλόους και ταξιδιώτες απο όλο τον κόσμο.

Προτομή Αθηναίου Στρατηγού Κίμωνα

Στον παραλιακό δρόμο δεσπόζει η προτομή του Αθηναίου Στρατηγού Κίμωνος, ο οποίος το 450 π.χ. επικεφαλής 200 τριήρων προσπάθησε να απελευθερώσει την Κύπρο απο τους Πέρσες. Ο Κίμων πέθανε ενώ πολιορκούσε το Κίτιον.

Διεθνές Αεροδρόμιο

Η Λάρνακα φιλοξενεί το Διεθνές Αεροδρόμιο, έτσι προσφέρει στον ταξιδιώτη την πρωταρχική γεύση του νησιού. Απο τα πρώτα πράγματα που βλέπει κανείς είναι η πανέμορφη αλυκή,

που κατά την διάρκεια των κρύων μηνών γίνεται το καταφύγιο των φλαμίγκος και άλλων αποδημητικών πουλιών.

Τεκές άλα Σουλτάν

Κοντά στη λίμνη και σε ένα ήρεμο τοπίο με πανύψηλα φοινικόδεντρα βρίσκεται ο τεκκές της Χάλα Σουλτάν, που χτίστηκε προς τιμή της θείας του προφήτη Μωάμεθ. Κτίστηκε το 1816 στον τόπο, όπου κατά την παράδοση, πέθανε η Ουμ Χαράμ το 647, κατά την πρώτη αραβική επιδρομή εναντίον της Κύπρου. Κατά τον θρύλο η Ουμ Χαράμ ήταν συγγενείς του Προφήτη Μωάμεθ. Ο τεκκές είναι σημαντικός τόπος προσκυνήματος για τους μουσουλμάνους, που τον κατατάσσουν αμέσως μετά τα ιερά της Μέκκας, της Μεδίνας και του Αλ Ακσιά στην Ιερουσαλήμ.

Εκκλησία Αγίου Λαζάρου

Οι δεσμοί της Λάρνακας με τον χριστιανισμό είναι πολύ πιο παλιοί και ξεκινούν απο τον πρώτο επίσκοπο της πόλης που δεν ήταν άλλος απο τον ίδιο τον Άγιο Λάζαρο, που επέλεξε να ζήσει στη Λάρνακα τη «δεύτερη» του ζωή, μετά την ανάσταση του απο τον Ιησού. Η εκκλησία που φέρει το όνομά του κτίστηκε ακριβώς εκεί που βρέθηκε ο τάφος του Αγίου.

Είναι ένας απο τους πιο μεγαλοπρεπείς βυζαντινούς ναούς της Κύπρου που δεσπάζει με το μέγεθος και τον όγκο του. Δυστυχώς οι τρεις τρούλοι που υπήρχαν στον κατά μήκος άξονα του ναού έχουν καταστραφεί με αποτέλεσμα την αισθητική υποβάθμισή του. Παρ' όλα αυτά είναι ένας ιερός χώρος λατρείας για τους ορθόδοξους. Ο ναός θεωρείται οτι είναι δωρεά και κτίσμα του βυζαντινού αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ' του Σοφού που τον

πρόσφερε ως αντάλλαγμα για την μεταφορά του λειψάνου του Αγίου Λαζάρου στην Κωνσταντινούπολη και χρονολογείται γύρω στα 900 μ.χ. Ο αρχιτεκτονικός τύπος του ναού αποτελεί ουσιαστικά συνδυασμό τριών εγγεγραμμένων ναών με τρεις τρούλους στον κατά μήκος άξονα του. Κάτω απο το Ιερό Βήμα ανασκάφθηκε τμήμα ρωμαϊκού νεκροταφείου στο οποίο διασώζονται λάρνακες. Η ανοικτή στοά που κτίστηκε στη νότια πλευρά του ναού πρέπει να ανήκει στην περίοδο της φραγκοκρατίας, ενώ το μεγαλοπρεπές κωδωνοστάσιο κτίστηκε το 1857. Το ξυλόγλυπτο εικονοστάσι του ναού χρονολογείται στο 18^ο αιώνα. Οκτώ μέρες πριν απο το Πάσχα η εικόνα του Αγίου Λαζάρου περιφέρεται στους δρόμους της Λάρνακας. Πίσω απο την εκκλησία υπάρχει το Εκκλησιαστικό Μουσείο

Το επαρχιακό αρχαιολογικό μουσείο στεγάζει μια ενδιαφέρουσα συλλογή απο ευρύματα της περιοχής της Λάρνακας, τα οποία χρονολογούνται απο τη Νεολιθική μέχρι και τη Ρωμαϊκή Εποχή.

Μουσείο Πιερίδη

Επίσης και το μουσείο Πιερίδη, το παλαιότερο ιδιωτικό μουσείο στη Κύπρο, ιδρύθηκε απο τον Δημήτριο Πιερίδη (1811 – 1895) και φιλοξενεί αρχαία, μεσαιωνικά, βυζαντινά και αντικείμενα νεότερου πολιτισμού που ανήκουν στην οικογένεια Πιερίδη. Στην αυλή του μουσείου λειτουργεί γλυπτοθήκη με γλυπτά ελλαδιτών και κυπρίων σύγχρονων γλυπτών.

Το μαρμάρινο άγαλμα του Ζήνωνα, του φιλόσοφου και ιδρυτή της Στωϊκής σχολής, είναι ακόμα μια μαρτυρία για το ένδοξο παρελθόν της πόλης της Λάρνακας.

Φρούριο/Κάστρο Λάρνακας

Κτισμένο αρχικά στο Μεσαίωνα, το φρούριο Λάρνακας πήρε την τωρινή του μορφή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Οι Βρετανοί το μετέτρεψαν σε φυλακή στα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης τους. Το κάστρο που δεσπόζει στο νότιο άκρο του παραλιακού μετώπου του ιστορικού πυρήνα της πόλης της Λάρνακας είναι ένα οθωμανικό οικοδόμημα του 1625μ.Χ., όπως μαρτυρά και η σχετική επιγραφή που βρίσκεται πάνω από την είσοδο.

Το κάστρο κτίστηκε αρχικά στα τέλη του 14ου αιώνα μ.Χ. από το Λουζινιανό βασιλιά της Κύπρου Ιάκωβο Α΄(1382-1398). Αποτελούσε μέρος της αλυσίδας των αμυντικών έργων που έγιναν τότε για να επιτηρούν και να προστατεύουν τη νοτιοανατολική πλευρά του νησιού που απλώνεται από τον κόλπο της Πύλας και φτάνει μέχρι τον κόλπο του Ακρωτηρίου στη Λεμεσό.

Η αρχική μορφή του Κάστρου δεν είναι γνωστή. Κάποια τμήματα της μεσαιωνικής αρχιτεκτονικής του φάσης ενσωματώθηκαν στο οθωμανικό κτίριο και είναι ορατά στο νότιο και ανατολικό τμήμα του κάστρου.

Κατά την ενετοκρατία το κάστρο ενισχύθηκε, μέσα στα πλαίσια της αναβάθμισης του ρόλου του λιμανιού της Λάρνακας όχι μόνο σε σχέση με το εμπόριο άλατος αλλά και με το εμπόριο άλλων προϊόντων από και προς τη γειτονική συροπαλαιστινιακή ακτή και, φυσικά, με τη Δύση. Προς το τέλος της ενετοκρατίας και εν όψει της οθωμανικής επίθεσης (1570), οι Βενετοί επέλεξαν να αμυνθούν στον άξονα Αμμοχώστου-Λευκωσίας-Κερύνειας, εγκαταλείποντας μάλλον το κάστρο της Λάρνακας. Αναφέρεται μάλιστα ότι οι Οθωμανοί αποβιβάστηκαν κοντά στο κάστρο και επέλεξαν το λιμάνι της Λάρνακας ως βάση του στόλου τους. Το κάστρο ανοικοδομήθηκε στα 1625 από τους Οθωμανούς, αφού είχε στο μεταξύ ερειπωθεί, και εξοπλίστηκε με τηλεβόλα, ενώ σε αυτό έδρευε μια μικρή φρουρά από γενίτσαρους. Από τα μέσα τουλάχιστον του 18ου αιώνα όμως, το κάστρο παρήκμασε και ο

κύριος του ρόλος ήταν η ρίψη χαιρετιστήριων βολών προς τα διερχόμενα πλοία.

Από τις αρχές της αγγλοκρατίας το κάστρο χρησιμοποιείτο ως αστυνομικός σταθμός και φυλακή, μέχρι τα μέσα περίπου του 20ου αιώνα. Η δυτική αίθουσα του ισογείου χρησιμοποιήθηκε από τους Άγγλους για εκτελέσεις καταδίκων δι' απαγχονισμού. Από το 1948 λειτούργησε ως Επαρχιακό Μουσείο Λάρνακας, μέχρι το 1969, οπότε εγκαινιάστηκε το σημερινό Επαρχιακό Μουσείο.

Στον όροφο του κύριου κτηρίου της εισόδου, το οποίο χρονολογείται στην εποχή της τουρκοκρατίας, στεγάζεται σήμερα ένα μικρό μουσείο που αποτελείται από τρεις αίθουσες. Στο **Δωμάτιο Ι** εκτίθενται αρχαιότητες που χρονολογούνται στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Υπάρχει επίσης φωτογραφικό υλικό σχετικό με τα παλαιοχριστιανικά, βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Κύπρου.

Στο κεντρικό **Δωμάτιο II** υπάρχει φωτογραφικό υλικό σχετικό με τη βυζαντινή τέχνη της Κύπρου. Στο **Δωμάτιο III** εκτίθενται αντιπροσωπευτικά δείγματα βυζαντινής, μεσαιωνικής και ισλαμικής εφυαλωμένης κεραμεικής, μεταλλικά σκεύη, πυροβόλα όπλα, κράνη και σπαθιά. Η έκθεση συνοδεύεται με πλούσιο φωτογραφικό υλικό σχετικό με τις βυζαντινές και μεσαιωνικές οχυρώσεις, καθώς και με τη μεσαιωνική αρχιτεκτονική του νησιού. Το ανατολικό άκρο του Δωματίου III έχει διαμορφωθεί με κατάλληλη επίπλωση σε οντά.

Στην εσωτερική αυλή του κάστρου εκτίθεται μια συλλογή κανονιών, μερικά από τα οποία χρονολογούνται στη μεσαιωνική

περίοδο. Η αυλή χρησιμοποιείται επίσης ως χώρος πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Κάστρο Λάρνακας: εσωτερική αυλή.

Κοντά στο φρούριο βρίσκεται το Τζαμί Τουζλά, το οποίο ήταν αρχικά Μεσαιωνικός τρίκλιτος ναός.

Κίτιον

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το Κίτιον, αρχαία πόλη – βασίλειο, με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ανάγονται στον 13^ο αιώνα. Γύρω στο 1200 π.χ. οι Μυκηναίοι ξανάκτισαν την πόλη. Απο την εποχή αυτή μπορεί να δει κανείς κατάλοιπα των κυκλώπειων τειχών, που ήταν κτισμένα με τεράστιους λίθους και ένα σύμπλεγμα πέντε ναών. Έχουν αποκαλυφθεί ερείπια της πόλης του Κιτίου τα οποία ανάγονται στην πρώτη χιλιετηρίδα π.χ. Η εκκλησία της Αγίας Φανερωμένης, η οποία είναι κτισμένη πάνω απο ένα υπόγειο τάφο του 8^{ου} αιώνα π.χ., καθώς επίσης και στην περιοχή Καμάρες το ωραίο πετρόκτιστο

υδραγωγείο του 18^{ου} αιώνα που έδωσε στην περιοχή το όνομά του και χρησιμοποιείτο μέχρι το 1930.

Σταυροβούνι

Το Σταυροβούνι είναι μια από τις πιο σεβασμιές μονές της Κύπρου, που η παράδοση θέλει την ίδρυσή της από την ίδια την Αγία Ελένη, τη μητέρα του αυτοκράτορα Μεγάλου Κωνσταντίνου στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα, όταν προσέγγισε το νησί κατά την επιστροφή της από το ταξίδι της στα Ιεροσόλυμα όπου βρήκε τον Τιμίο Σταυρό, μέρος του οποίου άφησε στην μονή. Το μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού που βρίσκεται στη κορυφή ενός βουνού που δεσπόζει στη νοτιοανατολική πλευρά του νησιού, με εξαιρετική και πανοραμική θέα σε όλη την Κύπρο, ήταν γνωστό στην αρχαιότητα με την ονομασία Όλυμπος όπου υπήρχε πιθανώς ιερό Κορυφής αφιερωμένο στο Δία ή στην Αφροδίτη. Έτσι το κτίσμα που ανοικοδόμησε η Αγία Ελένη στη κορυφή αυτή να ήταν, λόγω και της στενότητας του χώρου ένα μικρό παρεκκλήσι στη θέση ενός αρχαίου Ιερού Κορυφής. Μέχρι τα πολύ πρόσφατα χρόνια η ανάβαση στη μονή ήταν εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη.

Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα παρέμεινε ένα σχετικά μικρό κτίσμα, αφού η ιδιομορφία του εδάφους της κορυφής δεν επέτρεπε επεκτάσεις, και δεν διέθετε ούτε νερό ούτε άλλες στοιχειώδεις ανέσεις. Επρόκειτο δηλαδή ουσιαστικά για ένα δυσπρόσιτο ασκητήριο. Μέχρι σήμερα η μόνη πρόσβαση προέρχεται από τη βόρεια πλευρά του βουνού και εξακολουθεί να έχει φρουριακό χαρακτήρα. Πολύ αξιολόγο θεωρείται το καθολικό της μονής με τους δυο συνεχόμενους τρούλους στον κατά μήκος άξονα, στον τύπο δυο συνεχόμενων σταυροειδών

εγγεγραμμένων ναών όπως η εκκλησία του Απόστολου Βαρνάβα και η τρίτρουλη Εκκλησία του Αγίου Λαζάρου στη Λάρνακα. Με βάση τον αρχιτεκτονικό τύπο του ναού αυτού μπορεί να χρονολογηθεί τον 10^ο αιώνα. Η μονή του Τιμίου Σταυρού εξακολουθεί και σήμερα να διατηρεί την αυστηρότερη μορφή μοναχισμού στη Κύπρο και συνδέεται με την αγιορείτικη μοναχική παράδοση.

Σύμφωνα με τις αυστηρές μοναχικές παραδόσεις, η είσοδος στο μοναστήρι είναι απαγορευμένη για τις γυναίκες οι οποίες όμως δικαιούνται να προσκύνήσουν σε εκκλησία έξω από τον περίβολό του.

Εκκλησία Παναγίας Αγγελόκτιστης

Σε κοντινή απόσταση από τη Λάρνακα βρίσκεται η εκκλησία της Παναγίας της Αγγελόκτιστης. Είναι ένα από τα πιο σημαντικά βυζαντινά μνημεία της Κύπρου. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα οικοδομικό συγκρότημα, κτισμένο σε διάφορες εποχές. Ο ναός είναι κτισμένος πάνω στα ερείπια μια παλαιοχριστιανικής βασιλικής, από την οποία διασώζεται μόνο η αψίδα του Ιερού Βήματος που κοσμεύεται με μια εξαιρετική ψηφιδωτή παράσταση της Παναγίας του 6^{ου} αιώνα μ.χ. Η σημερινή εκκλησία, στην οποία ενσωματώθηκε η αψίδα του 6^{ου} αιώνα, είναι κτίσμα πιθανώς του 11^{ου} αιώνα και είναι ένας σταυροειδής εγγεγραμμένος ναός με τρούλο.

Αργότερα τον 12^ο αιώνα προστέθηκε στη βόρεια πλευρά του ναού ένα μικρών διαστάσεων καμαροσκέπαστο παρεκκλήσι που σήμερα είναι αφιερωμένο στους Αγίους Αναργύρους. Κατά την

περίοδο της Φραγκοκρατίας, τον 14^ο αιώνα προστέθηκε στη νότια πλευρά του ναού ένα λατινικό παρεκκλήσι με έντονα γοθικά στοιχεία.

Το ψηφιδωτό που κοσμεί τη κόγχη της αψίδας παριστάνει την Παναγία όρθια να κρατεί το μικρό Χριστό, αριστερά και δεξιά εικονίζονται οι Αρχάγγελοι Γαβριήλ και Μιχαήλ, ενώ όλη η σύνθεση περιβάλλεται με διακοσμητική ταινία. Το ψηφιδωτό αυτό που χρονολογείται στα τέλη του 6^{ου} αιώνα θεωρείται πολύ μεγάλης σημασίας για την παλιοχριστιανική τέχνη. Στο ναό σώζονται ακόμα τοιχογραφίες του 12^{ου} και 14^ο αιώνα.

Λεύκαρα

Ενδιαφέρουσα είναι ακόμα και μια επίσκεψη στα Λεύκαρα. Βρίσκεται 8χλμ απο τη Σκαρίνου. Είναι ένα γραφικό χωριό, περίφημο για τα κεντήματά του, τα γνωστά «λευκαρίτικα» και για τα ασημικά του. Κατά την παράδοση, ο Λεονάρντο ντα Βίντσι επισκέφθηκε το χωριό και παράγγειλε ένα τραπεζομάντηλο με παραδοσιακό κέντημα για τον καθεδρικό ναό του Μιλάνου.

Ο ναός του Αρχάγγελου Μιχαήλ στα Κάτω Λεύκαρα είναι μονόκλιτος με τρούλο και περιλαμβάνει τοιχογραφίες του τέλους του 12^{ου} και 15^{ου} αιώνα. Στα Πάνω Λεύκαρα υπάρχει ναός του Τιμίου Σταυρού με ωραίο ξυλόγλυπτο εικονοστάσι του 18^{ου} αιώνα και ένα μοναδικό ασημένιο σταυρό του 13^{ου} αιώνα. Τα Λεύκαρα διατήρησαν την παραδοσιακή τους αρχιτεκτονική με τα ωραία πετρόκτιστα σπίτια. Το αναστηλωμένο σπίτι του Πάτσαλου στεγάζει το τοπικό Μουσείο Παραδοσιακής Κεντητικής και Αργυροχοΐας.

Βάλα

Κοντά στο χωριό Βάλα λίγα χιλιόμετρα δυτικότερα βρίσκεται το γυναικείο μοναστήρι του Αγίου Μηνά. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς ιδρύθηκε. Οι ελάχιστες ενδείξεις που μας παρέχει η αρχιτεκτονική του μπορούν με δυσκολία να χρονολογηθούν στα μεσαιωνικά χρόνια, ενώ οι γραπτές μαρτυρίες ανάγονται στα 1562, δηλαδή στη Βενετοκρατία και στα 1608 δηλαδή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Η εκκλησία της Μονής, που βρίσκεται στο κέντρο της αυλής κτίστηκε το 1754, ενώ οι λίγες και αποσπασματικές τοιχογραφίες έγιναν από το ζωγράφο Φιλάρετο το 1757. Η εκκλησία είναι κεραμοσκέπαστη, μεγάλων διαστάσεων και καλύπτεται με κεραμικές πλάκες. Τα υπόλοιπα κτίρια που βρίσκονται γύρω από τον κεντρικό ναό ανήκουν σε διάφορες εποχές και το αρχαιότερο θεωρείται ότι είναι η Βόρεια πτέρυγα. Το μοναστήρι στα χρόνια της τουρκοκρατίας παρήκμασε και βαθμιαία τον 19^ο αιώνα διαλύθηκε. Το 1965 εγκαταστάθηκε σε αυτό γυναικεία μοναστική αδελφότητα που αναβίωσε τη μονή.

Χοιροκοιτία

Οι Χοιροκοιτία βρίσκεται 32 χλμ περίπου από την Λάρνακα ή 48 χλμ στα νότια της Λευκωσίας παρά το δρόμο Λευκωσίας. Ο αρχαιολογικός χώρος της Χοιροκοιτίας ανήκει από το 1998 στον κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Είναι οικισμός της Νεολιθικής περιόδου και διασώζεται σε καλύτερη κατάσταση από ότι οι περισσότεροι οικισμοί της ίδιας περιόδου όχι μόνο στη Κύπρο αλλά και σε ολόκληρη την ανατολική Μεσόγειο. Ο οικισμός αντιπροσωπεύει με όλες τις διαδοχικές του φάσεις την ιστορία της Νεολιθικής περιόδου στην

Κύπρο και παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για την εξάπλωση του Νεολιθικού πολιτισμού στην περιοχή.

Το Γενικό Σχέδιο Ανάπτυξης της Χοιροκοιτίας έχει σαν φιλοσοφία του την διατήρηση της αυθεντικότητας του χώρου, την προστασία του φυσικού και τεχνητού περιβάλλοντος και την παροχή πληροφοριών στον επισκέπτη μέσω της δημιουργίας Κέντρου Επισκεπτών.

Έχουν αναδομηθεί σε κοντινή απόσταση πέντε κατοικίες στα πρότυπα των Νεολιθικών κατοικιών, με παραδοσιακά υλικά και έχουν εξοπλιστεί με αντίγραφα αντικειμένων που ανευρέθηκαν στο εσωτερικό των κατοικιών κατά την ανασκαφή, ούτως ώστε να δίνουν μια καλή εικόνα της μορφολογίας του χωριού στην αρχαιότητα. Επίσης η βλάστηση γύρω από τις καλύβες αντιπροσωπεύει φυτά που καλλιεργούνται και γηγενή δέντρα που φύονται στη Κύπρο από τη Νεολιθική Εποχή.

Σε κοντινή απόσταση από το χωριό Καλαβάσος βρίσκεται ο νεολιθικός οικισμός της Τέντας του 7000 π.Χ.

Τέντα

Ο νεολιθικός οικισμός της Τέντας βρίσκεται σε μια φυσικά οχυρωμένη θέση στα δυτικά της πεδιάδας του ποταμού Βασιλικού, 38 περίπου χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Λάρνακας και 45 χιλιόμετρα νότια της Λευκωσίας. Ο οικισμός αυτός αποτελεί, μαζί με τη Χοιροκοιτία, ένα παράδειγμα πρώιμης μόνιμης εγκατάστασης πληθυσμών στο νησί, κατά την ακεραμεική νεολιθική περίοδο (7000–5200 π.Χ.)

Ο οικισμός ανακαλύφθηκε στα 1947 από τον Πορφύριο Δίκαιο, τότε Έφορο του Τμήματος Αρχαιοτήτων. Από το 1976 τέθηκε σε εφαρμογή το Ερευνητικό Πρόγραμμα της Πεδιάδας του Βασιλικού από την Αμερικανική Αρχαιολογική Αποστολή του Πανεπιστημίου του Brandeis, υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Ian Todd, ο οποίος ανέσκαψε τον οικισμό της Τέντας. Ο οικισμός, που περιβάλλεται από τοίχο περίφραξης, αποτελείται από ένα σύνολο κτισμάτων με κύριο χαρακτηριστικό την κυκλική κάτοψη.

Το πάνω μέρος των τοίχων ήταν κτισμένο από πηλό, άχυρο, πλίνθους και βότσαλα, ενώ το κάτω μέρος που είναι ορατό σήμερα, είναι λίθινο. Οι στέγες ήταν επίπεδες ως επί το πλείστον. Στο εσωτερικό των οικιών υπήρχαν εστίες και λιθόκτιστες εξέδρες. Οι νεκροί θάβονταν σε λάκκους που ανοίγονταν στο δάπεδό των οικιών ή στον ανοικτό χώρο μεταξύ τους.

Οι εσωτερικοί τοίχοι των κατοικιών είναι επενδυμένοι με πηλό που φέρει κάποτε γραπτή διακόσμηση. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η εξαιρετικά σπάνια διακόσμηση ενός κτηρίου, όπου

διακρίνονται δύο ανθρώπινες μορφές με υψωμένα χέρια. Οι διατροφικές ανάγκες των κατοίκων καλύπτονταν από την κτηνοτροφία, τη γεωργία, το κυνήγι και τη συλλογή άγριων καρπών. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν φτιαγμένα από λίθο και οστά.

ΛΙΘΙΝΟ ΑΓΓΕΙΟ

Όπως και στη Χοιροκοιτία, οι κάτοικοι της Τέντας χρησιμοποιούσαν το διαβάση, μια σκληρή πέτρα, για την κατασκευή λίθινων αγγείων. Όσον αφορά τα κοσμήματα, χρησιμοποιούσαν τον πικρόλιθο, μια πρασινωπή μαλακή πέτρα που βρίσκεται σε αφθονία στην κοίτη του ποταμού Κούρη, στα δυτικά της Λεμεσού.

Ο οικισμός της Τέντας εγκαταλείφθηκε ξαφνικά στα τέλη της 6ης χιλιετίας π.Χ., όπως και άλλοι οικισμοί της ίδιας περιόδου, χωρίς να έχουν ακόμη εξακριβωθεί τα αίτια αυτής της απότομης εγκατάλειψης.

Την περίοδο 1994-1995 κατασκευάστηκε ένα πυραμιδωτό στέγαστρο πάνω από τον οικισμό για προστασία από τις καιρικές συνθήκες.

Καλαβασός-Τέντα

Άγιος Αντώνιος

Ο ναός του Αγίου Αντωνίου είναι ένας απο τους πιο σημαντικούς βυζαντινούς ναούς της Κύπρου. Η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου βρίσκεται κτισμένη πάνω σε ένα λόφο στις παρυφές του χωριού Κελλιά, όχι πολύ μακριά απο την Λάρνακα. Το όνομα του χωριού Κελλιά, αλλά και η αφιέρωση της εκκλησίας στον Άγιο Αντώνιο που θεωρείται θεμελιώδης του ασκητικού μοναχισμού, μας παραπέμπει στην υπόθεση για την παρουσία στην ερημική αυτή περιοχή ασκητών που ενδεχομένως να είχαν σαν κεντρική τους εκκλησία τον ναό αυτό. Η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου στη σημερινή της μορφή αρχιτεκτονικά είναι αρκετά ιδιόμορφη. Αρχικά είχε κτιστεί, πιθανώς στον 8^ο – 9^ο αιώνα, ως σταυροειδής, εγγεγραμμένος με τρούλο ναός και ανήκε στο πιο πρώιμα παραδείγματα του αρχιτεκτονικού αυτού ρυθμού, κάτι που δείχνει την μετάβαση απο την τρίκλιτη βασιλική στον εγγεγραμμένο σταυροειδή με τρούλο. Κατά την επιδρομή των Μαμελούκων το 1425 ο ναός υπέστη σημαντικές ζημιές και επισκευάστηκε γύρω στο 1500, αλλά τώρα στη θέση του

κατεστραμένου τρούλου κτίστηκε καμάρα. Κατά τις εργασίες συντήρησης του ναού που άρχισαν μετά το 1974 και συνεχίζονται μέχρι σήμερα ήρθαν στο φως τοιχογραφίες που αναμφίβολα μπορούν να θεωρηθούν από τις πιο σημαντικές της Κύπρου. Οι τοιχογραφίες που βρέθηκαν ήταν σε αλληπάλλληλα στρώματα και διαφορετικών εποχών με αρχαιότερες μια σκηνή Σταύρωσης του 9^{ου} αιώνα, ενώ οι υπόλοιπες χρονολογούνται στον 11^ο – 12^ο και 13^ο αιώνα.

Κόρνος – Εκκλησία Αγίου Ευφημιανού

Στην περιοχή Κόρνου κάτω από το Μοναστήρι Σταυροβουνίου στη Κατεχόμενη Λύση βρίσκεται η βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Ευφημιανού. Οι τοιχογραφίες της εκκλησίας ανήκουν στον 14^ο αιώνα. Μετά την τούρκικη εισβολή είχαν αποκολληθεί από αρχαιοκάπηλους και αφού τεμαχίστηκαν σε 38 κομμάτια πωλήθηκαν σε εμπόρους στο εξωτερικό. Οι τοιχογραφίες βρέθηκαν τελικά στο Μόναχο. Η Κυπριακή Δημοκρατία και το ίδρυμα Menil στις ΗΠΑ αγόρασαν τις τοιχογραφίες με τη διευθέτηση όπως προτού επιστραφούν στην πατρίδα τους παραμείνουν και εκτεθούν για 15 χρόνια στο Χιούστον των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι Λυσιώτες έχουν κτίσει μια νέα εκκλησία στο πρωτότυπο της παλιάς όπου στο υπόγειο της βρίσκονται αντίγραφα των περίφημων τοιχογραφιών του τρούλου και της αγίδας.

Τρόδος γενικά

Τη μεγάλη αντίθεση με την μεσογειακή παραθαλάσσια ζωή δεν την αντιλαμβάνεται κανείς εύκολα αν δεν ζήσει και την εμπειρία

της εντυπωσιακής οροσειράς, που διαπερνά το κέντρο του νησιού και φθάνει το υψόμετρο των 1.952 μέτρων στη Χιονίστρα, το ψηλότερο σημείο του Ολύμπου. Η εναλλαγή αυτή προσφέρει στο φυσιολάτρη πανοραμική θέα και τον καθαρό αέρα του λευκόφυτου δάσους, ενώ στο τοπίο παρουσιάζονται δραματικές σκηνικές αλλαγές. Οι αποστάσεις από τις ακτές δεν είναι παρά κοντινές.

Τα βουνά περιέχουν πλήθος από αξιοθέατα. Δέκα από τις εκκλησίες που βρίσκονται στην οροσειρά συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO, για την εξαιρετική τέχνη που απεικονίζεται στις φορητές εικόνες, τις τοιχογραφίες αλλά και την ίδια την αρχιτεκτονική τους.

Εδώ και πολλά χρόνια τα Αγρινά της Κύπρου είναι προστατευμένο είδος. Ζουν και πολλά πολλαπλασιάζονται στη μαγευτική κοιλάδα των Κέδρων και σήμερα τα ντροπαλά αυτά ζώα κάνουν δειλά την εμφάνισή τους στα πυκνά δάση.

Τα βουνά της Κύπρου είναι γεμάτα και από μικρά, γραφικά χωριά που προσφέρουν ανεπανάληπτες ευκαιρίες να ζήσει κάποιος και αυτόν τον εναλλακτικό τρόπο ζωής που προσφέρει η παράδοση. Χαρακτηριστική είναι η φιλοξενία των κατοίκων των χωριών αυτών όπου το καθένα έχει την ιδιαιτερότητά του, είτε αυτή πηγάζει από την παραδοσιακή λαϊκή τέχνη, είτε βρίσκονται στα προϊόντα του, στα φρούτα, τα κεράσια, τα μήλα, τα ροδάκινα, ή στις γλυκές λιχουδιές, όπως ο σουτζούκος και ο παλουζές, στα κρασιά – στη ζιβανία για παράδειγμα, στο ροδόσταμα ή ακόμη στη κεραμική. Πράγματι ο κατάλογος αυτός δεν έχει τέλος.

Προτείνουμε ανεπιφυλακτα μια διαμονή στα βουνά. Η ευωδία της απαλής πρωινής δροσιάς στις ψηλές κορυφές, ο κρύος αέρας και η εξαίσια θέα κάνουν ακριβώς την παραμονή σας σε ένα απο τα ορεινά μας θέρετρα ένα ευχάριστο διάλειμμα. « Τα αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες», έγραφε ο Γιώργος Σεφέρης στο περίφημο ποιημά του για την Ελένη.

Η οροσειρά του Τροόδους έχει επίσης αξιόλογα μοναστήρια και εκκλησίες οι οποίες έχουν κυρηχθεί ως μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς απο την UNESCO

στα οποία θα αναφερθούμε πιο κάτω.

Μονή Κύκκου

Το μεγαλύτερο και πιο φημισμένο είναι αυτό του Κύκκου με την θαυματουργή εικόνα της Παρθένου ζωγραφισμένης, σύμφωνα με την παράδοση, απο τον Ευαγγελιστή Λουκά. Ιδρυτής της μονής σύμφωνα με την παράδοση θεωρείται ένας ασκητής που ζούσε στα βουνά του Κύκκου και ονομαζόταν Ησαΐας, ο οποίος είχε σχέση όχι μόνο με τον στρατιωτικό διοικητή της Κύπρου Δούκα Μανουήλ Βουτουμίτη, αλλά και με τον ίδιο τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Αλέξιο Α΄ Κομνηνό που τελικά ήταν και ο χορηγός για την ίδρυση της μονής. Λόγω της ύπαρξης της εικόνας της Παναγίας, η μονή απέκτησε τεράστια φήμη και σήμερα ακόμα αποτελεί πανορθόδοξο προσκύνημα. Η μονή κάηκε και καταστράφηκε επανειλημμένα το 1365, το 1541, το 1751 και το 1813. Παραμένει όμως ένα σεβάσμιο προσκύνημα, ενώ στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ιδιαίτερα απο τον

18^ο αιώνα ήταν σε ακμή. Η μονή του Κύκκου διαθέτει πολλά μετόχια στη Κύπρο με μεγάλη κτηματική περιουσία, ενώ παλαιότερα διέθετε επίσης πολλά μετόχια σε βαλκανικές χώρες και στη Ρωσία. Όλα τα κτίσματα της μονής σήμερα, λόγω και των πολλών πυρκαγιών, είναι νεώτερα και ο ναός της που πρέπει να χρονολογηθεί στον 18^ο αιώνα είναι διακοσμημένος με ένα εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτο εικονοστάσι επίσης του 18^{ου} αιώνα που κοσμείται με ωραίες εικόνες. Ο πρώτος πρόεδρος της Κύπρου αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Γ' υπηρέτησε εδώ σαν δόκιμος. Κατά την επιθυμία του θάφτηκε στο Θρονί, 3 χμ δυτικά του μοναστηριού. Στον Κύκκο γίνονται θρησκευτικές πανηγύρεις στις 15 Αυγούστου και στις 8 Σεπτεμβρίου. Το μουσείο του Κύκκου που στεγάζεται σε ένα εντυπωσιακό χώρο διαθέτει μια σημαντική συλλογή εκκλησιαστικών αντικειμένων και μια αρχαιολογική συλλογή.

Τροοδίτισσα

Το μοναστήρι της Τροοδίτισσας, με την χαρακτηριστική οροφή, αξίζει επίσης την επίσκεψή σας. Είναι κτισμένο στις νότιες περιοχές του Τροόδους, μέσα σε ένα πευκόφυτο τοπίο. Βρίσκεται 5 χλμ στα βορειοδυτικά του χωριού Πλάτρες. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς ιδρύθηκε αλλά η παράδοση αναφέρει ότι κτίστηκε μετά τον 10^ο αιώνα και ότι στην περιοχή προϋπήρχαν ασκητές. Τα κτίσματα της μονής είναι από την περίοδο της τουρκοκρατίας τον 18^ο, 19^ο και 20^ο αιώνα. Το 1735 που το επισκέφθηκε ο Ρώσος μοναχός Βασίλειος Μπαρόκο ήταν πάρα πολύ μικρό, χωρίς μοναχούς και φτωχό. Η εκκλησία της μονής στον τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης κτίστηκε το 1842, ενώ τα υπόλοιπα κτίρια ανακατασκευάστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Στην εκκλησία υπάρχει μια πολύτιμη εικόνα της Παναγίας

καλυμμένη με ασημένιο φύλλο, που έχει μεταφερθεί απο την Μικρά Ασία.

Παναγία Μαχαίρα – Κρησφύγετο Γρηγόρη Αυξεντίου

Το μοναστήρι της Παναγιάς του Μάχαιρα βρίσκεται 40 χμ νοτιοδυτικά της Λευκωσίας μέσω του χωριού Πέρα. Είναι χτισμένο στην οροσειρά του Τροόδους. Ιδρύθηκε το 1148 απο 2 μοναχούς μετά την ανεύρεση μιας εικόνας της Παναγιάς σε παρακείμενο σπήλαιο. Αντίθετα απο τις άλλες μονές, για την ιστορία της μονής αυτής υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες, κυρίως στην τυπική διάταξη που έγραψε το 1210 ο μοναχός της μονής και μετέπειτα επίσκοπος Ταμασσού Νείλος. Στη μονή φυλάσσεται η εικόνα της Παναγιάς που θεωρείται οτι ανήκει στις 70 εικόνες / αντίγραφα των τριών προτότυπων εικόνων του Απόστολου Λουκά. Η μονή αυτή σε όλη τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας υπήρξε πολύ σημαντικό μοναστικό κέντρο, αλλά καταστράφηκε επανειλημμένα απο πυρκαγιές το 1530 και το 1892. Η εκκλησία και τα κελιά ξαναχτίστηκαν το 1900, ενώ οι θησαυροί που διασώθηκαν απο τους μοναχούς εκτίθενται σήμερα στο σκευοφυλάκιο της μονής. Κάθε χρόνο στις 15 Αυγούστου και στις 8 Σεπτεμβρίου γίνεται μεγάλη θρησκευτική πανύγηρη.

Στα βόρεια της μονής Μαχαίρα σε απόσταση 2 χλμ περίπου βρίσκεται το κρησφύγετο όπου πολέμησε και θυσιάστηκε ο Γρηγόρης Αυξεντίου, ο μεγαλύτερος ήρωας του Κυπριακού Απελευθερωτικού Αγώνα 1955 – 1959. Στις 3 Μαρτίου 1957 Βρετανικά στρατεύματα είχαν περικυκλώσει το κρησφύγετο και του ζήτησαν να παραδοθεί. Αυτός αρνήθηκε και μετά απο 7 ώρες σφοδρής μάχης οι Βρετανοί περιέλουσαν το κρησφύγετο με βενζίνη και το ανατίναξαν. Ο Αυξεντίου κάηκε μαχόμενος.

Κοιλάδα Σολέας

Στο κύριο δρόμο Λευκωσίας – Τρόδος βρίσκεται η όμορφη κοιλάδα της Σολέας. Τα γραφικά της θέρετρα, Γαλάτα και Κακοπετριά, έχουν πολύ καλά ξενοδοχεία και εστιατόρια. Διατηρούν μεγάλο μέρος απο την παλιά τους λαϊκή αρχιτεκτονική. Και τα δυο χωριά είναι γνωστά για τις Βυζαντινές εκκλησίες τους. Σημαντικά επίσης χωριά είναι η Ευρύχου, η Φλασσού, η Κοράκου και άλλα μικρότερα.

Γαλάτα

Η Γαλάτα βρίσκεται 60 χιλιόμετρα δυτικά της Λευκωσίας, στην όμορφη κοιλάδα της Σολιάς. Έχει υψόμετρο 620 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Είναι κτισμένη στις δύο όχθες του Κλάριου Ποταμού, που την διασχίζει και πνίγεται κυριολεκτικά στο πράσινο. Είναι ενωμένη με την γειτονική κοινότητα της Κακοπετριάς. Και οι δύο αυτές δίδυμες αδελφές κωμοπόλεις της Σολιάς, δέχονται ολόχρονα χιλιάδες τουρίστες.

Η Γαλάτα είναι φημισμένη για τα εύγεστα φρούτα της που παράγει σε μεγάλες ποσότητες, ιδιαίτερα μήλα όλων των ποικιλιών, χρυσόμηλα, ροδάκινα, κεράσια, φορμόζες, σταφύλια και άλλα, καθώς επίσης και ποικιλία φρέσκων λαχανικών.

«Αν ένας θέλει να απολαύσει λίγες αλησμόνητες καλοκαιρινές ώρες στη Γαλάτα, θα πρέπει να καθίσει στην πλατεία του χωριού. Εκεί κάτω από τον ίσκιο του αιωνόβιου δρυ και των πλατανιών με τον Καργώτη (Κλάριο) να κυλά δίπλα, θα περάσει αξέχαστες στιγμές.

Τα σπίτια της Γαλάτας, σύγχρονα και παραδοσιακά, έχουν μια χάρη και ομορφιά. Εντυπωσιάζεσαι ιδιαίτερα από τα ξύλινα μπαλκόνια και τις ξύλινες σκάλες των παλιών παραδοσιακών σπιτιών. Οι κεραμιδένιες επικλινείς στέγες, το τοπικό πέτρωμα με το οποίο είναι κτισμένοι οι τοίχοι των σπιτιών, τα μαντάλια και τα ρομανίσια, τα ξωπόρτια με τα ξύλινα ανώφλια τους, όλα είναι αψευδείς μάρτυρες μιας αριστουργηματικής λαϊκής αρχιτεκτονικής, που δυστυχώς με τα χρόνια σβήνει.

Κυρίως όμως εδώ, βρίσκεται μια έξοχη πολιτιστική κληρονομιά. Οι έξι βυζαντινές εκκλησίες με τις πυραμοειδείς στέγες τους και τα ορθογωνικά κεραμίδια, δείχνουν στον επισκέπτη μιαν απaráμιλλη βυζαντινή αρχιτεκτονική, κυρίως του δεκάτου έκτου αιώνα». (Ταξίδια στην Κύπρο, Γ. και Μ. Καρούζη).

Η Παράδοση και η Ιστορία για τη Γαλάτα – ονομασία του χωριού.

Σε πολύ παλιούς καιρούς, εκεί που ο θρύλος σμίγει με την ιστορία, στα δυτικά του σημερινού χωριού, στην τοποθεσία Έσσω-Γαλάτα, ζούσαν μερικοί βοσκοί με τα κοπάδια τους. Οι άνθρωποι που ζούσαν στα χαμηλότερα μέρη, οι κατοχωρίτες, πήγαιναν εκεί και αγόραζαν γάλα.

«Πάμε τζιει πάνω στους γαλατάες να αγοράσουμε γάλα» έλεγαν μεταξύ τους. Από τους γαλατάες, πάντα κατά την παράδοση, προήλθε η ονομασία Γαλάτα.

Άλλη παράδοση αναφέρει πως οι πρώτοι οικιστές, ήρθαν από την Γαλατία της Μικράς Ασίας και ονομάζονταν Γαλάτες (Βυζαντινή περίοδος). Έτσι και ο μικρός οικισμός τους ονομάστηκε Γαλάτα.

Ο Λεόντιος Μαχαιράς αναφέρει στο Χρονικό του ότι η Γαλάτα ανήκε στο φέουδο του Ρηγός (βασιλιά) από το 1196. Την Γαλάτα την αναφέρει ξανά ο Λεόντιος Μαχαιράς στο Χρονικό του:

«.....Μάθετε.....Αυτά μου τα είπε η Μαρία..... που φρόντιζε τα γεράκια του κυρίου Ερρίκου ντε Γκιμπλέτ στο χωριό Γαλάτα....»

Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, η Γαλάτα ανήκε στην οικογένεια Ντε Γκιμπλέτ. Στους Μεσαιωνικούς χάρτες η Γαλάτα εμφανίζεται με το όνομα Golata και Galata (Iacomo Franco 1570, Galata).

Εκκλησία Ποδίθου

Η εκκλησία της Παναγίας Ποδίθου είναι χτισμένη στην ανατολική όχθη του ποταμού Καρκώτη, στο χωριό Γαλάτα. Η εκκλησία χτίστηκε το 1502 μ.χ., και δεν διακοσμήθηκε ποτέ ολόκληρη, άγνωστο για ποιο λόγο. Τοιχογραφίες υπάρχουν μόνο στο Ιερό Βήμα, με την Πλατυτέρα και τους Αγγέλους να δεσπάζουν στην κόγχη, στο δυτικό τριγωνικό αέτωμα εσωτερικά με μια έξοχη σύνθεση – πίνακα της Σταυρώσεως και στο δυτικό τοίχο εξωτερικά με την κτητορική επιγραφή. Τοιχογραφίες των Αγίων Πέτρου και Παύλου, στον κυρίως ναό, χρονολογούνται στον 17^ο αιώνα. Οι τοιχογραφίες ανήκουν στην παλαιοβυζαντινή τεχνοτροπία.

Εκκλησία Ασίνου

Η εκκλησία της Παναγίας της Ασίνου είναι κτισμένη σε μια πευκόφυτη περιοχή στους βόρειους πρόποδες του Τροόδους τρία περίπου χιλιόμετρα από το Φορβίων, που πιθανώς να πήρε την ονομασία αυτή από το γεγονός ότι στην μονή εκτρέφουν άλογα. Η

μονή ιδρύθηκε απο τον μαγίστρο Νικηφόρο Ισχύριο και αργότερα μοναχό Νικόλαο, στην μνήμη της συζύγου του Γεφύρας. Κτίστηκε μεταξύ των ετων 1099 και 1105/06 έτη κατά τα οποία και εικονογραφήθηκε. Στον κυρίως ναό που είναι κατάγραφος, διασώζονται τοιχογραφίες του 1105/06 και του 14^{ου} αιώνα και ελάχιστες νεότερες του 17^{ου} αιώνα.

Εκκλησία Τιμίου Σταυρού Αγιασμάτι

Η εκκλησία του Τιμίου Σταυρού του Αγιασμάτι βρίσκεται 3 χλμ έξω απο το χωριό Πλατανιστάσα. Ανήκει στον τύπο των ξυλόστεγων ναών του Τροόδους, η οποία όμως περιβάλλεται και απο τις 4 πλευρές με κλειστή στοά. Θα πρέπει να κτίστηκε στο τέλος του 15^{ου} αιώνα, αφού η κτητορική επιγραφή που διασώζεται μας πληροφορεί οτι διακοσμήθηκε το 1494 απο τον ζωγράφο Φίλιππο Γούλ. Οι κτήτορες του ναού ο ιερέας Πέτρος Περάτης και η σύζυγός του Πεπάνη εικονίζονται στην εξωτερική πλευρά του νότιου τοίχου να προσφέρουν το ομοίωμα του ναού στο Χριστό. Όμως ο εσωτερικός ναός είναι κατάγραφος με εξαιρετικής ποιότητας τοιχογραφίες, σε άριστη κατάσταση. Τοιχογραφίες του 1494 διασώζονται στο νότιο και δυτικό τοίχο εξωτερικά. Στο ναό διατηρείται ένας μεγάλος ξύλινος ζωγραφισμένος σταυρός και το αρχικό γραπτό εικονοστάσι μαζί με το νεότερο ξυλόγλυπτο τέμπλο του 17^{ου} αιώνα.

Μνημεία Μαλούντας

Δίπλα στον ποταμό του Ακακίου και κατά μήκος του παλιού δρόμου Λευκωσίας - Αγρού, ακριβώς στις βόρειες υπώρειες του

Τροόδους, εκεί που σμίγει ο κάμπος με το βουνό, βρίσκεται η Μαλούντα, ένα χωριό με ιστορία και παράδοση.

Εκείνα που ιδιαίτερα εντυπωσιάζουν σ' αυτό το χωριό είναι τα πολιτιστικά μνημεία. Η εκκλησία της Παντάνασσας, λίγο έξω από το χωριό, χτίσμα του 1763, με πελεκητή πέτρα και μεγάλες πυριγενείς κροκάλες από την κοίτη του ποταμού, απλή και απέριττη σ' εμφάνιση, έχει ένα χρυσοποίκιλτο τέμπλο, μια τοιχογραφία του Αρχάγγελου Μιχαήλ, έργο του περασμένου αιώνα, και μια σπάνια φορητή εικόνα της Παναγίας της Παντάνασσας. Κι όλες οι άλλες φορητές εικόνες, όπως επίσης και το ξύλινο κουτί στο οποίο περιέχεται το κρανίο του Αγίου Ηλιοφώτου, μεταφέρθηκαν στην καινούργια εκκλησία, που βρίσκεται σ' ένα εντυπωσιακό ύψωμα κάπου στο κέντρο του χωριού. Η σύγχρονη αυτή εκκλησία με πελεκητή πέτρα, δυο επιβλητικά καμπαναριά, κι ένα μεγάλο τρούλλο, έχει ένα ξύλινο τέμπλο καλλιτεχνικής αξίας. Ξύλινα κι από τον ίδιο καλλιτέχνη κατασκευασμένα είναι ο δεσποτικός θρόνος και το προσκυνητάρι. Στο άνω μέρος του τέμπλου χρησιμοποιήθηκαν οι πολύτιμες φορητές εικόνες των Αποστόλων, που μεταφέρθηκαν από την παλιά εκκλησία της Παντάνασσας.

Σαν πάρεις το δρόμο από το χωριό προς την Αγροκηπία και το Μιτσερό, συναντάς ένα πέτρινο γεφύρι με καμάρες πάνω στον ποταμό του Ακακίου. Στη βόρεια πλευρά μιας από τις καμάρες σώζεται ακόμα ένας θυρεός της λουζινιακής περιόδου. Ακριβώς στην όχθη μιας βαθιάς στενής κοιλάδας σώζονται τα απομεινάρια κάποιου παλιού νερόμυλου που χρησιμοποιούταν ακόμα και στις αρχές του αιώνα μας. Απομεινάρια νερόμυλων υπάρχουν και σ' άλλες περιοχές στις όχθες του ποταμού στα βόρεια της Μαλούντας.

Πλάϊ σ' αυτά τα ιστορικά μνημεία, πολύ πρόσφατα, ένα αλλιώτικο καινούργια μνημείο ήλθε να προστεθεί στο χωριό. Στα σπλάχνα του στρατοπέδου της ΕΛΔΥΚ, που βρίσκεται στην περιφέρεια του χωριού, στήθηκε ένα μνημείο προς τιμή των ελλήνων αξιωματικών και οπλιτών που έπεσαν στην εισβολή του 1974. Το μνημείο παρουσιάζει ένα στρατιώτη σε φυσικό μέγεθος. Σε στολή εκστρατείας και με θλιψη στο πρόσωπο δείχνει το κέντρο των κατεχόμενων εδάφων της Κύπρου. Θάρρος, θυσία, προσφορά, αποφασιστικότητα, αυταπάρνηση, πίστη και ελπίδα, είναι το μήνυμα του μνημείου αυτού. Κατασκευάστηκε με άσπρο τσιμέντο, για να αντέξει βροχές και θύελλες. Μια μαρμάρινη στήλη κάτω από τα πόδια του σύγχρονου αυτού μαχητή περιέχει τα ονόματα των ελλήνων αξιωματικών και οπλιτών που έπεσαν για την ελευθερία της Κύπρου. Δεξιά και αριστερά βρίσκονται δυο μεγάλα ξίφη και δίπλα του δυο ασπίδες με επίκεντρο το Φίλιππο και τον Αλέξανδρο. Στις άκρες του μνημείου προστέθηκαν δυο άλλες μαρμάρινες πλάκες με τα ονόματα των αγνοουμένων. Η πέτρα που χρησιμοποιήθηκε για της εξέδρα μεταφέρθηκε από άλλο μέρος του νησιού, όμως θυμίζει τις πλάκες που βρίσκονται στις υπώρειες του σκλαβωμένου νότιου Πενταδάκτυλου.

Μπροστά στο μνημείο φυτεύτηκε λεπτό γρασίδι, ενώ πίσω φυτεύτηκαν 105 κυπαρίσσια, ένα για τον καθένα απ' αυτούς που έπεσαν ή αγνοούνται. Οι προσκυνητές που θα επισκέπτονται το μνημείο αυτό θα αντλούν ψυχική δύναμη και πίστη και θα παραδειγματίζονται από την προσφορά όλων αυτών που τα ονόματά τους βρίσκονται στις τρεις στήλες. Κι είναι πολλοί που επισκέπτονται αυτό το μνημείο, που άνοιξε για το κοινό την ίδια κιόλας μέρα των

αποκαλυπτηρίων. Κι όσοι δε γνώρισαν τη Μαλούντα μέχρι τώρα, με το μνημείο αυτό της χρωστούν μια επίσκεψη.

Πιθανόν θα μπορούσε να λεχθεί πως από την πρώτη ματιά ίσως να μην εντυπωσιάζει το χωριό της Μαλούντας. Οι τοπογραφικοί κυματισμοί, τα μικρά και μεγάλα ρυάκια που σφήνωσαν τις κοίτες τους βαθιά στις λαβές, όπως και η ήσυχη γαλήνια ζωή των αγροτών, δεν έχουν τίποτε το ξέχωρο και το ευδιάκριτο. Όμως η πολιτιστική κληρονομιά του χωριού είναι πλούσια. Σώζονται μορφώματα και απομεινάρια, αψευδείς μάρτυρες μιας πολιτιστικής κληρονομιάς που γνώρισε το χωριό.

Μονή Παναγίας Άρακα

Η Μονή Παναγίας του Άρακα βρίσκεται πολύ κοντά στο χωριό Λαγουδερά και άνηκε σε μοναστήρι απο το οποίο διασώζεται μόνο η βόρεια πτέρυγα. Το επίθετο «Άρακας» πιθανώς να προέρχεται απο την λέξη ιέρακας (γεράκι) αφού η παράδοση συνδέει την ίδρυσή της με κάποιο βυζαντινό αξιωματούχο που κυνηγούσε στην περιοχή με γεράκια και στον οποίο υπέδειξε η Παναγία με θαυματουργό τρόπο την τοποθεσία για τι χτίσιμο του ναού. Η εκκλησία είναι διακοσμημένη με εξαιρετικής ποιότητας τοιχογραφίες που έγιναν το 1192 μ.χ. Στο ναό υπάρχουν επίσης τοιχογραφίες στους εξωτερικούς χώρους του 14^{ου} και του 17^{ου} αιώνα, ενώ το ξυλόγλυπτο εικονοστάσι χρονολογείται στο 1673. Οι δυο δεσποτικές εικόνες του Χριστού και της Παναγίας που χρονολογούνται και αυτές περίπου στα 1192 φυλάσσονται στο Βυζαντινό Μουσείο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στη Λευκωσία.

Κακοπετριά

Η Κακοπετριά βρίσκεται στα νοτιοδυτικά της πρωτεύουσας Λευκωσίας και είναι κτισμένη στους πρόποδες του όρους Τροόδους και συγκεκριμένα στη βόρεια πλευρά της οροσειράς.

Είναι χωριό της επαρχίας Λευκωσίας και απέχει 55 περίπου χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα και 55 περίπου χιλιόμετρα από την δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Κύπρου, τη Λεμεσό. Βρίσκεται σε υψόμετρο 667 μέτρων (είναι το πιο ψηλό χωριό της κοιλάδας της Σολιάς), το κλίμα της είναι μάλλον ξηρό και δέχεται μια μέση ετήσια βροχόπτωση γύρω στα 648 χιλιοστόμετρα. Στην περιοχή της καλλιεργούνται τα οπωροφόρα δέντρα (κυρίως μηλιές, αχλαδιές, δαμασκηνιές, βερυκοκκιές, ροδακινιές και κερασιές), τα λαχανικά (κυρίως πατάτες και ντομάτες), αμπέλια (με επιτραπέζιες και οινοποιήσιμες ποικιλίες), και λίγα σιτηρά. Η Κακοπετριά είναι ιδιαίτερα γνωστή για την ποιότητα των μήλων της.

Η κοινότητα έχει περίπου 1300 μόνιμους κατοίκους. Είναι χωσμένη στο πράσινο, ανάμεσα στις όχθες των ποταμών Καρκώτη και Γαρίλλη. Οι δύο ποταμοί ενώνονται μέσα στο χωριό και σχηματίζουν τον ποταμό Κλάριο, που διασχίζει την κοιλάδα της Σολέας και στη συνέχεια χύνεται στο κόλπο της Μόρφου, στην Πεντάγια.

Για την ονομασία του χωριού υπάρχουν οι 2 πιο κάτω εκδοχές:

- Κοντά στο μεγάλο γεφύρι στην είσοδο του χωριού, υπάρχει μια μεγάλη πέτρα, γνωστή σαν Πέτρα του Ανδρογόνου. Κατά την παράδοση, στην πέτρα αυτή

κάθονταν τα νιόπαντρα ζευγάρια. Μια μέρα η πέτρα κύλησε και πλάκωσε το νιόπαντρο ζευγάρι. Μετά από αυτό το γεγονός οι κάτοικοι ονόμασαν την πέτρα «κακόπετρα» και ακολούθως το χωριό ονομάστηκε Κακοπετριά.

- Μια άλλη εκδοχή αναφέρει ότι κάποιος άρχοντας της Μαραθάσας είχε 3 γιους. Ήταν ο Νίκος, ο Παναγιώτης και ο Πετρής. Ο Πετρής ήταν άτακτος, νευρικός, ανυπόφορος και κακός. Τα αδέλφια του τον είχαν βαρεθεί και ζήτησαν από τον πατέρα τους να τον διώξει. Έτσι ο πατέρας έστειλε τον Πετρή, στην άλλη πλευρά του βουνού. Έτσι ο κακός Πετρής έφτασε στην περιοχή του παλιού χωριού. Ήταν ο πρώτος οικιστής. Με το Κακός και Πετρής ονομάστηκε το χωριό Κακοπετριά. Τα άλλα δύο αδέλφια ο Νίκος ήταν ο ιδρυτής του χωριού Οίκος (Νίκος έφυγε το Ν και έμεινε το ίκος) και ο Παναγιώτης που ήταν καλός και πονετικός ίδρυσε το χωριό Καλοπαναγιώτης.

Ο οικισμός της Κακοπετριάς, παρά το ότι αναφέρεται από τους μεσαιωνικούς χρονογράφους, υπήρχε τουλάχιστον από την εποχή της φραγκοκρατίας, γιατί σε παλαιούς χάρτες σημειώνεται, και μάλιστα με την ίδια ονομασία: **Cacopetria** ή και **Chachopetria** . Είναι όμως πολύ πιθανό, ότι στην περιοχή υπήρχαν οικισμοί και πιο πριν, κατά την Βυζαντινή περίοδο.

Η περιοχή του χωριού κατοικήθηκε γύρω στον 6 ον – 7 ον αιώνα και τούτο αποδεικνύεται από τις διάφορες ανασκαφές που έχουν γίνει γύρω από την παλιά Κακοπετριά το 1938, στην τοποθεσία

Αϊλάδες. Κατά την διάρκεια των ανασκαφών ήρθαν στο φως ένας αποθέτης αρχαίου ιερού, που κατά πάσα πιθανότητα ανήκε στη θεά Αθηνά. Βρέθηκε ένας μεγάλος αριθμός από κινητά ευρήματα, κυρίως τερακότας, εκ των οποίων πολλές παριστάνουν την θεά Αθηνά, καθώς και ασβεστολιθικά μικρά αγάλματα και μέλη αγαλμάτων, μπρούντζινες και σιδερένιες αιχμές από βέλη και δόρατα. Τα ευρήματα χρονολογούνται, πιθανότατα, στην Κυπροαρχαϊκή και Κυπροκλασσική περίοδο. Άλλα αγαλματίδια παριστάνουν τον Ηρακλή και αποτελούν ένδειξη ότι στην περιοχή είχε λατρευτεί και αυτός μαζί με την θεά Αθηνά. Τα ευρήματα αυτά, βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκωσίας.

Ο οικισμός της Κακοπετριάς είναι κτισμένος κατά μήκος της κοιλάδας των ποταμών Καρκώτη και Γαρίλλη. Στα ανατολικά της κοιλάδας είναι η νέα Κακοπετριά με τα μεγάλα σύγχρονα σπίτια της, με τις κεραμιδένιες στέγες, κτισμένα στις αναβαθμίδες και στις όχθες των ποταμών. Στα δυτικά της κοιλάδας και μεταξύ των δύο ποταμών, είναι κτισμένη η παλιά Κακοπετριά, με τους στενούς και ελικοειδείς δρόμους της. Οι στέγες των σπιτιών είναι επικλινής και κεραμιδένιες και όλα σχεδόν τα σπίτια έχουν ανώι και ξύλινο μπαλκόνι.

Ως βασικούς συντελεστές για την επιτυχία της τουριστικής κίνησης στην κοινότητα Κακοπετριάς, μεταξύ άλλων, μπορούμε να θεωρήσουμε την ζεστή φιλοξενία που διακρίνει τους κατοίκους της, την σωστή συμπεριφορά, την άμεπτη εξυπηρέτηση, την συνειδητή προσπάθεια για καθαριότητα και σωστή οικοδομική ανάπτυξη, που γίνεται από πολλούς κατοίκους του χωριού, καθώς και ένα σωρό άλλες ανέσεις ,που με πολλή χαρά και ευχαρίστηση προσφέρουν οι Κακοπετρίτες στους ντόπιους και ξένους περιηγητές.

Υπάρχουν μερικά πολιτιστικά μορφώματα, σε ερειπωμένη πια κατάσταση, που μαρτυρούν πως σε παλιά και πρόσφατα ιστορικά χρόνια η χρήση τους έπαιξε κάποιο σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή του τόπου. Αν δε βρεθεί κάποιος να τα αναστηλώσει, να τα ανασυγκροτήσει, τοποθετώντας τα στο αρχικό τους φυσικό πλαίσιο, οι τωρινές αλλά ιδιαίτερα οι μελλούμενες γενιές πιθανόν δε θα μπορέσουν να γνωρίσουν και να συνειδητοποιήσουν τον ιστορικό τους ρόλο. Ένα κλασσικό παράδειγμα ενός τέτοιου πολιτιστικού μορφώματος ή καλύτερα μνημείου παρέχει ο αλευρόμυλος της Κακοπετριάς, που βρίσκεται κάπου 800 μέτρα από την κεντρική πλατεία του χωριού, ή κάπου 400 μέτρα από το γεφύρι του κύριου δρόμου, πολύ κοντά στην διαχωριστική γραμμή των χωριτικών ορίων Κακοπετριάς – Γαλάτας.

Πρόκειται για ένα αλευρόμυλο που λειτουργούσε ομαλά και αδιάκοπα μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όταν εγκαταλείφθηκε, για να ανασυγκροτηθεί στην αρχική του μορφή μόλις το 1980. Αποτελεί σήμερα ένα πόλο έλξης όχι μόνο για τους ξένους περιηγητές αλλά και για τους ντόπιους, που νοιάζονται για τις ρίζες και την πολιτιστική τους κληρονομιά.

Πρόκειται για μια πολύ απλή και απεριττή οικοδομή στην αριστερή όχθη του ποταμού του Αγίου Νικολάου, ενός παραπόταμου του Καρκώτη. Δίπλα στους ψηλούς αιωνόβιους σκλήδρους που φυτρώνουν στην κοίτη του ποταμιού, και στα ριζά μιας πλαγιάς καλυμμένης με λάδανο, θυμάρι και τρεμιθιές, χτίστηκε το 1754 ένας αλευρόμυλος. Η ηλικία του μύλου βγαίνει από μια πέτρινη πινακίδα που ακόμα σώζεται στην οικοδομή. Πιθανόν όμως να προϋπήρχε στην ίδια θέση κάποιος άλλος αλευρόμυλος.

Η επίσκεψη στον αλευρόμυλο της Κακοπετριάς που διαρρυθμίστηκε τόσο έξοχα ώστε ο επισκέπτης να απολαμβάνει τη δροσιά της οργιαστικής βλάστησης με τα κελαρυστά νερά του ποταμού δίπλα, σου φέρνει στη μνήμη πολλές σκέψεις. Ο σημερινός ανασυγκροτημένος αλευρόμυλος σε μια τόσο άρτια κατάσταση, είναι ίσως ο μοναδικός στο νησί. Θα μπορούσε ανά πάσα στιγμή να τεθεί σε λειτουργία. Παρέχει σήμερα την ευκαιρία στους επισκέπτες να αναπολήσουν τις παλιές εκείνες μέρες με τη ρομαντικότητα αλλά και την ταλαιπωρία. Η ανασυγκρότηση του αλευρόμυλου της Κακοπετριάς έγινε χωρίς να παραβιαστεί καθόλου το φυσικό περιβάλλον. Οι σκλήδροι, τα λιγοστά πεύκα, οι συκαμιές, ο λάδανος και το θυμάρι, τα βάτα και τα άφθονα άγρια φυτά διατηρήθηκαν. Ιδιαίτερα ο αλευρόμυλος ξαναφτιάχτηκε με το ίδιο σχεδόν πέτρωμα, στην ίδια τοποθεσία, μέσα στην ίδια αγριάδα του τοπίου. Πρόκειται για μια αναστήλωση που ικανοποιεί τόσο τους οπαδούς της διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος, όσο κι εκείνους που νοιάζονται για τη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Αν δεν είσαι κολυμβητής και δύτης, να μπορείς μόνος σου να ανακαλύψεις το μαγικό και γοητευτικό κόσμο του βυθού της θάλασσας, τότε πιθανόν θα πρέπει να διαβάσεις το Θέμο Ποταμιανό. Είναι ο συγγραφέας που ζωντανεύει τον ενάλιο κόσμο και μα ενημερώνει για τις ιδιότητες, τις συνήθειες, τα καπρίτσια και τις πονηριές κάθε ψαριού μικρού ή μεγάλου.

Τι γίνεται, όμως, μ' εκείνους που εντυπωσιάζονται από τον κόσμο των ψαριών και θέλουν να γνωρίσουν τα μυστήρια τους από κοντά, χωρίς κατ' ανάγκη να 'ναι δεινοί δύτες και κολυμβητές; Ευτυχώς που υπάρχουν τα ιχθυοτροφεία του γλυκού νερού – έστω και λίγα – που κοντά τους μπορούμε να ζήσουμε λίγες στιγμές

γοητείας, έντονης αφαίρεσης και αισθητικής απόλαυσης. Όμως στις δεξαμενές, με το διαχωρισμό των μικρών και μεγάλων ψαριών, με την ομαδική ζωή των άφωνων αυτών πλασμάτων μπορεί ένας να παρακολουθήσει αρκετές από τις συνήθειες τους. Ένα τέτοιο ιχθυοτροφείο, που ειδικεύεται αποκλειστικά στην πέστροφα, βρίσκεται στην Κακοπετριά, στις όχθες ενός παραπόταμου του Καρκώτη, απέναντι από το δημοφιλή εκδρομικό χώρο των Πλατανιών.

Το τοπίο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε το ιχθυοτροφείο, που η ζωή του είναι μόλις δέκα χρόνια, είναι μαγευτικό, με μια αδιάκοπη αύρα να σου Χαϊδεύει συνεχώς το πρόσωπο. Το νερό του ποταμού μαζί με το νερό μιας άλλης πηγής στο δάσος που μεταφέρθηκε εδώ, είναι αρκετό να καλύψει τις ανάγκες του ιχθυοτροφείου. Μια και η πέστροφα αρέσκεται σε χαμηλές θερμοκρασίες, που δεν υπερβαίνουν τους 22 βαθμούς Κελσίου, το περιβάλλον εδώ μαζί με το κρύο νερό παρέχουν ιδεώδες συνθήκες για την εκμετάλλευση του ψαριού αυτού. Το τοπίο είναι πνιγμένο στο πράσινο. Πολλές τσιμεντένιες δεξαμενές, η μια δίπλα στην άλλη, στις οποίες τρέχει αδιάκοπα κρύο νερό, είναι το πιο εντυπωσιακό θέαμα του ιχθυοτροφείου.

Καθεμιά από τις δεξαμενές φιλοξενεί κι ένα αριθμό πέστροφας ανάλογα με το μέγεθος της. Κι ενώ σε μια δεξαμενή θα δεις είκοσι μέχρι είκοσι-πέντε χιλιάδες πολύ μικρές πέστροφες, σε μια άλλη, όταν η πέστροφα θα 'ναι πια έτοιμη για την αγορά, θα βρεις μόνο κάπου δυο χιλιάδες. Τα αυγά της πέστροφας είτε θα αγοραστούν απευθείας από το εξωτερικό, είτε θα προμηθευθούν από ειδική μονάδα αναπαραγωγής του Κράτους, που βρίσκεται στον Καλαπαναγιώτη. Τα αυγά θα τοποθετηθούν σε ειδικά πλαίσια, με πυθμένα από πλαστικό τέλλι. Κι αυτά με τη σειρά τους

τοποθετούνται σε λεκάνες ορθογωνικού σχήματος. Βρέχονται συνεχώς με δροσερό νερό, που πέφτει στις λεκάνες και εξέρχεται από ειδική εξαγωγή. Τα μικρά πεστροφάκια θα εκκολαφθούν σύντομα και θα τοποθετηθούν σύντομα κι αυτά σε μεγαλύτερες λεκάνες, αλλά κάτω από σκιά. Είναι μετά από ένα ως δυο μήνες που με ειδικά δίχτυα θα μεταφερθούν σε μεγαλύτερες δεξαμενές, όπου θα αφεθούν ελεύθερα, να κολυμπήσουν στο νερό και να χαρούν τον πραγματικό τους βιότοπο. Μετά από ένα περίπου χρόνο τα πιο μεγάλα ψάρια θα 'ναι έτοιμα για την αγορά. Είναι τότε που τρεις ως τέσσερις πέστροφες θα ζυγίζουν ένα περίπου κιλό. Σ' αυτό το στάδιο είναι που θα καθαριστούν και θα πωληθούν στα εστιατόρια, τα ξενοδοχεία και τις υπεραγορές. Είναι πράγματι πολύ νόστιμη η πέστροφα, το ψάρι αυτό του γλυκού νερού, το ψάρι χωρίς λέπια. Μερικές πέστροφες θα πουληθούν και σαν καπνιστές, που 'ναι μια εύγεστη τροφή πολυτελείας.

Μια επίσκεψη στο ιχθυοτροφείο μπορεί να συνδυαστεί με μια εκδρομή στα Πλατάνια, τη Γαλάτα , την Κακοπετριά, τη βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Νικολάου της Στέγης ή στα γύρω βουνά.

Εκκλησία Αγίου Νικολάου Στέγης Κακοπετριά

Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου της Στέγης βρίσκεται περίπου 5 χλμ πάνω απο το χωριό Κακοπετριά και κάποτε ανήκε σε μοναστήρι που σήμερα δεν σώζεται και πήρε την ονομασία της « Της Στέγης» τουλάχιστον απο τον 13^ο αιώνα λόγω της προσθήκης μιας δεύτερης στέγης με αγκιστρωτό κεραμίδι. Ο ναός είναι ένας εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο που στηρίζεται σε τέσσερις πεσσούς που ο αρχιτεκτονικός του τύπος μας οδηγεί στην

Κωνσταντινούπολη και στον 11^ο αιώνα. Στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου διασώζονται αλλεπάλληλα στρώματα τοιχογραφιών που χρονολογούνται στον 11^ο, 12^ο, 13^ο, 14^ο και 17^ο αιώνα. Είναι στην κυριολεξία μια πινακοθήκη της βυζαντινής τέχνης με ιδιαίτερα υψηλής τέχνης ζωγραφική, όπως είναι αυτές που κοσμούν το Ιερό Βήμα και τον κυρίως ναό του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα καθώς και τον νάρθηκα.

Πλατάνια

Τα Πλατάνια είναι ίσως ο πιο δημοφιλής εκδρομικός χώρος της Κύπρου. Κι αυτό, είτε γιατί βρίσκεται κοντά στην πολυπληθή πρωτεύουσα, είτε γιατί το σχετικά ήπιο κλίμα της ορεινής αυτής περιοχής επιτρέπει εκδρομικές επισκέψεις τόσο το καλοκαίρι όσο την άνοιξη και το φθινόπωρο. Με τα πλεονεκτήματα αυτά δε σημαίνει πως θα πρέπει να υποτιμηθεί το μαγευτικό και γραφικό βουνίσιο περιβάλλον της περιοχής, που βρίσκεται στα βόρεια του Καρβουνά, ανάμεσα του κύριου δρόμου Λευκωσίας – Τροόδους.

Θα πρέπει ο χώρος να πήρε τ' όνομα του από τα μπόλικά πανύψηλα, λιγνόκορμα και χοντρόκορμα πλατάνια, που προσφέρουν πληθωρική σκιά και δροσιά στους εκδρομείς. Τα δασικά δέντρα σ' αυτήν την περιοχή της Κύπρου είναι σχεδόν όλα ψηλά και θαλερά, λες και βρήκαν σ' αυτήν την πλαγιά και ρεματιά τον πραγματικό τους βίοτοπο. Όμως δεν είναι μόνο το μάτι που διασκεδάζει με την ποικιλία αυτή του πράσινου. Και το αυτί ασταμάτητα δέχεται το μελωδικό τιτίβισμα των πουλιών που κουρνιάζουν στα κλαδιά των δέντρων.

Ο εκδρομικός χώρος των Πλατανιών είναι πολύ μεγάλος σε έκταση και περιλαμβάνει όλες τις απαραίτητες ανέσεις, μαζί και αρκετά παιχνίδια. Το διασωληνωμένο του νερό είναι κρύο και αρκετά μαλακό. Ο χώρος προσφέρεται σχεδόν σ' όλους. Όσοι όμως θα 'θελαν να αποφύγουν το συνωστισμό, εύκολα μπορούν να πάρουν ένα απο τα πολλά μονοπάτια ανεβαίνοντας πιο ψηλά στο βουνό, απ' όπου η θέα του δάσους είναι πανοραμική. Κι ενώ κάτω από τη σκιά των πλατανιών με θέα τις ξύλινες οικοδομές του δασικού σταθμού, που τόσο αρμονικά προσαρμόστηκαν στο περιβάλλον, ο ορίζοντας είναι περιορισμένος, σαν ανεβείς ψηλά στη ρεματιά και βρεθείς ανάμεσα στο κυπριακό πεύκο, οι βουνοκορφές του Τροόδους ή του δάσους Αδελφοί προβάλλουν εντυπωσιακές με τους διαδοχικούς γραφικούς κυματισμούς τους. Αυτές οι κορυφογραμμές καλυμμένες με τα κιτρινοπράσινα κυπριακά πεύκα, βρίσκονται κάτω απ' ένα καταγάλανο ουρανό, που ρίχνει άπλετο το φως του πάνω στην οργιώδη βλάστηση του βουνού. Καμαρώνεις όσο μπορείς αυτά τα δασοσκεπή βουνά, θαυμάζεις το ανάστημα, τον όγκο, την ιστορία τους. Ξαναθυμάσαι τον Παλαμά.

Σ' αυτό εδώ τον εκδρομικό χώρο των Πλατανιών η παραμονή δεν μπορεί να 'ναι μονότονη και πληκτική. Αν τα δέντρα, οι θάμνοι, τα πουλιά, τα πετρώματα, τα σχήματα, τα χρώματα, οι ήχοι, δε σου μιλούν, δε σε συγκινούν, βρίσκεται πολύ κοντά σου ένας περιφραγμένος χώρος σε δυο ελάφια, που μεταφέρθηκαν από τη Δυτική Γερμανία και φυλάγονται για αναπαραγωγή, τον οποίο μπορείς να επισκεφτείς. Σε πολύ μικρή απόσταση, βρίσκεται το ιχθυοτροφείο της Κακοπετριάς. Ιδιαίτερα όμως πολύ κοντά σου βρίσκονται τα βυζαντινά εκκλησάκια της Γαλάτας και της Κακοπετριάς, ένας πολιτιστικός θησαυρός από τους πιο σπάνιους.

Καλοπαναγιώτης

Το μοναστηριακό συγκρότημα του Αγίου Ιωάννου του Λαμπαδιστή βρίσκεται στο χωριό Καλοπαναγιώτης, το οποίο είναι γνωστό για την περίφημη αυτή εκκλησία και για τις θειούχες πηγές του. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς κτίστηκε η μονή αλλά το μεγάλο καθολικό της που είναι αφιερωμένο στον Άγιο Ηρακλείδιο, πρέπει να κτίστηκε τον 11^ο αιώνα. Τον 12^ο αιώνα προστέθηκε στη βόρεια πλευρά του καθολικού το παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννου του Λαμπαδιστή. Διασώζονται εξαιρετικής σημασίας τοιχογραφίες του 11^{ου}, 12^{ου}, 13^{ου}, 14^{ου}, 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα δηλαδή ουσιαστικά καλύπτεται όλο το φάσμα της βυζαντινής τέχνης για περισσότερο απο έξι αιώνες. Στη μονή υπάρχει ένα ξυλόγλυπτο και ένα γραπτό εικονοστάσιο, ενώ στο χώρο της λειτουργεί βυζαντινό Μουσείο με μια εξαιρετη συλλογή εικόνων. Εδώ, στις 4 Οκτωβρίου, ημέρα μνήμης του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή, γίνεται ένα απο τα μεγαλύτερα πανηγύρια της Μαραθάσας.

Μουτουλάς

Λιγότερο απο ένα χιλιόμετρο πιο ψηλά βρίσκεται ο Μουτουλάς. Το χωριό έχει ένα μικρό παρεκκλήσι του 13^{ου} αιώνα, αφιερωμένο στην Παναγία, με επίκλινη ξύλινη στέγη, και τοιχογραφίες χρονολογημένες στο 1280. Στο χωριό συνεχίζεται η παραδοσιακή κατασκευή σκάφης απο κορμούς δέντρων.

Πέδουλας – Εκκλησία Αρχάγγελου Μιχαήλ

Το τρίτο χωριό καθώς ανεβαίνουμε είναι ο Πεδουλάς, ορεινό θέρετρο περίφημο για τα κεράσια του. Η αγιογραφημένη εκκλησία του Αρχάγγελου Μιχαήλ βρίσκεται στο χαμηλότερο μέρος του

χωριού. Λίγα μέτρα πιο κάτω βρίσκεται το Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά.

Η εκκλησία του Αρχάγγελου Μιχαήλ βρίσκεται σε κεντρική περιοχή της οροσειράς του Τροόδους, μέσα στην κοιλάδα της Μαραθάσας. Είναι κτισμένη μέσα στο χωριό Πεδουλάς. Από το 1985 περιλαμβάνεται, μαζί με εννέα άλλες τοιχογραφημένες βυζαντινές εκκλησίες του Τροόδους, στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή που βρίσκεται πάνω από τη βόρεια είσοδο, η εκκλησία κτίστηκε και τοιχογραφήθηκε στα 1474 με δαπάνη του ιερέα Βασίλειου Χάμαδου. Ο ιερέας εικονίζεται πάνω από την κτητορική επιγραφή, συνοδευόμενος από τη σύζυγο και τις δύο θυγατέρες του, να προσφέρει ομοίωμα της εκκλησίας στον Αρχάγγελο Μιχαήλ.

Η εκκλησία ανήκει στον τύπο των ξυλόστεγων μονόχωρων ναών της οροσειράς του Τροόδους. Ο νάρθηκας, που την περιβάλλει από τη νότια και δυτική του πλευρά, χρησίμευε σαν γυναικωνίτης λόγω του μικρού μεγέθους του ναού.

Η εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ συγκαταλέγεται ανάμεσα στις λίγες της Κύπρου που διέσωσαν το όνομα του ζωγράφου που τις ιστόρησε. Πρόκειται για τον ντόπιο Μηνά, ο οποίος καταγόταν από την περιοχή της Μαραθάσας. Ο Μηνάς, είναι ένας τυπικός λαϊκός ζωγράφος της εποχής, περιορισμένων δυνατοτήτων, που παραμένει προσκολλημένος στις Βυζαντινές παραδόσεις. Φαίνεται ότι έχει ως πρότυπο τις τοιχογραφίες του Αγίου Ηρακλειδίου, στο γειτονικό χωριό Καλοπαναγιώτης. Παρακολουθεί τις καλλιτεχνικές τάσεις της εποχής και του τόπου του και έτσι εξηγείται η εισροή δυτικών στοιχείων στην τέχνη του. Με τον ίδιο τρόπο τοιχογραφούνται πολλές εκκλησίες που κτίζονται κατά την ίδια περίοδο.

Αξιοσημείωτο είναι το ξύλινο γραπτό τέμπλο της εκκλησίας, σύγχρονο με τις τοιχογραφίες. Είναι ένα από τα καλύτερα δείγματα του είδους που σώζονται στην Κύπρο. Στο επιστύλιο του τέμπλου αυτού υπάρχει ζωγραφισμένο το οικόσημο του μεσαιωνικού Βασιλείου της Κύπρου. Δίπλα σε αυτό υπάρχει και ο δικέφαλος αετός, σύμβολο των Παλαιολόγων, των τελευταίων βασιλέων του Βυζαντίου.

Εκκλησία του Αρχάγγελου Μιχαήλ, Πεδουλάς

Μερικά μόλις μέτρα δυτικά της εκκλησίας του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, σε ειδικά διαμορφωμένη αίθουσα του παλιού δημοτικού σχολείου, φυλάσσονται φορητές εικόνες και άλλα έργα θρησκευτικής κυρίως τέχνης. Αυτά προέρχονται από τις βυζαντινές εκκλησίες της περιοχής του Πεδουλά και χρονολογούνται από το 13ο μέχρι τον 20ο αιώνα.

Εκκλησία του Αρχάγγελου Μιχαήλ, Πεδουλάς

Πρόδρομος – εκδρομικός Χώρος Προδρόμου

Αν αναζητάς τον αντίποδα του κάμπου, της ξηρασίας και του γυμνού φαλακρού τοπίου, τότε θα πρέπει να ανέβεις στο ψηλότερο χωριό της Κύπρου, τον Πρόδρομο, που 'ναι κυριολεκτικά πνιγμένος στο πράσινο του πεύκου, της λάτζιας, του έλατου, του λάδανου και των οπωροφόρων.

Πρόκειται στην ουσία για δυο χωριά: Τον Κάτω Πρόδρομο όπου βρίσκεται ο αρχικός πυρήνας του οικισμού και τον Πάνω Πρόδρομο, που αναπτύχθηκε τόσο κατά μήκος της κύριας οδικής αρτηρίας Προδρόμου – Πλατρών όσο και στα γραφικές πλαγιές του βουνού, στα νοτιοδυτικά του Τροόδους. Το κύριο χαρακτηριστικό του Προδρόμου, που το υψόμετρο του πλησιάζει τα 1400 μέτρα, είναι η απεριόριστη, σχεδόν αχανής, θέα προς όλες τις κατευθύνσεις.

Απ' εδώ αγναντεύεις τα αμπελοχώρια της Λεμεσού, τα μικρούτσικα χωριουδάκια του οροπεδίου της Πάφου μέχρι και τον Ακάμα, την κοιλάδα της Μαραθάσας και ιδιαίτερα το πευκόφυτο πυκνό δάσος της Πάφου. Όμως η κυριότερη θέα από τον Πρόδρομο είναι η πανύψηλη κεραία του σταθμού αναμετάδοσης του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου, ακριβώς πάνω στην ψηλότερη κορφή του Ολύμπου, που τα βράδια λαμποκοπά κι είναι ορατή από κάθε σχεδόν γωνιά του νησιού.

Από το χωριό ή καλύτερα από την πλατεία του Πάνω Προδρόμου αρκετά μονοπάτια και χωματένια ή ασφαλτόστρωτοι δρόμοι σε οδηγούν σε κάποιο ύψωμα, απ' όπου το τοπίο ξετυλίγεται μπροστά σου με εικόνες ασύλληπτης ομορφιάς.

Ο δρόμος προς τη Λεμύθου είναι ο ίδιος που σε οδηγεί και στον παλιό οικισμό του Προδρόμου. Ένα περιδιάβασμα στο κέντρο του Κάτω Προδρόμου σε βοηθά να προσέξεις το τοπικό πέτρωμα με το οποίο είναι χτισμένες αρκετές οικοδομές. Ο Πρόδρομος με την πληθωρική του βλάστηση, τα γάργαρα νερά, τα γραφικά εξοχικά σπίτια, το υγιεινό κλίμα, τράβηξε κοντά του πολλά δημόσια ιδρύματα: Το Δασικό Κολέγιο Προδρόμου, την Παιδική Εξοχή του Υπουργείου Παιδείας, κατασκηνωτικούς χώρους, το Κέντρο Εκπαίδευσης Γεωργικών Εφαρμογών.

Η δροσιά του ψηλού βουνού, η σκιά κάτω από τα πεύκα, κι η μυρωμένη αύρα δε βρίσκουν τις αναλογίες τους στις χώρες της κεντρικής ή βόρειας Ευρώπης, όπου καταφεύγουν πολλοί, ιδίως τα καλοκαίρια. Τη δροσιά, τη σκιά και το αεράκι του Προδρόμου τα χαίρεσαι κάτω από ένα αίθριο μεσογειακό ουρανό. Και η αισθητική απόλαυση συντροφεύεται σχεδόν πάντα με το γλυκόλαλο κελάδημα κάποιου αηδονιού, κάποιου σπίνου ή σγαρτιλιού.

Υπάρχει πάντα η ακατανίκητη έλξη να ανέβεις την πιο ψηλή κορφή ενός βουνού, να μπεις στην πιο βαθιά σπηλιά μιας βραχώδους ακροθαλασσιάς, να διαβείς το πιο στενό και απρόσιτο φαράγγι. Θέλουμε όλοι να γνωρίσουμε καινούριους χώρους, ν' ανταμώσουμε άγνωστα παρθένα τοπία, να διαβούμε απρόσιτες κορφές. Ένα παρόμοιο αίσθημα νιώθει ένας για τον εκδρομικό χώρο του Προδρόμου, γιατί αυτός ο χώρος βρίσκεται κοντά στο πιο ψηλό χωριό της Κύπρου και δίπλα στην πιο μεγάλη τεχνητή δεξαμενή του νησιού. Είναι με έντονα αισθήματα περιέργειας και ανυπομονησίας που θέλεις να επισκεφτείς τον εκδρομικό αυτό χώρο και να ζήσεις λίγες ώρες κοντά του. Ο εκδρομικός χώρος του Προδρόμου βρίσκεται σ' ένα υψόμετρο κάπου 1570 μέτρα, ανάμεσα Χιονίστρας

και Προδρόμου. Δεν εντυπωσιάζεσαι τόσο πολύ από τις λίγες στοιχειώδεις ανέσεις που σου προσφέρει. Σ' αρκούν η καθαρή ατμόσφαιρα του, το βαθύ πράσινο χρώμα του πεύκου και η μουσική συμφωνία των λίγων πουλιών που προσαρμόστηκαν στο βουνίσιο περιβάλλον της περιοχής.

Αλλά και η δεξαμενή του Προδρόμου με τα 270 μέτρα μήκος και τα 96 μέτρα πλάτος, δημιουργεί ένα υπέροχο θέαμα. Είναι πλαισιωμένη με το πράσινο των πεύκων, διατηρεί δε ένα σμαραγδένιο χρώμα που το απολαμβάνουν οι λιγοστοί ερασιτέχνες ψαράδες και οι περιηγητές του εκδρομικού χώρου. Η δεξαμενή δέχεται κατά τους χειμερινούς μήνες το νερό από το λιώσιμο του χιονιού.

Είναι ίσως ένας από τους μοναδικούς εκδρομικούς χώρους, που για να τον χαρείς πλήρεια, πρέπει να τον περπατήσεις. Άλλωστε η ιδιαιτερότητα του βρίσκεται στο ύψος του και στην παρουσία της δεξαμενής. Το νερό της λίμνης μπορείς να το αγναντέψεις από ψηλά αλλά και από χαμηλά. Είναι προτιμότερο όμως να το χαρείς κυρίως από κάποια πλαγιά ανάμεσα από τους κορμούς των πεύκων. Η δεξαμενή έχει υπέροχες ανταύγειες και κυματισμούς, που θα πρέπει να αποκαλυφτούν στον εκδρομέα. Αλλά και ένας περίπατος στις πηγές του Διαρίζου, του μεγάλου αυτού ποταμιού, που καταλήγει στα δυτικά ακρογιάλια της Πάφου, αφήνει τις πιο εντυπωσιακές και ανεξίτηλες μνήμες.

Όλο το τοπίο στον εκδρομικό χώρο του Προδρόμου αποπνέει γαλήνη και ηρεμία. Είναι τόσο αραιή η ατμόσφαιρα, τόσο δροσιστικό και ανάλαφρο το αεράκι που συνεχώς σε χαϊδεύει, που θέλεις να παραμείνεις εδώ όσο περισσότερο γίνεται. Είναι κάτι που δεν το

βρίσκεις στους κάμπους και στις πεδιάδες, εκεί που βρίσκονται οι πόλεις μας, εκεί όπου ζουν οι περισσότεροι από μας.

Τρικουκκιά

Αν ταξιδεύεις από τον Πρόδρομο στις Πλάτρες ή και αντίθετα, δεν μπορείς να μη προσέξεις το κυβερνητικό φυτώριο της Τρικουκκιάς. Βρίσκεται στα δυτικά του Τροόδου, σ' ένα ίσιωμα της πλαγιάς του βουνού, δυο περίπου χιλιόμετρα στα νότια του Προδρόμου. Όμως, είναι πολύ πιθανόν να μη προσέξεις τη μικρή αμφικλινή εκκλησία, μέσα στο χώρο του φυτωρίου, που 'ναι αφιερωμένη στην Παναγία την Τρικουκκιώτισσα και που είναι το μοναδικό απομεινάρι από το παλιό ιστορικό μοναστήρι της Τρικουκκιάς.

Εκκλησία Παναγίας Τρικουκκιώτισσας

Το μοναστήρι της Τρικουκκιάς, κατά πάσα πιθανότητα, ιδρύθηκε το 13^ο ή 14^ο αιώνα. Δεν έχουμε, δυστυχώς, συγκεκριμένα στοιχεία για την ημερομηνία ίδρυσης του. Σύμφωνα με το Γκάννις η σημερινή κεμαροσκέπαστη εκκλησία ανοικοδομήθηκε το 1761. Τα επίπεδα κεραμίδια της αμφικλινούς στέγης είναι στερεωμένα πάνω σε ξύλινους σκελετούς, η όλη δε οικοδομή μοιάζει πολύ με τα βυζαντινά ξωκλήσια που βρίθουν στις γειτονικές κοιλάδες και πλαγιές της Μαραθάσας και της Σολέας.

Στο εσωτερικό η εκκλησία είναι τρίκλιτη και διαθέτει τρεις πόρτες. Στη σημερινή τους μορφή οι τρεις καμάρες στα δεξιά και οι τρεις στ' αριστερά, σαν μπαίνεις από την κύρια δυτική είσοδο, χωρίζουν ουσιαστικά την εκκλησία σε τρεις κάπως ξεχωριστούς χώρους. Τα παράθυρα είναι ξυλόγλυπτα και διατηρούν τα αρχικά

τους σχήματα. Το εικονοστάσι και οι φορητές εικόνες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Όμως η προσοχή στρέφεται προς την εικόνα της Παναγιάς της Τρικουκιάτισσας, μια εικόνα μ' ένα ιδιαίτερο γλυκό βλέμμα που στο παρελθόν τύγχανε ανυπόκριτου σεβασμού και ιδιαίτερης εκτίμησης τόσο από Έλληνες όσο και από Τούρκους. Η εικόνα φημιζόταν για τις θαυματουργικές της ιδιότητες σε περιόδους ανομβρίας. Κι είναι γνωστό πόσο τακτικά υπέφερε το νησί, ιδιαίτερα στο παρελθόν, από τη φοβερή αυτή μάστιγα.

Αναπολείς τα κελιά, πιθανόν διάροφα, που περίζωναν το μοναστήρι. Άλλωστε, αυτό συνέβαινε και συμβαίνει μ' όλα τα ορθόδοξα μοναστήρια.

Οι εκδρομικοί χώροι μικροί ή μεγάλοι, όπου κι αν βρίσκονται, είναι σχεδόν πάντα μια πρόκληση. Θέλεις να τους επισκεφτείς, να τους εξερευνήσεις. Άλλωστε, κάποιοι τους επέλεξαν με ιδιαίτερη προσοχή και φροντίδα. Κάτι το ιδιαίτερο πρέπει να συγκεντρώνουν, για να απομονωθούν και να καθιερωθούν επίσημα ως δημόσιοι χώροι για τους εκδρομείς. Κάποτε σε γοητεύουν τα πυκνά τους δάση με τις βαθύσκιες ρεματιές. Κάποτε σε μαγεύουν τα γάργαρα νερά τους. Κάποτε πάλι κοντά τους βρίσκεται κάποιο αξιόλογο γεωμορφολογικό φαινόμενο, που σε προκαλεί να το γνωρίσεις.

Κάμπινγκ Καλογήρου

Σαν ταξιδεύεις από τον Πρόδρομο στην Τροοδίτισσα, λίγο πιο πέρα από την Τρικουκιά, προβάλλει μπροστά σου η μεγάλη ισοπεδωμένη έκταση του εκδρομικού χώρου Καμπίνγκ του Καλογήρου. Η πρώτη εντύπωση που σχηματίζεις, μόλις γνωριστείς με το βουνίσιο αυτό χώρο, είναι πως αρκετή προσπάθεια

καταβλήθηκε για να αφαιρεθεί από την επικλινή πλαγιά του βουνού, κάπου στα νότια ριζά του Ολύμπου, αρκετό χώμα. Πάνω σ' αυτήν την έκταση τοποθετήθηκαν ξύλινα παγκάκια, μεταφέρθηκε διασωληνωμένο νερό, εγκαταστάθηκαν ψησταριές και τοποθετήθηκαν άλλες απαραίτητες ανάγκες.

Ο εκδρομικός αυτός χώρος είναι απομονωμένος και κάπως μακριά από την πρωτεύουσα. Γι' αυτό είναι σχεδόν βέβαιο, πως ο επισκέπτης εδώ θα βρει ξεκούραση και ξεγνοιασιά. Ο ίδιος χώρος συνεχίζεται και προς την άλλη πλευρά του ασφαλτόστρωτου δρόμου, με μόνη διαφορά πως στην απέναντη πλευρά δε θα συναντήσεις παγκάκια κι άλλες ανέσεις. Τα ευθυτενή ψηλά πεύκα με το θρόισμα τους και τα ενδημικά και αποδημητικά πουλιά με το καλάδημα τους είναι συντροφιά που σου προσφέρει ο χώρος σαν απολαμβάνει μια σχεδόν απόλυτη γαλήνη. Σε μερικές εποχές του χρόνου θα χαρείς και το γλυκόλαλο αηδόني.

Η παραμονή στο πευκόφυτο δάσος, κοντά στο Καμπίν του Καλογήρου, είναι γεμάτο χαρά και γοητεία. Κι είναι λίγος πολύ λίγος ο χρόνος που συνήθως ξοδεύουμε τόσο απροσποίητα κοντά στην οξυγονοδότρα φύση. Άθελα σαν απολαμβάνεις την ησυχία και την ξεκούραση, από τη μνήμη σου περνούν μερικοί στίχοι από το ποίημα ‘Γαλήνη’ του Λάμπρου Πορφύρα:

“Είναι μια τόση απανεμιά και μια γαλήνη τόση.....

όλα απ’ τον κόπο της ζωής τριγύρω μου ησυχάζουν.....“

Κι αλήθεια τίποτε δεν τολμά, “λες πως το ‘χει κρίμα

Να σου τaráξει τη χαρά, που βρήκες στη σιωπή σου. “

Πάνω Πλάτρες

Λίγοι είναι οι οικισμοί της Κύπρου που συνεργάστηκαν τόσο στενά και τόσο αρμονικά με το φυσικό περιβάλλον. Ένας απ' αυτούς, οι Πλάτρες, αθόρυβα και παραδειγματικά, προσάρμοσε τα ξενοδοχεία και τα σπίτια του στην πλούσια βλάστηση του κυπριακού ορεινού χώρου.

Δυσκολεύεσαι να δώσεις ένα ακριβή χαρακτηρισμό στον οικισμό αυτό. Τι να τον ονομάσεις; χωριό, κηπούπολη, ορεινό θέρετρο, πάρκο; Είναι κάτι απ' όλα. Ωστόσο ο οικισμός αυτός, κάπου πέντε χιλιόμετρα στα νότια του Ολύμπου, χτισμένος πάνω σε μια πλαγιά, που τα πιο ψηλά του σπίτια ξεπερνούν τα 1300 μέτρα, στολίστηκε από πολύ νωρίς με όμορφα, γραφικά ξενοδοχεία και μπόλικά αρχιντικά σπίτια, τοποθετημένα ανάμεσα στα πεύκα, τα πλατάνια, τους σκλήδρους, τα κέδρα, τα έλατα και τις ακακίες.

Ξενιτεμένοι αιγυπτιώτες συμπατριώτες μας, εγκαταστάθηκαν εδώ, χτίζοντας ταυτόχρονα και μερικά σπίτια. Με την πάροδο του χρόνου περιηγητές από την Αίγυπτο και το Ισραήλ γνωρίζουν και αγαπούν τις Πλάτρες και παραθερίζουν στα πρώτα ξενοδοχεία που χτίστηκαν. Στις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας τα ξενοδοχεία πολλαπλασιάζονται και τουρίστες από κάθε γωνιά της γης παραθερίζουν εδώ, ιδίως τους ανοιξιάτικους και θερινούς μήνες. Οι Πλάτρες, με την πάροδο του χρόνου, γίνονται ένα κοσμοπολίτικο ορεινό θέρετρο.

Σαν βρεθείς στις Πλάτρες, πρέπει να αναζητήσεις τα αποδημητικά αυτά πουλιά και με υπομονή ν' αφήσεις τ' αυτιά σου να απολαύσουν τη γλυκιά μελωδία. Αυτό το θέρετρο που 'χει πολλά να

σου προσφέρει, χειμώνα και καλοκαίρι, που δυσκολεύεται να το φωτογραφίσεις, γιατί είναι πνιγμένο στο πράσινο των πανύψηλων δέντρων – πόσο αλήθεια αδικείται αυτό το θέρετρο από τις εμπορικές κάρτ ποστάλ και τις εικονογραφήσεις στα βιβλία και τα περιοδικά! – έχει δίπλα του πολλά άλλα γραφικά τοπία που μπορείς να επισκεφτείς. Είναι πρώτα απ’ όλα το Ψηλό Δεντρό.

Στο γαληνεμένο παραδεισένιο περιβάλλον του Ψηλού Δεντρού, κάτω από τη σκιά των πανύψηλων πλατανιών και της καρυδιάς, με συντροφιά το κελάδημα του γλυκόλαλου αηδονιού και των άλλων αποδημητικών πουλιών, θα περάσεις λίγες σπάνιες και αλησμόνητες στιγμές της ζωής σου.

Δίπλα στο Ψηλό Δεντρό και ακριβώς πάνω στην κοίτη του ποταμού άρχισε πρόσφατα να λειτουργεί ένα ιχθυοτροφείο. Το κρύο νερό που πέφτει από τους σωλήνες στις ορθογωνικές δεξαμενές, οι τεχνητοί μικροί καταρράκτες και τα απειράριθμα ψάρια που εκτρέφονται, δημιουργούν ένα συναρπαστικό θέαμα για τον επισκέπτη.

Μια επίσκεψη στον καταρράκτη Καλεδόνια σχεδόν επιβάλλεται. Άλλωστε, είναι ο πιο ψηλός καταρράκτης που έχουμε στονησί. Ο χωματένιος δρόμος προς τον καταρράκτημέσα από πεύκα, λάδανο, λατζιές και κουμαριές είναι μια ευχάριστη διαδρομή. Ο καταρράκτης με το νερό του ρυακιού να πέφτει κάθετα από τα ανθεκτικά πετρώματα του γάββρου, από ύψος δώδεκα περίπου μέτρα και η μικρή λιμνούλα με τον άσπρο αφρό στη βάση του, είναι από τα πιο σπάνια μορφώματα του βουνίσιου κυπριακού τοπίου. Το ίδιο θέαμα θα απολαύσεις και στον καταρράκτη του Μεσοποταμού, που

βρίσκεται στ' ανατολικά των πλατρών, κοντά στο χώρο του ομώνυμου εγκαταλειμμένου μοναστηριού.

Φοινί

Το Φοινί είναι ένα από τα πιο γραφικά χωριά της Κύπρου και βρίσκεται κτισμένο σε ένα καταπράσινο περιβάλλον στην οροσειρά του Τροόδους σε μέσο υψόμετρο 920 μέτρων, ανάμεσα σε απότομες πλαγιές και ψηλές καταπράσινες από τα πεύκα βουνοκορφές. Το χωριό βρίσκεται 44 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της πόλης της Λεμεσού. Συνδέεται με ασφαλτόστρωτους δρόμους στα βορειοδυτικά με το χωριό Άγιος Δημήτριος, στα νότια με τις Κάτω Πλάτρες και στα ανατολικά με τις Πάνω Πλάτρες. Μεγάλο μέρος της διοικητικής του έκτασης καταλαμβάνεται από τα κρατικά δάση του Τροόδους και της Πάφου. Στα βόρεια του χωριού βρίσκεται το μοναστήρι της Παναγίας της Τροοδίτισσας και στα νοτιοδυτικά του η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων που είναι μοναστήρι. Την ομορφιά και την γραφικότητα του χωριού έρχεται να συμπληρώσει ο καταρράκτης του Φοινιού που βρίσκεται στη καταπράσινη περιοχή της "Χαντάρας".

Κατά μια εκδοχή το όνομα του το Φοινί το πήρε κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας από το επώνυμο ενός Φράγκου Φεουδάρχη, του Τζουάν τε Φενίου ή Φινίου, ο οποίος είχε συνοδεύσει τον βασιλιά της Κύπρου Πέτρο το Α΄ στην Ευρώπη (1359-1369). Εάν το Φράγκος ευγενής υπήρξε πράγματι κάτοχος του χωριού αυτό δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένο γιατί το χωριό δεν αναφέρεται πουθενά σαν φέουδο. Αλλά και να υπήρξε το πιο πιθανό είναι να υιοθέτησε ως επώνυμο του το όνομα του χωριού πράγμα συνηθισμένο για εκείνη την εποχή.

Το πιο πιθανόν είναι ότι το χωριό υπήρχε κατά τα Βυζαντινά χρόνια και η ονομασία του προέρχεται από τον Φοίνικα, το γνωστό δένδρο ή από τον καρπό του το φοινίκι. Αρκετά άλλα χωριά και περιοχές της Κύπρου φέρουν σχετικές ονομασίες που προέρχονται από τον φοίνικα.

Λόγω της παράδοσης που έχει το χωριό στο τομέα της αγγειοπλαστικής, έχει γίνει σήμερα πόλος έλξης από ντόπιους και ξένους που θέλουν να θαυμάσουν από κοντά αυτή τη μοναδική τέχνη.

Σήμερα στο Φοινί λειτουργεί ιδιωτικό μουσείο λαϊκής τέχνης στο οποίο εκτίθενται πολλά είδη λαϊκής τέχνης του χωριού, όπως είδη αγγειοπλαστικής, παραδοσιακά είδη γεωργικών εργαλείων, παραδοσιακά είδη νοικοκυριού και διάφορα άλλα. Στο χωριό υπάρχουν 2 εργαστήρια αγγειοπλαστικής, καθώς επίσης και εργαστήριο κατασκευής του Φοινιότικου Λουκουμιού. Επίσης στο χωριό υπάρχουν σήμερα αρκετές παραδοσιακές ταβέρνες οι οποίες προσφέρουν πλούσια και εύγεστη Κυπριακή κουζίνα. Το κέντρο νεότητας του χωριού λειτουργεί και σαν καφετέρια. Στο Φοινί λειτουργεί και Ιχθυοτροφείο Πέστροφας.

Το Κοινοτικό Συμβούλιο του Φοινοίου σε συνεργασία με τον Σύνδεσμο Αποδήμων του χωριού και το τμήμα Κυπριακής Χειροτεχνίας του υπουργείου Εμπορίου, Βιομηχανίας και Τουρισμού, έχει αναλάβει μια πολύπλευρη προσπάθεια για έρευνα, διάσωση και προβολή της αγγειοπλαστικής τέχνης και ταυτόχρονα την ενθάρρυνση των νέων να ασχοληθούν με το επάγγελμα του αγγειοπλάστη. Έχει δημιουργηθεί στο χώρο του παλιού δημοτικού σχολείου που συντηρήθηκε και μετατράπηκε σε πολιτιστικό κέντρο, ειδικό τμήμα

αγγειοπλαστικής στο οποίο όποιος ενδιαφέρεται μπορεί να μάθει για αυτή την τέχνη.

Μπορεί να αλυσόδεσαν τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ, μα η ψυχή τους δεν αιχμαλωτίστηκε. Μπορεί να βασάνισαν και να φυλάκισαν τα σώματά τους μα το πόθο τους για ελευθερία δεν κατόρθωσαν να τον φυλακίσουν. Μπορεί να τους σκότωσαν μα η ψυχή τους έμεινε ανέπαφη και αθάνατη.

Το Κοινοτικό Συμβούλιο Φοινιού θέλοντας να αποτίσει ελάχιστο φόρο τιμής στους ανθρώπους που έδωσαν την ζωή τους για την Ελευθερία αυτού του τόπου έκτισε στη κεντρική πλατεία του χωριού ένα μνημείο στη μνήμη των Φοινιωτών αγωνιστών της Ελευθερίας, Δήμου Ηροδότου και Ευστάθιου Ξενοφώντος.

Το μνημείο σεπτό και σεμνό, όπως αρμόζει στις ζωές των δύο Ηρώων, θα θυμίζει στους νέους πως η Ελευθερία κερδίζεται με αγώνες και θυσίες.

Όλυμπος – Μάδαρη - Παπούτσα

Ο κατάλευκος χιονισμένος Όλυμπος μεταβάλλεται, τους ψυχρούς μήνες του χειμώνα, σ' ένα τιπίο αλλιώτικο, ένα τοπίο ασυνήθιστο. Σαν σκεπαστούν με χιόνι οι ορθοπλαγιές, οι βαθιές χαράδρες και οι γραφικές βουνοκορφές του ψηλού κυπριακού βουνού, όλα τριγύρω μοιάζουν σαν αλπινικό τοπίο. Κι είναι ακατανίκητη η έλξη του χιονιού, του εξωτικού αυτού φαινομένου στα ξηροθερμικά κλίματα. Σαγηνεύει καθώς σπινθηροβολεί κάτω από τις ακτίνες του μεσογειακού ήλιου. Σ' ελκύει το φως, το πάλλευκο χρώμα, η καθαρότητα. Σε τραβα κοντά του το χιονισμένο βουνό,

γιατι ξέρεις πως θα το χαρείς, στον προσωρινό άσπρο του μανδύα, μόνο για λίγες μέρες.

Γύρω απο τον Χιονισμένο Κυπριακό Όλυμπο

Ακόμα για να χαρεί κάποιος το θέαμα στο χιονισμένο Τρόοδος, θα πρέπει να δει τον Όλυμπο από όλες του τις πλευρές. Και μια τέτοια πιθανή διαδρομή είναι να ταξιδέψει ένας γύρω από το Τρόοδος, αρχίζοντας από την πλατεία, μέσω των βορείων πλευρών του βουνού προς τον Πρόδρομο, μέσω της Τρικουκιάς και των Πλατρών με επιστροφή πάλι στην πλατεία του Τροόδους.

Και σαν πάλι περνάς από τη πίστα του σκί, στη βόρεια πλαγιά της Χιονίστρας, δεν μπορείς να μη τσαματήσεις, για να θαυμάσεις το άθλημα αυτό που 'ναι τόσο θεαματικό, έστω κι αν θιασώτες του το απολαμβάνουν μόνο για λίγες μέρες το χρόνο.

Η περιοχή ανατολικά του Ολύμπου με τις ψηλότερες κορυφές, Μαδαρή (ύψος 1612 μέτρα) και Παπούτσα (ύψος 1554 μέτρα) είναι γνωστή με το όνομα Πιτсуλιά και περιλαμβάνει περίπου 40 χωριά. Είναι μια γοητευτική γραφικότητα, όπου παλιά χωριά σκαρφαλωμένα στις πλαγιές ή κρυμμένα σε κοιλάδες των βουνών, διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα. Οι γύρω πλαγιές και κοιλάδες είναι κατάφυτες με αμπέλια, αμυγδαλιές, φουντουκιές, καρυδιές και άλλα οπωροφόρα δέντρα. Η εναλλαγή του τοπίου, η ποικιλία σε σχήματα και χρώματα, παλιές εκκλησίες και παρεκκλήσια και η εγκάρδια φιλοξενία των κατοίκων κάνουν την Πιτсуλιά μια απο τις ωραιότερες περιοχές της Κύπρου.

Στο κέντρο της Πιτсуλιάς βρίσκεται το χωριό Αγρός. Απέχει 48 χλμ απο την Λεμεσό αν ακολουθήσει κανείς το δρόμο μέσω

Γεράσας – Άγιου Θεοδώρου. Βρίσκεται σε μια θαυμάσια κοιλάδα, με ξηρό κλίμα και δροσερές πηγές. Μικρά ξενοδοχεία και εστιατόρια εξυπηρετούν τους επισκέπτες και τους παραθεριστές. Στη θέση όπου είχε χτιστεί τον 9^ο αιώνα απο μοναχούς την Κωνσταντινούπολης το μοναστήρι της Παναγιάς Ελεούσας, κτίστηκε κατά τον 19^ο αιώνα μια νέα εκκλησία βυζαντινού ρυθμού.

Παλαιχώρι

45 χλμ. νότια της Λευκωσίας, στο δρόμο Λευκωσίας – Αγρού – Λεμεσού (15 χλμ απο τον Αγρό) βρίσκεται το Παλαιχώρι. Ο Ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος βρίσκεται στο λόφο πάνω απο το όμορφο χωριό. Είναι μια εκκλησία κτισμένη στον τύπο των ξυλόστεγων ναών που συναντούμε στην οροσειρά του Τρόοδους και θα πρέπει να κτίστηκε στο τέλος του 15^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Αργότερα στις αρχές του 17^{ου} αιώνα προστέθηκε ένας νάρθηκας στα δυτικά και στα νότια και ολόκληρη η εκκλησία στεγάζεται με μια ενιαία στέγη σκεπάσμενη με το παραδοσιακό αγκιστρωτό κεραμίδι. Πολύ αξιόλογες είναι οι τοιχογραφίες που κοσμούν το εσωτερικό του ναού οι οποίες σώζονται σε άριστη κατάσταση και στο μεγαλύτερο μέρος τους. Αν και δεν μπορούν να αποδοθούν με απόλυτη ασφάλεια στον Φίλιππο Γούλ, οι τοιχογραφίες της Μεταμόρφωσης στο Παλαιχώρι, θα πρέπει να ανήκουν στον κύκλο του ζωγράφου αυτού και θα μπορούσαν να χρονολογηθούν στο τέλος του 15^{ου} ή στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Οι λίγες τοιχογραφίες του νάρθηκα χρονολογούνται με επιγραφή στα 1612 και διαφέρουν ουσιαστικά απο αυτές του κυρίως ναού, ενώ το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού χρονολογείται στα 1704. Η εκκλησία της Μεταμορφώσεως στο παλαιχώρι εντάχθηκε τον Δεκέμβριο του 2001 στον κατάλογο των Μνημείων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς

της UNESCO και είναι η δέκατη εκκλησία του Τροόδους που εγγράφεται στον κατάλογο αυτό.

Ο Ναός του Αγίου Λουκά βρίσκεται στην ίδια γειτονιά με το αρχοντικό και αποτελεί πολλές φορές και το σημείο αναφοράς για την καθοδήγηση του επισκέπτη στο αρχοντικό. Ο Ναός του Αγίου Λουκά είναι ένα σύγχρονο κτίσμα του 1918 του τύπου τρίκλιτης βασιλικής με τρούλο και κτίστηκε στη θέση παλαιότερου ναού, ο οποίος σύμφωνα με ενδείξεις χρονολογείτο πριν το 12ο αιώνα. Από τον παλιό ναό διατηρήθηκε το κωδωνοστάσιο το οποίο επανενσωματώθηκε στη νέα εκκλησία. Επίσης το εικονοστάσιο του ναού είναι εκείνο της παλιότερης εκκλησίας με κάποιες προσθήκες όμως. Αλλά σημαντικά στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η εικόνα του Αγίου Λουκά και το αργυροεπίχρσο επικάλυμμα της η οποία χρονολογείται στον 17ο αιώνα. Τέλος ο επισκοπικός θρόνος που υπάρχει στην εκκλησία και είναι ένα ξυλόγλυπτο και επίχρσο έργο του 1860. Στις 18 Οκτωβρίου που τιμάται η γιορτή του Αγίου, γίνεται μεγάλη πανήγυρη στο Ναό.

Ο ελιόμυλος είναι συνεχόμενος με το παλιό σχολείο στην αυλή του Ναού. Πρόκειται για ένα μονόχωρο ορθογώνιο παραλληλόγραμμο κτίσμα στα νότια του σχολείου. Βρίσκεται σε σχετικά καλή κατάσταση, αφού αποκαταστάθηκε το 1993, και το μεγαλύτερο μέρος του εξοπλισμού του βρίσκεται επί τόπου.

Κάτω από τον νοτιοανατολικό περίγυρο του ναού υπάρχει ο λεγόμενος Στάβλος του Αγίου Λουκά, ο οποίος έχει περικλυστεί από τον αναλημματικό τοίχο που κτίστηκε στα νότια και ανατολικά του ναού. Η μόνη είσοδος που υπάρχει είναι ένα θύρωμα ψηλά στον

νότιο αναλημματικό τοίχο. Στην τοιχοδομία του ανατολικού τοίχου υπάρχει μια πλάκα που φέρει ημερομηνία 27 Ιουλίου 1818.

Στην βόρεια πλευρά του ναού, σε μία αναπαλαιωμένη κατοικία παραδοσιακής αρχιτεκτονικής λειτουργεί ένα παραδοσιακό καφενείο, ο «Καβενές της Ευτυχίας» όπου ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει παραδοσιακά εδέσματα και γεύσεις του χωριού μας. Ανηφορίζοντας ο επισκέπτης μπορεί να επισκεφτεί ένα άλλο μικρό παραδοσιακό εστιατόριο, στην περιοχή «Αγιασμα», που μπορεί να μην κερδίζει τον επισκέπτη με την αρχιτεκτονική του καθώς πρόκειται για ένα νεόκτιστο κτίριο, όμως ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει τα παραδοσιακά πιάτα καθώς και την υπέροχη θέα που όλο το χωριό απλώνεται στα πόδια του.

Κατηφορίζοντας από τον Ναό του Αγίου Λουκά, περπατώντας μέσα σε παραδοσιακά δρομάκια ο επισκέπτης, πηγαίνοντας δεξιά μπορεί να κατευθυνθεί στον Ναό του Αγίου Γεωργίου ή ακολουθώντας την άλλη κατεύθυνση στην κεντρική πλατεία του χωριού. Στην πορεία ο επισκέπτης μπορεί να δει με λεπτομέρεια τα στοιχεία της παραδοσιακής τοιχοδομίας. Σε ένα σημείο της διαδρομής ο επισκέπτης μπορεί να δει τα χαλάσματα της οικίας του Ιωάννη του Βουρητή που συνδέεται με την ιστορία της περιοχής με μία τραγελαφική ιστορία. Στην διαδρομή αυτή ο επισκέπτης περνά μέσα από την μικρή αλλά γραφική πλατεία του «Κύπρου Κοτζιήκα», απόδημου και ευεργέτη της κοινότητας μας.

Πρόκειται για ένα μικρό ξυλόστεγο ναό που το κτίσιμο του χρονολογείται γύρω στον 16ο/17ο αιώνα. Πέρα από τις τοιχογραφίες ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει το χωριό από μια διαφορετική

οπτική γωνία. Περιπατώντας στον πλακόστρωτο πεζόδρομο ο επισκέπτης μπορεί να καταλήξει στην κεντρική πλατεία.

Ο Ναός της Παναγίας της Χρυπαντάνας βρίσκεται στο κέντρο του χωριού και χρονολογείται από τις αρχές του 16ου αιώνα. Ο επισκέπτης μπορεί να δει μοναδικές τοιχογραφίες που χρονολογούνται από το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το κτίσμα του ναού έχει αποκατασταθεί στην αρχική του μορφή και σε συνδυασμό με την συντήρηση των τοιχογραφιών συνθέτουν ένα χαρακτηριστικό δείγμα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Ο Ναός είναι αφιερωμένος στα Εισόδια της Θεοτόκου. Στις 21 Νοεμβρίου που τιμάται η γιορτή αυτή, γίνεται πανήγυρη στο Ναό.

Δίπλα στον Ναό βρίσκεται η αίθουσα εκδηλώσεων της εκκλησίας, που αν και σύγχρονο κτίσμα εντούτοις διατηρεί τον παραδοσιακό χαρακτήρα αφού είναι κτισμένο με παραδοσιακά υλικά (πέτρα). Ο χώρος μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν αίθουσα συνεδρίων, πινακοθήκη, δεξιώσεων κτλ.

Στο προαύλιο του Ναού βρίσκεται το ηρώο της κοινότητας όπου είναι αναρτημένες πλάκες με τα ονόματα των συγχωριανών μας που έπεσαν κατά την διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α.

Στο Παλαιχώρι υπάρχει εκκλησιαστικό Μουσείο που στεγάζει εικόνες και άλλα εκκλησιαστικά σκεύη από εκκλησίες του χωριού και Μουσείο Αγώνος που φιλοξενείται σε σπίτι όπου υπήρχε κρησφύγετο των ηρώων της ΕΟΚΑ 1955 – 59.

Άγαλμα Κύπριας Μάνας

Στο χωριό βρίσκεται επίσης το Μνημείο της Κύπριας Μάνας που δεσπόζει ολόκληρης της περιοχής. Το έργο φιλοτεχνήθηκε το 1961 προς τιμή των Κύπριων μητέρων που θυσιάστηκαν τα παιδιά τους στον απελευθερωτικό αγώνα του 1955. Από τον λόφο ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει ολόκληρο το χωριό. Συνεχίζοντας την πορεία ο επισκέπτης καταλήγει στον κεντρικό δρόμο, στην είσοδο του χωριού όπου υπάρχει και καφετερία. Από το σημείο αυτό ο επισκέπτης μπορεί είτε να επιστρέψει στο χωριό είτε να προχωρήσει προς την Κοιλιάδα της Μαρούλενας, ένας χώρος με σπάνια φυσική ομορφιά.

Υπάρχουν χωριά στην Κύπρο, έστω και πολύ λίγα, που σαν τα πρωτογνωρίζεις, επίμονα ζητάς να μάθεις για το σχετικά πυκνόπληθυσμό τους. Θέλεις να πληροφορηθείς, όχι πως τα κατάφεραν να επιζήσουν πάνω στο τραχύ και άγονο βουνίσιο τοπίο όπου βρίσκονται, αλλά πως μπόρεσαν να αυξήσουν τον πληθυσμό τους σε επίπεδα που ξεπερνούν τις οικονομικές δυνατότητες του χωριού.

Πελέντρι Γενικά

Ένα τέτοιο χωριό, το Πελέντρι, χτισμένο στο δυτικό άκρο της Πιτσιλιάς, στ' ανατολικά της Κοιλιάδας Καρβουνά-Σαϊττά, τοποθετημένο ανάμεσα στους αποστρογγυλωμένους λόφους των λαβών, διεγείρει έντονα, σαν το πρωτοαντικρύσεις, το αίσθημα της περιέργειας. Είναι πολλά τα σπίτια του χωριού, με τις κεραμιδένιες και τσίγγινες στέγες, στις ήπιες πλαγιές του βουνού. Και πολύς ο κόσμος που τα κατοικεί. Δεν είναι εύκολο να εξηγήσεις, πως το

χωριό τράβηξε και ακόμα τραβά κοντά του τους παλιούς μα και τους καινούργιους κατοίκους.

Και μετά από μια έντονη διέγερση του μυαλού να εξηγήσεις κάτι που δεν το ερμηνεύει εύκολα η απλή λογική, αρχίζει το σεριάνισμα στο χωριό, στα χωράφια. Έχει πολλά να σου δείξει το χωριό: αυτά με τα οποία η φύση το προίκισε κι αυτά που οι ίδιοι οι Πελεντρίτες έφτιαξαν. Ακόμα κι αυτά που άλλοι δημιούργησαν για τους κατοίκους του χωριού, στα παλιά αλλά και τα πρόσφατα χρόνια.

Δεν είναι οπωσδήποτε τυχαίο χωριό, ούτε και χωρίς ιστορία. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα ο Μαρίτι σημειώνει πως εδώ στο Πελέντρι κατασκευάζεται αρκετό κρασί. Δεν είναι λίγα, εξάλλου, τα μεγάλα πιθάρια που βλέπει ο επισκέπτης στους δρόμους και τις αυλές των σπιτιών. Γύρω στο 14^ο αιώνα, στα χρόνια της Φραγκοκρατίας, το Πελέντρι παραχωρήθηκε σαν φέουδο στον πρίγκηπα Ιωάννη, γιο του βασιλιά Ούγου Δ΄ και αδελφό του κατοπινού βασιλιά Πέτρου Α΄.

Οι κάτοικοι μιλούν για τουρισμό που μπορεί ν΄ αναπτυχθεί στις πευκόφυτες πλαγιές του βουνού γύρω από το χωριό. Στη δυτική πλευρά του χωριού, ψηλά στο βουνό και τις πλαγιές, απέναντι από το γραφικό δρόμο Καρβουνά-Σαϊττα, βρίσκεται μια πολύ όμορφη πευκόφυτη έκταση με μια έξοχη θέα προς το Τρόοδος. Είναι η περιοχή του χωριού που σε υπενθυμίζει πως το Πελέντρι είναι το ακραίο χωριό της Πιτσιλιάς και πως μέρος του διαφέρει από το γνώριμο πιτσιλιώτικο τοπίο. Για κοιτάγματα αμιάντου μιλά ο Ιταλός ταξιδιώτης Μαρίτι, χωρίς να ΄ναι βέβαιο αν είχε υπόψη του το γειτονικό ορυχείο του Αμιάντου. Άνκαι οι σύγχρονες οικοδομές είναι πληθωρικές, μολαταύτα συναντάς στο χωριό, ιδιαίτερα στο κέντρο του αρχικού πυρήνα, αρκετές παραδοσιακές οικοδομές, χτισμένες με

γάββρο. Θαυμάζεις τα ξύλινα ανώφλια, τις δοκούς, τις ξύλινες σκαλιστές πόρτες. Διατηρήθηκαν για δεκαετίες κι ίσως για εκατοντάδες χρόνια. Οι αυλές, άλλωστε, των σπιτιών, όπως σε πολλά πιτσιλιώτικα σπίτια, έχουν τόσα να πουν για τα χρόνια που πέρασαν αλλά και τα χρόνια που περνούμε. Στο χωριό υπάρχουν δυο ενδιαφέρουσες εκκλησίες. Ο ναός της Παναγίας της Καθολικής στο μέσο του χωριού, και μια εκκλησία του 16^{ου} αιώνα αφιερωμένη στο

Τίμιο Σταυρό.

Εκκλησία Τιμίου Σταυρού

Η εκκλησία του Τιμίου Σταυρού βρίσκεται στο νότιο άκρο του χωριού. Στη σημερινή της μορφή, παρουσιάζεται σαν «τρίκλιτη» εκκλησία, με τρούλο και είναι αποτέλεσμα τριών προσθηκών και πολλών επεμβάσεων που άλλαξαν σημαντικά, την αρχική της μορφή. Η αρχική εκκλησία ήταν μονόκλιτη με τρούλο. Από τη αρχική αυτή εκκλησία, σώθηκε μόνο η αψίδα. Αργότερα η εκκλησία καταστράφηκε, άγνωστο γιατί και ξανακτίστηκε στον ίδιο τύπο, με επιμηκυσμένη τη δυτική καμάρα. Αυτό έγινε πιθανότατα τον 13ο ή τις αρχές του 14ου αιώνα. Τον 14ο αιώνα, προστέθηκε το βόρειο παρεκκλήσι, χωρίς αψίδα κι ενώθηκε με την αρχική εκκλησία, στα τέλη του 15ου ή τις αρχές του 16ου αιώνα, αφού αφαιρέθηκε τμήμα του τυμπάνου του κεντρικού τυφλού τόξου, του βόρειου τοίχου και αντικαταστάθηκε με τόξο. Τότε αφαιρέθηκε και τμήμα του τυμπάνου του δυτικού τυφλού τόξου και του ανατολικού τυφλού τόξου του βόρειου τοίχου, για να επικοινωνεί το παρεκκλήσι με την εκκλησία.

Στο τέλος του 15ου ή τις αρχές του 16ου αιώνα, προστέθηκε ακόμη ένα παρεκκλήσι στη νότια πλευρά της εκκλησίας, με αψίδα στην ανατολική πλευρά, που ενώθηκε με την αρχική εκκλησία, όπως και το βόρειο παρεκκλήσι. Σε νεώτερους χρόνους, κατέρρευσαν ο βόρειος τοίχος του βόρειου παρεκκλησιού και μαζί του η καμάρα που το κάλυπτε και το βόρειο τμήμα του ανατολικού τοίχου, με αποτέλεσμα να καταστραφούν οι τοιχογραφίες που διακοσμούσαν τον βόρειο τοίχο και την καμάρα. Άγνωστο αν τότε ή πιο ύστερα, καταστράφηκε και η αψίδα του νότιου παρεκκλησιού και αντικαταστάθηκε με ευθύ ανατολικό τοίχο. Σήμερα σώζονται μόνο τα θεμέλια της αψίδας. Η αψίδα της αρχικής εκκλησίας, που διασώθηκε ενσωματωμένη στην εκκλησία του 13ου αιώνα, είναι διακοσμημένη με τοιχογραφίες. Οι τοιχογραφίες αυτές, βρέθηκαν μετά την αφαίρεση του νεώτερου στρώματος τοιχογραφιών, που είχαν αποκολληθεί και κινδύνευαν να καταπέσουν. Σ' αντίθεση με όλα τα άλλα γνωστά παραδείγματα, στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας, είναι

ζωγραφισμένη η Δέηση. Ο Χριστός, σε μεγαλύτερο από το φυσικό μέγεθος, εικονίζεται από τη μέση και πάνω. Ενώ στα δεξιά και τα αριστερά του, εικονίζονται σε πολύ μικρότερο μέγεθος όρθιοι, η Παναγία και ο Πρόδρομος. Στον ημικυλινδρικό τοίχο της αψίδας, που διατρύπατε από μικρό ορθογώνιο παράθυρο, εικονίζονται στραμμένοι προς το κέντρο, όπου χαμηλά κάτω εικονίζονται τράπεζα και δισκοπότηρο, έξη ιεράρχες, τρεις στη βόρεια πλευρά της τράπεζας (Κύριλλος, Νικόλαος, Βασίλειος) και τρεις στη νότια πλευρά (Χρυσόστομος, Επιφάνιος και Σπυρίδων). Στα βόρεια της αψίδας αποκαλύφθηκε τοιχογραφία διακόνου, ίσως του Αγίου Στεφάνου, έργο του ίδιου ζωγράφου.

Αντίθετα, η τοιχογραφία που βρέθηκε στον ανατολικό τοίχο στα νότια της αψίδας και εικονίζει τον Άγιο Παντελεήμονα, είναι έργο άλλου ζωγράφου, ίσως των αρχών του 13ου αιώνα. Η τεχνοτροπία των τοιχογραφιών της αψίδας είναι πολύ διαφορετική από τις άλλες γνωστές τοιχογραφίες της Κύπρου. Είναι πολύ σχηματοποιημένες, γραμμικές με περιορισμένη χρωματική κλίμακα, αλλά με στιλπνά χρώματα, ιδιαίτερα το κόκκινο και το πράσινο και προαναγγέλλουν τοιχογραφίες και εικόνες του 13ου αιώνα. Εν τούτοις οι τοιχογραφίες αυτές, σύμφωνα με τη κτητορική επιγραφή που σώθηκε στο κέντρο της αψίδας πάνω από το παράθυρο, έγιναν το 1178 και συνδέονται με τοιχογραφίες της Καπαδοκίας, όπου και η Δέηση στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας είναι πολύ συνηθισμένη.

Η εκκλησία του Τιμίου Σταυρού ζωγραφίστηκε ξανά ολόκληρη τον 14ο αιώνα. Στην εκκλησία, εργάστηκαν δύο ζωγράφοι του ίδιου εργαστηρίου με τους μαθητές τους. Οι ζωγράφοι αυτοί, ακολουθούν διαφορετικά πρότυπα. Ο πρώτος είναι πιο ικανός από τον δεύτερο. Έργα του πρώτου ζωγράφου, είναι ο Παντοκράτορας στον τρούλο, οι ευαγγελιστές στα σφαιρικά τρίγωνα, η εις Άδου Κάθοδος, στο πάνω μέρος του τυμπάνου του κεντρικού τυφλού τόξου του βόρειου τοίχου, ο Ευαγγελισμός, από τον οποίο σώζεται ο Άγγελος, η Άκρα Ταπείνωση στην αχιβάδα της Πρόθεσης, η Ανάληψη και η Πεντηκοστή στην ανατολική καμάρα και τρεις σκηνές πάνω από το μέτωπο της αψίδας. Ο Ιησούς, αποστέλλει τους μαθητές στο κήρυγμα. Μη μου άπτου και οι Μυροφόρες μπροστά στο Κενό Μνημείο. Οι τοιχογραφίες αυτές, είναι έντονα επηρεασμένες από την Παλαιολόγεια ζωγραφική. Ξεχωρίζουν για τα λαμπερά τους χρώματα, το καλό σχέδιο, τη φανερή προσπάθεια για απόδοση του όγκου και μια τάση εξιδανίκευσης των μορφών. Έργα μαθητών του

ζωγράφου αυτού, είναι η ζώνη με τους αγγέλους και η Ετοιμασία του Θρόνου που περιβάλλει τον Παντοκράτορα στον τρούλο και οι προφήτες, ανάμεσα στα τέσσερα παράθυρα του τρούλου και πιο χαμηλά, κάτω από το ανατολικό παράθυρο του τρούλου, το Άγιο Μανδήλιον και κάτω από το δυτικό, το Άγιο Κεραμίδιο. Τα χρώματα των τοιχογραφιών αυτών, είναι λιγότερο λαμπερά και οι μορφές, ιδιαίτερα των προφητών, περισσότερο γραμμικές, με ισχυρούς ώμους και κεφάλια σχετικά μεγάλα.

Ο άλλος ζωγράφος έχει ζωγραφίσει τις υπόλοιπες τοιχογραφίες στη δυτική καμάρα, τον δυτικό τοίχο, τον βόρειο τοίχο, την αψίδα και τον νότιο τοίχο.

Στη δυτική καμάρα, είναι ζωγραφισμένες 13 σκηνές από τη ζωή της Θεοτόκου και άλλες δύο στον δυτικό τοίχο. Έτσι είναι ο πιο ανεπτυγμένος κύκλος της ζωής της Θεοτόκου, που έχει σωθεί στην Κύπρο. Η δυτική καμάρα, χωρίζεται σε τέσσερις ζώνες: Δύο στο νότιο μισό και δύο στο βόρειο μισό. Ο κύκλος αρχίζει από το ανατολικό άκρο της πάνω ζώνης του νότιου μισού της καμάρας, συνεχίζει στην κάτω ζώνη και ύστερα προχωρεί στο δυτικό άκρο, της πάνω ζώνης του βόρειου μισού, προχωρεί στην κάτω ζώνη και καταλήγει στην πάνω ζώνη του δυτικού τοίχου, κάτω από την τοιχογραφία του Παλαιού των Ημερών. Στον κύκλο περιλαμβάνονται οι ακόλουθες σκηνές. Η προσφορά των δώρων από τον Ιωακείμ και την Άννα, η Απόρριψη των δώρων, η Προσευχή της Άννας, η Προσευχή του Ιωακείμ, ο Ασπασμός Ιωακείμ και Άννας (δηλαδή η Σύλληψη της Θεοτόκου), η Γέννηση της Θεοτόκου, η Ευλογία της μικρής Μαρίας από τους

ιερείς, τα Εισόδια της Θεοτόκου, η Προσευχή των Ιερέων, η Παράδοση της Θεοτόκου στον Ιωσήφ (δηλαδή τα μνήστρα της Θεοτόκου), ο Ιωσήφ συνομιλεί με την Θεοτόκο, ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου κοντά στο πηγάδι και ο Ευαγγελισμός στο σπίτι, ο Ασπασμός της Θεοτόκου και της Ελισάβετ, ο Ιωσήφ επιπλήττει την Θεοτόκο και το ύδωρ της Ελέγξεως, ή άλλωσπως αγνείας πείρα.

Οι τοιχογραφίες που κάλυπταν το τύμπανο του κεντρικού τυφλού τόξου, του νότιου τοίχου και που αναφέρονταν στην Γέννηση του Χριστού, τη Βάπτιση, τη Μεταμόρφωση και τη Βαϊφόρο, καταστράφηκαν. Κάτω από τον κύκλο της ζωής της Θεοτόκου, στον νότιο τοίχο εικονίζονται ο Μυστικός Δείπνος και η Θεραπεία του Παραλύτου και στο τύμπανο του δυτικού τυφλού τόξου του νότιου τοίχου η Προδοσία. Στη βόρεια όψη της ανατολικής παραστάδας του τόξου αυτού, εικονίζεται ο Απόστολος Παύλος και στο εσωρράχιο του τόξου, οι Δαβίδ και Σολομών και στην ανατολική όψη του δυτικού ποδαρικού του τόξου, η Αγία Παρασκευή. Στον δυτικό τοίχο, εικονίζεται κάτω από τις δύο τελευταίες σκηνές του Θεομητορικού κύκλου, η Σταύρωση και στα νότια της δυτικής εισόδου, οι Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη, και στα βόρεια αδιάγνωστη Αγία. Πάνω από την είσοδο υπάρχει κολοβωμένη η κτητορική επιγραφή που αναφέρεται στη διακόσμηση της εκκλησίας με τοιχογραφίες. Στον βόρειο τοίχο, κάτω από τις σκηνές του Θεομητορικού κύκλου, εικονίζονται ο Ιησούς και η Σαμαρείτις και ο Νιπτήρας. Ακολουθούν τέσσερις σκηνές στο τύμπανο του κεντρικού τόξου του βόρειου τοίχου: ο Ιησούς μπροστά στον Πιλάτο, ο Εμπαιγμός, ο Ελκόμενος, ο Ιησούς ενώπιον του Άννα.

Ανατολικότερα, πάνω από το ανατολικό τυφλό τόξο του βόρειου τοίχου εικονίζεται η Αποκαθήλωση και απέναντι στον νότιο

τοίχο, κάτω από την Πεντηκοστή, εικονίζεται ο Ενταφιασμός. Ο ίδιος ζωγράφος, ζωγράφισε ακόμη, την Κοίμηση της Θεοτόκου, στο τύμπανο του δυτικού τυφλού τόξου του βόρειου τοίχου και τους Αγίους Κοσμά και Δαμιανό στο εσωρράχιο του τόξου και τους Αγίους Ονούφριο και Αντώνιο, στα ποδαρικά του τόξου. Πιο κάτω από την Κοίμηση της Θεοτόκου, ζωγράφισε την προσωπογραφία του Βασιλείου και του Συμεών του Στυλίτη και στο εσωρράχιο του τόξου που ενώνει την εκκλησία με το βόρειο παρεκκλήσι, τους Αγίους Χαρίτωνα και Ιωάννη της Κλίμακος. Στην νότια όψη του ανατολικού ποδαρικού του τόξου αυτού, ζωγράφισε τον Απόστολο Πέτρο και στο κεντρικό τυφλό τόξο του βόρειου τοίχου, κάτω από τη σκηνή του Ελκομένου, το πορτραίτο της Νεγκωμίας. Στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας, ζωγράφισε την Θεοτόκο ανάμεσα στους αρχαγγέλους και πιο κάτω στον ημικυλινδρικό τοίχο, τους ιεράρχες Τριφύλλιο, Σπυρίδωνα, Γρηγόριο τον Θεολόγο, Χρυσόστομο, Βασίλειο, Επιφάνιο, Νικόλαο και ένα άλλο κατεστραμμένο. Στα βόρεια της αψίδας, ζωγράφισε τον Στέφανο.

Τα χρώματα που χρησιμοποιεί ο ζωγράφος αυτός, είναι λιγότερο λαμπερά. Η τεχνοτροπία του είναι όμοια με την τεχνοτροπία του ζωγράφου που διακόσμησε το κεντρικό τμήμα της εκκλησίας της Ασίνου, τον 14ον αιώνα και του ζωγράφου που ζωγράφισε τον νάρθηκα της Ασίνου το 1332-33.

Τον 16ον αιώνα, ένας άλλος ζωγράφος, ζωγράφισε τα πορτραίτα ζεύγους δωρητών, στον νότιο τοίχο κοντά στο εικονοστάσιο, ενώ ένας άλλος ζωγράφος, ακόμη πιο ύστερα, ζωγράφισε τον Ιωάννη τον Θεολόγο, στον βόρειο τοίχο κοντά στο εικονοστάσιο.

Από τον ζωγραφικό διάκοσμο του βόρειου παρεκκλησιού, σώζονται σήμερα τοιχογραφίες στο κάτω μέρος του ανατολικού τοίχου (οι άγιοι Βασίλειος, Ιωάννης ο Χρυσόστομος και Γρηγόριος ο Θεολόγος) και στον νότιο τοίχο αδιάγνωστος Άγιος, η Ψηλάφηση του Θωμά και οι τέσσερις ευαγγελιστές. Χαμηλά στο δυτικό άκρο, του νότιου τοίχου, είναι ζωγραφισμένο το πορτραίτο ενός δωρητή. Ζεύγος δωρητών, προφανώς της άρχουσας φραγκικής τάξης, είναι ζωγραφισμένο στην σκηνή της Ψηλάφησης του Θωμά. Πάνω από το κεντρικό τόξο, που ενώνει το παρεκκλήσι με την εκκλησία του Σταυρού, είναι ζωγραφισμένος θυρεός. Στον δυτικό τοίχο είναι ζωγραφισμένη η Ρίζα του Ιεσσαί. Όλες οι τοιχογραφίες που σώθηκαν στο παρεκκλήσι, είναι έργο του ίδιου ζωγράφου που επηρεάζεται έντονα, από την Παλαιολόγεια ζωγραφική, αλλά δεν μένει ασυγκίνητος κι από τη σύγχρονη ιταλική ζωγραφική. Η τοιχογραφία της Ρίζας του Ιεσσαί, μοιάζει από τεχνοτροπικής απόψεως με την ίδια τοιχογραφία που βρίσκεται στον δυτικό τοίχο του παρεκκλησιού του Ακάθιστου Ύμνου, του μοναστηριού του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή στον Καλοπαναγιώτη. Οι τοιχογραφίες του βόρειου παρεκκλησιού μπορούν να χρονολογηθούν στον 15ο αιώνα.

Οι τοιχογραφίες που διακοσμούν το εσωρράχιο του κεντρικού τόξου που ενώνει το παρεκκλήσι με την εκκλησία του Σταυρού, έχουν καταστραφεί από φωτιά, γι' αυτό είναι αδύνατη η χρονολόγησή τους.

Στον δυτικό τοίχο του νότιου παρεκκλησιού, έχει σωθεί μια μεγάλη τοιχογραφία του Αγίου Γεωργίου με σκηνές από το μαρτύριο του, που μπορεί να χρονολογηθεί στον 16ο αιώνα.

Η Ιερά Μητρόπολις Λεμεσού σε συνεργασία με το Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, το Τμήμα Αρχαιοτήτων και την Επιτροπή Παρεκκλησιών της κοινότητας, διαμόρφωσε τον εσωτερικό χώρο του ιερού ναού Παναγίας Καθολικής σε εικονοφυλάκιο. Χωρίς να επηρεάζεται η λειτουργική χρήση του χώρου, με απλό, λιτό και διακριτικό τρόπο παρουσιάζεται στους επισκέπτες του μνημείου, σημαντικός αριθμός από τα πιο αξιόλογα κειμήλια που διαφυλάσσονται στους ναούς της κοινότητας, από τον 12ον μέχρι και τον 19ον αιώνα. Ο ναός συγκαταλέγεται στην ομάδα των δέκα βυζαντινών μνημείων, που περιλαμβάνονται στον κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της ΟΥΝΕΣΚΟ.

Ναός Παναγίας Καθολικής

Ο ναός της Παναγίας της Καθολικής στο Πελένδρι, ανήκει στον τύπο του ξυλόστεγου ναού με κάλυψη από αγκιστρωτά κεραμίδια, που συναντάται σε μεγάλη έκταση στην οροσειρά του Τροόδους. Ο ναός φαίνεται ότι είναι κτίσμα του 16ου αιώνα. Είναι τρίκλιτος και ανήκει στον σπάνιο τύπο κατά τον οποίο τα κλίτη χωρίζονται με δύο σειρές από ξύλινους στύλους και όχι από τοξοστοιχία. Ο ναός έχει απλή ορθογωνική κάτοψη με γενικές εξωτερικές διαστάσεις 9,88 X 20,05 μέτρα. Η αψίδα του ιερού είναι περίπου ημικυκλική στο εσωτερικό, πεντάπλευρη εξωτερικά και προεξέχει από τον κυρίως ναό κατά 2,20

μέτρα. Το κεντρικό κλίτος έχει πλάτος 4,20 μέτρα ενώ στα πλάγια ποικίλλει από 2,02 έως 2,24 μέτρα.

Οι τοίχοι του ναού έχουν πάχος 60 εκατοστά και είναι κτισμένοι από ακανόνιστους τοπικούς λίθους με συνδετικό υλικό χωματοπηλό. Για το κτίσιμο των ακμών της πεντάπλευρης αψίδας του ιερού, χρησιμοποιήθηκαν σε μεγάλο ποσοστό οπτόπλινθοι ανάμεικτοι με λίθους ακανόνιστου σχήματος, δημιουργώντας ένα αρκετά σπάνιο και ενδιαφέρον αποτέλεσμα.

Η κύρια προσπέλαση στο ναό, γίνεται σήμερα από τη θύρα στο μέσον του νότιου τοίχου. Στον νότιο τοίχο υπάρχουν συνολικά τρία ανοίγματα θυρών και δύο παράθυρα. Φαίνεται ότι αποτελούν νεώτερες διανοίξεις. Ίχνη από παλαιότερο άνοιγμα εισόδου, διακρίνονται σήμερα κάτω από το ανατολικό παράθυρο της πλευρά αυτής. Άνοιγμα εισόδου υπήρχε αρχικά και στο μέσον του δυτικού

τοίχου του ναού, το οποίο θα πρέπει να αποτελούσε και την κύρια είσοδό του. Άγνωστο πότε και γιατί, η θύρα αυτή φράχθηκε και η είσοδος καταργήθηκε. Στο βόρειο τοίχο υπάρχει ένα μόνο άνοιγμα, μια μικρή θύρα. Στην ανατολική πλευρά υπάρχουν ένα ορθογωνικό παράθυρο στην αψίδα του ιερού και ένας κυκλικός φεγγίτης με γύψινο διάφραγμα στο αέτωμα.

Η κάλυψη του ναού γίνεται με τη χαρακτηριστική διπλή ξύλινη στέγη. Η εσωτερική στέγη αποτελείται από κεκλιμένες δοκούς και σανίδωμα και η εξωτερική, από δεύτερη σειρά κεκλιμένων δοκών με αγκιστρωτά κεραμίδια. Το μέγιστο εσωτερικό ύψος της στέγης είναι

7,35 μέτρα στο μεσαίο κλίτος και το ελάχιστο είναι 2,70 μέτρα στα πλάγια κλιτή.

Η διαμόρφωση των όψεων του ναού είναι απλή και λιτή, όπως όλων σχεδόν των ναών του τύπου αυτού. Ενδιαφέροντα ωστόσο στοιχεία αποτελούν η πλούσια ανάμειξη οπτόπλινθων και λίθων στις τοιχοποιίες και ιδιαίτερα στην αψίδα του Ιερού, το διακοσμητικό μοτίβο τύπου «ψαροκόκκαλο» πάνω από το παράθυρο του Ιερού, καθώς και το γύψινο κυκλικό διάφραγμα μαζί με μικρό εγχάρακτο σταυρό στο ανατολικό αέτωμα.

Η συλλογή των εικόνων που χρονολογούνται από τα τέλη του 12ου μέχρι και τον 19ο αιώνα αποτελεί την σημαντικότερη ομάδα των εκτεθειμένων κειμηλίων. Αρκετές από αυτές είναι αξιόλογα δείγματα της βυζαντινής τέχνης στη Κύπρο, ενώ σχεδόν όλες οι εικόνες που κοσμούν το εικονοστάσι, δέχονται επιδράσεις από την Ιταλική τέχνη του 16ου αιώνα. Ενδεικτικά αναφέρουμε από αυτές, την Παναγία με το Χριστό, τον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο και τον Άγιο Μάμα. Το εικονοστάσι που φιλοξενεί τις εικόνες αυτές, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα από τα καλύτερα δείγματα της ξυλογλυπτικής του 16ου αιώνα, το οποίο πρέπει να είναι σύγχρονο με τον ναό. Το θεματολόγιο της ανάγλυφης διακόσμησης, είναι κοινό με άλλα εικονοστάσια της ίδια εποχής. Σε χρυσό ή μπλε βάθος, απλώνονται κληματίδες ή βλαστοί άλλων φυτών που αναφύονται μέσα από ανθοδοχεία και στα φυλλώματά τους βρίσκουν καταφύγιο διάφορα πτηνά.

Η εικόνα του «Ελκομένου Χριστού» τέλη του 12ου αιώνα, από το γειτονικό ναό του Τιμίου Σταυρού, παρουσιάζει τον Χριστό με τα χέρια δεμένα με σχοινί μπροστά στον Σταυρό που στερεώνεται στο

έδαφος. Το θέμα είναι σπάνιο σε φορητές εικόνες. Το περιεχόμενο της εικόνας δίνεται από την επιγραφή «Ελκόμενος επί Σταυρού».

Άγιος Μάμας Λουβάρας

Από την κατεστραμμένη σήμερα αρχαία Μονή του Αγίου Μάμα, του Κουρεμένου, στον Πάνω Αμιάντο προέρχεται η εικόνα του Αγίου Μάμα (τέλη του 13ου αιώνα), που εικονίζει τον Άγιο πάνω σε λιοντάρι, μετωπικά με το δεξί χέρι να κρατά αρνί και με το αριστερό ποιμενική ράβδο.

Από τον ίδιο χώρο προέρχεται και η αμφιπρόσωπη λιτανευτική εικόνα, στην εμπρόσθια όψη της οποίας εικονίζεται η Παναγία, στο τύπο της Οδηγήτριας (1697), έργο του αγιογράφου Ιωαννικίου. Στο πίσω μέρος εικονίζεται η Σταύρωση του Χριστού (13ος αιώνας). Σε πράσινο βάθος ο Χριστός εικονίζεται επί του Σταυρού. Τον περιστοιχίζουν όρθιοι, δεξιά η Παναγία και αριστερά ο Ευαγγελιστής Ιωάννης. Η θλίψη και ο πόνος των δύο ιερών προσώπων, αποτυπώνεται με την κίνηση του αριστερού τους χεριού πάνω στο πρόσωπο. Εξίσου σημαντική είναι μια άλλη λιτανευτική εικόνα, που

εικονίζει σε χρυσό βάθος, τον Χριστό (16ος αιώνας) στηθαίο, μετωπικό και με το αριστερό να κρατά κλειστό ευαγγέλιο.

Σε ολόκληρο το δυτικό τοίχο του ναού εικονίζεται η παράσταση της «Μελλούσης Κρίσεως». Χρονολογείται στον 16ον αιώνα και έχει έντονη την επίδραση της

δυτικής τέχνης. Η όλη παράσταση απεικονίζεται σε επάλληλα επίπεδα. Στην κορυφή του σωζόμενου τμήματος ιστορείται «Ο εν Δόξη Ερχόμενος και επί Θρόνου Καθήμενος», Χριστός, τον οποίον περιστοιχίζουν σε στάση δέησης η Θεοτόκος (δεξιά) και ο Πρόδρομος (αριστερά) καθώς και χοροί Αγγέλων οι οποίοι κρατούν στα χέρια τους τα σύμβολα του Πάθους του Κυρίου: κλίμακα, ήλους, σφυρίκια.

Στη δεύτερη από την κορυφή ζώνη εικονίζεται η Ετοιμασία του Θρόνου. Πάνω στον Θρόνο είναι τοποθετημένο κλειστό το Ιερό Ευαγγέλιο και πίσω από αυτόν ο Τίμιος Σταυρός του Κυρίου. Ο Τίμιος Σταυρός υποβαστάζεται εκατέρωθεν από δύο αγγέλους. Οι Δώδεκα Απόστολοι ζωγραφίζονται χωρισμένοι σε δύο ομάδες, ένθρονοι, δεξιά και αριστερά του Θρόνου, ενώ μπροστά από τον Θρόνο βρίσκονται γονυκλινείς, οι πρωτόπλαστοι Αδάμ και Εύα.

Στο κέντρο της τρίτης ζώνης εικονίζεται η Κρίση των Ψυχών. Άγγελος κρατά τον Ζυγό της Δικαιοσύνης. Στο δεξιό μέρος, εικονίζονται κλιμακωτά οι χοροί των Αγίων, Προφητών, Μαρτύρων, Οσίων και Δικαίων. Στην αριστερή πλευρά, Άγγελοι οδηγούν βίαια στην κόλαση τους αμαρτωλούς. Τα τμήματα της παράστασης, που ευρίσκονται στο δυτικό τμήμα των πλαγίων τοίχων, έχουν καταστραφεί.

Στην νοτιοδυτική πλευρά του ναού, εκτίθενται ορισμένα δείγμα εκκλησιαστικής αργυροχοΐας, του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου αιώνα, που χρησιμοποιούντο κατά τη Θεία λατρεία στο ναό, όπως Άγιο Ποτήριο (1861), Δισκάριο με το κάλυμμα του, σταυρό, εξαπτέρυγα, θυμιατήρια κλπ.

Σε μικρή προθήκη στο νότιο τοίχο, εκτίθενται ενδεικτικά, τρία ευαγγέλια παλαίτυπα του 18ου και 19ου αιώνα, επενδυμένα με πορφυρό βελούδο. Η εμπρόσθια όψη φέρει αργυρά φύλλα, που εικονίζουν τους τέσσερεις ευαγγελιστές, τον αναστημένο Χριστό και την παράσταση της Σταύρωσης.

Κρασοχώρια

Η περιοχή στις νότιες πλαγιές του Τροόδους, είναι γνωστή με το όνομα Κρασοχώρια. Εδώ η καλλιέργεια των αμπελιών και η παραγωγή κρασιού έχουν πολύ παλιά και πλούσια παράδοση. Το περίφημο κόκκινο ξηρό κρασί του τόπου παράγεται στα χωριά αυτά. Σημαντικά χωριά της περιοχής είναι το Όμοδος, το Βουνί, η Πάχνα και το Άρσος. Το Όμοδος είναι απο τα πιο μεγάλα κρασοχώρια της Κύπρου. Κάποτε άνηκε στον Sir John De Brie, πρίγκιπα της Γαλιλαίας. Στο κέντρο του χωριού βρίσκεται το μοναστήρι του Σταυρού. Στο χωριό γίνεται τον Αύγουστο γιορτή του κρασιού και στις 14 Σεπτεμβρίου μεγάλη θρησκευτική πανύγηση.

Κοιλάνι

3χλμ στα νοτιοδυτικά του χωριού Πέρα – Πεδί, υπάρχει ένα γοητευτικό χωριό που παράγει κρασιά, το Κοιλάνι. Η εκκλησία των Αγίων Τιμοθέου και Μαύρης βρίσκεται κοντά στο χωριό Κοιλάνι δίπλα σε ένα υπεραιώνιο πλάτανο, ενώ στα ανατολικά του ναού υπάρχει μια πηγή που πηγάζει απο το βουνό που βρίσκεται στα δυτικά του ναού. Η εκκλησία αυτή, που στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν ένα πολύ μικρό μοναστήρι, είναι ένας εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός με τρούλο, αλλά καλύπτεται απο μια δεύτερη στέγη, όπως οι ξυλόστεγοι ναοί του Τροόδους. Αργότερα σε

απροσδιόριστο όμως χρόνο προστέθηκε στα δυτικά του ναού ένας νάρθηκας. Ο κύριος ναός πρέπει να χτίστηκε τον 12^ο αιώνα και διακοσμήθηκε με τοιχογραφίες από τις οποίες διασώζονται ελάχιστες, αφού ο ναός ξαναζωγραφίστηκε τον 15^ο αιώνα. Στο χωριό υπάρχει τοπικό Εκκλησιαστικό και Αμπελουργικό Μουσείο.

Ελεύθερη Αμμόχωστος

Η πέμπτη επαρχία είναι η Αμμόχωστος. Χρυσές αμμουδερές ακρογιαλιές απλώνονται στην ανατολική γωνιά της Κύπρου, στο ελεύθερο τμήμα της επαρχίας Αμμοχώστου. Τα δημοφιλή κέντρα παραθερισμού της Αγίας Νάπας και του Παραλιμνίου είναι πραγματικός παράδεισος για όσους αγαπούν τη θάλασσα και τα θαλάσσια αθλήματα. Η περιοχή έχει πλούσιες πατατοφυτείες και είναι γνωστή κυρίως με το όνομα Κοκκινοχώρια, λόγω του χρώματος της γης.

Από τα χωριά της περιοχής αυτής προέρχονται οι καλύτεροι λαϊκοί ποιητές, ποιητάρηδες της Κύπρου.

Παραλίμνι

Το Παραλίμνι, μετά την κατάληψη της Αμμοχώστου από τα τουρκικά στρατεύματα το 1974, έγινε προσωρινά το διοικητικό κέντρο της επαρχίας. Η παλιά δίκλιτη εκκλησία, αφιερωμένη στην Παναγία είναι διακοσμημένη με ασυνήθιστα πιάτα πορσελάνης του 18^{ου} αιώνα. Τμήματα του ναού που ανάγονται στον 13^ο αιώνα

στεγάζουν ένα μικρό βυζαντινό μουσείο. Στην περιοχή υπάρχουν πολλές ενδιαφέρουσες εκκλησίες.

Αγία Νάπα

Η Αγία Νάπα πριν το 1974 ήταν ένα μικρό ήσυχο ψαροχώρι. Τώρα είναι ένα μεγάλο τουριστικό κέντρο. Το επιβλητικό μεσαιωνικό μοναστήρι που είναι αφιερωμένο στη Παναγία των Δασών βρίσκεται στο μέσο του ναού και περιβάλλεται από ψηλό τείχος. Η εκκλησία είναι του 16^{ου} αιώνα και ένα μέρος της είναι υπόγειο, σκαμμένο μέσα στο βράχο. Ο ξενώνας στα δυτικά της εκκλησίας ανήκει στα Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών.

Δερύνεια

Η Δερύνεια έχει τρεις ενδιαφέρουσες εκκλησίες: τη μικρή θολωτή μεσαιωνική εκκλησία του Αγίου Γεωργίου του 17^{ου} αιώνα, την εκκλησία της Αγίας Μαρίας του 15^{ου} αιώνα και την εκκλησία αφιερωμένη στη Παναγία με έξοχες εικόνες του 17^{ου}. Από το ύψωμα στα βόρεια του χωριού μπορεί να δει κανείς την κατεχόμενη Αμμόχωστο που ήταν κάποτε το πιο δημοφιλές κέντρο παραθερισμού στη Κύπρο. Σήμερα παραμένει μέχρι την απελευθέρωση της, μια ακατοίκητη και έρημη πόλη.

Σωτήρα

Στη Σωτήρα υπάρχουν 5 Βυζαντινές εκκλησίες που είναι ιδιαίτερα σημαντικές σε ότι αφορά κυρίως την αρχιτεκτονική τους και την ωραία τοιχοποιία τους. Στην ανατολική είσοδο του χωριού

βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Μάμα που ανήκει στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Στον 16^ο αιώνα ανήκουν και οι περισσότερες απο τις σωζόμενες τοιχογραφίες. Ένα περίπου χιλιόμετρο στα δυτικά βρίσκεται η σταυρόσχημη εκκλησία της Παναγίας Χορδακιώτισσας, ο ναός του Αγίου Γεωργίου Χορτακίων και ο Άγιος Θεόδωρος (διασώζεται μόνο ο νάρθηκας). Στο κέντρο του χωριού βρίσκεται η εκκλησία της Μεταμόρφωσης Σωτήρος (13^{ος} – 16^{ος} αιώνας) που διαθέτει εξαιρετα δείγματα υστεροκομνήνιας ζωγραφικής (αρχές 13^{ου} αιώνα). Το χωριό διαθέτει ένα μικρο εκκλησιαστικό μουσείο.

Λιοπέτρι

Στο χωριό Λιοπέτρι υπάρχει μια εκκλησία του 16^{ου} αιώνα αφιερωμένη στη Παναγία και ο ναός του Αγίου Ανδρόνικου. Είναι μονόκλιτη σταυροειδής εγγεγραμμένη με τρούλο. Έχει αρκετά βαριές αναλογίες και ο τρούλος εξωτερικά είναι οκτάπλευρος. Απο τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του ναού, αλλά και απο την τεχνοτροπία των τοιχογραφιών που σώζονται σε αυτό, συμπεραίνουμε οτι κτίστηκε και διακοσμήθηκε περί τα τέλη του 15^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Αρχικά ο ναός ήταν κατάγραφος , αλλά σήμερα σώζονται τοιχογραφίες μόνο στην αψίδα, στην ανατολική καμάρα και στα δυο τόξα του νότιου και του βόρειου τοίχου. Κοντά στο κέντρο του χωριού βρίσκεται ο Αχυρώνας του Λιοπετρίου, ένα απο τα πιο σεβάσμια ηρώα του απελευθερωτικού αγώνα του 1955-1959. Εδώ θυσιάστηκαν στις 2 Σεπτεμβρίου 1958 τέσσερα παλικάρια της ΕΟΚΑ ύστερα απο πολύωρη μάχη με τα βρετανικά στρατεύματα. Τα αγάλματά τους βρίσκονται μπροστά απο τον Αχυρώνα για να θυμίζουν τη μεγάλη τους θυσία για την ελευθερία της Κύπρου.

Φρέναρος

Στο χωριό Φρέναρος υπάρχουν μικρές βυζαντινές εκκλησίες όπως του Αγίου Ανδρόνικου και του Αρχάγγελου Μιχαήλ που ανάγονται στο 12^ο αιώνα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η εκκλησία της Αγίας Μαρίας, οι τοιχογραφίες της οποίας έχουν γίνει από διάφορους ζωγράφους. Σήμερα σώζονται μόνο μερικές. Ο ποταμός του Λιοπετρίου είναι ένα πολύ γραφικό καταφύγιο ψαράδων. Δίπλα βρίσκονται τα ερείπια ενός ενετικού πύργου – παρατηρητηρίου. Ο Γάλλος ποιητής Άρθουρ Ρεμπώ εργάστηκε σε αυτή τη περιοχή στις αρχές της δεκαετίας του 1880.

Κατεχόμενα

Τριάντα ένα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή και κατοχή του 37% του εδάφους της Κύπρου, η οποία κατέστησε πάνω από 200.000 κατοίκους της πρόσφυγες, τα προβλήματα που δημιούργησε, παραμένουν άλυτα.

Ένας από τους στόχους των Τούρκων είναι και η καταστροφή της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Αμέσως μετά την εισβολή άρχισε και συνεχίζεται το καταστρεπτικό τους έργο : καταστρέφουν τα αρχαιολογικά μας μνημεία, καταστρέφουν τις εκκλησίες και τα μοναστήρια μας. Κλέβουν και πωλούν στο εξωτερικό την πολιτιστική μας κληρονομιά : αρχαία, αγγεία, αγάλματα, εικόνες αγίων και άλλα. Προσπαθούν να σβήσουν από την κατεχόμενη πατρίδα μας τα σημάδια που δείχνουν την ελληνική ιστορία του τόπου.

« Δεν ξεχνούμε τα σκλαβωμένα χωριά και τις πόλεις μας, δεν ξεχνούμε τους σκλαβωμένους τόπους που πάνω τους είναι χτισμένοι οι βωμοί και εστίες μας και μέσα τους είναι θαμμένοι γονιοί και πρόγονοι μας » Μακάριος Γ΄

Στην μακραίωνη πορεία του ο ελληνισμός της Κύπρου δημιούργησε έναν απο τους πιο πλούσιους πολιτισμούς του κόσμου.

Μνημεία όλων των εποχών του πολιτισμού αυτού βρίσκονται σπαρμένα σε ολόκληρη την Κύπρο. Μεγάλο μέρος τους βρίσκεται στις κατεχόμενες περιοχές, που είναι η κοιτίδα που εξέθρεψε τις ελληνικές και χριστιανικές ρίζες μας.

Στην σκλαβωμένη Κύπρο βρίσκονται τα ερείπια αρχαίων και μεσαιωνικών πόλεων (Αλάσια – Σαλαμίνα – Αμμόχωστος – Αχαιών Ακτή – Μακαρία – Καρπασία – Λάμπουσα – Αίπεια – Σόλοι), πλήθος μοναστηριών , εκκλησιών και ξωκλησιών (Απ. Βαρνάβας, Παναγιά Κανακαριά, Απ. Ανδρέας, Αγ. Φίλωνας , Αγ. Χρυσόστομος , Αντιφωνητής, Αχειροποίητος, Αγ. Παντελεήμονας, Αγ. Μάμας κτλ) ,με μοναδικά δείγματα τοιχογραφιών, ψηφιδωτών, φορητών εικόνων, ασημένιων και χρυσών σκευών και αφιερωμάτων, ιστορικά φρούρια (Κερύνειας, Αγ. Ιλαρίωνα, Βουφαβέντο, Καντάρας), μουσεία και ιδιωτικές συλλογές με αμύθητους αρχαιολογικούς θησαυρούς (αγάλματα, είδωλα, επιγραφές, ταφικά κτερίσματα, κοσμήματα .....), βιβλιοθήκες με σπάνια βιβλία...

Όλα αυτά μαρτυρούν την πορεία και τον χαρακτήρα του πολιτισμού μας, τις ρίζες, το παρελθόν μας, τον ίδιο τον εαυτό μας με την διπλή υπόσταση του Έλληνα και του Χριστιανού.

Οι Τούρκοι κατακτητές δεν έφεραν χιλιάδες εποίκους από την Ανατολία για να αλλάξουν το δημογραφικό χαρακτήρα της Κύπρου μόνο. Θέλουν να εξαφανίσουν και κάθε τι που δείχνει την ελληνικότητα της κατεχόμενης Κύπρου, την ελληνική και χριστιανική δημιουργία και παράδοση της περιοχής, να την τουρκοποιήσουν. Και αυτό το κάνουν προγραμματισμένα.

Έτσι άλλαξαν τα ελληνικά ονόματα όλων των κατεχόμενων χωριών και πόλεων και τους έδωσαν τουρκικά ονόματα. Χάλασαν εκκλησίες – άλλες, αφού τις γύμνωσαν, τις μετέτρεψαν σε τζαμιά και άλλες τις έκαναν αποθήκες και μάντρες ζώων. Ανέσκαψαν και ισοπέδωσαν νεκροπόλεις και αρχαιολογικούς χώρους. Σύλησαν τάφους και πήραν τα κτερίσματα τους. Κατάκλεψαν μουσεία, ιδιωτικές συλλογές και βιβλιοθήκες. Δεν υπάρχουν πια σταυροί στις εκκλησίες. Πουθενά ελληνική επιγραφή. Εξαφάνισαν τις μοναδικές τοιχογραφίες και τα ψηφιδωτά στις εκκλησίες της Κανακαριάς, του Αντιφωνητή και του Αγ. Θεμονιανού. Εικόνες αγίων, ιερά σκεύη, άλλα εκκλησιαστικά αντικείμενα, αρχαία είδωλα, κοσμήματα, κάθε είδος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, όλα φυγαδεύτηκαν από την Κύπρο, πουλήθηκαν και γέμισαν μουσεία και ιδιωτικές συλλογές στην Ευρώπη, την Αμερική και την Αυστραλία.

Με την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, εκτός από το οικονομικό κέρδος, επιδιώκουν να πείσουν τους ξένους πως η βόρεια Κύπρος ουδέποτε ήταν ελληνική, και πως τίποτε δεν υπάρχει που να μαρτυρά κάτι τέτοιο.

Η Κυπριακή κυβέρνηση, οργανώσεις και προσωπικότητες με συνεχή διαβήματα σε ξένες κυβερνήσεις, σε πολιτιστικούς οργανισμούς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην UNESCO, ζητούν

να παρέμβουν για την διάσωση της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Ωστόσο τα αποτελέσματα μέχρι τώρα δεν είναι καθόλου ικανοποιητικά, παρόλα τα ευνοϊκά ψηφίσματα και αποφάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης και της UNESCO.

Ανεξάρτητα όμως από αυτά, οι Τούρκοι κατακτητές δεν θα πετύχουν το σκοπό τους. Δεν μπορούν να σκιάσουν την γη της Κύπρου. Η γη και το χώμα όπου είναι θαμμένοι γονιοί και πρόγονοι μας είναι άψευστοι μάρτυρες του παρελθόντος μας και διαψεύδουν κάθε παραχάραξη της ιστορίας από τους Τούρκους. Η Κύπρος δεν θα τουρκέψει.

Κατεχόμενη Λευκωσία

Ο διαχωρισμός της πρωτεύουσας της Κύπρου, της Λευκωσίας, γίνεται σαφέστερος το 1963 – 64 , οπότε δημιουργείται αμιγής τουρκοκυπριακή περιοχή με πυρήνα τον τουρκικό τομέα της Λευκωσίας. Το 1974 η περιοχή που ελέγχεται από τους Τούρκους διευρύνεται, εκδιώκονται από τα σπίτια τους οι κάτοικοι της Ομορφίτας, του Τράχωνα, της Νεάπολης, καταλαμβάνονται η αγροτική περιοχή του Καϊμακλιού και η βιομηχανική περιοχή Μιας Μηλιάς. Το Διεθνές Αεροδρόμιο βρίσκεται στην ουδέτερη ζώνη και σταματά την λειτουργία του.

Τράχωνας – Εκκλησία Παναγίας Τράχωνα

Προσκύνημα των κατοίκων της περιοχής Τράχωνα είναι η θαυματουργός Παναγία του Τράχωνα. Η εκκλησία της Παναγίας κτίστηκε το 1916 στην θέση μιας ενδιαφέρουσας μεσαιωνικής εκκλησίας.

Ομορφίτα – Εκκλησία Αγίου Δημητρίου

Η Ομορφίτα βρίσκεται πολύ κοντά στο Καϊμακλί, αναφέρεται και ως μικρό Καϊμακλί. Προστάτης άγιος της Ομορφίτας ο Άγιος Δημήτριος, στον οποίο είναι αφιερωμένη και η εκκλησία του προαστίου, κτίσμα του 1902. Μεταξύ του Τράχωνα και της Ομορφίτας κτίστηκε τα νεότερα χρόνια μια νέα συνοικία, η Νεάπολη. Η εκκλησία της Νεάπολης είναι αφιερωμένη στον Απόστολο Ανδρέα. Η Μια Μηλιά, μικρό αγροτικό χωριό, αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια και λόγω της μικρής απόστασης από την Λευκωσία και λόγω της λειτουργίας της βιομηχανικής περιοχής, που ήταν η κυριότερη βιομηχανική περιοχή της Λευκωσίας πριν το 1974.

Αρχαίοι Χύτροι

Μέσα στα όρια των αρχαίων Χύτρων περιλαμβάνονται τα σημερινά χωριά Παλαίκυθρο, Βώνη, Τραχώνι , Νέο Χωριό και Κυθρέα. Η ακρόπολη βρισκόταν στην κορυφή Κατσουρκάς και περιβαλλόταν με τείχος. Σε γύρω τοποθεσίες εντοπίστηκαν ερείπια ναών αφιερωμένων στην Αφροδίτη, τον Απόλλωνα και την Άρτεμη. Σε όλη την έκταση των Χύτρων ανευρέθηκαν πλήθος από ευρήματα διαφόρων περιόδων από τη Χαλκολιθική εποχή ως την Βυζαντινή. Στην μέση περίπου της αρχαίας πόλης των Χύτρων βρίσκεται η τοποθεσία Άγιος Δημητριανός. Εδώ βρίσκονται τα ερείπια βυζαντινής εκκλησίας που είναι αφιερωμένη στον Άγιο Δημητριανό, επίσκοπο της πόλης. Σύμφωνα με την παράδοση, εδώ είχε ταφεί ο Άγιος. Το αρχαίο υδραγωγείο ύδρευε πρώτα την πόλη των Χύτρων και μετά περνώντας από την Βιτσάδα, τη μονή της Αβγασίδας, τον Άγιο Στέργιο κατέληγε στη Σαλαμίνα.

Κωμόπολη Κυθρέας

Η κωμόπολη της Κυθρέας βρίσκεται στη νότια πλαγιά του Πενταδάκτυλου, περίπου δώδεκα χιλιόμετρα απο την Λευκωσία. Απο την μια δεσπόζει επιβλητικός ο Πενταδάκτυλος και απο την άλλη απλώνεται νωχελικά η πεδιάδα της Μεσαορίας. Το νερό του Κεφαλόβρυσου δημιούργησε εδώ έναν επίγειο παράδεισο. Η Κυθρέα αποτελείται απο έξι ενορίες : τη Συρκανιά, τη Χαρδακιώτισσα, τον Άγιο Γεώργιο, τον Άγιο Ανδρόνικο και την Αγία Μαρίνα. Νοτιότερα βρίσκεται η Χρυσίδα, που παλιά αποτελούσε χωριστό οικισμό. Κάθε ενορία είχε και την δική της εκκλησία. Στην εκκλησία της Παναγίας της Χαρδακιώτισσας φυλαγόταν ως το 1974 το λείψανο του Αγίου Δημητρίου, επισκόπου Χύτρων. Τα άγια λείψανα μεταφέρθηκαν στις ελεύθερες περιοχές του νησιού απο τον ιερέα της εκκλησίας. Στην άκρη του χωριού βρίσκεται το μοναστήρι της Θεοτόκου, ιδιοκτησία της Αρχιεπισκοπής.

Η δυτική πεδιάδα είναι πλούσια σε ιστορία. Συνοικισμοί απο την Νεολιθική εποχή και την εποχή του Χαλκού, το βασίλειο των Σόλων, το μοναστήρι του Αγίου Μάμα σηματοδοτούν την πορεία της μέσα στο χρόνο. Η κοιλάδα του Οβκού και η ευρύτερη περιοχή του αποτελούν ένα μεγάλο αρχαιολογικό χώρο που ξεκινά απο το εσωτερικό του νησιού και φτάνει στον κόλπο του Μόρφου.

Περιοχή Σόλων

Στην περιοχή των Σόλων υπάρχουν πολλοί αρχαιολογικοί χώροι. Ενδιαφέρον συγκεντρώνει το μικρό νησί Πέτρα του Λιμνίτη με το νεολιθικό του συνοικισμό, το Αμπελικού με το χαλκολιθικό και η Γαλήνη με το συνοικισμό της εποχής του Χαλκού. Σημαντικότερη

η πόλη του Σόλων κτισμένη σε μια προνομιούχο θέση, κτισμένη σε ένα μεγάλο λόφο με ωραιότερη θέα προς τη θάλασσα και την εύφορη πεδιάδα. Οι ανασκαφές άρχισαν το 1929 απο την Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή και διακόπηκαν το 1974 χωρίς να ολοκληρωθούν. Τα σημαντικότερα κτίσματα των ανασκαφών είναι :

- Το θέατρο των Σόλων, όπου είναι κτισμένο στη βόρεια πλευρά του λόφου. Αποτελείται απο κοίλο (διαμέτρου 52 μ.) λαξεμένο σε βράχο, ημικυκλική ορχήστρα (διαμέτρου 17 μ) που χωριζόταν απο το κοίλο με χαμηλό τοίχο, ορθογώνια σκηνή (36,15 X13,20μ) και κερκίδες απο ασβεστόλιθο. Είναι του τέλους του 2^{ου} αιώνα και αρχών του 3^{ου} μ.χ. Είναι το τρίτο σε μέγεθος στην Κύπρο μετά απο τα θέατρα της Σαλαμίνας και του Κουρίου.
- Μέρος του ελληνιστικού ανάκτορου
- Το νυμφαίο, μαρμαρόκτιστη δεξαμενή με κεφαλές λιονταριών
- Η βασιλική των Σόλων με ψηφιδωτά πατώματα, που απεικόνιζαν δελφίνια, πάπιες, κύκνους
- Εργαστήρια υαλοτεχνίτη και βαφεία

Ανάκτορο Βουνίου

Το ανάκτορο του Βουνιού βρίσκεται σε κορυφή λόφου ύψους 252μ., 7 χλμ. μακριά απο τους Σόλους. Ανασκάφτηκε απο Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή το 1929. Χτίστηκε απο τον φιλοπέρση βασιλιά του Μάριου μετά την αποτυχία της επανάστασης του Ονήσιλου για να εποπτεύει με τη φρουρά που εγκατέστησε εκεί τον φιλέλληνα βασιλιά των Σόλων. Το παλάτι αυτό είχε ανατολικό χαρακτήρα. Το 450 π.χ. ο Κίμωνας εκθρόνισε το φιλοπέρση βασιλιά του Μάριου. Τότε το παλάτι το πήρε ο βασιλιάς των Σόλων

Στασίοικος που το μετέτρεψε σε ελληνικό μέγαρο, όπως τα μυκηναϊκά και έχτισε και τον ναό της Αθηνάς. Ο χώρος που κρατεί το παλάτι είναι 8000 τ.μ. Έχει μήκος 81m και πλάτος 60m. Είχε 137 δωμάτια που περιλάμβαναν βασιλικά διαμερίσματα, λουτρά, μαγειρεία, αποθήκες και ιδιωτικά διαμερίσματα. Στην εσωτερική αυλή υπήρχε και στέρνα νερού. Κατά τις ανασκαφές βρέθηκαν σημαντικά αντικείμενα, όπως χρυσά περιδέρεα, μια χάλκινη αγελάδα, ένα κεφάλι της θεάς Αθηνάς απο ασβεστόλιθο κ.α.

Στις όχθες του Οβκού ποταμού βρίσκονται η Φιλιά και η Κυρά. Η περιοχή των χωριών ανήκει στη σημαντική αρχαιολογική ζωή του Οβκού. Έξω απο το χωριό Κυρά στην κορυφή ενός λόφου βρίσκεται και η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου του Ρηγάτη – ήταν το καθολικό μικρού μοναστηριού, που αποτέλεσε μετόχι του Πανάγιου Τάφου.

Στη Φιλιά, τη Κυρά, το Χρυσηλιού, την Τούμπα του Σκούρου ανασκάφτηκαν αξιόλογοι προϊστορικοί συνοικισμοί. Ο σημαντικός αρχαιολογικός χώρος της Φιλιάς κατοικήθηκε απο την Νεολιθική εποχή ως την εποχή του Χαλκού – οι αρχαιολόγοι μιλούν για τον πολιτισμό της Φιλιάς. Η ανάπτυξη συνεχίστηκε και την περίοδο του Χαλκού. Τα χρόνια αυτά αναπτύχθηκε στην Τούμπα του Σκούρου σημαντική πόλη που διέθετε λιμάνι στην ακτή Συριανοχωρίου και εμπορευόταν με την Ανατολή και το Αιγαίο.

Κωμόπολη Μόρφου

Η κωμόπολη Μόρφου είναι χτισμένη σε υψόμετρο 65 μέτρων στη δυτική Μεσαορία σε μια πολύ εύφορη περιοχή που την ποτίζει ο Σερράχης και έχει το πιο σημαντικό υδροφόρο στρώμα της Κύπρου.

Τις τελευταίες δεκαετίες πριν την εισβολή η Μόρφου χάρη στη συστηματική καλλιέργεια των εσπεριδοειδών και άλλων φρούτων και λαχανικών έγινε απο τις πιο πλούσιες κωμοπόλεις της Κύπρου.

Η Μόρφου πήρε το όνομα της απο την ονομασία της Αφροδίτης της « Μόρφω » που την λατρεία της μετέφεραν στην περιοχή Λάκωνες (Σπαρτιάτες) άποικοι, πριν τιον 10^ο αιώνα π.χ.

Ένας αληθινός παράδεισος που γνώριζε ξεχωριστές δόξες τις μέρες που γινόταν το Φεστιβάλ του πορτοκαλιού είναι ο μεγάλος Δημόσιος Κήπος της Μόρφου. Όταν τελειώνει η συγκομιδή των πορτοκαλιών, άρχιζε και η όμορφη γιορτή που κρατούσε περίπου μια βδομάδα. Χορευτικά συγκροτήματα, χορωδίες, θίασοι και ποιηταράδες ψυχαγωγούσαν τον κόσμο. Όλοι διασκέδαζαν με την ψυχή τους τώρα που οι μόχθοι τους καρποφόρησαν. Οι πορτοκαλιές τους έδωσαν το χρυσάφι τους και ξανανθισμένες προμηνούσαν τη νέα καλή σοδειά. Το αποκορύφωμα της γιορτής ήταν η παρέλαση των αρμάτων με παραστάσεις απο την καθημερινή ζωή, την ιστορία και την μυθολογία που σχετίζονταν με την πορτοκαλιά, τη βασίλισσα της Μόρφου.

Με την βυζαντινή περίοδο συνδέεται και η εκκλησία του Αγίου Μάμα. Η εκκλησία είναι το μόνο κατάλοιπο απο μια διαλυμένη σήμερα μονή, που η ίδρυσή της ανάγεται στον 12^ο αιώνα. Η σημερινή εκκλησία είναι ένα εξαιρετικό δείγμα Φραγκοβυζαντινής αρχιτεκτονικής, όπου υπάρχει συνδυασμός φράγκικων και βυζαντινών στοιχείων. Ο ναός κτίστηκε προς τιμή, ενός πολύ αγαπητού στην Κύπρο αγίου, του Αγίου Μάμα, η λατρεία του οποίου μεταφέρθηκε μαζί με το λείψανό του απο την Μικρά Ασία. Μέσα στο ναό σώζεται σαρκοφάγος που θεωρείται οτι ήταν η σαρκοφάγος με

τα λείψανα του αγίου, γι' αυτό πάντοτε η μονή του Αγίου Μάμα ήταν σε ακμή και δεχόταν πολλούς προσκυνητές.

Καλό Χωριό ή Καπούτι

Βορειότερα στη λοφώδη περιοχή, στις νότιες υπώρειες του Πενταδάκτυλου, είναι κτισμένο το Καλό Χωριό Μόρφου ή Καπούτι. Απο το χωριό αγναντεύει κανείς κάτω τον κόλπο του Μόρφου. Μέσα στα διοικητικά όρια του Καλού Χωριού βρίσκεται και ο αρχαιολογικός χώρος Τούμπα του Σκούρου.

Συριανοχώρι

Πιο κάτω απλώνεται η πεδινή έκταση του Συριανοχωριού. Στο Συριανοχώρι υπάρχει αλιευτικό καταφύγιο και πειραματικός σταθμός καλλιέργειας θαλάσσιων ειδών.

Ζώδια

Η Ζώδια, η Κατωκοπιά και το Αργάκι γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη στα νεότερα χρόνια. Απο την μια οι αρδευόμενες εκτάσεις της εύφορης γης με τις πορτοκαλιές και τα λαχανικά και απο την άλλη η μικρή απόσταση απο την Λευκωσία και του Μόρφου τους έδωσαν μεγάλη ώθηση.

Ένας χείμαρος χωρίζει τη Ζώδια σε δυο κοινότητες, την Πάνω και την Κάτω Ζώδια. Φαίνεται πως κάποιοι απο την παρά το Άργος Ζωτέαν ήρθαν και κατοίκησαν στη θέση αυτή και έχτισαν ιερό αφιερωμένο στον Απόλλωνα των Ζώδειον. Έτσι δόθηκε στον οικισμό τους το όνομα Ζωτεία. Στην θέση του ιερού ιδρύθηκε το μοναστήρι του Αρχάγγελου Μιχαήλ. Στην Πάνω Ζώδια υπήρχε και η εκκλησία του Άη Γιώργη, που κτίστηκε επι Τουρκοκρατίας για' αυτό δεν είχε

καμπαναριό και τα κατηγούμενα είχανε σταυρωτό « παγδάτι», ώστε οι γυναίκες να μπορούν να βλέπουν χωρίς να φαίνονται. Επίσης το εκκλησάκι της Παναγιάς της Αθέγγας ή Αφέντρας, που κτίστηκε πάνω στα ερείπια παλιάς εκκλησίας. Στην Κάτω Ζώδια ήταν η εκκλησία του Τιμίου Σταυρού, αρκετά μεγάλη. Κοντά το ξωκλήσι του Αη Γιώργη των Ξαλώνων μεταξύ Ζωδιάς και Μόρφου, όπου φαίνεται πως υπήρχε αρχαίος οικισμός.

Δυτικά του Μόρφου βρίσκονται οι περιοχές της Πεντάγυιας, του Καραβοστασίου και της Λεύκας. Πολύ κοντά στου Μόρφου είναι ο Νικήτας και το Προάστειο Μόρφου. Προστάτης άγιος του Νικήτα ο Άγιος Νικήτας, απο τους πρώτους επισκόπους των Σόλων. Προς την παραλία η μονή του Πάρατζη, που αποτελούσε μετόχι της Παναγιάς του Κύκκου.

Πενταδάκτυλος

Ολόκληρη η βόρεια πλευρά της Κύπρου, απο το ακρωτήριο του Κορμακίτη ως το ακρωτήριο του Απόστολου Ανδρέα συνδέεται με τον Πενταδάκτυλο. Η ιστορία της Κύπρου είναι άρρηκτα δεμένη μαζί του. Κεφαλόβρυσσα, κάστρα και ρηγαινες, Διγενήδες, εκκλησίες και μοναστήρια. Ένα βουνό φορτωμένο παράδοση και ιστορία.

Ακοίμητος φρουρός ο Πενταδάκτυλος στις βόρειες ακτές, ο ίδιος ένας Ακρίτης, προειδοποιούσε και προφύλασε σε περιπτώσεις κινδύνου. Στις απόκρυμνες κορφές του Αγίου Ιλαρίωνα, του Βουφαβέντο και της Καντάρας οι άνθρωποι απο την Βυζαντινή εποχή έστησαν παρατηρητήρια και κάστρα για την άμυνα του νησιού. Οι Φράγκοι βασιλιάδες έκτισαν εδώ παλάτια για θερινή διαμονή αλλά και για την άμυνά τους. Η Ρήγαινα ήρθε και έδεσε με τον Διγενή εδώ

πάνω στον Πενταδάκτυλο. Σημαντικά βυζαντινά μνημεία, μοναστήρια και εκκλησίες είναι κουρνιασμένα στις αγκαλιές του βουνού. Άγιος Χρυσόστομος, Αντιφωνήτης, Παναγιά Αψινθιώτισσα. Στον Πενταδάκτυλο και το Αρμενομονάστηρο, αρμένικο μοναστήρι αφιερωμένο στον Άγιο Μακάριο, αλλά και το φράγκικο μοναστήρι, το Αββαείο, στο Πέλλαπαις. Μικρά εκκλησάκια, ο Προφήτης Ηλίας, ο Άγιος Παύλος, η Παναγιά η Κρινιώτισσα, η Παναγιά της Καντάρας συμπληρώνουν την εικόνα.

Και ο Πενταδάκτυλος με τις πέντε του κορφές στέκει σιωπηλός, αλυσοδεμένος, με την σφραγίδα της ντροπής στο στήθος, σύμβολο καρτερικότητας αλλά και αγώνα για την τελική δικαίωση.

Τα τρία φρούρια πρωτοκτίστηκαν από τους Βυζαντινούς στα χρόνια της αντιπαράθεσης τους προς τους Άραβες. Είναι θεμελιωμένα στους απόκρυμνους βράχους που υψώνονται κάθετα προς τη βόρεια πλευρά. Τα κάστρα είναι προσιτά από την νότια πλευρά και είναι κτισμένα σε διαφορετικά επίπεδα. Το σχήμα και η έκταση του κάθε φρουρίου υπαγορεύτηκε από την φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Απαραίτητο στοιχείο οι στέρνες για την συγκέντρωση του νερού, γιατί δεν υπάρχουν εδώ πηγές. Οι Λουζινιανοί βασιλιάδες επεξέτειναν και ενδυνάμωσαν τα αρχικά φρούρια που είχαν κτίσει οι Βυζαντινοί. Οι Βενετοί, που τους διαδέχτηκαν στην κυριαρχία του νησιού, αχρήστευσαν τα φρούρια του Πενταδάκτυλου και οχύρωσαν τις πόλεις.

Φρούριο Αγίου Ιλαρίωνα

Το φρούριο του Αγίου Ιλαρίωνα είναι κτισμένο σε κορφή ύψους 725 μέτρα όπου είχε ασκητέψει ο Άγιος Ιλαρίωνας ο Μέγας

τον 6^ο αιώνα μ.χ. Το 1230 μ.χ. το πήρε ο Γερμανός αυτοκράτορας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας που είχε πάρει μέρος στην Έκτη Σταυροφορία με τον έδιωξε ύστερα απο δυο χρόνια ο Φράγκος αντιβασιλέας της Κύπρου Ιωάννης Ντ' Ιμπέλιν. Χρησιμοποιήθηκε σαν ορμητήριο κατά των Γενουάτων το 1382 απο τον Φράγκο κόμη της Αντιόχεια Ιωάννη Ντ' Λουζινιάν. Εκείς κότωσε και τους Βούλγαρους μισθοφόρους που τον βοήθησαν γκρεμίζοντας τους με δόλο απο ένα παράθυρο στο βάραθρο. Διατηρούνται σήμερα μισοχαλασμένα διάφορα τμήματα του κάστρου που κατέστρεψαν οι Βενετσιάνοι.

Μύθοι Ρήγαινας

Η Ρήγαινα είναι το πιο γνωστό αλλά και το πιο μυστηριώδες πρόσωπο των θρύλων και των παραδόσεων της Κύπρου. Απαντάται παντού, σε κάθε μέρος του νησιού, σχετιζόμενη με αρχαία και μεσαιωνικά οικοδομήματα, με ωραίες τοποθεσίες, σπηλιές και χαλάσματα, πηγές και ποταμούς, εκκλησίες και ξωκλήσια, βουνά και κάμπους, κρυμμένους μυθικούς θησαυρούς.

Στις παλαιές ιστορίες σχετίζεται ακόμη με ρηγάδες, με πολεμιστές, με τον ίδιο το Διγενή Ακρίτα κάποτε, και με άλλα επίσης μυστηριώδη πρόσωπα. Εκατοντάδες αρχαία ερείπια, σε πολλά μέρη του νησιού, ανήκουν στη ρήγαινα, όπως ανήκουν κάμποι και βουνά και, σε τελευταία ανάλυση, ολόκληρη η Κύπρος.

Οι ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά της περίφημης αυτής ρήγαινας της Κύπρου ποικίλλουν: άλλοτε καλόκαρδη, άλλοτε σκληρή και εκδικητική, άλλοτε μαχητική και αγωνίστρια, άλλοτε πάλι αδύναμη και απροστάτευτη, συνήθως κατοικεί σε υψηλές κορφές ή αποτραβιέται σε απόμερες σπηλιές. Είναι όμως πάντοτε υπερβολικά όμορφη,

υπερήφανη και ανεξιχνίαστη. Δεν έχει όνομα. Όλοι τη γνωρίζουν ως ρήγαινα, βασίλισσα δηλαδή. Κατά κανόνα είναι πολύ πλούσια και έχει κρυμμένους θησαυρούς που πολλοί προσπάθησαν στο παρελθόν να βρουν - αλλά μάταια.

Τοποθεσίες σχετιζόμενες με τη ρήγαινα:

Πάμπολλες είναι οι τοποθεσίες, σε ολόκληρη την Κύπρο, που στη φαντασία του λαού, στις παραδόσεις και στους μύθους σχετίζονται με τη θρυλική μορφή της ρήγαινας.

Τα τρία κάστρα του Πενταδακτύλου είναι τα κάστρα της ρήγαινας. Ιδίως το κάστρο του Άη Λαρκού (Αγίου Ιλαρίωνος) είναι γνωστό και σαν κάστρο του Έρωτα από τα Μεσαιωνικά χρόνια (Dieu d'Amour) ίσως ύστερα από ταύτιση της ρήγαινας με τη θεά της Κύπρου, την Αφροδίτη.

Σε διάφορα μέρη της Κύπρου υπάρχουν πύργοι της ρήγαινας (Τηλλυρία, Ακάμας, Σίβουρη στη Μεσαορία, Λεύκαρα, Πισσούρι, Ανώγυρα κ.α.). ενώ και αυτά τα κυπριακά χωριά που φέρουν το όνομα Πύργος σχετίζονται, στις τοπικές παραδόσεις με πύργους που ανήκουν στη ρήγαινα και που, πάντως, δεν υπάρχουν σήμερα.

Το φρούριο του Κολοσσιού, ο γνωστός Κούλας, ανήκει και πάλι στη ρήγαινα. Μάλιστα η τοπική παράδοση αναφέρει ότι ο ρήγας έταξε στη ρήγαινα να της χαρίσει τόση έκταση γης όση θα μπορούσε να βλέπει. Τότε εκείνη έκτισε τον ψηλό πύργο, από όπου έβλεπε όλη την περιοχή ολόγυρα.

Σε μερικές κορφές λέγεται ότι υπήρχε το θρονίν της ρήγαινας, πράγμα σημαντικό γιατί αντιπαραβάλλεται προς το θρονίν της ίδιας της Παναγίας του Κύκκου. Η κορφή, ωστόσο, στα ανατολικά του μοναστηριού αυτού

δεν είναι θρονίν αλλά απλά μούττη της ρήγαινας.

Κάστρα της ρήγαινας (αντί πύργοι) λέγεται ότι υπήρχαν στη Φασούλα, στην Καρπασία (της Έλυσης), στη Γαληνόπορνη κ.α., εκτός βέβαια από εκείνα του Πενταδακτύλου.

Αλλού πάλι υπάρχουν λουτρά της ρήγαινας (Αμίαντος) σπήλιοι της ρήγαινας (Πάφος, Κούκλια, Δορά, Μαλούντι κ.α.), κάμποι της ρήγαινας (Πολέμι, Ακαπνού κ.α.) λίγκρα της ρήγαινας (Πάφος, Λευκωσία), θαμμένοι θησαυροί της ρήγαινας (Μαντριά, Τρίκωμο, Άγιος Τύχωνας, Διερώνα, Πελέντρι, Επισκοπή Λεμεσού, Λεύκαρα κ.α.) και πολλά άλλα τοπωνύμια. Με τη ρήγαινα οι τοπικές παραδόσεις συσχετίζουν και το κτίσιμο μοναστηριών εκκλησιών (μοναστήρι Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη, μοναστήρι Παναγίας του Άρακος στα Λαγουδερά κ.α.) όπως και με πηγές ή βρύσες πολύτιμου νερού.

Στο λόφο του Άρωνα στην Αθαλάσσα, κοντά στη Λευκωσία, η παράδοση θέλει το παλάτιν της ρήγαινας. Η πεδιάδα ολόγυρα ανήκε στη ρήγαινα. Διηγούνταν δε ότι μια φορά, τον καιρό της συγκομιδής, η ρήγαινα ειδοποιήθηκε ότι έφταναν οι εχθροί. Εκείνη παρακάλεσε τότε το Θεό να μετατρέψει τους σωρούς των δημητριακών σε χώματα και πέτρες για να μη τα βρουν οι εχθροί. Ο Άρωνας της Αγυιάς (στο δρόμο προς τη Λάρνακα) είναι ο σωρός του πετρωμένου αχύρου. Άλλος κωνικός λόφος στην περιοχή είναι ο σωρός του σιταριού, ενώ τρίτος μικρός λόφος είναι ο σωρός των κοντύλων.

Ο Πύργος της Ρήγαινας, σε κορφή του Ακάμα, θεωρείται βέβαιο ότι ήταν μοναστήρι, σύμφωνα με νεότερες έρευνες. Οι Σμιγιές, ωραία ειδυλλιακή τοποθεσία του Ακάμα, ήταν το μέρος όπου έσμιγαν η ρήγαινα και ο Διγενής. Η αρχαία σχέση του Ακάμα με την Αφροδίτη μετατρέπεται στα

μετέπειτα χρόνια σε σχέση του με τη ρήγαινα, και εδώ έχουμε ίσως μια ακόμη ταύτιση της μεσαιωνικής βασίλισσας με την αρχαία θεά.

Στην Ακαπνού είχε επίσης κτισμένο παλάτι η ρήγαινα, στον κάμπο που φέρει τ' όνομά της. Βρισκόταν εκεί για παραθερισμό, λέει η τοπική παράδοση, όταν οι εχθροί αποβιβάστηκαν στη Λεμεσό. Στη βιαστική φυγή της (κι αφού ο απαραίτητος θησαυρός θάφτηκε σε άγνωστο μέρος), η ρήγαινα έπεσε από το άλογο, πηδώντας ένα ποταμάκι και σκοτώθηκε. Ο θησαυρός αναμένει ακόμη τον τυχερό που θα τον βρει. Το ποταμάκι, κοντά στο χωριό, είναι γνωστό ως αργάκι της Ρήγαινας.

Χώρος ένωσης και σύγκρουσης της ρήγαινας με το Διγενή είναι και τοποθεσία στο χωριό Ακουρδάλια της Πάφου.

Στην Ανώγυρα υπάρχει ο λάκκος της ρήγαινας, πλήρης θησαυρών βέβαια. Η τοπική παράδοση λέει ότι, όταν η ρήγαινα κατοικούσε εκεί ένας γιος της έπεσε στο λάκκο του περιβολιού και σκοτώθηκε. Η ρήγαινα, απαρηγόρητη, μάζεψε όλα της τα υπάρχοντα σκεύη, κοσμήματα, χρήματα και ότι άλλο και τα έριξε στο λάκκο που γέμισε. Τον σκέπασε ύστερα με χώμα, και έφυγε από εκεί για να μην επιστρέψει ποτέ πια.

Αλλά και στη Μόρφου είχε το παλάτι της η ρήγαινα, η οποία δέχτηκε μάλιστα να παντρευτεί το ρήγα της Περιστερώνας αν αυτός κατόρθωνε να στείλει στη Μόρφου όσες ποσότητες νερού χρειάζονταν οι εκτεταμένοι κήποι της.

Στο χωριό Κυρά υπήρχε μεγάλη δεξαμενή, στην οποία η ρήγαινα λουζόταν αλλά έκανε και βαρκάδα. Μερικοί μάλιστα θεωρούν ότι το χωριό πήρε την ονομασία του από την κυρά τη ρήγαινα, που εδώ φαίνεται να ταυτίζεται με την Παναγία την Κυρά που είχε μοναστήρι

στην περιοχή. Αλλά και η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου που βρίσκεται στην ίδια περιοχή είναι γνωστή με την επωνυμία του Ρηγάτη, επειδή εκεί πήγαινε να προσευχηθεί η ρήγαινα. Όμως πήγαινε, όπως βεβαιώνει άλλη παράδοση, για να λειτουργηθεί και στην Παναγία του Κάμπου (Χοιροκοιτία).

Στο Λατσί πάλι, στον κόλπο της Χρυσοχούς, υπάρχουν οι πέτρες του Διγενή που είναι μεγάλοι βράχοι. Λέγεται πως ο μεσαιωνικός αυτός ήρωας είχε εκσφενδονίσει τους βράχους εναντίον της ρήγαινας που, αντί να τον παντρευτεί, προτίμησε να αναχωρήσει με καράβι.

Στην Ποταμιά επίσης, όπου είναι γνωστό ότι υπήρχε εξοχική βασιλική έπαυλη κατά τα χρόνια της φραγκοκρατίας, η ρήγαινα που εδώ ταυτίζεται με την τελευταία βασίλισσα της Κύπρου Αικατερίνη Κορνάρο, δεχόταν συχνά την επίσκεψη κάποιου μυστηριώδους ιπότη-εραστή.

Πύργο εξοχικό είχε η ρήγαινα και στη Χοιροκοιτία. Μάλιστα η τοπική παράδοση αναφέρει ότι το χωριό πήρε την ονομασία αυτή από το χαιρετισμό Χαίρε Κιτία (= από το ΚίτιονΛάρνακα) που είχε απευθυνθεί στη ρήγαινα.

Στα Φοινικάρια υπάρχουν οι αυλάες (αυλές) της ρήγαινας, ενώ στις Κιβίδες η παράδοση βεβαιώνει πως διέμεναν δύο ρήγαινες. Στο Διόριος πάλι υπήρχαν δυο ρηγάτα, ένα του ρήγα και ένα της ρήγαινας. Στο Πέλλα Παῖς αναφέρονται τρεις ρήγαινες, μια τ' Αγίου Ιλαρίωνα, μια του Κουτσοβέντη (Βουφαβέντο) και μια στο μοναστήρι του Πέλλα Παῖς. Στο Βουφαβέντο διηγούνταν ότι τη νύχτα της ανάστασης άνοιγε η κρυφή θύρα του μυστικού δωματίου (σπιδκιού) με τους αμύθητους θησαυρούς, για λίγο. Ένας βοσκός είδε μια φορά το εκπληκτικό θέαμα και πρόλαβε να εισέλθει στο μυστικό δωμάτιο. Όμως καθυστέρησε μαζεύοντας όλο

και περισσότερο χρυσάφι, ώσπου η κρυφή θύρα έκλεισε και πάλι, εξαφανίζοντάς τον για πάντα. Σε άλλες παραλλαγές ο βοσκός κατορθώνει να βγει κάποτε από το μυστικό δωμάτιο του Βουφαβέντο ή ακόμη από το μυστικό δωμάτιο της Καντάρας. Σε μια περίπτωση αναφέρεται πως μόλις βγήκε ο καημένος από το σκοτεινό δωμάτιο στο φως του ήλιου, έλιωσε και χάθηκε.

Στο Ακρωτήρι της Λεμεσού η ρήγαινα αναφέρεται πως πέτρωσε και έγινε βράχος που στέκει κάπου στην περιοχή.

Στην Παναγία του Άρακα - κτίσμα της ρήγαινας - δείχνουν το αποτύπωμα του ποδιού της σε μια πλάκα. Μάλιστα το μέρος εκείνο στο οποίο πάτησε θεωρούνταν απαγορευμένο για τις γυναίκες, άδυτο.

Οι πιθανές Ρήγαινες:

Ρήγαινες, λοιπόν, υπήρχαν στην Κύπρο κατά την περίοδο της φραγκοκρατίας (1192-1489). Ποιές όμως από αυτές τις ρήγαινες είναι δυνατό να απασχόλησαν τόσο πολύ τη σκέψη του λαού ώστε να έχουν μετατραπεί σε θρύλο που απαντάται παντού στο νησί, από άκρη σε άκρη; Τρεις τέτοιες βασίλισσες μπορούμε να αναφέρουμε που και ιδιαίτερα γνωστές ήταν και περισσότερο από όλες τις άλλες συζητούνταν από το λαό:

- Πρώτη η περιβόητη βασίλισσα Ελεονόρα, από την Αραγονία της Ισπανίας, σύζυγος του βασιλιά της Κύπρου Πέτρου Α' (1359-1369) και μητέρα του βασιλιά Πέτρου Β' (1369-1382). Δυναμική, αδίστακτη, δολοπλόκος, ραδιούργα, φλογερή, διάσημη για τους έρωτές της και τα πάθη της, ταυτίστηκε από πολλούς με την ηρωίδα του γνωστού μεσαιωνικού ποιήματος της Αροδαφνούσας.

- Δεύτερη η Ελένη Παλαιολογίνα, Ελληνίδα, ανιψιά του τελευταίου Βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και σύζυγος του βασιλιά της Κύπρου Ιωάννη Β' (1432-1458). Εξίσου δυναμική, επίσης αποφασιστική και αδίστακτη, ικανότατη εχθρά των Λατίνων κληρικών και προστάτιδα των Ορθοδόξων θα πρέπει να απασχόλησε τότε ιδιαίτερα τη σκέψη των Ελλήνων Κυπρίων.
- Τρίτη η Αικατερίνη Κορνάρο, η τελευταία βασίλισσα της Κύπρου σύζυγος του βασιλιά Ιακώβου Β'(1460-1473). Η Αικατερίνη βασίλευσε μόνη της από το 1474 ως το 1489 οπότε η Κύπρος εκχωρήθηκε στη Βενετία και έπαψε να είναι ανεξάρτητο βασίλειο. Όπως προκύπτει και από τα χρονικά, ήταν ιδιαίτερα αγαπητή στο λαό. Μάλιστα αναφέρονται περιπτώσεις όπου ο λαός ξεσηκώθηκε για να την υπερασπιστεί ενώ όταν έφυγε από την Κύπρο το 1489 την ξεπροβόδισε ο λαός και εγίνην μέγαν κλάμαν, όπως μαρτυρεί ο Γεώργιος Βουστρώνιος.

Φρούριο Βουφαβέντο

Το φρούριο του Βουφαβέντο είναι χτισμένο στη δεύτερη σε ύψος κορυφή του Πενταδάκτυλου. Η ονομασία έχει Ιταλική προέλευση και σημαίνει μέρος ανεμόδαρτο. (βουφα – γουφα και vento = άνεμος). Απο το Βουφαβέντο μπορείς να αγκαλιάσεις με μια ματιά σου τις βόρειες παραλίες απο την Καρπασία ως την Κερύνεια και ολόκληρο τον κάμπο της Μεσαορίας. Αποτελείται απο δυο ζώνες. Η κατώτερη περιλαμβάνει το τείχος και τους πύργους, στη δεύτερη που είναι πολύ ψηλότερα απο την πρώτη περιλαμβάνονται οι χώροι διαμονής, το παρεκκλήσι και οι στέρνες. Σύμφωνα με την παράδοση, τα δωμάτια του φρουρίου ήταν 101.

Στο ένα απο αυτά, το μυστικό δωμάτιο, φυλάγονταν θησαυροί της Ρήγαινας.

Δεν ήταν μεγάλο κάστρο, μα ήταν απόρθητο. Εκεί κατέφυγαν το 1232 οι συγγενείς του αντιβασιλέα Ιωάννη Ντ' Ιμπέλιν κι η γερμανόφιλη ομάδα του Μπαρλέ δεν μπόρεσε να το κυριεύσει. Χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές σαν φυλακή κατά την Φραγκοκρατία. Ήταν το μεγαλύτερο παρατηρητήριο της Κύπρου. Καταστράφηκε και αυτό απο τους Βενετσιάνους. Στην νότια πλαγιά του Βουφαβέντο βρίσκεται και το μοναστήρι του Αγίου Χρυσοστόμου.

Φρούριο Καντάρας

Το φρούριο της Καντάρας είναι χτισμένο σε βραχώδη κορυφή ύψους 620 μέτρα. Δεσπόζει της βόρειας πλευράς και της ανατολικής Μεσαορίας και ελέγχει την είσοδο της Καρπασίας. Το φρούριο αποτελείται απο τρια τμήματα. Το μικρό προπύργιο που προστατεύει την κύρια είσοδο του κάστρου και το ψηλότερο τμήμα με τα δωμάτια διαμονής και τις στέρνες. Το γειτονικό μοναστήρι της Παναγίας της Καντάρας συνδέεται με το μαρτύριο των δεκατριών μοναχών στα χρόνια της Φραγκοκρατίας. Σε αυτό το φρούριο αιχμαλωτίστηκε ο Ισαάκιος Κομνηνός απο το Ριχάρδο Λεοντόκαρδο.

Το 1230 ο αντιβασιλιάς Ιωάννης Ντ' Ιμπέλιν πολιόρκησε και πήρε το κάστρο απο μια φιλογερμανική ομάδα που κατέφυγε εκεί. Χρησιμοποιήθηκε σαν παρατηρητήριο όσο καιρό κρατούσαν οι Γενουάτες την Αμμόχωστο, απο τους Φράγκους βασιλιάδες. Καταστράφηκε απο τους Βενετσιάνους.

Σπήλαια

Τα πλέον γνωστά σπήλαια στην οροσειρά του Πενταδάκτυλου είναι του Κόρνου, της Άσπρης Μούττης και του Προφήτη Ηλία. Δυστυχώς με εξαίρεση το σπήλαιο του Κόρνου που χρησιμοποιήθηκε σαν κατοικία κατά τους πρώτους Βυζαντινούς χρόνους. Το σπήλαιο του Κόρνου βρίσκεται στην ανατολική πλαγιά της ομώνυμης βουνοκορφής στο δυτικότερο τμήμα της οροσειράς του Πενταδάκτυλου, πάνω απο το χωριό Βασίλεια και κοντά στο μοναστήρι της Παναγιάς Κρινιώτισσας. Το σπήλαιο αυτό έχει στενή κατηφορική είσοδο και στη συνέχεια διαδρόμους που οδηγούν σε δυο μεγάλες « αίθουσες », εκ των οποίων η δεύτερη σε χαμηλότερο επίπεδο απο την πρώτη, όπως και σε άλλους μικρότερους θαλάμους. Μέσα στο σπήλαιο αυτό βρέθηκαν αρκετά αντικείμενα που χρονολογήθηκαν στα Πρωτοχριστιανικά χρόνια. Μεταξύ αυτών βρέθηκαν λύχνοι, διάφορα αγγεία και μεταλλικά εργαλεία και άλλα αντικείμενα.

Μεταξύ των κορυφών του Προφήτη Ηλία και του Άγιου Ιλαρίωνος υπάρχει άλλο ένα ενδιαφέρον σπήλαιο με πολύ μικρή είσοδο και πολύ κατηφορικό διάδρομο με σταλακτίτες και σταλαγμίτες, που οδηγεί σε δυο, τουλάχιστον, θαλάμους περί τα 50 μέτρα χαμηλότερα. Οι θάλαμοι κοσμούνται επίσης με σταλακτίτες και σταλαγμίτες. Πιθανό να υπάρχουν περισσότεροι θάλαμοι, που δεν έχουν όμως διερευνηθεί.

Ένας μεγάλος αριθμός σπηλαίων, τόσο κατά μήκος της οροσειράς όσο και στις παρυφές της, περιέχουν απολιθώματα νάνων ιπποπόταμων και ελεφάντων της πλειστόκαινης περιόδου. Τα σπήλαια αυτά βρίσκονται στις περιοχές Λιβερών, Αγίρτας (Προφήτης

Ηλίας), Δικώμου (Βουκολόσπηλιος), Κουτσοβέντη, Αγίου Χρυσοστόμου, Κυθρέας.

Επαρχία Κερύνειας

Η επαρχία της Κερύνειας απλώνεται στη βόρεια παραλία και περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της οροσειράς Πενταδάκτυλου. Η πολυμορφία του εδάφους δίνει ένα ξεχωριστό χρώμα στην επαρχία. Άλλα χωριά είναι σκαρφαλωμένα στις βόρειες πλαγιές του Πενταδάκτυλου αγναντεύοντας τη θάλασσα, άλλα απλώνονται στις νότιες πλαγιές προς την κεντρική πεδιάδα του νησιού και άλλοι συνοικισμοί είναι παραθαλάσσιοι.

Οι τρεις περιοχές, Κερύνειας, Αγίου Αμβροσίου – Αγίου Επικτήτου και Λαπήθου – Καραβά βρίσκονται στη βόρεια πλευρά της οροσειράς και αντικρύζουν τη θάλασσα. Η ίδια η πόλη της Κερύνειας είναι στο κέντρο της επαρχίας. Σε μικρή απόσταση τα προάστια Θέρμια και Καρακούμι και πιο μακριά το Καζάφани και Πελλαπαΐς απο την μια, το Τριμίθι και το Κάρμι απο την άλλη, αμφιθεατρικά κτισμένα στη βουνοπλαγιά. Ανατολικά της Κερύνειας ο Άγιος Επικτήτος με το μικρό χωριό Κλεπίνη και πιο μακριά ο Άγιος Αμβρόσιος με τη Χάρτζια και την Καλογραία. Δυτικά της πόλης η περιοχή Λαπήθου – Καραβά με τα χωριουδάκια Μότηδες, Ελιά, Παλιόσοφο, Φτέρυχα. Μεταξύ της Κερύνειας και του Καραβά ο Άγιος Γεώργιος και δυτικότερα της Λαπήθου, κατά μήκος της παραλίας, βρίσκονται άλλα χωριά : η Βασιλεία, η Όρκα και τα Λιβερά.

Ανάμεσα στη βόρεια και τη νότια πλευρά του βουνού είναι κτισμένα τα Πάναγρα. Στη νότια πλευρά του Πενταδάκτυλου

βρίσκονται ο Λάρνακας της Λαπήθου και το Αγριδάκι. Πιο χαμηλά προς την πεδιάδα ο Σύσκληπος, ο Άγιος Ερμόλαος και ο Κοντεμένος. Δυτικότερα η Μύρτου, το Διόριος και η Αγία Ειρήνη προς τη θάλασσα του Μόρφου. Στην ίδια περιοχή είναι κτισμένα τρία απο τα τέσσερα χωριά που κατοικούνται απο Μαρωνίτες, ο Κορμακίτης, ο Ανώματος και η Καρπασία. Το τέταρτο μαρωνίτικο χωριό, η Αγία Μαρίνα της Σκυλλούρας, που βρίσκεται λίγο πιο κάτω, εντάσσεται στην επαρχία Λευκωσίας. Ανατολικότερα, πάνω απο την Λευκωσία στους νότιους πρόποδες τις οροσειράς το Δίκωμο και τα μικρά χωριά Συγχαρί, Βουνό, Κουτσοβέντης.

Χωριά με Σημαντικά Κτερίσματα

Ολόκληρη η επαρχία είναι ένα μουσείο όπου αντιπροσωπεύονται όλες οι εποχές απο την εποχή του Λίθου ως την σύγχρονη λαϊκή τέχνη. Η Νεολιθική εποχή εκπροσωπείται στην επαρχία της Κερύνειας απο τους συνοικισμούς στο Βρυσί και το Τρουλλί του Αγίου Επικτήτου. Απο την Χαλκολιθική εποχή ανευρέθηκαν τάφοι με κτερίσματα στην περιοχή της Λαπήθου.

Ιδιαίτερη ακμή παρατηρείται την Εποχή του Χαλκού. Τα ευρήματα των Βουνών, κοντά στο Πελλαπαίς, είναι μοναδικά στο είδος τους και μαρτυρούν ακμή και ευημερία. Στο γειτονικό Καζάφани ανασκάφηκε ο πλουσιότερος τάφος της εποχής του Χαλκού στη Κύπρο με 1000 αγγεία που καλύπτουν την περίοδο απο το 1600 ως 1100 π.χ.

Τάφοι με κτερίσματα της ίδιας εποχής ανασκάφηκαν και σε άλλα χωριά της επαρχίας – τη Λάπηθο, το Κάρμι, το Διόριος, την Αγία Ειρήνη. Στην τοποθεσία Πηγάδες έξω απο τη Μύρτου σ'ένα

υπαίθριο ιερό της τελευταίας εποχής του Χαλκού ο βωμός με τα κέρατα καθοσιώσεως, σύμβολο της κρητομυκηναϊκής θρησκείας, αναστηλώθηκε απο το τμήμα Αρχαιοτήτων.

Στους ιστορικούς χρόνους που ακολουθούν σημαντική θέση κατέχουν τα αρχαία βασίλεια της Λαπήθου και της Κερύνειας. Παράλληλα αναφέρονται μικρότεροι αρχαίοι οικισμοί, όπως η Μακαρία και το Πάνακρο. Στην ίδια περιοχή ανήκουν και τα ευρύματα του υπαίθριου ιερού της Αγίας Ειρήνης. Τα ρωμαϊκά χρόνια ολόκληρη η περιοχή ονομαζόταν Λαπηθία. Η Λαπηθία ήταν μια απο τις τέσσερις επαρχίες της Κύπρου.

Η Βυζαντινή περίοδος βρίσκει τις δυο πλευρές σε μεγάλη άνθηση. Ιδιαίτερα η Λάπηθος αναφέρεται και ως Λάμπουσα για την αίγλη και τον πλούτο της. Τα ερείπια της Λάμπουσας με τις παλαιοχριστιανικές βασιλικές και τα πρωτοχριστιανικά μνημεία στη Χρυσοκάβα της Κερύνειας ανήκουν σε αυτή την εποχή.

Την κυρίως Βυζαντινή περίοδο, απο τον 10ο ως το 12ο αιώνα, κτίζονται πολλές εκκλησίες και μοναστήρια. Ο Άγιος Χρυσόστομος και ο Αντιφωνητής διατηρούν το βυζαντινό τους κτίριο και τις τοιχογραφίες τους. Σημαντικά δείγματα βυζαντινής αρχιτεκτονικής αποτελούν επίσης η Παναγιά η Αχειροποίητος, η Παναγιά η Αψινθιώτισσα και οι εκκλησίες του κάστρου της Κερύνειας και του φρουρίου του Αγίου Ιλαρίωνα.

Πλούσια η λαϊκή τέχνη στους αιώνες που ακολουθούν, απο τον 17ο μέχρι τον 20ο αιώνα. Οι εκκλησίες πολλών μοναστηριών ξαναχτίζονται αυτή την εποχη, ο Άγιος Παντελεήμονας, Παναγιά των Καθάρων, Μελαντρώνα, Αγία Παρασκευή του Σινά. Πάμπολλα τα

εκκλησιάκια, οι αξιόλογες εικόνες και τα ξυλόγλυπτα εικονοστάσια. Αμέτρητα κτίσματα και παραδοσιακοί οικισμοί εκπροσωπούν την λαϊκή αρχιτεκτονική του 19ου και του 20ου αιώνα. Ανυπολόγιστης αξίας οι θησαυροί της λαϊκής τέχνης και χειροτεχνίας – υφαντά, κεντήματα, «μερρέχες», «σεντούτζια», «σουβαντζες». Δείγματα λαϊκής τέχνης ήταν εκτεθειμένα στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης στη Κερύνεια.

Κερύνεια – Γραφικό Λιμανάκι

Η Κερύνεια είναι η πιο μικρή επαρχία της Κύπρου. Είναι γνωστή για το γραφικό λιμάνι της. Η ίδια η πόλη της Κερύνειας είναι κτισμένη πάνω σε αρχαιολογικό χώρο. Τα σημερινά κτίρια είναι θεμελιωμένα πάνω σε αρχαιότερους οικισμούς συνεχίζοντας μια παράδοση αιώνων. Σκάβοντας στη Κερύνεια για να κτίσεις, βρίσκεις αρχαία θεμέλια, σπασμένα αγάλματα, κτερίσματα.

Σύμφωνα με την παράδοση η Κερύνεια κτίστηκε απο τους Αχαιούς. Με το ίδιο όνομα υπάρχει αρχαία πόλη στην Αχαΐα της Πελοποννήσου. Στα χρόνια των Βυζαντινών ιδρύεται η Επισκοπή Κερύνειας. Η επισκοπή της πόλης αναφέρεται ως το 1222, οπότε καταργήθηκε απο τους Φράγκους. Θα αναβιώσει τον 17ο αιώνα.

Μνημείο Χρυσικάβας – Αγία Μαύρη

Απο τα πρώτα χριστιανικά χρόνια σώζεται στην τοποθεσία Χρυσοκάβα κοιμητήριο λαξεμένο μέσα στους βράχους. Η περιοχή είχε χρησιμοποιηθεί προηγουμένως ως λατομείο. Σημαντικό μνημείο της Χρυσοκάβας αποτελεί το μαρτύριο της Αγίας Μαύρης. Ένα μέρος του είναι λαξεμένο σε βράχο και το υπόλοιπο είναι κτιστό. Στην Αγία Μαύρη σώζονται τμήματα τοιχογραφιών του 16ου αιώνα.

Στην Πάνω Κερύνεια ανακαλύφθηκαν ερείπια παλαιοχριστιανικής βασιλικής.

Φρούριο Κερύνειας

Κατά την βυζαντινή εποχή θεμελιώθηκε και το φρούριο της Κερύνειας. Απο την εποχή αυτή σώζονται τμήματα του φρουρίου καθώς και η οκτάγωνη βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, κτίσμα του 10 – 12ου αιώνα. Χτίστηκε το 1208 απο τους Φράγκους στη θέση που υπήρχε πρωύτερα Βυζαντινό φρούριο, για υπεράσπιση της πόλης και του λιμανιού της. Υπάρχει ακόμα και ο Βυζαντινός ναός του Αγίου Γεωργίου, κτίσμα του 10 – 12ου αιώνα, μέσα στο κάστρο.

Είναι κτισμένο γύρω απο μια εσωτερική αυλή. Χώροι διαμονής, αποθηκευτικοί χώροι, οπλαποθήκες, θολωτές δεξαμενές περιβάλλουν την αυλή. Στην είσοδο υπήρχε κρεμαστή γέφυρα πάνω απο την τάφρο. Τα νεότερα χρόνια η εσωτερική αυλή του φρουρίου χρησιμοποιήθηκε για διάφορες εκδηλώσεις. Ήταν πολύ ισχυρό. Παρόλο που πολιορκήθηκε εννιά φορές, ποτέ δεν πάρθηκε με έφοδο. Λογγοβάρδοι, Γενουάτες, Μαμελούκοι δοκίμασαν εναντίον του όλες τις πολεμικές μηχανές της εποχής, μα δεν κατάφεραν να το εκπορθήσουνε. Μονάχα με δόλο το κυρίευσαν ή με συνθηκολόγηση. Επιδιορθώθηκε απο τους Βενετσιάνους και σήμερα βρίσκεται σε καλή κατάσταση. Εκεί βρίσκονται τώρα το « Καράβι της Κερύνειας » που ανασύρθηκε απο τα βάθη της Κερυνειώτικης θάλασσας και άλλοι αρχαιολογικοί θησαυροί της Κύπρου.

Θέρμα - Καρακούμι

Πολυ κοντά στην Κερύνεια τα γραφικά προάστια Θέρμα και Καρακούμι. Στη Θέρμα βρίσκεται και το πατρικό σπίτι του διαλεκτού μας ποιητή Δημήτρη Λιμπέρτη. Πιο πάνω το Καζάφани και το αμφιθεατρικά κτισμένο στην πλαγιά του βουνού το Πέλλαπαϊς με το Αββαείο του.

Πέλλαπαϊς

Το χωριό Πέλλαπαϊς βρίσκεται κτισμένο στη βόρεια πλαγιά της οροσειράς του Πενταδάκτυλου, κάτω απο μια ψηλή βουνοκορφή, που λέγεται « Τρύπα του Βουβού ». Είναι μια μεγαλόπρεπη κορφή με απότομες πλευρές, συχνά χωμένη μέσα στα σύννεφα και πολλές φορές σκεπασμένη το χειμώνα με χιόνια.

Η θέση του Πέλλαπαϊς είναι προνομιούχα. Απο εκεί ο ορίζοντας είναι ανοιχτός και ελεύθερος ως πέρα μακριά στη θάλασσα με τις δαντελένιες ακρογιαλιές, την πάντα όμορφη, μικρή πεδιάδα της Κερύνειας με τις ελιές, τις χαρουπιές, τα εσπεριδοειδή, τις αμυγδαλιές και τα άλλα δέντρα, που μοιάζουν με πινελιές πολύχρωμες επιδέξιου ζωγράφου σε πετυχημένο πίνακα. Και πραγματικά απο το Αββαείο, που υψώνεται στη βόρεια άκρη του χωριό πάνω σε ένα ψηλό βράχο, η θέα είναι μαγευτική.

Αββαείο του Πέλλαπαϊς

Το Αββαείο είναι το φράγκικο μοναστήρι της ειρήνης. Χτίστηκε τον 13ο αιώνα, τότε που την Κύπρο κατείχαν οι Φράγκοι. Μάλιστα αναφέρεται πως ένας απο τους προστάτες του μοναστηριού ήταν ο Φράγκος βασιλιάς Ούγος ο Γ'. Αυτός χάρισε πολλά κτήματα

στο μοναστήρι και έχτισε δίπλα απο τα κελιά των μοναχών βασιλικά διαμερίσματα για να κάνει εξοχή και να ξεκουράζεται. Μέχρι σήμερα η τοποθεσία ακριβώς κάτω απο το μοναστήρι ονομάζεται «Περιβόλια της Βασιλικής » και θυμίζει τα βασιλικά κτίσματα.

Η εκκλησία του μοναστηριού ήταν αφιερωμένη στην Παναγία του Όρους. Μέχρι το 1974 η εκκλησία αυτή λειτουργούσε. Ήταν η ορθόδοξη εκκλησία του χωριού μας, αφιερωμένη πάλι στην Παναγία, αλλά τώρα την Ασπροφορούσα. Το όνομα αυτό το πήρε γιατί οι μοναχοί φορούσαν άσπρα ράσα.

Καφαζάνι

Το Καζαφάνι αναφέρεται και ως Κάζα Πιφάνι σε παλιούς χάρτες. Υπάρχουν δυο εκδοχές για την ονομασία του. Σύμφωνα με την πρώτη ονομαζόταν αρχικά καζάς (χωριό) του Αγίου Επιφανίου και η δεύτερη εκδοχή η ονομασία προέρχεται απο το Καζάς εφάνη, επειδή απο το ύψωμα φαινόταν ο κάμπος του Καζαφανιού.

Παναγιά Ποταμίτισσα

Μέσα δε στη τούρκικη συνοικία στις όχθες ενός χειμάρρου βρισκόταν η παλιά εκκλησία του χωριού η Παναγιά η Ποταμίτισσα, κτίσμα του 14ου αιώνα. Η εκκλησία διατηρούσε τμήματα τοιχογραφιών της ίδια εποχής.

Χωριό Τέμπλος - Βασιλεία

Το χωριό Τέμπλος στα χρόνια της Φραγκοκρατίας αποτελούσε το κέντρο της « Κομμανταρίας του Τέμπλους », περιοχή που άνηκε αρχικά στους Ναΐτες ιππότες, ιππότες του τάγματος του ναού. Δυτικά

της Λαπήθου σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων είναι κτισμένη η Βασιλεία.

Μοναστήρι Αγίας Παρασκευής Σινά

Έξω απο το χωριό στην πλαγιά του βουνού βρίσκεται το μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής του Σινά, που είναι μετόχι της Αγίας Αικατερίνης του Σινά. Η μονή του Σινά βρισκόταν σε επαφή με την Κύπρο. Διατηρούσε στο νησί μετόχια και έστειλε μοναχούς να διαχειρίζονται την περιουσία τους. Το ωραιότερο μετόχι τους στην Κύπρο ήταν το μοναστήρι της Βασιλείας. Ακολουθώντας την απόκρυμνη παραλία μετά την Βασιλεία, συναντούμε τα μικρά παραθαλάσσια χωριουδάκια Όρκα και Λιβερά. Η περιοχή εδώ ήταν κατοικημένη στα παλιά χρόνια, ερείπια ρωμαϊκών και προχριστιανικών χρόνων έχουν εντοπιστεί στην παραλία. Σύμφωνα με την παράδοση, εδώ, στην παραλία των Αποστόλων, αποβιβάστηκαν οι Απόστολοι Βαρνάβας και Μάρκος σε μια περιοδεία τους.

Η περιοχή απλώνεται απο τα οροπέδια του Πενταδάκτυλου προς τον κόλπο του Μόρφου. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα και απο αρχαιολογικής απόψεως και απο πλευρά χλωρίδας. Τάφοι και ιερά στη Μύρτου, το Διόριος, την Αγία Ειρήνη μαρτυρούν τα κατάλοιπα της περιοχής ήδη απο τα Προϊστορικά χρόνια. Αρχαιολογικά οι χώροι συνδέονται με τους οικισμούς του διαμερίσματος Μόρφου.

Σ'ένα οροπέδιο του Πενταδάκτυλου είναι κτισμένα τα Πάναγρα, το αρχαίο Πάναγρο. Κοντά, στο Μακρί, βρίσκονται τα ερείπια βυζαντινού οικισμού και παλιάς βυζαντινής εκκλησίας. Στο

Μακρί βρίσκεται και ένα μικρό μαρωνίτικο μοναστήρι, αφιερωμένο στην Παναγία.

Μύρτου

Η Μυρτού πήρε την ονομασία της απο την αρχαία ελληνική λέξη μύρτος που σημαίνει μυρτιά, μερσινιά. Κατοικήθηκε ήδη απο τα Προϊσταρικά χρόνια και ήταν απο τα μεγάλα χωριά της επαρχίας Κερύνειας.

Μοναστήρι Αγίου Παντελεήμονα

Το μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα είναι ένα απο τα παλαιότερα της Κύπρου. Φαίνεται ότι ιδρύθηκε στις αρχές του 18ου αιώνα και λίγα χρόνια χρόνια αργότερα μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα το μοναστήρι ήταν η έδρα του εκάστοτε μητροπολίτη Κερύνειας.

Η εκκλησία της Μονής κτίστηκε το 1710 στη θέση μιας μικρότερης και παλαιότερης εκκλησίας ενώ αργότερα προστέθηκαν τα κελιά γύρω απο αυτή. Είναι δίκλιτη, θολωτή, χωρίς τοιχογραφίες γιατί καταστράφηκαν το 1821 απο τις ορδές του Κουτσιούκ Μεχμέτ. Το χρυσοσκάλιστο τέμπλο της εκκλησίας είναι ένα απο τα ωραιότερα της Κύπρου. Φτιαγμένο το 1743 και στολισμένο με βυζαντινές εικόνες είναι μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας. Πολλές είναι και οι εικόνες του Αγίου Παντελεήμονα. Ξεχωρίζουμε όμως δυο. Τη μεγάλη ασημοσκέπαστη εικόνα που ήταν πάντα κατάφορτη απο ευλαβικά τάματα που ο ευσεβής κυπριακός λαός αφιέρωνε στο θαυματουργό Άγιο και την άλλη που παριστάνει τον Άγιο Παντελεήμονα με τον Επίσκοπο Κερύνειας Χρύσανθο γονατιστό στα αριστερά του. Μετά τον αποκεφαλισμό του ανακηρύχθηκε άγιος και

πήρε την προσωυμία Ιαματικός. Στο μοναστήρι του κατέφευγαν εκατοντάδες άρρωστοι για να τους θεραπεύσει ο Άγιος. Πολλά τα πολύτιμα αφιερώματα που ήταν κατατεθειμένα στο μοναστήρι.

Τα μικτά χωριά Διόριος και Αγία Ειρήνη είναι κτισμένα ανάμεσα σε δάση απο πεύκα και αόρατους. Το Διόριος έχει ωραιότατη θέα προς τον κόλπο του Μόρφου και η Αγία Ειρήνη απλώνεται προς την θάλασσα.

Πολύ κοντά στο χωριό ανασκάφθηκε σημαντικό ιερό με πλούσια ευρύματα. Στην ευρύτερη περιοχή του Διορίου και της Αγίας Ειρήνης βρέθηκαν τάφοι που καλύπτουν μια μεγάλη χρονική περίοδο, απο την εποχή του Χαλκού και τη Ρωμαϊκή εποχή. Επίσης ανακαλύφθηκαν τα ερείπια μεγάλης οχυρωμένης πόλης των Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων.

Λάρνακας της Λάπηθου

Στους νότιους πρόποδες του Πενταδάκτυλου, απλωμένα στην κεντρική πεδιάδα είναι τα χωριά Κοντεμένος, Άγιος Ερμόλαος και Σύσκληπος. Πιο ψηλά στις νότιες πλαγίες του Πενταδάκτυλου είναι χτισμένα τα χωριά Αγριδάκι και Λάρνακας της Λαπήθου. Ο Λάρνακας της Λαπήθου κατοικήθηκε απο παλιά και διατηρεί το ίδιο όνομα. Ονομάστηκε Λάρνακας της Λαπήθου για να ξεχωρίζει απο την πόλη της Λάρνακας. Το χωριό ήταν γενέτειρα του ήρωα της ΕΟΚΑ Στέλιου Μαυρομάτη που απαγχονίστηκε απο τους Άγγλους.

Μοναστήρι παναγίας Καθάρων

Δυτικά του Λάρνακα της Λαπήθου βρίσκεται το μοναστήρι της Παναγίας των Καθάρων, θρησκευτικό κέντρο της περιοχής. Οι

κάτοικοι απο τα γύρω χωριά έρχονταν εδώ για να προσκυνήσουν και να ζητήσουν τη βοήθεια της Παναγίας.

Γύρω απο την λιτή εκκλησία είναι κτισμένοι οι « νοτάες » - τα κελιά των μοναχών – και πιο πίσω οι μάντρες των ζώων και ο αχυρώνας. Καντά στην εκκλησία τρέχει το αγίασμα, που σύμφωνα με την τοπική παράδοση, έκανε θαύματα γιατρεύοντας τους τυφλούς και τους κωφάλαλους. Πιο ψηλά σε ένα οροπέδιο βρισκόταν το « αλώνι της Παναγίας », όπου σε εποχές ανομβρίας γινόταν παράκληση στην Παναγία, που αναφέρονται απο τους κατοίκους της περιοχής. Νοτιοδυτικά της οροσειράς του Πενταδάκτυλου βρίσκονται τα τέσσερα μαρωνίτικα χωριά της Κύπρου. Ο Κορμακίτης, ο Ασώματος και η Καρπασία ανήκουν στη Κερύνεια, ενώ η Αγία Μαρίνα της Σκυλλούρας βρίσκεται νοτιότερα και περιλαμβάνεται στην επαρχία Λευκωσίας.

Κορμακίτης

Το μεγαλύτερο απο τα μαρωνίτικα χωριά, ο Κορμακίτης, είναι κτισμένο στο ομώνυμο ακρωτήριο. Στην αρχαιότητα το ακρωτήριο λεγόταν « Κρόμμνον άκρον ».

Στη μέση του χωριού στο κέντρο της πλατείας υψώνεται περήφανα ο καθεδρικός ναός του Αγίου Γεωργίου. Εκτός απο την μεγάλη εκκλησία, υπάρχουν και η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου των Καλογραίων, το ξωκκλήσι της Παναγίας και το ξωκκλήσι του Αγίου Γεωργίου του Σπόρου κάτω στην ακρογιαλιά, στην περιοχή « Κόρνος ».

Ασώματος

Ο Ασώματος πήρε το όνομά του απο τον Αρχάγγελο Μιχαήλ, στον οποίο είναι αφιερωμένη η εκκλησία του χωριού, οι αρχάγγελοι, σύμφωνα με την χριστιανική θρησκεία είναι άυλοι, ασώματοι. Η εκκλησία του χωριού Καρπασία ήταν αφιερωμένη στον Τίμιο Σταυρό. Και το σπουδαίο είναι οτι σε αυτή την εκκλησία σώζεται ένας πανάρχαιος, πολύτιμος και ανεκτίμητης αξίας Σταυρός. Στην περιοχή της Καρπασίας έγιναν ανασκαφές και βρέθηκαν αρχαία αντικείμενα μέσα σε σπηλιές και μνήματα.

Βουνό

Το Βουνό βρίσκεται δέκα χιλιόμετρα στα βόρεια της Λευκωσίας. Τα άσπρα σπιτάκια του νομίζεις πως προσπαθούν να σκαρφαλώσουν στην πλαγιά του βουνού. Λίγο πιο πάνω διακρίνεται το μοναστήρι της Παναγιάς της Αψινθιώτισσας, κάτω απο την επιβλητική κορυφή της Αφεντρούσας. Ανατολικότερα διακρίνεται το ιστορικό κάστρο του Βουφαβέντο και λίγο πιο κάτω λάμπει κατάλευκο στον ήλιο το ξακουστό μοναστήρι του Αγίου Χρυσοστόμου.

Η ονομασία του χωριού δεν είναι δύσκολο να εξηγηθεί. Ονομάστηκε Βουνό, γιατί βρίσκεται σε υψόμετρο 380 μ. πάνω απο την επιφάνεια της θάλασσας και ως εκ τούτου είναι το υψηλότερο χωριό της νότιας πλευράς του Πενταδάκτυλου.

Γύρω στα 1830 κτίστηκε η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, σε μια επιβλητική τοποθεσία στη ρίζα μερικών πανύψηλων βράχων. Η εκκλησία είναι μονόκλινη βασιλική, ταπεινή στο σύνολό της.

Η εκκλησία του Αγίου Ρωμανού βρίσκεται πάνω σε ένα ύψωμα στα νότια του χωριού. Τη λειτουργούσαν κάθε 4 του Σεπτέμβρη οι Μαρωνίτες που έρχονταν εκεί.

Το πιθανότερο είναι πως το Συγχαρί διατηρεί το φράγκικο όνομα του. Φαίνεται πως ιδρύθηκε απο κάποιο φράγκο φεουδάρχη που ονομαζόταν Σιρ Χαρίν.

Μεταξύ του Κουτσοβέντη και του μοναστηριού του Αγίου Χρυσοστόμου βρίσκεται η ερειπωμένη εκκλησία της Παναγίας του Κουτσοβέντη, ή της Παρθένου ή της Αφέντρικας.

Η Αψινθιώτισσα ήταν ένα απο τα πιο σημαντικά βυζαντινά μοναστήρια στην Κύπρο. Φαίνεται οτι είχε ιδρυθεί στα τέλη του 11^{ου} αιώνα. Εδώ γινόταν μεγάλο πανηγύρι στις 15 Αυγούστου, ημέρα της Παναγίας. Στα τέλη του 15^{ου} αιώνα και στις αρχές του 16^{ου} αιώνα αναφέρεται ότι το μοναστήρι της Αψινθιώτισσας είχε μεγάλη περιουσία – ανάμεσα στα άλλα υπάρχοντα περιλαμβάνονται και δυο χωριά, ίσως το Συγχαρί και το Βουνό. Κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας έχασε το μοναστήρι την κληρονομιά του και έγινε μετόχι του Πανάγιου Τάφου και εξάρτημα του Αγίου Χρυσοστόμου.

Ο ναός και η τραπεζαρία του μοναστηριού αναστηλώθηκαν απο το Τμήμα Αρχαιοτήτων στα χρόνια 193 – 1967. Στον κυρίως ναό και το νάρθηκα σώθηκαν τμήματα τοιχογραφιών του 12^{ου}, του 14^{ου} και του 16^{ου} αιώνα. Η βυζαντινή «τράπεζα» είναι η μοναδική που σώζεται στην Κύπρο, έχει διαστάσεις 20Χ5 μέτρα και καταλήγει σε απίδα. Έχει δυο πόρτες στο νότιο τοίχο και τρία παράθυρα στο βόρειο. Κομμάτια απο τοιχογραφίες του 12^{ου} αιώνα διατηρούνται και στην τραπεζαρία.

Μονή Αγίου Χρυσοστόμου

Η Μονή του Αγίου Χρυσοστόμου γνώρισε μεγάλη ακμή και είχε πολλούς μοναχούς. Εδώ μόνασε για επτά χρόνια και ο Άγιος Νεόφυτος που θεωρείται πνευματικό τέκνο της «εν τω Κουτσοβέντη Ιεράς Μονής του Χρυσοστόμου». Το μοναστήρι λεηλατήθηκε το 1571 από τους Τούρκους και οι μοναχοί το εγκατέλειψαν «από φόβον των Μωαμεθανών». Όμως αργότερα αγοράστηκε από ένα πλούσιο χριστιανό που το χάρισε στο Πανάγιο Τάφο. Έτσι το μοναστήρι του Αγίου Χρυσοστόμου μαζί με την γειτονική μονή της Αψινθιώτισσας και τον Άγιο Γεώργιο το Ρηγάτη στο Μόρφου ανήκουν στο Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ. Το μοναστήρι κτίστηκε τον 11^ο αιώνα και περιλαμβάνει δυο εκκλησίες, την κυρίως εκκλησία του Αγίου Χρυσοστόμου και την μικρή εκκλησία της Αγίας Τριάδας. Η κυρίως εκκλησία καταστράφηκε το 19^ο αιώνα και ξανακτίστηκε. Η Αγία Τριάδα κτίστηκε από το βυζαντινό διοικητή της Κύπρου Ευμάθιο Φιλοκάλη, σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων επισκέυασε το μοναστήρι και το Ινστιτούτο Dumbarton Oaks ασχολήθηκε με τον καθαρισμό και συντήρηση των τοιχογραφιών.

Το μοναστήρι του Αγίου Χρυσοστόμου αποτελούσε σημαντικό αρχαιολογικό χώρο αλλά ταυτόχρονα ήταν και θρησκευτικό κέντρο. Προσκυνητές από όλα τα μέρη της Κύπρου πήγαιναν να προσκυνήσουν και να πλυθούν στο θαυματουργό αγίασμα που βρισκόταν στη ρίζα ενός βράχου πιο πάνω από το μοναστήρι.

Στα βόρεια της οροσειράς του Πενταδάκτυλου, κάτω από τις δασωμένες κορφές του Γιακλά, σε ένα μαγευτικό οροπέδιο, αναπαύεται η γραφική κωμόπολη του Αγίου Αμβροσίου. Χωμένη στο

πράσινο και δροσισμένη απο τις αύρες του βουνού και της θάλασσα
καμαρώνει τις τόσες ομορφιές που την περιβάλλουν.

Αρχαία Πόλη Μακαρίας

Μα και η ιστορία αχώριστος σύντροφος της ομορφιάς, δεν
λείπει απο τούτο το τοπίο. Εδώ βρίσκονται λαξεμένοι τάφοι της
αρχαίας πόλης Μακαρίας, που κτίστηκε, όπως και οι άλλες πόλεις ,
Καρπασία, Ουρανία, Αχαιών Ακτή, Αφροδίσιον, απο τους Αχαιούς
στα βόρεια ακρογιάλια του νησιού μας.

Ολόγυρα της βρίσκονταν ευφορότατες εκτάσεις με άφθονα,
τρεχάτα νερά, ωραιότατους κήπους και μαγευτικά τοπία γι'αυτό
ονομάστηκε Μακαρία.

Ο πολύς κόσμος γνωρίζει τον Άγιο Αμβρόσιο σαν το χωριό
των Χρυσόμηλων. Πολυήμερη γιορτή ήταν η εποχή των χρυσόμηλων
που γλυκά, πρώιμα και μυρωδάτα έκαναν την εμφανισή τους απο τα
μέσα του Μάη ως το τέλος Ιούνη.

Για να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους στον Ύψιστο για τα
τόσα καλά, έχτισαν μεγαλοπρεπή εκκλησία και την αφιέρωσαν στον
προσκυνητή Άγιο Αμβρόσιο. Έχτισαν ακόμα ξωκκλήσια για να
βρίσκονται κοντά στο Θεό όταν δούλευαν στα ξέμακρα χωράφια
τους, όπως τον Αντιφωνήτη, την Υπατή, τη Μελανδρύνα, τον Άγιο
Δημητριανό και τον Αϊ – Γιώργη τον Πλατυμάτη.

Η φυσική ομορφιά, η πλούσια ιστορική παράδοση, η
εργατικότητα και το συνεταιριστικό πνεύμα, συνταιριασμένο με την
πατροπαράδοτη φιλοξενία των κατοίκων έκαναν τον Άγιο Αμβρόσιο

τόπο χαράς και ευτυχίας. (Οι Αγιομβροσίτες δεν άλλαζαν το χωριό τους με κανένα άλλο καμμάτι γης).

Χωριό Πηγή - Περιστερώνα

Δυο χωριά, η Περιστερώνα και η Πηγή, είναι τόσο ενωμένα και αδιαίρετα στην εμφάνιση τους που φαντάζουμε σαν μια καινοτομία απλωμένη στον κάμπο της Μεσσαριάς. Η Πηγή, το πιο μεγάλο απο τα δυο χωριά με τους 1500 Έλληνες κατοίκους της βρίσκεται 4 χλμ νότια απο το Λευκόνοικο. Το χωριό πήρε την ονομασία του απο μια πηγή νερού που βρισκόταν κοντα στην εκκλησία του Αρχάγγελου Μιχαήλ.

Ενωμένη μαζί με την Πηγή απλώνεται νοτιότερα και η Περιστερώνα. Απο τα παλιά τα χρόνια – γύρω στα 400 π.χ. – παρουσιάζεται αρχαίος συνοικισμός που μαρτυρούν την ύπαρξη του τάφοι με αμφορείς και άλλα αρχαία εξαιρετης τέχνης. Το χωριό φαίνεται πως πήρε την ονομασία του απο τα πολλά περιστέρια που φώλιαζαν στο μοναστήρι του Αγίου Αναστασίου. (Είναι γεγονός πως μέχρι και την εισβολή οι πιο πολλοί κάτοικοι του χωριού είχαν περιστέρια στα σπίτια τους).

Καραβάς

Ο Καραβάς, το χλιοτραγουδισμένο τούτο χωριό, βρέχει τα πόδια του στη θάλασσα, την ασυνήθιστα καθαρή θάλασσα του βορρά και ακουμπάει το κεφάλι του στην καταπράσινη πλαγιά του Πενταδάκτυλου.

Κεφαλόβρυσο

Ένας δρόμος ανηφορικός ξεκινάει απο το κέντρο του χωριού και οδηγεί στο Κεφαλόβρυσο, που βρίσκεται στην καρδιά, να πούμε του βουνού. Ένας νερόμυλος, που τη φτερωτή του γυρίζει το νερό του Κεφαλόβρυσου πέφτοντας κάθετα πάνω της, έγινε αξιοθέατο για ντόπιους και ξένους επισκέπτες.

Το μικρό γραφικό λιμανάκι, λίγο πιο κάτω απο το εκκλησάκι, ήταν το καταφύγιο ψαράδων και των παιδιών που ερχόντουσαν εδώ το καλοκαίρι να χαρούν τη δροσιά της θάλασσας.

Παναγία Ευαγγελίστρια

Λίγο νοτιότερα απο το κέντρο του χωριού υψώνεται η μεγάλη εκκλησία της Παναγίας της Ευαγγελίστριας. Κάθε 25 Μαρτίου γινόταν εδώ το μεγάλο πανηγύρι και μαζεύοντας όλο το χωριό. Πολλές άλλες εκκλησίες υπάρχουν στην περιοχή. Μερικές ζίναι σκαρφαλωμένες στη βουνοπλαγιά και άλλες λιάζονται στο κύμα.

Λάμπουσα

Κοντά στο ακρογιάλι της μαγευτικής κωμόπολης Λαπήθου, εκεί που στα βυζαντινά χρόνια απλωνόταν η ξακουστή πολιτεία της Λαμπούσας, ορθώνεται περήφανη η εκκλησία της Αχειροποιήτου συντροφιά με την εκκλησάκι του Αγίου Ευλαλίου, που υψώνεται με χάρη στο έρημο σήμερα ακρογιάλι. Η παράδοση λέει πως πήρε το όνομα « Αχειροποιήτος» επειδή δεν την έχτισε ανθρώπινο χέρι εκεί που βρισκόταν. Πριν απο αιώνες, όταν οι Τούρκοι ήταν έτοιμοι να κάψουν ό,τι ελληνικό και χριστιανικό υπήρχε στη Μικρασία, η Παναγία σήκωσε την εκκλησία μαζί με το μοναστήρι και τη μετέφερε

μέσα σε μια νύκτα στις ακτές της Λάμπουσας, για να την σώσει. Η ωραία αυτή εκκλησία χρονολογείται απο τον 11^ο ή 12^ο αιώνα και είναι αφιερωμένη στο Άγιο Μανδήλιο. Σύμφωνα με την παράδοση η Αγία Βερενίκη σκούπισε το καταϊδρωμένο πρόσωπο του Χριστού όταν, φορτωμένος το βαρύ σταυρό , ανέβαινε το Γολγοθά.

Στα χρόνια της Φραγκοκρατίας το Άγιο Μανδήλιο εξαφανίστηκε με μυστηριώση τρόπο απο τη θέση του. Αργότερα έγινε γνωστό πως το είχε κλέψει απο την Αχειροποίητο μια πριγκίπισσα της Σερβίας. Στη θέση του, μέσα στην εκκλησία τοποθετήθηκε αργότερα για προσκύνημα μια απομίμηση του σε ασημοσκέπαστη εικόνα.

Η Λάμπουσα ήταν μια ξακουστή πολιτεία στα βυζαντινά χρόνια. Απο την αμύθητη λάμψη του πλούτου της ονομάστηκε Λάμπουσα. Ήταν πλούσια και πυκνοκατοικημένη πολιτεία. Το μαρτυρούν τα σκόρπια ερείπια της, ο παλιός φάρος του μικρού λιμανιού της και τα μωσαϊκά δάπεδα των βυζαντινών αρχοντικών και των εκκλησιών που με τις βροχές ξεκολλούν σιγά – σιγά και κατακυλούν προς τη θάλασσα. Οι παλιοί κάτοικοι της Λάμπουσας φεύγοντας, για να γλιτώσουν απο τις άγριες επιδρομές των Σαρακηνών, έπαιρναν μαζί τους τα χρυσαφικά τους ή τα κατάχωναν στη γη με την ελπίδα οτι θα ξαναγύριζαν πάλι στο τόπο τους για να τα βρουν. Όμως εκείνοι χάθηκαν ενώ οι θησαυροί τους φυλακίστηκαν για αιώνες μέσα στα σπλάχνα της παλιάς πολιτείας ως την ώρα που η σκαπάνη του αρχαιολόγου τα έφερε στο φως.

Σε ένα πέτρινο λαγούμι βρέθηκε μια μοναδικής τέχνης συλλογή απο ασημένιους δίσκους με ανάγλυφα σκαλίσματα καθώς και άλλα εκκλησιαστικά σκεύη.

Μέσα στα «καλύματα», όπως ονομάζουν οι Λαπηθιώτες και Καραβιώτες τα ερείπια της Λάμπουσας, βρέθηκαν και άλλοι ανεκτίμητοι θησαυροί. Οι αρχαιοκάπηλοι τους πουλούσαν και αυτούς σε ξένα μουσεία. Έτσι το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης και το Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου εμπλούτισαν τις συλλογές τους με πολύτιμα ευρύματα της Λάμπουσας.

Αμμόχωστος

Μετά την επαρχία της Κερύνειας που καταλήφθηκε ολόκληρη, η επαρχία Αμμόχωστου δέχτηκε το βαρύτερο πλήγμα από την τουρκική εισβολή. Το μεγαλύτερο της τμήμα είναι κατεχόμενο. Από τους 98 οικισμούς της επαρχίας μόνο επτά παραμένουν ελεύθεροι.

Στην επαρχία Αμμοχώστου περιλαμβάνονται η πεδιάδα της Μεσαορίας, η χερσόνησος της Καρπασίας, τμήμα της οροσειράς Πενταδάκτυλου και τα Κοκκινοχώρια. Κτισμένη στην ανατολική ακτή της πεδιάδας της Μεσαορίας η Αμμόχωστος δεσπόζει του μεγαλύτερου φυσικού λιμανιού της Κύπρου και είναι το αστικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο της επαρχίας. Κοντά στην πόλη τα χωριά Έγκωμη, Άγιος Στέργιος, Στύλλοι, Λιμνιά και οι αρχαιολογικοί χώροι της Σαλαμίνας και της Έγκωμης.

Τα χωριά της Μεσαορίας, της «Μεσαρκάς», έχουν ένα δικό τους χαρακτήρα. Κατά μήκος του παλιού δρόμου που ένωνε τη Λευκωσία με την Αμμόχωστο είναι η Αφάνεια, η Άσσια, η Βατύλη, η Λύση και η Κοντέα. Δεξιά και αριστερά του νέου δρόμου Λευκωσίας – Αμμοχώστου η Αγκαστίνα, ο Μαραθόβουνος, η Μουσουλίνα, ο Στρογγυλός, η Πυρκά, το Πραστειό, ο Γαϊδουράς. Βορειότερα το Λευκόνοικο, η Περιστερωνοπηγή, η Μηλιά, η Γύψου και τα

μικρότερα χωριά Βιτσάδα, Γέναγρα, Γούφες. Προς το Τρίκωμο, ανατολικότερα, τα χωριά Λάπαθος, Σύγκραση, Αρναδί, Σπαθαρικό και Άγιος Γεώργιος Σπαθαρικού. Το Τρίκωμο αποτελούσε το πέρασμα απο τη Μεσαορία στην Καρπασία.

Η χερσόνησος της Καρπασίας δεν χωρίζεται με σαφή γεωγραφικά όρια, μιας και αποτελεί τμήμα της επαρχίας Αμμοχώστου. Τμήμα της οροσειράς του Πενταδάκτυλου περιλαμβάνεται επίσης στην επαρχία Αμμοχώστου. Τμήμα των Κοκκινοχωριών με τα χωριά Άχνα, Μακράσυκα, Καλοψίδα και Αχερίτου είναι κατεχόμενο. Η περιοχή που είναι κατειλημμένη απο τα τούρκικα στρατεύματα φτάνει ως τα σύνορα των βρετανικών βάσεων της Δεκέλειας.

Τείχη Αμμοχώστου

Η Αμμόχωστος χάρη στα ισχυρά της τείχη και στη γενναιότητα των λίγων υπερασπιστών της άντεξε αλλεπάλληλες επιθέσεις πολυάριθμων Τούρκων για εννιά μήνες το 1570. Δεν πατήθηκαν τα τείχη. Οι υπερασπιστές της παράδωσαν την πόλη άμα έλειψαν οι τροφές και τα πολεμοφόδια και ύστερα απο συμφωνία με τους Τούρκους. Οι Τούρκοι δεν κράτησαν την συμφωνία. Οι αρχηγοί των υπερασπιστών της πόλης είχαν μαρτυρικό θάνατο. Τα τείχη ήταν ισχυρά, ογκώδη, μέσου ύψους 15 και πάχους 8 μέτρων και περιβάλλον τη μεσαιωνική Αμμόχωστο.

Χτίστηκαν απο Φράγκους και ενισχύθηκαν απο τους Βενετσιάνους. Έχουν δυο πύλες, μια προς τη θάλασσα και μια προς τη στεριά. Διαθέτουν εσωτερικές σκάλες προς τους προμαχώνες και πύργους.

Πύργος Οθέλλου

Πιο σπουδαίος είναι ο πύργος του Οθέλλου που πήρε το όνομά του απο το όνομα του ήρωα της ομώνυμης τραγωδίας του Σαίξπηρ, που τοποθετούσε τα μεγάλα γεγονότα του έργου του να διαδραματίζονται σε αυτόν. Πιο κάτω ο ναός του Αγίου Νικολάου, που είναι τέλειο δείγμα γοθτικής αρχιτεκτονικής. Κτίστηκε απο τους Λουζινιανούς (1192 – 1489 μ.Χ.) την ίδια εποχή με το ναό της Αγίας Σοφίας στη Λευκωσία και το μοναστήρι στο Μπέλλα – Παϊς. Στο ναό αυτό, είναι τώρα τούρκικο τέμενος, το τέμενος Λαλα Μουσταφά, γίνονταν οι στέψεις των βασιλιάδων της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ.

Αρχαία Πόλη Σαλαμίνας

Κοντά στην Αμμόχωστο, βαθιά μέσα σε ένα δάσος απο ακακίες, βρίσκεται η αρχαία πόλη της Σαλαμίνας. Είναι η πόλη που έχτισε ο Τεύκρος ύστερα απο την οικογενειακή του τραγωδία.

Σαν γύρισε απο τον Τρωικό πόλεμο πίσω στην πατρίδα του την Σαλαμίνα, που είναι νησί της Ελλάδας, διώχτηκε απο τον πατέρα του, τον βασιλιά Τελαμόνα, γιατί άφησε τον αδελφό του Αίαντα να αυτοκτονήσει στην Τροία.

Πικραμένος τότε ο Τεύκρος για τον άδικο διωγμό του, ήρθε στην Κύπρο μαζί με αρκετούς συντρόφους του και έχτισε μια καινούργια πόλη στον κόλπο της Αμμοχώστου.

Έχοντας όμως πάντα στην καρδιά του την αγαπημένη του πατρίδα, την ονόμασε Σαλαμίνα.

Πολύ γρήγορα η πόλη αυτή αναπτύχθηκε σε τέτοιο βαθμό, που έγινε το πρώτο εμπορικό και πνευματικό κέντρο όλης της Κύπρου.

Την μεγαλύτερη της ανάπτυξη η Σαλαμίνα την γνώρισε την εποχή του Ευαγόρα, του πιο ένδοξου απόγονου του Τεύκρου.

Η μεγάλη της ανάπτυξη όμως και η ακτινοβολία προκάλεσε επιδρομές απο διάφορους λαούς, όπως τους Φοίνικες, τους Πέρσες και τους Άραβες και η πόλη καταστρεφόταν χρόνο με το χρόνο. Και σαν να μην έφταναν οι επιδρομές ήρθαν και οι σεισμοί να ολοκληρώσουν την καταστροφή της.

Οι κάτοικοι εγκατέληψαν την πόλη και προχώρησαν νοτιότερα. Εκεί σιγά – σιγά έχτισαν μια νέα πόλη την Αμμόχωστο.

Η Σαλαμίνα σκεπάστηκε απο άμμο και έμεινε σκεπασμένη χρόνια και χρόνια μέχρι που την ανέσκαψαν οι αρχαιολόγοι και φάνηκε το παλιό της μεγαλείο.

Μεγαλόπρεπα Μνημεία Σαλαμίνας

Ο αρχαιολογικός χώρος της Σαλαμίνας, που περιλαμβάνει τα ερείπια της αρχαίας πόλης και τη νεκρόπολη, καταλαμβάνει έκταση περίπου έξι χιλιομέτρων.

Την ελληνικότητα της Κύπρου και ιδιαίτερα της Σαλαμίνας μαρτυρούν μέχρι σήμερα τα μεγαλόπρεπα μνημεία της. Τέτοια είναι:

- Το αρχαίο θέατρο που είναι το μεγαλύτερο θέατρο στο νησί μας. Την εποχή της ακμής της Σαλαμίνας είχε 50 σειρές πέτρινα καθίσματα και χωρούσε 15 χιλιάδες θεατές.
- Το γυμνάσιο με τις τεράστιες μαρμάρινες κολόνες και τα επιβλητικά του αγάλματα, όπως το άγαλμα της Αφροδίτης, του Απόλλωνα του Κιθαρωδού και της

Αρτεμης. Στο χώρο του γυμνασίου υπάρχει η παλαίστρα όπου μάθαιναν πάλη, πυγμαχία κ.α. το γυμνάσιο δηλαδή ήταν τόπος όπου οι νέοι γύμναζαν το σώμα του και μορφωνόταν.

- Δίπλα στο γυμνάσιο βρίσκονται τα λουτρά που τα χρησιμοποιούσαν οι νέοι μετά τη γύμνασή τους για να καθαρίζονται
- Στη νότια πλευρά του θεάτρου βρίσκονται τα ερείπια της εκκλησίας του Αγίου Επιφανίου και πιο πέρα είναι μια μεγάλη δεξαμενή. Σε αυτή μαζευόταν όλο το νερό που ερχόταν από τους Χύτρους, τη σημερινή Κυθρέα. Από την δεξαμενή αυτή έπαιρναν νερό όλοι οι κάτοικοι της Σαλαμίνας.
- Τέλος πρέπει να αναφέρουμε ότι στη Σαλαμίνα γεννήθηκε, δίδαξε και αργότερα λιθοβολήθηκε και πέθανε ο Απόστολος Βαρνάβας. Κοντά στη Σαλαμίνα είναι ο τάφος και το μοναστήρι του.

Εγκώμη

Η Έγκωμη αποτελεί το σημαντικότερο αρχαιολογικό χώρο της εποχής του Χαλκού σε ολόκληρη την Κύπρο.

Μοναστήρι Απόστολου Βαρνάβα

Τούτο τον τόπο αγίασε με το αίμα του το 64 μ.χ. ο ιδρυτής και προστάτης της εκκλησίας της Κύπρου, ο Απόστολος Βαρνάβας. Το μοναστήρι του Απόστολου Βαρνάβα είναι κτισμένο τρία χιλιόμετρα περίπου δυτικά της Σαλαμίνας, στο χωριό που βρίσκεται και ο τάφος του ιδρυτή της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της

Κύπρου και θεωρείται ως ο πιο σεβάσμιος και ιερός χώρος για τους χριστιανούς του νησιού. Επίσης ο χώρος της μονής συνδέεται και με το Αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου που καταχωρήθηκε απο τον βυζαντινό αυτοκράτορα Ζήνωνα, μετά την ανεύρεση του λειψάνου του Απόστολου Βαρνάβα μαζί με το χειρόγραφο ευαγγέλιο του Ματθαίου και την μεταφορά τους απο τον Αρχιεπίσκοπο Ανθέμιο στην Κωνσταντινούπολη. Με αυτό τον τρόπο η Εκκλησία της Κύπρου απέκτησε την ανεξαρτησία της απο τον 5^ο αιώνα και θεωρείται η αρχαιότερη Εκκλησία μετά τα πρεσβυγενή Πατριαρχεία. Η πρώτη Εκκλησία της μονής στον τύπο της παλαιοχριστιανικής βασιλικής καταστράφηκε κατά την διάρκεια των αραβικών επιδρομών και στη θέση της κτίστηκε άλλη βασιλική αλλά καμαροσκέπαστη. Ορισμένα τμήματα της σημερινής εκκλησίας ανήκουν σε αυτόν τον ναό. Η σημερινή εκκλησία που διασώζεται είναι ένα επιβλητικό κτίσμα, μεγάλων διαστάσεων με δυο τρούλους.

Αρχικά εικάζεται ότι ο ναός είχε τρεις τρούλους στον κατά μήκος άξονά της (όπως και ο ναός του Αγίου Λαζάρου στη Λάρνακα όπου χρονολογείται τον 10^ο αιώνα). Ουσιαστικά πρόκειται για δυο συνεχόμενους σταυροειδής εγγεγραμμένους με τρούλους ναούς. Κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας ο ναός υπέστη διάφορες επισκευές και επιδιορθώσεις, ενώ το 1735 όταν τον επισκεύφθηκε ο Ρώσος μοναχός Βασίλειος Μπάρσκυ είχε ελάχιστους μοναχούς και μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα εγκαταλείφθηκε πλήρως. Αναβίωσε μετά το 1916. Αλλά το 1974 με την τουρκική εισβολή οι μοναχοί της αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν οπότε λεηλατήθηκε και σήμερα λειτουργεί ως Μουσείο.

Χωριά Δαυλός και Φλαμούδι

Ο Δαυλός και το Φλαμούδι βρίσκονται στη Βόρεια πλευρά του Πενταδάκτυλου. Στην περιοχή έχουν εντοπιστεί αρχαίοι οικισμοί. Σημαντικότερος ο συνοικισμός της Τελευταίας Εποχής του Χαλκού, στο Φλαμούδι, τοποθεσία Μέλισσα. Πάνω στην οροσειρά, νότια των δυο χωριών, είναι κτισμένο το φρούριο της Καντάρας. Ο Δαυλός ήταν γνωστός για τα ιαματικά λουτρά του, έχει γραφικό λιμάνι και ωραία αμμώδη παραλία. Τα τελευταία χρόνια η περιοχή είχε αρχίσει να αναπτύσσεται τουριστικά.

Τα παραθαλάσσια χωριά Δαυλός και Φλαμούδι είναι γνωστά για τα πανέρια και του τσέστους, που πωλούνταν σε όλη την Κύπρο. Τα γεωμετρικά τους σχέδια γίνονταν απο χρωματισμένα στελέχη σιταριού και χρησιμοποιούνταν για καθαρισμό σπόρων ή άλλες οικιακές εργασίες και κυρίως για διακόσμηση των τοίχων του επίσημου δωματίου στα κυπριακά αγροτικά σπίτια.

Καρπασία

Η χερσόνησος της Καρπασίας είναι τμήμα της επαρχίας Αμμοχώστου. Αποτελεί προέκταση της οροσειράς του Πενταδάκτυλου, μια χαμηλότερη οροσειρά προχωρεί κατά μήκος της χερσονήσου και καταλήγει στο ακρωτήριο του Απόστολου Ανδρέα.

Ακραίοι και πολυπληθέστεροι οικισμοί της Καρπασίας είναι οι κωμοπόλεις Ριζοκάρπασο, Γιαλούσα και Αγία Τριάδα, προς το εσωτερικό το μικρό χωριό Μελάναρκα. Στη βόρεια παραλία της περιοχής ανθούσαν σημαντικές αρχαίες πόλεις. Στο μέσο περίπου της χερσονήσου μια άλλη ομάδα χωριών. Ο Άγιος Ανδρόνικος, το

Λεονάρισσο , ο Βαθύλακας πλαισιώνονται απο τα μικρότερα χωριά Κοιλάνεμος, Βασίλι, Λυθράγκωμη, Νέτα.

Στη βάση της χερσονήσου, σ'ενα νοερό τρίγωνο, η Κώμα του Γιαλού, η Εφτακώμη και η Κώμη Κεπήρ. Νοτιότερα τα μικρά χωριά Ταύρου και Βοκολίδα. Την περιοχή της Βάλιας πλαισιώνουν ο Άγιος Θεόδωρος, το Πατρίκι και τα Γαστριά. Στην είσοδο της Καρπασίας είναι χτισμένο το Μπογάζι με τον Άγιο Ηλία στο εσωτερικό, το Γεράνι και τη Μονάρκα.

Συνοικισμοί, φρούρια, εκκλησίες, νεκροπόλεις καλύπτουν όλες τις περιόδους και δείχνουν συνεχή κατοίκηση της χερσονήσου απο την Νεολιθική εποχή ως τις μέρες μας. Η μελέτη των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της περιοχής δεν είχε συμπληρωθεί ως το 1974.

Φρούριο Νιτοβίκλας

Το φρούριο της Νιτοβίκλας, πάνω σε ένα παράκτιο λόφο νότια του χωριού Κορόβια, αποτελεί σημαντικό μνημείο της Μέσης Εποχής του Χαλκού. Στην τοποθεσία Αλαάς, τρια χιλιόμετρα απο τα Γαστριά, εντοπίστηκε σημαντικό νεκροταφείο του 11^{ου} αιώνα

Στη βόρεια παραλία της χερσονήσου άκμασαν οι αρχαίες πόλεις Καρπασία, Ουρανία και Αχαιών Ακτή. Οι πόλεις όμως αυτές καταστράφηκαν απο τις Αραβικές επιδρομές και οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να εγκατασταθούν στο εσωτερικό. Το Ριζοκάρπασο, η Γιαλούσα, η Αγία τριάδα θα αντικαταστήσουν την Καρπασία, την Ουρανία, την Αχαιών Ακτή.

Πολλοί απο τους ήρωες του 1955 κατάγονται απο την Καρπασία. Ανάμεσα σε αυτούς ο Πετράκης Γιάλλουρος και ο Παναγιώτης Κάσπης απο το Ριζοκάρπασο, ο Ηλίας Παπακυριακού απο την Λυθράγκωμη, ο Σταύρος Στυλιανίδης απο τη Γιαλούσα, ο Ανδρέας Παρασκευάς απο την Κώμη του Γιαλού.

Πάρα πολλές εκκλησίες και μοναστήρια καλύπτουν την ιερή γη της Καρπασίας. Πλήθος οι τοπικοί Άγιοι που έζησαν στη χερσόνησο, πολλά τα χωριά που κατοικούνται απο Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους και έχουν το όνομα αγίων. Καρπασία, χερσόνησος αγίων. Δικαιολογημένος ο τίτλος τιμής.

Εκκλησία Αγίου Φίλωνα

Ο Ακάκιος, μοναχός απο το Ριζοκάρπασο, καταγράφει τις ακολουθίες πέντε αγίων της Καρπασίας. Πρώτος αναφέρεται ο Άγιος Φίλων, Επίσκοπος Καρπασίας, που έζησε τον 4^ο αιώνα , ήταν θαυματουργός και είχε σημαντικό συγγραφικό έργο. Η εκκλησία του αγίου Φίλωνα βρίσκεται στην περιοχή της αρχαίας Καρπασίας κοντά στη θάλασσα. Μια δεύτερη βυζαντινή εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο υπάρχει στην τοποθεσία Αγρίδια.

Άγιος Συνέσιος

Δεύτερος στο χειρόγραφο του Ακάκιου αναφέρεται ο θαυματουργός Άγιος Συνέσιος, Επίσκοπος Καρπασίας. Στον Άγιο Συνέσιο είναι αφιερωμένη η ενοριακή εκκλησία του Ριζοκάρπασου, που κτίστηκε τον 11^ο – 12^ο αιώνα. Το ανατολικό τμήμα της εκκλησίας είναι ένας σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο ναός. Αργότερα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο ναός επεκτάθηκε προς τα δυτικά και είχε την προσθήκη ενός ακόμα

σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με τρούλο και έτσι η σημερινή μορφή του είναι δυο συνεχόμενοι σταυροειδής εγγεγραμμένοι ναοί. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα προστέθηκε και το καμπαναριό που βρίσκεται στα νοτιοανατολικά του ναού. Κοντά στην εκκλησία βρίσκεται μια λεξασμένη σπηλιά, « Ο Σπήλος του Αϊ Σύνεση».

Άγιος Θύρσος

Τρίτος Άγιος, ο Άγιος Θύρσος (ή Θέρισος) ο αναχωρητής, Επίσκοπος Καρπασίας. Σύμφωνα με την παράδοση στη θέση του Σπηλαίου όπου έζησε ο Άγιος, ανάμεσα στη Γιαλούσα και το Ριζοκάρπασο, πάνω στην ακτή, είναι κτισμένη μικρή караμοσκεπάστη εκκλησία. Εκεί τρέχει και αγίασμα με θεραπευτικές ιδιότητες για τα δερματικά και τα παθήματα των ματιών. Μετά το αγίασμα πίστευαν ότι έπρεπε να νιφτούν με θαλασσινό νερό για να γίνουν καλά. Πιο ψηλά στο δρόμο κτίστηκε αργότερα μεγάλη εκκλησία προς τιμή του Αγίου.

Εκκλησία Αγίας Φωτεινής

Η Αγία Φωτεινή κατά την παράδοση καταγόταν από το Ριζοκάρπασο και ασκήτευε σε σπήλαιο στον Άγιο Ανδρόνικο. Στο ασκητήριο της Αγίας Φωτεινής κατεβαίνει κάποιος με 23 σκαλιά. Στο βάθος υπάρχει αγίασμα, που έχει κατά την λαϊκή αντίληψη θεραπευτικές ιδιότητες, όπως για ασθένειες των ματιών. Εκεί κοντά κτίστηκε εκκλησία αφιερωμένη στην Αγία Φωτεινή. Στο Ριζοκάρπασο λατεύεται εικόνα αφιερωμένη στην Αγία Φωτεινή την Κυπρία.

Εκκλησία Αγίου Σωζόμενου

Η ακολουθία του Αγίου Σωζόμενου μας πληροφορεί ότι ο « Όσιος Πατήρ Σωζόμενος» έζησε ασκητική ζωή σ' ένα σπήλαιο της Καρπασίας κοντά στο χωριό Γαλάτεια. Η εκκλησία που υπήρχε εκεί καταστράφηκε, όταν εγκαταστάθηκαν Τουρκοκύπριοι στο χωριό. Στον Άγιο Σωζόμενο είναι αφιερωμένο ένα παρεκκλήσι στο Δαυλό.

Εκκλησία Αγίου Αυξεντίου

Εκτός απο τους πέντε αγίους που διασώζεται η ακολουθία τους, υπάρχουν και άλλοι τοπικοί άγιοι της Καρπασίας. Ανάμεσα σε αυτούς είναι και ο Άγιος Αυξέντιος, που ασκήτευσε σε ένα σπήλαιο στις ακρογιαλιές της Εφτακώμης. Προς τιμή του κτίστηκε εκκλησία στη Κώμη Κεπήρ. Ο Άγιος Πολυχρόνιος ήταν επίσκοπος σε μια παραλιακή πόλη της Καρπασίας. Κατά την διάρκεια των Αραβικών επιδρομών τον έσφαξαν οι εισβολείς, ενώ τελούσε τη θεία λειτουργία. Προς τιμή του κτίστηκε εκκλησία στο χωριό Μελάναρκα.

Η Καρπασία, εκτός απο ενοριακές εκκλησίες , είναι κατάσπαρτη απο πάρα πολλά εκκλησάκια. Στην τοποθεσία Αγρίδια, όπου υπήρχε παλαιότερος οικισμός, βρίσκονται τρία εκκλησάκια. Του Αγίου Φίλωνα, του Αγίου Δημητρίου και της Αγίας Βαρβάρας. Άλλες τρεις καμαροσκεπάστες βασιλικές είναι κτισμένες στην Αφεντρίκα, την περιοχή της Ουρανίας. Η Παναγία της Αφεντρίκας, ο Ασώματος και ο Άγιος Γεώργιος , εξάιρετα δείγματα εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής. Παρόμοια θολωτή εκκλησία, μικρότερη απο τις προηγούμενες, η Παναγία της Συκάς,

που πρωτοκτίστηκε τον 6^ο αιώνα. Στη Συκά (ή Συκάδα) υπήρχε παλιός οικισμός. Άλλες μικρές εκκλησίες όπως ο Άγιος Γεώργιος του Μεσοβουνιού, η Παναγία της Δαφνώντας σ'ένα οροπέδιο με θέα προς τη θάλασσα, η Παναγία του Παλιοχωρκού, ο Αϊ – Δανέλλης (Προφήτης Δανιήλ) έρχονται να συμπληρώσουν την εικόνα.

Σε πολλές εκκλησίες της Καρπασίας διατηρούνται βυζαντινές τοιχογραφίες. Η Αγία Μαρίνα στην τοποθεσία Πύργος οχτώ χιλιόμετρα απο τη Γιαλούσα, ο Άγιος Γεώργιος ο Σακκάς ανατολικά της Γιαλούσας. Η Αγία Μαύρη και η Αγία Μαρίνα Ριζοκάρπασου, η Αγία Σολομωνή κοντά στη Κώμα του Γιαλού διατηρούν τμήματα βυζαντινών τοιχογραφιών εξαιρετικής τέχνης. Τμήματα τοιχογραφιών 14^{οο} αιώνα που καθαρίστηκαν στην εκκλησία Αγίου Νικολάου της Κώμας του Γιαλού αφαιρέθηκαν απο τους εισβολείς το 1979.

Εκκλησία Παναγίας Κανακαριάς

Μοναδικά στο είδος τους ψηφιδωτά της Παναγίας της Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη και της Παναγίας Κυράς κοντά στο χωριό Λειβάδια. Είναι απο τις ελάχιστες παραστάσεις της Παναγίας που ανήκουν στην Πρωτοχριστιανική περίοδο.

Η Εκκλησία της Παναγίας Κανακαριάς είναι μια απο τις σημαντικότερες βυζαντινές εκκλησίες της Κύπρου, με παγκόσμια ακτινοβολία. Η σημερινή εκκλησία είναι κτισμένη πάνω στα ερείπια μιας παλαιοχριστινικής βασιλικής, στο τέλος του 5^{οο} αιώνα, απο την οποία διασώζεται η ασπίδα του ιερού Βήματος που είναι διακοσμημένο με ψηφιδωτά του 6^{οο} αιώνα. Ο κύριος ναός

είναι του 12^{ου} αιώνα, ενώ δέχτηκε προσθήκες και επισκευές τον 13^ο , 15^ο και 18^ο αιώνα. Αυτό όμως που έκανε γνωστή την εκκλησία της Παναγίας Κανακαριάς, που πήρε αυτή την ονομασία απο τον πρωτότοκο υιό της Παναγιάς που στη λαϊκή γλώσσα ονομάζεται κανακάρης, είναι τα περίφημα ψηφιδωτά που διακοσμούσαν την αγίδα του Ιερού Βήματος και χρονολογούνται τον 6^ο αιώνα μ.χ. Δυστυχώς λόγω του ότι βρίσκεται στην κατεχόμενη περιοχή, μετά το 1979 υπέστη απίστευτους βανδαλισμούς με αποτέλεσμα αρχαιοκάπηλοι να αποτοιγίσουν τα ψηφιδωτά της και να τα πουλήσουν στο εξωτερικό όπου ορισμένα απο αυτά εντοπίστηκαν και επαναπατρίστηκαν λίγα χρόνια αργότερα και σήμερα εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στη Λευκωσία. Μέχρι το 1979 σώζοταν η παράσταση της ένθρονης Θεοτόκου με το Χριστό μέσα σε δόξα (mandorla) μια μοναδική παράσταση στο είδος της. Δεξιά και αριστερά της Παναγιάς εικονίζονται δυο αρχάγγελοι ενώ την παράσταση περιέβαλε ζώνη με μετάλλια που εικόνιζαν τους Αποστόλους.

Εκκλησία Παναγίας Κυράς

Η εκκλησία της Παναγιάς της Κυράς είναι μια μικρή σταυρόσχημη εκκλησία αφιερωμένη στη Παναγία της Κυράς. Όπως και στην περίπτωση της Παναγιάς Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη και της Παναγιάς της Αγγελόκτιστης στο Κίτι, είναι κτισμένη πάνω στα θεμέλια παλαιοχριστιανικής βασιλικής, απο την οποία έχει ενσωματωθεί στη σημερινή εκκλησία η αγίδα του Ιερού Βήματος. Στο τεταρτοσφαίριο της αγίδας σώζοταν μέχρι το 1983 ψηφιδωτό που εικόνιζε την Παναγία Δεόμενη και χρονολογείται στον 6^ο αιώνα μ.χ. Δυστυχώς και αυτό το σημαντικό

ψηφιδωτό καταστράφηκε ολοσχερώς απο τους Τούρκους εισβολείς, αφού ο ναός βρίσκεται στην κατεχόμενη περιοχή της Κύπρου. Το υπόλοιπο τμήμα του ναού ανήκει στη μέση Βυζαντινή περίοδο και σε αυτό διασώζονται λίγες τοιχογραφίες όπως π.χ. στον τρούλο τμήμα του Παντοκράτορα αλλά και οι τοιχογραφίες αυτές καταστράφηκαν ολοσχερώς απο τους Τούρκους.

Επίσης η εκκλησία της Παναγίας Ελεούσας κοντά στο Ριζοκάρπασο ήταν το καθολικό μικρού μοναστηριού που ήταν το μετόχι της μονής του Σινά. Η Παναγία η Ελεούσα κτίστηκε το 15^ο αιώνα και είναι έντονα επηρεασμένη απο την γοθική αρχιτεκτονική.

Μοναστήρι Αποστόλου Ανδρέα

Πριν απο την εισβολή λειτουργούσαν στην Καρπασία δυο μοναστήρια. Το μικρό γυναικείο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Σακκά στη Γιαλούσα και ένα απο τα πιο φημισμένα μοναστήρια της Κύπρου και ιδιαίτερα αγαπητό προσκύνημα για τους Κυπρίους. Είναι κτισμένο στην ανατολικότερη άκρη της Κύπρου, στη χερσόνησο της Καρπασίας, κοντά στο χωριό Ριζοκάρπασο. Δεν γνωρίζουμε πολλά για την ίδρυση του, αλλά είναι πάμπολλες οι παραδόσεις που αναφέρονται στο κτίσιμό του και το συνδέουν με τον πιο δημοφιλή μετά την Παναγία, άγιο στην Κύπρο, τον Απόστολο Ανδρέα.

Ο ναός που σήμερα δεσπόζει στο χώρο της μονής είναι του 19^{ου} αιώνα με πάρα πολλές νεώτερες επεμβάσεις και προσθήκες των νεότερων χρόνων. Οι μεγάλες δεσποτικές εικόνες της είναι έργο του ζωγράφου Φραγκουλιδάκη. Ανάμεσα σε αυτές

συγκαταλέγεται και η εικόνα των αγίων Φίλιωνα και Συνεσίου. Στην μεγάλη αυλή του μοναστηριού το Συνοδικό, το Οικονομείο, το μαγειρείο, το αρτοποιείο, οι τραπεζαρίες και οι ξενώνες που φιλοξενούσαν τους προσκυνητές που έφταναν απο όλα τα μέρη της Κύπρου. Τη μέση της αυλής στολίζουν η βρύση και η προτομή.

Όμως στην ανατολική του πλευρά και σε ένα κατώτερο επίπεδο διασώζεται παλαιότερος ναός γοθτικού ρυθμού, που μπορεί να χρονολογηθεί στον 15^ο αιώνα και είναι χαμηλά κοντά στο αγίασμα, δίπλα στο κύμα. Όλα τα κτίσματα που βρίσκονται σε μεγάλη ακτίνα κοντά στην εκκλησία είναι του 20^{ου} αιώνα. Σήμερα η μονή βρίσκεται στη κατεχόμενη απο τους Τούρκους περιοχή και είναι το μοναδικό μοναστήρι που λειτουργεί. Πριν απο το 1974 ήταν απο τα πιο αγαπητά προσκυνήματα οχι μόνο των Ελλήνων κατοίκων του νησιού αλλά και των τουρκοκυπρίων. Ιδιαίτερη κοσμοσυρροή παρατηρούνταν στις 30 Νοεμβρίου και στις 15 Αυγούστου που γιόρταζε η μονή.

Τα κεντήματα του αργαλειού είναι τα σπουδαιότερα και τα πιο αντιπροσωπευτικά της Καρπασιάτικης τέχνης, ενώ του χεριού, δηλαδή εκείνα που έκαναν με το βελόνι, ήταν λιγότερα και τα κεντούσαν κυρίως πάνω σε φορεσιές.

Τα κεντήματα του αργαλειού, που ονομάζονται πλουμιστά της βούχας ή της γούφας, χωρίζονται σε δυο ομάδες : 1) τα κοτζινόπλουμα ή τα κότζινα με πλουμιά και 2) τα άσπρα πλουμιστα της γούφας. Στα κεντήματα του βελονιού ανήκουν 1) τα άσπρα του βελονιού, τα ασπροπλούμια με το ξιφτιστό κέντημα και 2)τα χρωματιστά κεντήματα με σταυροβελονιά, τα κοτζινοκενήματα.

Κώμη Κεπήρ

Προς το κέντρο της χερσονήσου βρίσκονται η Κώμη Κεπήρ, η Εφτακώμη και η Κώμα του Γιαλού. Και τα τρία χωριά έχουν κύριο συνθετικό του ονόματος τους το αρχαίο ελληνικό κώμη που σημαίνει χωριό, μικρή πόλη. Στην περιοχή και των τριών χωριών ανακαλύφθηκαν αρχαία ερείπια που μαρτυρούν την κατοίκηση της ήδη απο την εποχή του Χαλκού.

Κώμα του Γιαλού

Στην Κώμα του Γιαλού υπάρχουν πολλές εκκλησίες και ξωκλήσια, αναφέρονται δεκατέσσερα. Σημαντικά αρχαιολογικά μνημεία αποτελούν οι εκκλησίες της Αγίας Σολομωνής και του Αγίου Νικολάου. Η Αγία Σολομωνή στα ανατολικά του χωριού είναι κτισμένη μέσα σε ελληνορωμαϊκό νεκροταφείο και διατηρεί τμήματα αξιόλογων τοιχογραφιών του 9^{ου} αιώνα. Δυο τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου που καθαρίστηκαν απο το τμήμα Αρχαιοτήτων αφαιρέθηκαν ή καταστράφηκαν απο τους Τούρκους.

Εφτακώμη

Στην περιοχή της Εφτακώμης υπήρχε μοναστήρι του Αγίου Λουκά. Απο το μοναστήρι αυτό προέρχεται το Ευαγγέλιο της Εφτακώμης που βρισκόταν ως το 1974 στην εκκλησία του Αποστόλου Λουκά του χωριού. Το χειρόγραφο αυτό Ευαγγέλιο είναι του 12^{ου} αιώνα μ.χ. Αποτελείται απο 360 δερμάτινα φύλλα (περγαμηνές). Είναι καλλιγραφημένο και έχει έγχρωμες εικόνες. Ξεχωρίζουν οι εικόνες των ευαγγελιστών Μάρκου και Λουκά.

Το Ευαγγέλιο της Εφτακώμης είναι ένας ανεκτίμητος θησαυρός της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Φυλαγόταν στην εκκλησία του Αγίου Λουκά. Ευτυχώς οι ξεριζωμένοι κάτοικοι του χωριού μπόρεσαν να το περάσουν , κρύβοντας το σε σακούλα με άχυρο, στην ελεύθερη Κύπρο, όπου βρίσκεται ασφαλισμένο.

Τρίκωμο

Στα Ριζοβούνια της οροσειράς του Πενταδάκτυλου, 12 χιλιόμετρα νοτιότερα της βουνοκορφής της Καντάρας με το μεσαιωνικό της φρούριο , εκεί που τελειώνει ο απέραντος σιτοβολώνας της Κύπρου, στο άνοιγμα της γης των ηρώων και αγίων όπως λέγεται χαρακτηριστικά η χερσόνησος της Καρπασίας, βρίσκεται το Τρίκωμο.

Το όνομά του το χρωστάει στις τρεις κώμες που υπήρχαν παλιά εκεί και ενώθηκαν με την πάροδο του χρόνου σε μια μεγάλη. Ακόμα και σήμερα το χωριό χωρίζεται στην Επάνω Γειτονιά, στην Κάτω Γειτονιά και στα Περβόλια.

Στην είσοδο του Τρικώμου, υπήρχε μέχρι το 1974 μια στήλη που καλωσόριζε σε πολλές γλώσσες στη γενέτειρα του Γεωργίου Γρίβα – Διγενή, του αρχηγού της Ε.Ο.Κ.Α, κάθε περαστικό και επισκέπτη

Στα ανατολικά, βρίσκεται ο μικρός αλλά κομψός βυζαντινός ναός του Αγίου Ιακώβου, του Άϊ – Άκουφου, όπως τον έλεγαν οι Τρικωμίτες. Γιόρταζε κάθε χρόνο στις 23 Οκτώμβρη.

Κοντά στο δρόμο που οδηγεί προς το Λευκόνοικο βρίσκεται η εκκλησία της Παναγίας, κτισμένη γύρω στον 11^ο αιώνα. Έχει

εξαιρετικές τοιχογραφίες. Δυστυχώς σκεπάστηκαν παλιά απο τους χωριανούς, για να γίνει πιο φωτεινή η εκκλησία. Λίγα χρόνια όμως πριν απο την εισβολή το αρχαιολογικό μουσείο τις καθάρισε. Έτσι ξαναπρόβαλε η μεγαλοπρεπής κεφαλή του κοσμοκράτορα στο θόλο της εκκλησίας και η Γέννηση του Χριστού στο θόλο του ιερού. Στο ξυλόγλυπτο εικονοστάσι της υπάρχουν εικόνες ανεκτίμητης αξίας. Γι'αυτό η εκκλησία αυτή υιοθετήθηκε απο την UNESCO και οι Τούρκοι εισβολείς δεν την πείραξαν ούτε τη σύλησαν μέχρι τώρα.

Στην περιοχή Τρικώμου υπάρχουν δώδεκα ξωκλήσια, αφιερωμένα σε διάφορους αγίους, κάτι που μαρτυρά τη βαθιά θρησκευτικότητα των κατοίκων του.

Ακανθού

Λέγεται πως εκεί που υπάρχουν φυσικές ομορφιές υπάρχουν και αρχαιότητες. Αυτή την πραγματικότητα τη συναντούμε σε όλη τη μεγαλοπρέπεια της σε ολόκληρο το χώρο της Ακανθούς. Στις δασωμένες βουνοπλαγίες και στα δαντελωτά ακρογιάλια της υπάρχουν πολλοί αρχαίοι συνοικισμοί, τάφοι και βυζαντινές εκκλησίες.

Μπορούμε να πούμε πως απο τα πολύ παλιά χρόνια, κάπου 6000 χρόνια πριν απο τη γέννηση του Χριστού, ο παραδεισένιος αυτός τόπος κατοικήθηκε απο πρωτόγονους ανθρώπους που χρησιμοποιούσαν ως βασικό υλικό την πέτρα, για να φτιάχνουν τα εργαλεία και τα όπλα τους. Τέτοια εργαλεία, ιδίως πέτρινα τσεκούρια , βρέθηκαν σε μια σπηλιά στην Ακανθού. Την ίδια αυτή εποχή, που είναι γνωστή ως « νεολιθική», βρίσκουμε και σε άλλα

μέρη του νησιού μας, όπως στη Χοιροκοιτία, αγγεία και όπλα φτιαγμένα απο πέτρα. Τέτοιοι τόποι βρίσκονται συνήθως κοντά σε απόκρυμνες παραλίες για ασφάλεια, δασωμένες λαγκαδιές για κυνήγι και τρεχάτο νερό. Ολόκληρη η περιοχή της Ακανθούς είναι ένας τέτοιος δασωμένος παράδεισος, που κατοικήθηκε απο την πολύ παλιά αυτή εποχή.

Αφροδίσιο

Εδώ σταμάτησαν οι Αχαιοί, μια ελληνική φυλή, που ξεκίνησε απο την Ελλάδα για να αναζητήσει νέα πατρίδα, και έχτισαν τη νέα τους πόλη, το Αφροδίσιο, όπως το ονόμασαν. Την πιο ψηλή βουνοκορφή που δέσποζε της πόλης την ονόμασαν Όλυμπο και έτσι λέγεται και σήμερα. Σε αυτή την κορφή πίστευαν πως ζούσαν οι Θεοί τους και εδω τους λάτρεψαν.

Μα την αφρογέννητη θεά, που για χάρη της ονόμασαν την πόλη τους με το όνομά της, τη λάτρεψαν κοντά στην ακροθαλασσιά, εκεί που η θάλασσα αφροστεφανωμένη σμίγει με τη βραχώδη παραλία και γλυκοφιλά μικρά νησάκια και απότομα βράχια. Εδώ σε αυτή τη μαγευτική περιοχή Νηρηίδες τρελόπαιζαν με την πανώρια θεά σαν λουζόταν στα καθάρια νερά.

Το μόνο που μαρτυρά όλο αυτό το μεγαλείο είναι κάποια ερείπια. Το μωσαϊκό πάτωμα κάποιου ιερού, ίσως της Αφροδίτης και κάμποσοι λαξεμένοι τάφοι σε πέτρα. Σε αυτούς βρέθηκαν αρχαία κοσμήματα. Μερικά απο αυτά βρίσκονται στο Κυπριακό Μουσείο.

Δυτικά απο το Αφροδίσιο, συναντούμε τα ερείπια μια άλλης πολιτείας, της Μακαρίας, που χτίστηκε και αυτή απο Έλληνες

αποίκους και πιο ψηλά τα ερείπια της ακρόπολης της, που και σήμερα ο λαός τη λέει «Κάστρο».

Δέκα χιλιόμετρα ανατολικά απο το Αφροδίσιο βρίσκονται τα ερείπια μιας άλλης πόλης, που στο πέρασμα των αιώνων ονομάστηκε διαδοχικά : Αργείων Ακτή, Αδριακή, Πέργαμος. Εδώ σώζονται κάμποσοι λαξεμένοι τάφοι και μια θαυμάσια βυζαντινή εκκλησία με τοιχογραφίες, η Παναγία η Περγαμιώτισσα.

Αδριακή

Στην Αδριακή κατά τους πρωτοχριστιανικούς χρόνους, σύμφωνα με την παράδοση, ο Απόστολος Παύλος χειροτόνησε για επίσκοπο της τον μαθητή του Επαφρά. Το λείψανο του Αγίου Επαφρά μεταφέρθηκε κατά τις Αραβικές επιδρομές στο χωριό Νήσου, για να μην πέσει στα χέρια των Αράβων.

Το όνομα της Ακανθού έχει συσχετισμό με τις κουρσαρικές επιδρομές και η ίδρυσή της μαρτυράται απο μια παράδοση. Κατά την παράδοση κάποτε γινόταν γάμος στο συνοικισμό «Κούφος». Εκείνη την ημέρα περνούσαν κουρσάροι Σαρακήνοι απο το χωριό και πήγαν στο γάμο. Ενώ διασκεδάζαν είπαν κάποιο δίστιχο, το οποίο έλεγε για την απαγωγή της νύφης. Ένας χωριανός που ήξερε αραβικά ειδοποίησε το γαμπρό, και αυτός πήρε την νύφη που λεγόταν Ανθούσα, ανέβηκαν το βουνό και κρύφτηκαν κάτω απο μια αγκαθιά. Όταν οι κουρσάροι έφυγαν, οι κάτοικοι μετακινήθηκαν στο μέρος που ήταν οι νεόνυμφοι. Και αφού είδαν πόσο ασφαλισμένο μέρος ήταν έχτισαν το νέο τους χωριό, που το ονόμασαν Ακανθούσα. Απο αυτό πήρε και το όνομα της η Ακανθού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η τουριστική ανάπτυξη ενός τόπου είναι πολύ σημαντική. Μεγάλο μέρος της οικονομίας μιας χώρας και μιας περιοχής είναι οι ξένοι τουρίστες, που επισκέπτονται τον χώρο αυτό. Έτσι και στην Κύπρο οι τουρίστες κατέχουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία. Λόγω του συναλλάγματος από τους διάφορους τουρίστες της κάθε χώρας ξεχωριστά αναπτύσσεται πιο πολύ κάθε τόπος. Οι πολλοί αρχαιολογικοί και πολιτιστικοί χώροι που έχουμε στην Κύπρο την κάνουν ακαταμάχητη. Ο τουρίστας το μόνο που ζητά όταν επισκέπτεται μια χώρα είναι να ξεκουράζεται και να βλέπει πολλούς αρχαιολογικούς και πολιτιστικούς χώρους. Και εμείς οι ίδιοι αν πάμε σε κάποια χώρα είναι λογικό να επισκεφτούμε τα αξιοθέατα που έχουν κάτι το ιδιαίτερο και είναι γνωστοί. Υπάρχουν πολλά μέρη όπου μπορεί κάποιος να πάει και να δει. Πολλά όμορφα τοπία, μνημεία με ιστορία και παράδοση. Ολοπράσινα βουνά γεμάτα μύθο και θρύλους και πράγματα που ίσως αν τα ακούσει κάποιος δεν θα πιστέψει. Αλλά με τον καιρό γίνονται πραγματικότητα.

Βιβλιογραφία

- *Βιβλία:*

Εκκλησίες και μοναστήρια της Κύπρου. Εκδότης Zampelas Art Ltd

Ταξίδια στην Κύπρο 1 Συγγραφείς Γιώργος και Μάχη Καρούζου

Ταξίδια στην Κύπρο 2 Συγγραφείς Γιώργος και Μάχη Καρούζου

Ταξίδια στην Κύπρο 3 Συγγραφείς Γιώργος και Μάχη Καρούζου

Ταξίδια στην Κύπρο 4 Συγγραφείς Γιώργος και Μάχη Καρούζου

- *Πηγές από Σχολικά βιβλία ιστορίας της Κύπρου*
- Πληροφορίες από τον Κ.Ο.Τ (Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού)

Πληροφορίες από διάφορα site internet:

www.visitcyprus.org.cy

www.cypruspictures.net

www.cyprusfocus.com

www.ellada.net/cyprus/areasgr.html